KORCHMÁROS ISTVÁN

A BIRODALOM MARKÁBAN
1944-1948

HADIFOGOLY ÉLETÜNK MINDENNAPJAI SZEVASZTOPOLBAN

BUDAPEST
2005

Tipográfia: Püski Atilla
Telefon: 06-30-370-2744
Email: puskiatilla@yahoo.com

ISBN: 963 219 167 9

PRINTED IN HUNGARY

ELŐSZÓ

Korchmáros Istvánnal két évvel ezelőtt kerültem kapcsolatba, amikor egy, a Nemzetőrséggel kapcsolatos kéréssel fordult a Hadtörténelmi Levéltárhoz. Válaszunkra küldött levelében megírta, hogy levente korú nemzetőrként Budapest bekerítésekor, 1944. december 30-án esett szovjet fogságba. Megemlítette azt is, hogy a szovjet hadifogságban eltöltött négy év emlékeit epizódszerűen leírta, és néhány részletet csatolt is leveléhez.

Már ez a néhány részlet is megragadott. Korchmáros István írása némileg eltért a „hagyományos" hadifogoly-visszaemlékezésektől. A hadifogság mindennapjait leíró epizódokban a hadifogoly-élet nyomorúságán, sivárságán is átüt a szerző életigenlő gondolkodása, amely a legnehezebb körülmények közt is meglátta a humoros pillanatokat, és megtalálta azokat a dolgokat, amelyek segítettek elviselni a család, az otthon távollétét, az állandó bizonytalanságot. Úgy éreztem, hogy Korchmáros István írásában ott van az a kulcs, amelynek segítségével talán megérthetjük, hogy lehetett „a Birodalom markában" élni, és túlélni ezeket az éveket.

Az I. világháború után egy kétkötetes reprezentatív könyv jelent meg a magyar hadifoglyok történetéről. Második világháborús sorstársaik életének, szenvedéseinek hasonló feldolgozásával még adós a történettudomány.

A háború utáni évtizedekben nem volt „időszerű" a hadifogoly-irodalom. Politikai okokból nem volt tanácsos bolygatni azt a kérdést, hogyan éltek a megszálló hatalomból szövetségessé vált Szovjetunió táboraiban a magyar hadifoglyok tízezrei. A hazatérő szerencséseket is arra intették barátilag, ne nagyon beszéljenek arról, amit a Szovjetunióban tapasztaltak. A történészek sem az államtól, sem társadalmi szervezetektől nem kaphattak megbízást a történtek feldolgozására. Igaz, dokumentumok se nagyon álltak rendelkezésre. Ha egyáltalán léteztek ilyenek, azokat a szovjet levéltárakban a magyar kutatók számára hozzáférhetetlenül őrizték.

A több százezer magyar hadifogolynak az életben maradásért folytatott küzdelmét, a táborok belső életét, a foglyok gondolkodását, fogságbeli tapasztalatait, a fogva tartó hatóságok és a foglyokkal kapcsolatba kerülő szovjet lakosság magatartását csak a túlélők visszaemlékezései alapján ismerheti meg az utókor. Éppen ezért arra kértem a szerzőt, gyűjtse össze egy csokorba a hadifogsággal kapcsolatban már korábban papírra vetett élményeit vagy azokat az epizódokat, amelyeket ugyan megőrzött szívében, emlékezetében, de még nem írta le őket.

Így született meg ez az összeállítás, amely egy fiatal fiú szemén keresztül mutatja be a szovjet hadifogságot. Korchmáros István végigkalauzol minket fogságának stációin. A temesvári haláltábortól a szegedi Csillagbörtönön át a Krím-félszigeten fekvő Szevasztolpolig. Ott vagyunk vele 1944/1945 hidegtől, éhségtől és járványoktól sújtott telén, amikor név szerint senki által nem regisztrált hadifoglyok ezrei tűntek el nyom nélkül Temesvár és Szeged tömegsírjaiban. Átélhetjük vele azt a szörnyű érzést, amikor már a háború befejezése után a megszálló hatalom katonái saját hazájában, Szegeden vagonba zárják, hogy ismeretlen céllal ismeretlen helyre szállítsák. Vele együtt ismerjük meg a szevasztopoli hadifogolytábor belső életét, a külső munkahelyeket, ahol a hadifoglyok találkoztak az egyszerű szovjet állampolgárokkal. A megismerés során a propaganda sematikus *„fasiszta"* és *„bolsevik"* figuráiból lassan ismét **emberek** lettek, akik a tábor kerítésén innen és túl a megmaradásért, a túlélésért küzdöttek, gyakran összejátszva a hatalom képviselői ellen.

Korchmáros István írása azt sugallja, hogy az élet a háború romjain is utat tör magának, és fejlődésnek indul, akkor is, ha a hatalmon levők nem úgy akarják.

Szolgáljon e könyv emlékül annak a sok tízezer hadifogolynak, akik jeltelen sírban pihennek, és hirdesse azoknak a millióknak szívósságát és kitartását, akiknek élni akarása végül is szétfeszítette a Birodalom szorosan összezárt markát.

Budapest, 2005. március 29.

Dr. Bonhardt Attila alezredes
a Hadtörténelmi Levéltár igazgatója

KÖSZÖNÖM A HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁRNAK ÍRÁSOMAT FOLYAMATOSAN FIGYELEMMEL KÍSÉRŐ TÁMOGATÁSÁT, ÉS ÍRÁSRA BUZDÍTÓ SORAIT.

BUDAPEST, 2005.

HABENT SUA FATA LIBELLI = A KÖNYVEKNEK MEGVAN A MAGUK SORSA

Hadifogoly emlékezéseimet már az 1970-es években megírtam. Nem irodalmi műnek, hanem hiteles történelemnek szántam, kortársaim és az utókor számára.

A sors közbeszólt. A rómaiak bölcs mondása beteljesült az én könyvemen is.

Járatlan lévén könyvkiadás ügyben, gyermekkori ismerősömtől – Tatay Sándor írótól, aki az Írószövetség alelnöke is volt – kértem tanácsot, hogyan kezdjek hozzá könyvem kiadásához?

1983-at írtunk.

Első reagálása az volt, hogy ezzel a címmel „A BIRODALOM MARKÁBAN" ne is kísérletezzek. Javasolt is új címet:

„EMBERRÉ VÁLÁSOM"

A Zrínyi Katonai Kiadót, és könyvem olyan szellemű átírását javasolta, ami nem sérti az ellenségünkből példaképünkké vált Szovjetunió érzékenységét.

A világpolitikai helyzet nem kecsegtetett olyan közeli változással, aminek vonzataként könyvem még életemben – változatlan formában – megjelenhet, ezért azon az alapon, hogy a semminél ez is több, Tatay Sándor tanácsát követve átírtam – helyesebben mondva „kiheréltem" – a Zrínyi Katonai Kiadónak átadandó anyagot.

Fakszimilében közlöm a „meghúzott" előszó másolatát és a „művemre" kapott, 1984. november 20-án kelt másfél soros – udvarias, de – elutasító válaszlevelet.

Sajnálom, hogy a „kiherélést" ollóval végeztem, így nincs olyan példányom, ami a „műtét" előtti szöveget tartalmazza. Most írom „vissza" a kiollózott valóságot.

Húsz év alatt sokat fordult a történelem kereke. Kérem, hasonlítsák össze irományom 1983-as változatának címét, előszavát, az újra írt anyag címével, előszavával és a Hadtörténelmi Levéltár írásra buzdító soraival.

Az eredményből levonható az alábbi konzekvencia:

Azokat a honfitársainkat, akik már megették a kenyerük javát – világnézetükre, vallásukra és vagyoni helyzetükre való tekintet nélkül – legalább olyan sokkok érték a huszadik században, mint az erdei vadat, a nyílvesszőt felváltó első vadászpuskák dörrenésekor.

— —

HŐSI HALÁLT HALT ÉDESAPÁM ÉS BAJTÁRSAIM EMLÉKÉRE

Hat évtized megszépíti a múltat. Emlékezés fátyla mögé rejti régmúlt mindennapok élet-halál harcát. Százezernél több hadifogoly bajtársam nyugszik jeltelen sírban. Azok a bajtársaim, akiket a Szovjetunióba szállítás közben ért a halál, nem szerepelnek a magyar hősi halottak statisztikájában.

A temesvári tífusz haláltáborban ezrek haltak meg. A szegedi Csillag börtönben kialakított hadifogolytáborban legalább ötszázan. Én is ott estem át a Temesvárról magamban hurcolt tífuszon. Mielőtt elveszítettem az eszméletemet, tizennégyen feküdtünk egy cellában a földön. Amikor magamhoz tértem – nem tudom, hány nap múlva – hatan maradtunk.

Néhány évvel ezelőtt Szegeden jártam. Megnéztem a Csillag főépületét, van-e emléktábla, több száz hősi halált halt bajtársam emlékére?

Lehet, hogy valahol van az épületen, de a főbejárat körül nem láttam.

A Szovjetunió a legénységi hadifogolytáborokat kényszermunka táboroknak tekintette. A munkamegtagadókat bántalmazták, és évekre lecsukták. Kenyér elvonással büntették azokat a munkabrigádokat, amelyek nem teljesítették az előírt normát.

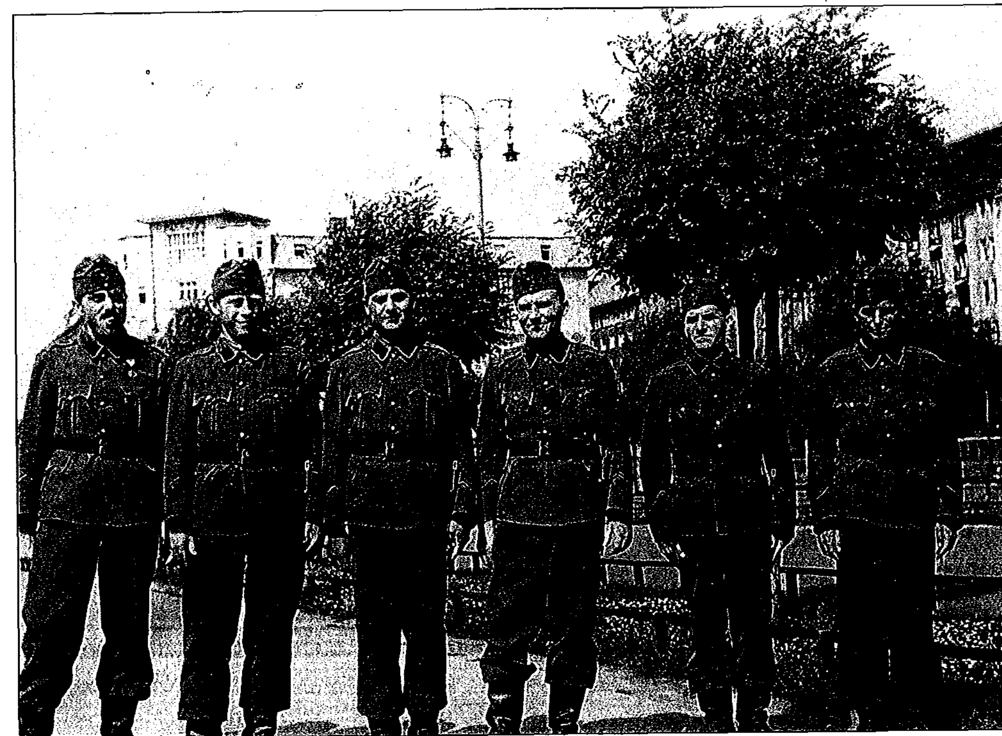
Halottainkat titokban, éjszaka „kaparták el", valamelyik láger közeli domboldalban.

Szenvedésünket enyhítette a hozzánk hasonló szegénységben és kiszolgáltatottságban tengődő lakosság együttérzése. Tilos volt a civilekkel beszélnünk, de a közös munkahelyen adódott rá lehetőség.

Megrázó volt egy fiatal orosz munkástól hallani, szívesen cserélne velem, mert nekem legalább reményem lehet, hogy egyszer elhagyhatom a Szovjetuniót.

Hadifogoly életünk mindennapjait leíró epizódjaim könnyed hangvétele ne tévesszen meg senkit. Optimizmusom és a Mindenhatóba vetett hitem segített átvészelni, a pokol minden bugyránál gyötrelmesebb négyéves hadifogságot.

— —

Igazolvány.

Igazolom, hogy özv. Korcsmáros Istvánné, Bp. II. Hunyadi János ut 4. sz. alatti lakos, önnálló keresettel nem rendelkezik. Hadiözvegyi segélyt kap, melynek összege 54- Forint.

Budapest. 949. aug. 10.

APÁM „BAKARUHÁBAN”

(Foto: 1941. 07. 28. Budapest)

Hat „karpaszományos” honvéd, az „elmaradt korosztályokból”. A két idézőjelben lévő szó kikopott a közbeszédből, ezért magyarázatra szorul. TRIANON harmincötezer főben maximálta a magyar haderő létszámát, ezért 1920 után néhány évig, a sorkötelesek egy részét nem hívták be katonának. Ők voltak az „elmaradt korosztályok”. Apám 1901-ben született, 1922-ben kellett volna bevonulnia. Mint elmaradt korosztály – és talán mert egyetemista volt – nem kapott behívót. 1941. június 26-án beléptünk a Szovjetunió elleni háborúba. A katonai nyilvántartó hivatal napokon belül megkezdte az elmaradt korosztályok behívását.

Így lett Apám negyvenéves korában karpaszományos újonc, a Magyar királyi 101. honvéd vasútépítő ezred II. zászlóaljánál, Szentendrén. Apám alakulatának pontos megnevezését a mellékelt – akkoriban megkövetelt – nagyszülőkig bezárólag keresztény származást igazoló „SZÁRMAZÁSI IGAZOLVÁNY”-ból tudom.

A fényképen Apám félrecsúszott sapkában áll a sor végén, a virágágy rácskerítésénél. A mellette haptákban álló, mereven a fényképezőgép lencséjébe néző szabályos öltözetű bajtársuk kivételével, láthatóan nem „örömkatonák”. Ha egy „jutasi őrmester” meglátta volna a hat katonán, hatféle módon lógó, vagy csizmaszárba gyömöszölt, felemás hosszúra eresztett nadrágszárakat, helyben lenyomott húsz „feküdj”-ön alul meg nem ússzák.

A Veszprém melletti Jutason kiképzett továbbszolgáló – „zupás” – tiszthelyettesek híresek voltak gorombaságukról. Innen ered a régi mondás: Úgy káromkodik, mint egy jutasi őrmester. Különösen pikkeltek a „tintanyaló” karpaszományosokra.

A „tintanyaló” is megér egy misét. Régen nem volt töltőtoll. Kalamárist – téntatartót – kényelmetlen volt cipelni, ezért kitalálták a tintaceruzát, aminek írás előtt megnyalták a hegyét, vagy benyálazták a papírt. A nedvesség hatására, tintaírás maradt a papíron.

A hat karpaszományos parolijának színe nem látszik, de kurtaszárú vikszosbőr csizmájuk és pantallójuk elárulja, hogy utászok. A honvédség többi „csizmás” fegyverneménél – huszár, fogatolt tüzér, lovas tábori csendőr – hosszúszárú csizmát és lovaglónadrágot hordtak.

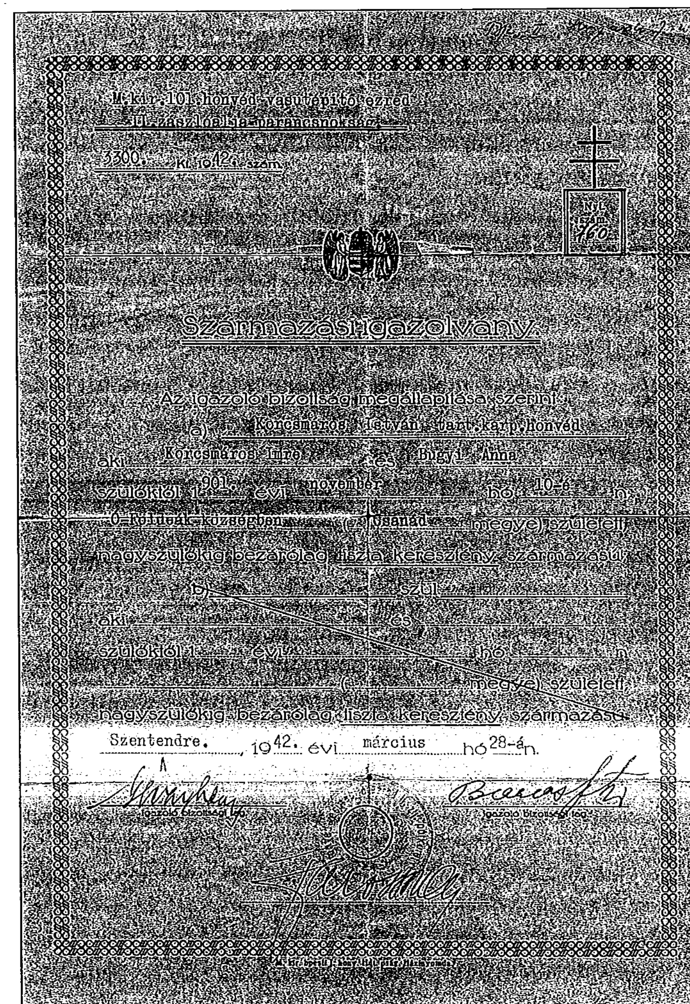
TRIANON után, a nyilaskeresztes hatalom átvételig, az érettségizett, vagy azzal egyenértékű – pl. tanítóképző – végzettségűek, zubbonyuk és köpenyük mindkét ujján – elöl felcsúcsosodón körbefutó – keskeny paszomány szalagot viseltek. Ezért nevezték őket „karpaszományosoknak”. Baka zsargonban – betűcserével – szarkapományosoknak.

A karpaszományosokból tartalékos tisztek lehettek. Kiváltságosak voltak az előléptetésben is, egy-egy rendfokozatot átugrottak. Tizedesekből „hadapród őrmesterek”, majd átugorva a törzsőrmester és főtörzsőrmester rendfokozatokat, zászlósok lettek. A háború alatt vitéz magatartásért is adtak tiszti rangot. Így lett a legtöbb – 33 – légigyőzelmet arató vitéz Szentgyörgyi Dezső vadászrepülő pilóta, érettségi nélkül tiszt, zászlósi rangban.

Apám csak néhány hétig újonckodott. A Légierők Parancsnoksága kérésére leszerelték, mert magánmérnökként három katonai repülőtér – Kenyeri, Kunmadaras és Beszterce – földmérési, tervezési munkálataiban vett részt.

Felmentése 1944. október 15-én megszűnt. Néhány nap múlva behívták katonának. 1944 végén, vagy 1945 elején hősi halált halt.

— —

M.kir.101.honvéd vasutépitő ezred
II.zászlóalja parancsnokság
3300. Kt. 1942. szám

Nyl. szám 760.

Származási igazolvány

Az igazoló bizottság megállapítása szerint
a) Korcsmáros István tart.karp.honvéd
aki Korcsmáros Imre és Bugyi Anna
szülőktől 1901. évi november hó 10-én
O-Fultleák községben (Csanád megye) született
nagyszülőkig bezárólag tiszta keresztény származású.
b) szül.
aki és
szülőktől 1 évi hó n
(megye) született
nagyszülőkig bezárólag tiszta keresztény származású.

Szentendre., 1942. évi március hó 28-án.

igazoló bizottsági tag. igazoló bizottsági tag.

MENNYEI ÜZENET

A gyakori latrinára járás széttöredezi az éjszakáimat. Lehet, hogy emiatt nincsenek álmaim, vagy, ha vannak is, 1300 hadifogságban töltött éjszakámnak csak egyetlen álmára emlékeztem a hajnali ébredéskor. Félötkor kongatják az ébresztőt, méternyi hosszú, fellógatott vasúti sín darabon.

Fagyos, szeles idő van, kivonulás előtt latrinára, konyhára rohan a 2000 hadifogoly. Alig várom, hogy kijussunk a lágerből, hogy elmondhassam különös álmomat mellettem menetelő bajtársaimnak. Már az is meglepi őket, hogy emlékezem az álmomra, hát még az, hogy álmomban kisgyerekként voltam otthon, Édesanyámmal, húgommal és öcsémmel.

Gyermekkoromban – lefekvés előtt – Anyám az ebédlőben álló cserépkályhánál ült a fotelban, mi a szőnyegen kuporogva hallgattuk meséit. Közben az ölében tartott cukorkás dobozból csemegéztünk.

Álmom nem a valós múltat idéző, cukordobozos esti mese. Szó el nem hangzott, csendben sírtunk mind a négyen. Anyám is, mi is fekete ruhában.

Bajtársaim sem álmodozósak. Egymás szavába vágva találgatjuk, mit jelenthet vajon ez a furcsa álom? Az előttünk sorból hátrafordulva kérdezi Miseta-Csana somogyi paraszt:

Apád – felemelte a szó végét, majd kérdően leejtette – nem volt veletek?

Szavaira agyamba villan, ilyentájt van Apám születésnapja. Többen is megerősítik, 1945. november 10-e van. A nap és hónap megegyezik Apám születésnapjával. Apámat 1944 őszén láttam utoljára. 1944 szentestére nem jött haza szabadságra és életjelt sem adott magáról.

Megint csak Miseta-Csana a félig-szókimondó: Apáddal történhetett valami. Tovább nem mondja. Rám bízza fekete gyászban sírós álmom megfejtését.

Hallgatása kimondatlanul is azt súgja: Apánk nem él.

Egy év remény után, 1946 végén, írásban jön Anyámtól a szomorú bizonyság: Édesapám meghalt. Ez a két szó vágta el a remény fonalát, s zárta le egy évvel korábbi baljós álmomat.

Rádiónk volt már az 1930-as évek elején. Tudom, hogy a rádió sugarak – számomra rejtélyes módon – akadályt nem ismerve bejárják a földet.

Anyámnak nem lehet rádióadó berendezése, nekem nincs rádióm. Fájó, aggódó szívéből áradó szeretet-sugár talált meg a nagyvilágban, s hozta országhatárokon, hegyeken, tengeren át álmaimba Apám halálhírét.

Az anyai szívből sugárzó mennyei üzenet megerősített abban a hitemben, bár életünket mi éljük, sorsunk felett őrködik Valaki.

— —

MINT CSEPPBEN, A TENGER...

Porszem voltam, hadifogoly a hatalmas Birodalomban. Ma is töprengek: Honnan volt húszévesen annyi bölcsességem, hogy a velem megesett egy-egy esemény – mint cseppben, a tenger – az egész Birodalomra jellemző képet alakított ki bennem?

Első következtetésem az volt, hogy az újjáépítést, a részletekkel alig törődő, célratörő hajrámunka jellemezte. Erre akkor döbbentem rá, amikor az egyik nagy építkezésen meszesgödröt ástunk. A gödör falát ökörfejnyi terméskövekkel béleltük ki. Kőműves bajtársunknak inaskorában fejébe verte a mestere, hogy a fal függőlegességét folyamatosan ellenőrizni kell, ezért minden sor kő lerakása után, a gödör falát is függőónnal ellenőrizte.

Örökké rohangáló, munkát sürgető orosz munkavezetőnk a függőón látványától majdnem beleszédült a gödörbe. Kikapta a függőón zsinórját a kőműves kezéből, és örök tanulságként ordította:

„ETO NYE DOM, NYE ZAVÁLIT!" = „EZ NEM HÁZ, NEM DŐL ÖSSZE!"

A másik, megdöbbentő, de a háború utáni Szovjetunió gazdasági helyzetét jellemző esemény is a meszesgödrös építkezésen történt. Szeptember 1-jétől, május 1-jéig hét darab emeletes házat építettünk. Szevasztopolban enyhe a tél, ritkán kellett a maltert melegíteni.

Egyik délben az orosz munkavezető elküldött az irodába. A faház ajtajának kinyitásakor meghökkentett az építésvezető ebédjének látványa:

Az idős mérnöknő nyers deszkából ácsolt asztalon álló szamovárból engedett forró vizet, ütött-kopott bádog bögréjébe. Teafű és nyelv alá szorított cukor nélküli üres forró vizet ivott, a másik kezéből harapott fekete kenyérhez.

A mérnöknőt váratlanul érte jövetelem. Rajtakapottságot tükröző – szinte szégyenkező – tekintettel nézett rám, és halkan ennyit mondott:

„I NAM TRUDNA, I VAM TRUDNA" = „NEKÜNK IS NEHÉZ, NEKTEK IS NEHÉZ"

A harmadik eset a hajógyárban történt. Együtt dolgoztunk a Birodalom minden tájáról oda irányított munkásokkal. Ők is olyan szegények voltak, mint mi. Szívesen vettek elcsent kincstári fehérneműt, szappant. Kölcsönös bizalomban voltam egy magas, negyven körüli – láthatóan kaukázusi – ragyás képű esztergályossal. Előző este csereberéltem egy inget a láger bazárban, neki akartam eladni. Az inget a zubbonyom

alá gyömöszöltem és elindultam az eszterga műhely felé, ő meg éppen szemben jött velem.

Érdekelte az ing, kérte, mutassam meg. Mondom, hogy itt nem vehetem elő, ha valaki beárul büntető brigádba kerülhetek, és még jól el is agyabugyálnak. Jó – mondja – akkor bemegyünk a műhelybe. Ahogy belépek az ajtón, legalább száz kíváncsi szempár fordul felém. Tétován megállok, mire a kaukázusi magabiztosan megnyugtat:

„NYE BOJSZA, ETO VSZE NASI" = „NE FÉLJ, EZEK MIND A MIEINK"

Később fogtam fel szavai értelmét: Mi – itt lent, ők – ott fent.

A kaukázusi esztergályos – politológusoknak is dicséretére váló lényeglátással – öt szóba sűrítette a kettészakadt szovjet társadalom lényegét.

— —

NEM CSAK ŐRIZTEK, VÉDTEK IS

Néhány napot dolgoztam a „SZTROJ DVOR"-ban. Szabadon fordítva, az „ÉPÍTŐANYAG TELEP"-en. Városszéli, lakatlan rom utcák határolta, szegesdróttal körbevett porfészek, néhány bódéval és mérhetetlen mennyiségű építőanyaggal.

Egyik este, a lágerba menet közben történt ez a különös eset.

Öt magyar, öt német, öt román hadifogoly jár ide dolgozni, egy szuronyos puskás katona kíséretében. Az öt román megy az első sorban, kétcsúcsos katonasapkájukról messziről felismerni őket. Mivel két évig megszállók voltak a Krím félszigeten, viselt dolgaik miatt a helybeliek nem szívelik őket. Gyakran előfordul, hogy a vasárnap délelőtti létszámellenőrzésre felsorakozott hadifoglyok sorait civilek járják végig, hátha felismernek valakit a megszállók közül, akivel elszámolnivalójuk van.

A románok iránt különösen nagy az ellenszenv, elsősorban őket vizsgálgatják a civilek. Több románt már kiemeltek a sorból, nem tudok a sorsukról.

A poros úton szembejön velünk egy láthatóan vodkával „telített" matróz. Tengerész sapkáját elhagyhatta, hajadonfőtt egyensúlyozik az elhagyott utcán. A kétcsúcsos román katonasapka láttán megcélozza menetünk első sorát, és kikapott revolvere agyával nekiesik a román sornak. A váratlan támadás ellen a románok csak a kezük arcuk elé emelésével védekeznek. Megütni szovjet embert olyan bűn, amiért tíz év Szibéria is járhat.

A matróz fütyül katonánk csitító kiabálására, mi több, a románok védelmében fellépő katonánkat félrelökdösi. Amikor már látható, hogy a dühöngő matróz a nehéz „NAGANT" revolver agyával előbb vagy utóbb betöri valamelyik román fejét, katonánk elsüti a puskáját.

Hogy célzottan-e, vagy véletlenül, a golyó kilyukasztotta a matróz bal tenyerét.

A váratlan dörrenés megszakítja a csetepatét. A matróz átkozódva-óbégatva leül a porba, mi ötös sorokba rendeződve megyünk a láger felé. Katonánk arca nyugodt, minden bizonnyal a szolgálati szabályzat szerint járt el.

Nem tudom lett-e folytatása az ügynek, csak azt láttam, hogy miután beszámoltak minket a kapun, katonánk nem sietett a garnizonba, hanem bement a napostiszt bódéjába.

Nehéz percei lehettek a katonának, míg fegyverhasználatra szánta el magát. Talán az ő családját is érték román atrocitások, ezért szívesen segített volna a matróznak a törlesztésben, de a józan ész diktálta kötelességérzet felülkerekedett esetleges sérelmein.

Lehet, hogy nem is akarta meglőni a matrózt, csak rá akart ijeszteni. A dulakodás forgatagában nem sok idő jutott a célozgatásra.

A matróznak lehettek családját ért szörnyű emlékei. Lehet, hogy román katonák dúlták fel a házukat, becstelenítették meg nőrokonait. Ezek a rettenetes emlékek az alkohol mámorában félretoltak minden gátat, a családját ért gyalázat megtorlása elől.

Háborús körülmények között – bármilyen kis pont is a hadigépezetben – közkatona is kerülhet olyan döntési kényszerbe, amikor érzelmei és a szolgálati szabályzat előírása között, pillanatok alatt kell felelősségteljesen döntenie.

— —

KORCHMÁROS I.: LEVÉL A HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁRNAK 2003. 04. 25.

T Hadtörténeti Levéltár
Budapest, Kapisztrán tér.
FAX: 356-9258

1944. szeptember 15-én jelentkeztem a Nemzetőrségbe. Kérem szíves válaszát, jól emlékszem-e arra, hogy a Nemzetőrség megalakulásának bejelentése 1944. szeptember 14-én volt?

Szíves válaszát előre is köszönöm.

Budapest, 2003. 04. 25. Üdvözlettel:

(Korchmáros István)
1066 Budapest, Oktogon tér 3.
T/FAX: 322-1729 06 30 9491-828

Hadtörténelmi Levéltár
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.
Postacím: 1250. Pf: 7.
Tel. (fax): (36-1) 356-9258

Nyt. sz.: 184/2/2003.
Hiv. sz.:

1 sz. példány

Korchmáros István
Budapest
Oktogon tér 3.
1066

Tisztelt Uram!

Folyó év április 25-én kelt kérésére, amelyben a Nemzetőrség felállításáról kért adatokat, az alábbiakat közöljük:

A Nemzetőrség a hátország rendjének védelmére létrehozott kisegítő fegyveres testület volt. Megszervezését a Minisztertanács 1944. szeptember 5-i 3430/1944. M.E. határozata alapján a Honvédelmi Minisztérium 1944. szeptember 25-én rendelte el. Felállítása a honvéd kerületi parancsnokságoknak alárendelt leventeparancsnokságok feladata volt. A szolgálatra kötelezett leventéket begyűjtött céllövő- és vadászpuskákkal, valamint pisztolyokkal szerelték fel. A Nemzetőrség feladata a közbiztonsági szervek (csendőrség, rendőrség) támogatása a közrend és a közbiztonság fenntartásában, partizán és ejtőernyős csoportok leküzdése, szabotázs-cselekmények elhárítása, katonai szempontból fontos vagyontárgyak védelme volt. Tagjai honvéd esküt tettek, katonai bíráskodás és fegyelmi szabályok alatt álltak. A Nemzetőrség felállítása vontatottan haladt, mert a leventeifjúságot hátországi szolgálat helyett részben honvédelmi munkaszolgálatra, részben pedig a hadi veszteségek pótlására az újonckiképző ezredek feltöltésére használták fel.

A Nemzetőrséget 1944. december 3-án Kisegítő Karhatalommá (KISKA) szervezték át

Tisztelettel:

Budapest, 2003. május 12.

(Dr. Szijj Jolán főtanácsos)
igazgató

Készült: 2 példányban
Egy példány: 1 lap
Itsz: 0506
Ügyintéző (tel): Dr. Bonhardt Attila alez. (356-9522/133)

KORCSMÁROS I.: LEVÉL A HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁRNAK 2003. 05. 23.

HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.

Tisztelt dr. Bonhardt Attila alezredes úr.

Tárgy: 184/2/2003. sz. levél.

Köszönettel megkaptam levelét. Úgy emlékeztem, hogy 1944. szeptember 14-én hozták nyilvánosságra a Nemzetőrség megalakulását, és én 15-én jelentkeztem, az akkor II. kerülethez tartozó Hunyadi János út 4. III. emeletén lévő II. kerületi Levente Nyilvántartóban. Tíz napot tévedtem.

A sors játéka, hogy innen indultam majd négyéves hadifogsággal végződött utamra, és 1948-ban a hivatal melletti lakásba tértem haza.

Hunyadi János út 22. sz. alatti lakásunk az ostrom alatt találatot kapott, ezért édesanyám, húgom és öcsém a Levente Nyilvántartó hivatallal szomszédos, elhagyott lakásba költözött. Édesapám – mint a II. ker. Hunyadi János út 12. sz. alatt székelő Repülőtér Építés Parancsnokság polgári alkalmazott mérnöke – a kunmadarasi, kenyeri és besztercei repülőterek tervezésében vett részt, ezért a nyilas hatalomátvételig fel volt mentve a katonai szolgálat alól. Október 15-e után behívták, 1944 végén, vagy 1945-ben hősi halált halt

Jelentkezés után a II. ker. Felvinci út 8. sz. alatti II. kerületi Levente Otthonba irányítottak. Ez volt a körletünk. (Most kollégium) Mintegy negyvenen lehettünk. Levente ruhába öltöztünk, honvéd esküt tettünk, de „dögcédulát" nem kaptunk. A fegyverekre vonatkozó információját azzal egészítem ki, hogy néhány zsákmányolt szovjet puskát is kapott az alakulatunk, hozzávaló lőszerrel.

Volt néhány idősebb bajtársunk. Ők nem öltöztek be, otthon laktak, alkalomszerűen vettek részt a kiképzésben. Közülük Sárdy János és Gozmány György színészekre emlékszem. Sárdy János az oldalkocsis motorját átadta az alakulatunknak. Gozmány György néhányunkat meghívott az újpesti katolikus templomban, Kelemen Éva színésznővel tartott esküvőjükre.

1944. október 15-én eltávozáson voltam. A Margitszigeten, a Palatinus standfürdő medencéjében hallgattam a hangszóróból harsogó, fegyverszünetet bejelentő Horthy-proklamációt. Örömünk nem sokáig tartott, másnap már fel is eskettek minket Szálasi Ferencre. Néhány félzsidó bajtársunkat esketés előtt leszerelték és átirányí-

tották munkaszolgálatra. Köztük volt a Mátyás Király gimnáziumba járó kézilabda játékostársam, Kun Gyuri is.

Napközben általában alaki és elméleti kiképzésen vettünk részt, a körlet udvarán. Fegyverrel mindenki tudott bánni, mert a levente foglalkozások keretében kispuskával is, és hadipuskával is lőttünk célba. Egy éjjel a Kerepesi úti ügetőverseny pályára vezényeltek minket, ahová nagyszámú zsidó családot gyűjtöttek össze. A kapuknál álltunk őrséget. Más alkalommal a Toldy gimnáziummal szembeni, kalazantinus szerzetesek által fenntartott ipari tanuló otthonban segítettünk tábori kórházat berendezni. Ekkor találkoztam Vámos nevű toldysta iskolatársammal, aki a gimnáziumba beköltözött VANNAY-különítményben szolgált.

A Levente Otthon holmijai már bevonulásunkkor ládákba voltak csomagolva. Október végén teherautó jött értük. Néhány nap múlva parancsot kaptam, hogy kihelyeznek őrségbe a ládák mellé. Sárdy János motorkerékpárjával vittek, az esztergomi Duna hídon át, a Nyergesújfaluval szembeni parton lévő csenkepusztai prímási birtokra. A kihelyezés pontos napjára nem emlékszem, de a Margit-híd felrobbanásakor még Budapesten voltam. Azért is emlékszem erre, mert Laufer nevű bajtársunk fuvaros édesapja a híd robbanásakor, lovaival együtt a Dunába veszett.

Csenkepusztán Sípos nevű intézőék adtak szállást és kosztot. Szabadon jöttem, mentem, gyakran meglátogattam a pár száz méterre lévő Duna parton foglalatoskodó magyar katonákat, akik a Duna fölé drótkötélen felengedett német záró ballonokat húzták fel, és engedték le, kézi csörlővel. Ezeknek a ballonoknak kellett megakadályozniuk, hogy alacsonyan szálló ellenséges repülőgépek elaknásítsák a Dunát. Csak érdekességként említem meg, hogy 1947-ben, a szocialista forradalom harmincadik évfordulóján, ilyen német záró ballonra függesztett óriási Sztálin kép lebegett a szevasztopoli hadikikötő felett. (Szevasztopolban több mint három évig dolgoztam, ennek nagy részét a kikötőben és a 408. sz. hajógyárban.)

Csenkepusztán sok nagyméretű istálló, pajta és egyéb olyan gazdasági épület volt, ami alkalmas nagy létszámú átvonuló alakulatok éjszakai megpihenésére. Volt takarmány és a legénység ellátásához szükséges vágóállat, liszt stb. Itt láttam először amerikai katonákat. Hét lelőtt amerikai pilótát kísért két magyar baka. Ezek a hadifoglyok már tudták, hogy a háborút megnyerték, vidáman dalolászva hagyták kísérni magukat.

Egyik este a H.M.N.R.A. (Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap) oldalkocsis BMW motorkerékpárjait Nyugatra menekítő, éjszakai pihenőre betért csoportban felismertem Hus-Wéber Zoltán repülő bajtársamat. Vele 1942-től egy repülőtéren repültünk. Azóta sem én, sem repülőtársaim nem tudunk róla.

Nagy felfordulást okozott mintegy száz német lovas katona bekvártélyozása. Meglepetésemre alig beszéltek németül. Kiderült, hogy a németekhez átállt Vlaszov tábornok hadseregének a katonái.

Egyik nap váratlan ellenőrzést kaptam. Szabó Jenő zászlós és Szabó ? aranysasos repülő főtörzsőrmester ellenőrizte, hogy ellátom-e a szolgálatot. Szerencsére a ládák közelében találtak. Sárdy János motorkerékpárjával jöttek. Ezen a napon szörnyű tragédia szemtanúi voltunk. Egy német katona megásatta a sírját az uradalom alkalmazásában álló Marton nevű zsidó, vagy félzsidó emberrel, és a helyzete felismerésétől szinte megzavarodott embert belelőtte a félig kiásott gödörbe. Ezután még sok száz embert láttam meghalni, de ez volt a legiszonyatosabb.

Feletteseim látogatása 1944. december 3-a előtt lehetett, mert nem említették, hogy Nemzetőrség helyett Kisegítő Karhatalom lett az alakulatunk elnevezése.

Karácsonyra szerettem volna szabadságot kérni. Mivel semmi kapcsolatom nem volt az alakulatommal, december 24-én elkötöttem egy ladikot és áteveztem a Duna jobbpartjára. Nehezen boldogultam a ladikkal, lesodródtam majdnem Esztergomig. Ott leállítottam egy német katonai teherautót, ennek a platóján utaztam a Margit hídig.

Szomorú karácsonyestünk volt, mert édesapámról nem volt semmi hír. 25-én reggel – eleget téve a rádióban negyedóránként bemondott parancsnak – bevonultam a Budaőrsi úti Károly laktanyába. (Ma Petőfi laktanya) Zokogó anyámtól így búcsúztam: Ne sírj Anyu, azért megyek, hogy megvédjünk titeket.

Ez ma patetikusan hangzik, de minket óvodás korunktól hazafiságra neveltek. Már 15 évesen aláírtam, hogy érettségi után a Repülő Akadémián folytatom a tanulmányimat, ennek fejében ingyen kaptam repülő kiképzést, a H.M.N.R.A. keretében.

Hivatásos repülőtiszti pályára készültem. Ehhez képest még egy krumplivirágot sem sikerült szereznem a parolimra, pedig a Nemzetőrség és hadifogság után még Rákosi alatt is behívtak kéthónapos átképzésre.

A Károly laktanyából azonnal indítottak minket Nyugat felé. Mivel a ma régi Bécsi útnak nevezett, Pilisvörösvár felé tartó utat az oroszok már elzárták, Pomáz irányából akartuk elérni Esztergomot, majd Győrt. Még 25-én este gyalogmenetben elértük Pilisszentkeresztet. A szabadban éjszakáztunk és reggel indultunk tovább. A dobogókői feljáró út környékén előrerohant öt német rohamlöveg, felderíteni, hogy szabad-e az út Esztergom felé. Negyedóra múlva nagy ágyúzást hallottunk, majd két rohamlöveg visszajött, hármat kilőttek az oroszok. Ebből megtudtuk, hogy nincs tovább. Megfordították a menetet, hogy visszamenjünk Budára, de Pomáznál oroszokba ütköztünk. Beszorultunk Pomáz és a dobogókői feljáró közötti útszakaszra. Lehettünk vagy ezren, civilek, katonák. Több katonai lovaskocsi jött velünk a Károly laktanyából, megrakva fegyverrel, bekecsekkel, bakancsokkal. Vizünk és ennivalónk nem volt.

December harmincadikán Pilisszántónál estem fogságba, több nemzetőr társammal. Közvetlen közelemben két bajtársam kapott halálos lövést. Máté Kisst egy méterre tőlem, hátulról érte fejlövés. Gellért vezetéknevű bajtársam mögöttem jött kb. tíz méterrel, mellkasát érte halálos sorozat.

Sok halottunk lehetett, de a hóeséstől nem láttuk egymást. Szétszóródva próbáltunk kimenekülni a különböző irányokból, meglepetésszerűen felénk zúduló golyózáporból.

Nemzetőr múltamat a háború után eltitkoltam, mert azt tapasztaltam, hogy hátrány érhet miatta. Szabovits nevű toldysta-iskolatársamat a háború után lecsukták, mert Hunyadi Páncélgránátosként – katonai esküjéhez híven – kilőtt egy szovjet tankot.

Az elmúlt ötven évben többször volt kényszerem egy-egy hadifogolyélet epizód leírására. Lassanként összegyűlt vagy százötven gépelt oldal. Barátaim szerint túl szépnek láttatom a hadifogságot, nem eléggé borzongatók az emlékezéseim.

Lehet, de a velünk kapcsolatban álló katonákat, civileket emberségük szerint ítélem meg. A hadifogolyélet nyomorúságos körülményeit, betegen, étlen-szomjan végzett kényszermunka kínjait, nem titkolják beszámolóim.

Szökés, vagy nagy károkozás esetén fordult elő, hogy szó szerint agyonverték és elrettentésül véres rongycsomóként a létszámellenőrzéshez felsorakoztatott teljes láger népség elé vonszolták szerencsétlen társunkat.

Kisgyerekként kíváncsian hallgattam a fél lábát Isonzónál hagyott trafikos bácsi harctéri élményeit. Igaz, akkor még 15 év sem telt el az I. világháború után. Diákkoromban érdeklődéssel olvastam a cári idők hadifogoly irodalmát, köztük a „Hómezőben piros virágok" c. könyvet, melyben a piros virágok, a szibériai hómezőkön pikával jegesmedve vadászatra kényszerített magyar hadifoglyok széttépett holttesteit jelentik.

A háború utáni évtizedekben nem volt időszerű a hadifogoly irodalom. A GULÁG-ról – Szolzsenyicin óta – inkább lehetett írni, beszélni. Irodalmi értékű emlékezést Örkény István alkotott, őt azonban befolyásolta a zsidótörvények miatti sérelem, mivel tartalékos tisztből zsidó munkaszolgálatossá degradálták. Így esett fogságba.

Véleményem szerint történelmi tárgyú műveknél a hitelesség megelőzi az irodalmi értéket, ezért irodalmi értéket nem képviselő, de hiteles írásokat is kötelességünk megmenteni az utókor részére. Mit nem adnánk most egy rossz magyarsággal, tele helyesírási hibával írt korabeli feljegyzésért, amiben Petőfi valamelyik katonatársa mint szemtanú leírja, hogyan végződött Petőfi kukoricásbeli menekülése.

Birtokomban van az ATHENAEUM által 1930-ban kiadott, „HADIFOGOLY MAGYAROK TÖRTÉNETE" c. kétkötetes, 1000 oldalas mű.

A budapesti és bécsi Hadtörténelmi Levéltár adatai alapján szerkesztette Pilch Jenő, Baja Benedek, dr. Lukinich Imre és Zilahy Lajos. Tetemes költségből talán össze lehetne állítani a Hadtörténeti Levéltár, orosz, német és francia levéltárak adataiból, a II. világháború magyar hadifoglyainak hiteles történetét is.

Bár mi, hadifoglyok a világtörténelemnek csak porszemei voltunk, mégis tudhatunk olyan eseményeket, amikről a történelem nem beszél. Pl.: Hogyan és milyen indokkal deportáltak nagyszámú besszaráb családot a Krím félszigetre? Mi lett a krími tatárokkal? Mi lett a sorsuk azoknak a magyar és román hadifoglyoknak, akiknek a lakóhelyét a háború után a Szovjetunióhoz csatolták? Miért kaptak a német hadifoglyok napi 70 grammal több kenyeret? Hogyan válogatták ki a magyar hadifoglyok közül a németes hangzású nevűeket, csendőröket stb. akiket 1948 helyett csak 1951-ben szállítottak haza? Milyen szerepük lett itthon azoknak a magyar hadifoglyoknak,

akik odakinn az NKVD besúgói lettek? Mai szóval III/III-asok. Miért adott át minket 1946 februárjában a szovjet Hadügyminisztérium a szovjet Belügyminisztériumnak? Ezt Jevdokimov alezredes, a 241/2. sz. lágerünk parancsnoka jelentette be, egyik vasárnap reggeli létszám ellenőrzéskor.

Emlékezésem epizódjaiban – szétszórtan – sok ilyen alig ismert dologra derül fény.

Harminc évvel ezelőtti feljegyzéseimből már néhányat rendeztem. Kérem, a csatolt írások alapján ítéljék meg, az utókor történészei számára jelenthetnek-e értéket az ilyen jellegű hiteles írások?

Budapest, 2003. 05. 23.

Üdvözlettel:

MELLÉKLET:
1. Trafóház
2. Ólomcsizma
3. Néha nevetünk is
4. Az életünk lyukas mogyorót sem ér

/Korchmáros István/
1066 Budapest, oktogon 3.
T/F 322-1729

Hadtörténelmi Levéltár
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.
Postacím: 1250. Pf: 7.
Tel. (fax): (36-1) 356-9258

Nyt. sz.: 250/2/2003.
Hiv. sz.:

1 sz. példány

Korchmáros István
Budapest
Oktogon tér 3.
1066

Tisztelt Uram!

Megkaptuk folyó év május 23-án kelt levelét a hadifogoly-élményeiről írt beszámolókkal, amelyeket ez úton is köszönünk.

Levéltárunknak is az a véleménye, hogy az egykori események részvevőinek naplói, visszaemlékezései és egyéb írásai szubjektív történelmi forrásnak tekintendők, amelyek kiegészítik, gyakran pótolják az idők során hiányossá vált vagy végleg elveszett hivatalos iratokat.

Fokozottan érvényes ez a több százezernyi második világháborús magyar hadifogoly történetére, hiszen a róluk szóló dokumentumokat, ha egyáltalán megmaradtak, szovjet levéltárakban magyar kutatók számára hozzáférhetetlenül őrzik.

A hadifoglyok küzdelmét az életben maradásért, a különböző táborok belső életét, a foglyok gondolkodását, fogságbeli tapasztalataikat, a fogva tartó hatóságok és a velük kapcsolatba kerülő lakosság magatartását, csak a túlélők visszaemlékezései alapján ismerheti meg az utókor.

Éppen ezért már évtizedekkel ezelőtt létrehoztunk a Hadtörténelmi Levéltárban „Tanulmányok, visszaemlékezések" címen egy gyűjteményt, amely mint a neve is mutatja, különböző katonai vonatkozású események egykori részvevőinek naplóit, memoirait, az egykor történtekkel kapcsolatos gondolatait tartalmazza. Ezen írásokat témakörökre bontottuk, amelyek közül ez egyik a hadifogsággal kapcsolatos visszaemlékezéseket tartalmazza.

A történelem hivatásos kutatói és az érdeklődök azóta is egyre nagyobb számban fordulnak ezekhez a forrásértékű beszámolókhoz, amelyek persze különböző történelmi értéket képviselnek, hiszen szerzőik, pontosabban leíróik közt a közkatonától a tábornokig, a munkaszolgálatostól a katolikus papig mindenféle rendfokozat és társadalmi réteg képviselve van. Természetesen a visszaemlékezők társadalmi állásuktól, rendfokozatuktól függően többet vagy kevesebbet láttak az eseményekből, többet vagy kevesebbet tudtak azok hátteréről, de azt pontosan leírják, hogy ők hogyan élték meg, és ez adja történelmi értéküket.

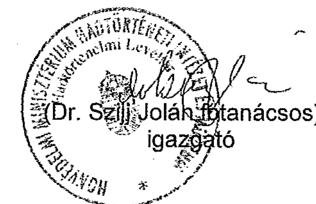
Engedelmével az Ön szevasztopoli hadifogságáról küldött epizódokat is elhelyeztük fentebb említett gyűjteményünkben, ahol a Tgy. 3729.sz. jelzetet kapta.

Levelében említette, hogy az elmúlt évek során közel 150 oldalnyi anyagot jegyzett le hadifogolyéletével kapcsolatos emlékeiből. Hálásak lennénk, ha ezeknek egy másolatát elhelyezhetnénk Tanulmányok, visszaemlékezések elnevezésű gyűjteményünkben. Érdekesek lennének a nemzetőrségbeli szolgálatával és a hadifogságba esése körülményeivel kapcsolatos írások is, hiszen az ezekre vonatkozó dokumentumok éppen úgy eltűntek a háború forgatagában, mint a hadifogsággal kapcsolatos hivatalos írások.

Küldeményét még egyszer köszönöm, és remélem, hogy további írásokkal is gazdagítja még a Hadtörténelmi Levéltár gyűjteményét.

Tisztelettel:

Budapest, 2003. június 23.

(Dr. Szijj Jolán főtanácsos)
igazgató

Keszült: 2 példányban
Egy példány: 2 lap
Itsz: 0506
Ügyintéző (tel): Dr. Bonhardt Attila alezredes (356-9522/133)

KORCHMÁROS I.: LEVÉL A HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁRNAK 2003. 11. 09.

HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.

Tisztelt dr. Bonhardt Attila alezredes úr.

Tárgy: Tgy. 3729. sz. jelzet.

2003. június 23-i levele ösztönzésére feldolgozom az anyagban lévő tartalomjegyzék szerinti epizódokat. A bekarikázottak elkészültek, megpróbáltam kronologikus, vagy értelemszerű sorrendbe rendezni őket.

A most küldött anyag – kis módosításokkal – tartalmazza a már letétbe helyezett epizódokat is. Kérem, szíveskedjék azokat a letétből kiemelni. (Az egyik anyagban a láger létszáma 2000 helyett, tévesen 3000)

Ahogy időm engedi, folytatom a munkát.

Budapest, 2003.11.09. ÜDVÖZLETTEL:

MELLÉ KLET:
A BIRODALOM MARKÁBAN

/Korchmáros István/
1066 Budapest, Oktogon 3.

Hadtörténelmi Levéltár
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.
Postacím: 1250. Pf: 7.
Tel. (fax): (36-1) 356-9258

Nyt. sz.: 468/2/2003
Hiv. sz.:

1 sz. példány

Korchmáros István
Budapest
Oktogon tér 3.
1066

Tisztelt Uram!

Megkaptuk „A birodalom markában 1944-1948" c. visszaemlékezését, amelyben szovjet fogságba esésének és hároméves szevasztopoli hadifogságának epizódjait örökíti meg.

Mint folyó év június 23-án kelt levelünkben is említettük, Levéltárunk külön gyűjteményt hozott létre a katonai vonatkozású naplók, emlékiratok, visszaemlékezések számára. E gyűjtemény igen értékes részét képezik a hadifogsággal kapcsolatos írások, hiszen a hadifoglyok mindennapos életét, a táboron belül vagy a külső munkahelyeken eltöltött napjait bemutató hivatalos dokumentumok gyakorlatilag nincsenek. Holott több százezer honfitársunk töltött el éveket szovjet vagy nyugati hadifogságban. Az ő sorsuk is hozzátartozik a II. világháború történetéhez.

Az I. világháború után egy kétkötetes reprezentatív könyv jelent meg a magyar hadifoglyok történetéről. Második világháborús sorstársaik életének, szenvedéseinek hasonló feldolgozásával még adós a történettudomány. Ezért értékes minden egyes, a hadifogsággal kapcsolatban leírt sor. Hiszen jobbára csak az egykori hadifoglyok írásai alapján lehet majd összeállítani a II. világháborúnak ezt az utolsó fejezetét.

A különböző visszaemlékezésekből kivehető, hogy Szovjetunióban volt valamilyen központi rendelkezés a hadifoglyok foglalkoztatásával, élelmezésével, elszállásolásával és egyéb ellátásával kapcsolatban. Ezeket az intézkedéseket a táborparancsnokságok vagy betartották, vagy nem. Általában nem, ezért minden tábor története más.

Külön értéke visszaemlékezésének, hogy beszámol a szevasztopoli táborbeli higénés körülményekről, a vízhiányról, a heti egyszeri fürdési lehetőségről és tisztacseréről, és bemutatja a hadifoglyok azon törekvését, hogy életben maradásuk érdekében minden lehetőséget kihasználjanak arra, plusz élelmiszerhez jussanak.

Nagyon érdekes visszaemlékezésének az a része is, amelyben a budapesti gyűrűből való kitörési kísérletüket és a fogságba esést, illetve a temesvári táborbeli állapotokat mutatja be.

Írását a „Tanulmányok, visszaemlékezések" c. gyűjteményünkben korábban beküldött anyaga helyén, a Tgy 3729. számon helyeztük el.

Nagyon örülnénk, ha írását további, esetleg a Nemzetőrségbe való jelentkezését és ottani szolgálatát is megörökítő epizódokkal egészítené ki.

Eddigi segítségét köszönjük. További jó egészséget és munkakedvet kívánunk.

Tisztelettel:

Budapest, 2003. december 8.

(Dr. Szijj Jolán főtanácsos)
igazgató

Készült: 2 példányban
Egy példány: 2 lap
Itsz: 0506
Ügyintéző (tel): dr. Bonhard Attila (356-9522/133

KORCHMÁROS I.: LEVÉL A HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁRNAK 2004. 01. 08.

HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.

Tisztelt dr. Bonhardt Attila alezredes úr

Tárgy: Tgy. 3729.

Mellékelem az alábbi epizódokat:

NEMZETŐRSÉG, 12 oldal + 1 db. A4 fénykép
A HADIFOGSÁG ELSŐ NAPJAI, 3 oldal
SZEGED, CSILLAGBÖRTÖN, REPÜLŐTÉR, 7 oldal
IRÁNY, A FEKETE-TENGER, 3 oldal
MENNYEI ÜZENET, 1 oldal

Ahogy időm és írás-hangulatom engedi, folytatom a munkát.

Budapest, 2004. 01. 08.

ÜDVÖZLETTEL:

/Korchmáros István/
1066 Budapest, Oktogon 3.
T/F: 322-1729

Hadtörténelmi Levéltár
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.
Postacím: 1250. Pf: 7.
Tel. (fax): (36-1) 356-9258

Nyt. sz.: 22/2/2004.
Hiv. sz.:

1sz. példány

Korchmáros István
Budapest
Oktogon 3.
1066

Tisztelt Uram!

Megkaptuk folyó év január 8-án kelt levelét nemzetőri és hadifogságbeli emlékei mellékelt epizódjaival együtt.

Érdeklődéssel olvastuk a leírt emlékeket. Örömmel állapítottuk meg, hogy a Nemzetőrséggel kapcsolatos tapasztalatai szinte teljesen megegyeznek azokkal az ismeretekkel, amelyeket a fennmaradt, nagyon hiányos dokumentumok alapján erről a kevésbé ismert fegyveres testületről sikerült összegyűjtenünk.

A szegedi Csillagbörtönnel kapcsolatos epizód máris nagy örömet szerzett egyik kutatónknak, aki az 1944-1945-ös magyarországi hadifogolytáborok történetét kutatja.

Nagy örömünkre szolgált, hogy a beküldött lapokat a tartalomjegyzék sorrendjében sikerült befűznünk a már korábban beküldött leírások közé, így visszaemlékezéseit abban a sorrendben tudjuk a kutatók rendelkezésére bocsátani, ahogy Ön is gondolta. Kéziratát a Tanulmányok, visszaemlékezések című gyűjteményünkben, Tgy. 3729. szám alatt helyeztük el.

További írásait is szívesen látjuk. Eddigi szívességét még egyszer köszönve maradok

tisztelettel:

Budapest, 2004. február 3.

(Dr. Szijj Jolán főtanácsos)
igazgató

Készült: 2 példányban
Egy példány: 1 lap
Ügyintéző (tel): dr. Bonhardt Attila alez. (356-9522/133)

KORCHMÁROS I.: LEVÉL A HADTÖRT. LEVÉLTÁRNAK 2004. 07. 07.

HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR.
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.

Tisztelt Bonhardt Attila alezredes úr — Tárgy: Tgy. 3729

Befejeztem „A BIRODALOM MARKÁBAN" c. hadifogoly emlékezést, mellékelem a letétbe helyezett példányból hiányzó anyagot. Csatolom huszonöt itthonról kapott, és huszonnyolc haza írt levelezőlapom fotóját. Megjegyzem, hogy 1947. év második felében a láger postafiók száma elé egy „7" számot kellett írni. Akkor a 241/2. számú lágerban voltam, a láger új száma 7241/2. lett. Ezzel egyidejűleg jelentette be a láger parancsnoka – Jevdokimov alezredes – hogy a szovjet honvédelmi minisztérium átadott minket a szovjet belügyminisztérium parancsnoksága alá. Az emlékezéshez csatolt – mintegy ezerhétszáz láger számozását tartalmazó – listából kb. harminc láger postafiókszámát beazonosítottam, saját és néhány bajtársam levelezése alapján. A lista az 1947. év második felétől érvényes lágerszámokat tartalmazza.

A „ZEBEGÉNYIEK KÉNYSZERMUNKÁN A SZOVJETUNIÓBAN 1945-47-BEN" c. könyv lágerszámait is ellenőriztem. A számozás rendszere azonos a hadifogolylágerokéval, annyi különbséggel, hogy a per szám után még két számot írtak. A könyvbeli 280/1218. postafiókszám azonos az írásom végéhez csatolt lista 120. oldalán szereplő, Zhelani helységben lévő 7280/12. sz. lágerral. A könyvben olvasottak alapján arra következtetek, hogy a 280/12 után írt 18-as szám, lágeren belüli csoportot jelez. A lágerszám az idézett könyv mellékelt 99. és 102. oldalán lévő levelezőlapokon szerepel.

Érdekes, hogy a lista a magyar-sváb civil kényszermunkatáborokat „háromszög" jellel jelzi, ami a hadifogoly lágerok jele is. A listában kb. harminc darab 7280-as számú láger szerepel, valamennyi a Kelet-Ukrajna-i „DONBASZ" szénbányavidéken van.

Az adatok arra utalnak, hogy a „négyzet"-tel jelölt „GULAG" internálótáborokat, és a „háromszög"-gel jelölt hadifogoly és külföldi civil kényszermunka lágerokat egyazon számozási rendszerbe sorolták. A „+"-tel jelölt kórházak számozási rendszerének logikáját nem tudtam megfejteni.

Az idézett könyv szerint a magyar-sváb civil kényszermunkások szabadon kijárhattak a lágerból alkalmi munkát vállalni és koldulni. Saját ruhájukban voltak, ha lerongyolódtak a keresetükből vettek ruhát maguknak. Ez eltér a hadifogolyként elhur-

colt, köztünk lévő „málinki robotos” civilek ruházkodási, élelmezési és őrzési rendjétől. Őket utólag „beöltöztették” katonaruhába és gondoskodtak a ruházatukról, ellátásukról, de ahogy mi, ők sem hagyhatták el a lágert katonai őrzés, vagy felelős civil kísérő nélkül.

A levelek ellenőrzését ugyanolyan alakú, *„PROSZMOTRÉNO VOJENNIJ CENZUROJ” = „ELLENŐRIZTE HADI CENZURA”* feliratú, de eltérő sorszámú pecséttel jelezték Szevasztopolban, Voronyezsben, Sztálingrádban, Szimferopolban és Krasznij Lucsban. Lehet, hogy a pecsét az egész birodalomban egységes volt.

Ismételten megköszönöm írásra buzdító sorait. Megkönnyebbülést jelent, hogy „kiírtam magamból” ifjúságom nehéz éveit.

Budapest, 2004. 07. 07. ÜDVÖZLETTEL:

MELLÉKLETEK:

/Korchmáros István/
1066 Budapest, Oktogon 3.
T/F:322-1729

СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА и КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА СССР

Почтовая карточка военнопленного
Carte postale du prisonnier de guerre

Бесплатно
Franc de port

Кому (Destinataire) Himmer Ferencné
Magyarország
Куда (Adresse) Hont. megye. Zebegény
Erzsébet. u. 31. sz.

Отправитель (Expéditeur)
Фамилия и имя военнопленного Himmer Ferencné 415
Nom du prisonnier de guerre
СССР Москва

Почтовый адрес военнопленного
Adresse du prisonnier de guerre

Drága Anyukám Édesanyám!

Himmer Ferencné sváb kényszermunkás levele a Szovjetunióból.

СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА и КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА СССР

Почтовая карточка военнопленного
Carte postale du prisonnier de guerre

Бесплатно
Franc de port

Кому (Destinataire) Úr Krebsz István
Куда (Adresse) Magyarország / Hont[illegible] Zebegény Erzsébet út 35
(страна, город, улица, № дома, округ, область)

Отправитель (Expéditeur)
Фамилия и имя военнопленного
Nom du prisonnier de guerre: Кребс [illegible]

Почтовый адрес военнопленного
Adresse du prisonnier de guerre: С.С.С.Р. Москва
Красного креста почтовый ящик 280/12 18

1947. I. 14-én.

Drága, Jó Szüleim!

Immár a harmadik levelet írom megnyugtatásul néktek, de sajnos tőletek még ez ideig [illegible] nem kaptam, amit már nagyon várok. Igaz a választ már jobb lenne nem itt megkapni, hanem otta haza közöttetek lenni. De lehet hogy nem sokáig tart már és rövidesen köztetek lehetünk. Mi újság van otta haza? A tél már tavaszon múlófélben lehet! Itt még javában tart, de szerencsénkre elég enyhe a tél. Hogy vagytok? Remélem mindenki egészséges, amit mindenkinek tiszta szívből kívánok. Mink is mind ketten hála Istennek jól vagyunk. Sajnos a lap megtelt, azért kérem sorolni: Mariménéiékat, Toni bácsi, Margitnéni, Nagymamát, és minden ismerősöt üdvözlöm. Benneteket pedig sokszor csókolnak szerető fiaitok, Lili Pista

Krebsz István lapja haza 1947. január 14-én, az eredeti fotói...

Krebsz István sváb civil kényszermunkás lapja a Szovjetunióból.

Hadtörténelmi Levéltár
Budapest, Kapisztrán tér 2-4.
Postacím: 1250. Pf: 7.
Tel. (fax): (36-1) 356-9258

Nyt. sz.: 422/2/2004.
Hiv. sz.:

1 sz. példány

Korchmáros István
Budapest
Oktogon tér 3.
1066

Tárgy: Köszönetnyilvánítás

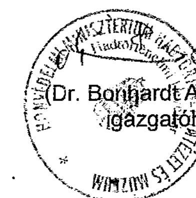
Tisztelt Korchmáros Úr!

Nyári szabadságomról visszatérve írásban is szeretnék köszönetet mondani azért, hogy további részletekkel egészítette ki hadifogoly-élményeiről szóló beszámolóját, amelyet már korábban átadott a Hadtörténelmi Levéltárnak. Köszönöm a hadifogságból küldött tábori lapok színes fénymásolatából készített összeállítást, valamint a szovjet hadifogolytáborok számozására vonatkozó magyarázatait. Mind visszaemlékezéseit, mind a fenti magyarázatokat – amelyeket a tábori lapokkal együtt a már korábban megadott **Tgy. 3729.** szám alatt helyeztünk el – már felhasználták a kutatók. Írása tehát nemcsak a sok tízezer elhunyt hadifogolynak állít emléket, hanem segít a hadifogság történetének feltárásában is.

Munkáját mind a Hadtörténelmi Levéltár, mind a magam nevében még egyszer köszönöm és kívánom, hogy történelmi témájú olvasmányaiban továbbra is annyi örömöt leljen mint eddig.

Budapest, 2004. augusztus 9.

Baráti üdvözlettel

(Dr. Bonhardt Attila alezredes)
igazgatóhelyettes

Készült: 2 példányban
Egy példány: 1 lap
Ügyintéző (tel): (356-9522/)
Kapják: 1. példány: Címzett
2. példány: Irattár

ZRÍNYI KATONAI KÖNYV-ÉS LAPKIADÓ

1087 Budapest VIII., Kerepesi út 29/b Telefon: 331-170 Levélcím: 1440 Bp. Pf. 22

Ügyintéző:
Levelünk jele:
Budapest, 198

Korchmáros István
részére

Budapest
November 7 tér. 3.
1 o 6 6

Tisztelt Korchmáros István!

Köszönettel visszaküldjük hozzánk beérkezett kéziratát. Kiadását nem tervezzük.

Budapest, 1984 november 2o.

Elvtársi üdvözlettel:

Szépirodalmi szerkesztőség vez.

1983. 1.

Előszó

Az emberiség nagyobbik részének nincs személyes élménye a világháborúról, de a szülők, nagyszülők szomorú élményei évtizedek óta óvják az emberiséget az újabb világégéstől. Sohasem kárhoztatom a politikusokat, ha a leszerelési tárgyalások elnyúlnak mint a rétestészta, Tárgyaljanak csak az idők végtelenjéig, sokkal olcsóbb a világnak pár ezer tárgyalásokra utazgató politikus, mint a katonavonatok ezreinek frontra küldése.

A háború engem is fiatalon elsodort a szülői háztól, és csak 1948-ban, huszonegyévesen tértem haza szovjet hadifogságból, a Krím félszigetről. Harmincöt év után papir meg ceruza után kiáltottak szevasztopoli emlékeim, ezeket nyújtom most át a kedves olvasónak, rövid elbeszélések formájában.

Könyvem nem naplószerű, ezért nem követik egymást időrendben a negyvenhárom hónap ilyen-olyan epizódjai.

Hadifogságunk nem hasonlítható sem a náci deportálásokhoz sem a börtönélethez. Mi a hadifogolytáboron belül szabadon mozogtunk, legyőzött hadsereg katonáinak tekintettek minket, de személyiségünkben nem aláztak meg. Nevünk volt és nem számunk, sőt a nevünket - régi orosz szokás szerint - még apáink nevével is megtoldották.

Fogolyéletünk kezdete egybeesett a Szovjetunió igen nehéz időszakával, amikor is még folyt a háború, de a felszabadított részeken már megkezdődött az újjáépítés. Ez a kettős megterhelés,mai szemmel nézve elképesztően alacsony szinvonalra süllyesztette a lakosság és a hadifoglyok életszinvonalát. Nem volt ritka, hogy civil munkavezetőink szamovárja mellől nem csak a cukor, de a teafű is hiányzott.

Az utolsó háromnegyed évig közös lágerben élt három náció, magyar, román, német. Lehetne négy nációt is mondani, mert az osztrákok kiváltak a németek közül és külön bataillonokba szerveződtek. Ezt a szovjet táborparancsnokság tudomásul vette, de egyidejüleg megvonta az osztrákoktól a német hadifoglyokat megillető napi 7o gramm kenyértöbbletet.

2

Előszó
-2-

Helyzetünk évről-évre javult, bár élelmiszer ellátásunkban az általános élelmiszerhiány miatt nem volt lényeges javulás.

Antifasiszta iskolát végzett hadifogolytársaink szervezték a láger kultúrális életét. Több színielőadást is szerveztek a közülünk toborzott alkalmi szintársulattal. Kultúrális megmozdulásainkat a szovjet lágerparancsnokság messzemenően támogatta, s a szovjet lágertisztek és családjaik is gyakran megnézték velünk együtt az előadásokat.

Őreink feladata őrzésünk és megvédésünk volt, ezen túlmenően igen ritkán avatkoztak be ügyeinkbe. Legtöbbjük fiatal sorkatona.

Évekig együtt éltünk velük, kiismertük természetüket, és alkalmazkodtunk hozzájuk, elviselhetővé téve ezzel nekik az őrzést, nekünk az őriztetést.

Mindent egybevetve, a hadifogság nem kirándulás. Kívánom az ifjúságnak, soha ne ismerje meg saját tapasztalatából a hadifogolytáborok belső világát.

HÚS

Juhász Géza volt hadifogoly bajtársamat megkértem, olvassa el közös élményünkről szóló irományomat. Véleménye szerint, írásomból a mai olvasó nem érzékeli állati fekhelynek is utolsó, poloskás, tetves priccsekre zsúfolt ezerháromszáz éjszakánk nyomorúságát. Betegen, koszosan, állandóan éhesen, szomjasan végzett negyvenhárom hónapos kényszermunkánk, és szabadulásunk reménytelenségének nyomasztó terhét.

Életjelt csak a háború befejezése után bő egy évvel adhattunk magunkról, huszonöt cenzúrázott szóban.

Tetézte bajunkat, hogy rabtartóink velünk érintkező kasztja is nyomorgott. Elképzelhető, hogy mi jutott nekünk. Ilyen gazdasági helyzetben a Szovjetuniónak – mint rabtartásra alkalmatlan gazdának – a háború befejezésekor haza kellett volna engednie a hadifoglyokat, és a munkánkért elszámolt jóvátétel filléres összegével növelnie kellett volna a jóvátétel mértékét.

Igaza van Géza barátomnak!

Hat évtized megszépítő távlata és optimista életszemléletem, rózsaszín szemüvegen keresztül láttatja a régmúlt világot. Hadifogoly sorsunkat nem szándékozom szebb színben feltüntetni a valóságnál, ezért örökös éhségünk bemutatására leírok egy rövid történetet.

Kérem, hogy irományaim olvasása közben ez az írás mindig lebegjen szemük és a papír között. Rózsaszín szemüvegem ne rejtse el a hadifogság lelki és testi gyötrelmeit.

Hadifogságunk alatt húst, tésztát soha nem adtak. Csalánból, korpából, káposztából, uborkából, marharépából, zölden lesózott paradicsomból, halból, krumpliból – néha burisból – főzött félliternyi híg löttyöt, és – a munkanorma teljesítésétől függően – 400-600 g. kenyeret, s napjában egyszer egy decinyi, a levessel szinte azonos híg kását kaptunk. A kását a levesbe mérettük, felesleges lett volna külön bíbelődni vele.

Két évig nem volt fedett étkező hely. Kétezer hadifogoly a leves osztó konyhaablaktól ellépve, a szabad ég alatt itta ki csajkájából az ételt. Kanalunk volt, de ritkán volt rá szükség.

Gyermekkoromban húsos-tésztás voltam, nem telt el nap, hogy valamilyen formában húst nem ettem volna.

Egyik este, a láger bazár forgatagában egy román fogolytársunk – tenyerén koszos rongydarabra terítve – kínálgat egy vékonyka szelet nyers hús cafatot. Fogságba esé-

sem óta ez volt az első hús, amit láttam. Lecsaptam rá, és pár sodrás dohányért megvettem. Ráadásul nekem adta a koszos rongydarabot is.

Fantáziámban már rántott hús és gőzölgő pörkölt illata rejtőzött a rongydarabba csavart, zubbonyzsebem mélyébe süllyesztett húscafatban.

Felocsúdásom után jöttek elő reálisabb gondolataim.

Mi legyen a hússal?

Még egy deka sóm sincs, de a tűzgyújtáshoz is valamelyik „bagós" hadifogolytársamtól kell kölcsönkérnem kovaköves szikrapattintóját.

Hol rakjak titokban tüzet?

Másnapra hagytam a gondokat. Zubbonyomat – álmaim netovábbjával a zsebében – fejem alá hajtogattam, és befúrtam magam a szalmazsák nélküli, tíz méter hosszú, emeletes deszkapriccsen szorongó bajtársaim közé.

Reggelre kifundáltam a húslakoma minden részletét. A romos hajógyárban találok olyan zugot, ahol megbújva tüzet csiholhatok, és a malterkeveréshez használt ciszterna vízben megfőzöm a húst. Igazi csajkám nem volt, egy kétliteresnyi, bádogból összekalapált drótfüles fazékféléből ettem, ittam.

Bajtársaim nem tudtak a húsról. A kovaköves tűzcsiholót kölcsönadó bajtársamat nem érdekelte, mit akarok a „szpicski"-vel.

Vízzel, szpicskivel felszerelve megbújtam a romok között és addig mesterkedtem, amíg papír cementeszsákból és fadarabkákból tűzhelyet varázsoltam a fazekam alá. Ezer hadifogoly dolgozott a hajógyárban, könnyen el lehetett keveredni köztük, mégis nehéz volt füstöt is elnyelő zugot találni.

Amikor rotyogni kezdett a víz, előhalásztam a rongyba csavart húst. Már a zsebből kivéve bűzlött és nyüzsögtek benne az éjszaka melegében, fejem alatt életre kelt sárgás színű pondrók.

Éjjel nem éreztem a hús bűzét, mert az összezsúfolt, mosdatlan emberek közös izzadtság, kosz és bélgáz szaga minden más szagot elnyomott.

Hús iránti vágyam és éhségem nagyobb volt a pondrók iránti undoromnál. Kikaptam a forró vízből a húscafatot és nem törődve azzal sem, hogy égeti a számat, pillanatok alatt befaltam.

Ma sem tudom, hogy macskát, patkányt vagy mit ettem. Ha tisztább eredetű hús lett volna, nem adta volna el a román néhány sodrás dohányért.

— —

SZOMJÚSÁGAIM

A háború régen befejeződött, de emléke sokunkban tovább él. Akit csak a szele érintett, hamarabb felejt, akit a vihara korbácsolt, sírig tartó sebet hordoz lelkében.

A lelki sérülés más számára érthetetlen megnyilvánulásait, gazdája természetesnek tekinti. Ha az ilyen sebzett lelkű nem döbben rá furcsa szokásaira, különccé válik. Környezete nem tudja meg, milyen keserves élmények vezérlik különös viselkedését.

Ilyenekre mondják barátaik, ismerőseik: jó ember – csak kicsit bogaras.

A hosszú hadifogság engem is átformált. A szigorú négy év lelkemre, testemre rányomta bélyegét. Sokszor magam is furcsállom, amit tegnap tettem, s hosszas töprengés után döbbenek rá, a hatvan évvel ezelőtt ért szorongató élmények, tudat alatt beleszólnak mai életembe.

Egyik bogaramra feleségem tapintatos figyelmeztetése döbbentett rá. Bár ártatlan dolog, emlékezetemben felsorakoztattam azokat az eseményeket, amik ilyen mély nyomot hagytak agysejtjeimben.

Közreadom ezt a töprengésemet, hátha másban is bujkálnak hasonló emlékek, s példám fonalán elindulva visszakereshetik emlékezetükben, honnan ered ilyen-olyan bolondériájuk.

Jó tíz évvel hazatértem után, három kisgyerekkel járjuk a budai hegyeket. Nem nagy túrák ezek, csak pár órás séták, amit a gyerekek végigfutkároznak.

Fogaskerekűvel megyünk a Széchenyi-hegyre, onnan játszadozva sétálunk le Farkasrétre. Séta közben hátizsákból eszegetünk. Útközben nincs büfé, ivóvíz is csak a Normafánál és az Úttörővárosnál lévő nyomóskútból folyik.

Feleségem ügyel a gyerekekre, az én feladatom az elemózsiás hátizsák cipelése. Valójában nincs is sok ennivaló a zsákban. Legnagyobb szerep egy ötliteres demizsoné, amit a Normafánál teletöltök vízzel.

Megtölthetném az út harmadánál is, az Úttörőváros előtti nyomóskútnál, de valami mindig azt súgja, hátha rossz az a kút s akkor hogy folytassuk utunkat víz nélkül?

Ezeken a kirándulásokon hétről hétre megsétáltatom a tele vizes demizsont, s mielőtt a Farkasréten felszállunk a villamosra, kanálisba öntöm a négyliternyi maradékot.

Egy liternél több víz sohasem fogy el. A négyliternyi felesleget, meg a demizsont – mint egy ismeretlen Istentől rám mért penitenciát – cipelem hétről hétre a hátamon.

Feleségem már az első kiránduláson sokallta az öt liter vizet, de elmagyaráztam, hogy három gyerekkel nem lehet elegendő víz nélkül útnak eredni. Eleinte még vissza-visszatért a vízre, de idővel belenyugodott.

Egyik ilyen vízsétáltatás közben, valami kis gyanakvás bennem is ébredezett az öt-literes demizson iránt. Rádöbbentem, nem a gyerekek miatt cipelem, hanem magam miatt.

Valójában, nem is most kell nekem ez a rengeteg víz, hanem sokkal, de sokkal régebbi szomjúságaim oltására cipelem magammal.

Rövid merengés után sorra-rendre megjelentek emlékezetemben az ivóvíz iránti kielégíthetetlen vágyódásomat előidéző hadifogságbeli emlékek.

— —

FÉNYKÉPEZKEDÜNK

Nyomorúságos sorsunktól száz fényévnyi messze áll a fényképezkedés. A címlapon lévő fénykép története legalább olyan meseszerű, mint Münchausen báró kalandjai. Ha a „fényképész" megkérdezi, öt deka kenyeret, vagy a fényképezést választom, habozás nélkül a kenyérért tartom a markom.

Ezen a vasárnapon nem hajtottak ki minket sem a kikötőbe, sem romot takarítani. Ahogy lelöttyintjük a reggeli korpalét, G.(öndör) Kun László bajtársammal a kapu közelébe sattyogunk, hátha valakinek éppen vasárnap kell munkára két hadifogoly.

Tisztes távolságra a napostiszttől – várva a jó szerencsét – leücsörgünk a porba.

Kilenc óra tájban jön egy lágertiszt kapitány. Valamit mond a napostisztnek, aki felénk int, és szó nélkül rábíz minket. Ismerjük a kapitányt, naponta látjuk. Valamilyen irodai beosztása van a lágerban, de nekünk még nem volt ügyünk vele.

A lágertisztek a külső lágerudvarban lévő, valamennyire rendbe hozott földszintes épületekben laknak. Vagy gyermektelenek, vagy máshol neveltetik a gyermekeiket, de itt soha nem látunk gyermeket.

Száz lépést sem megyünk, a kapitány belép egy ajtón. Fűrészt és baltát nyom a kezünkbe, amiből szó nélkül is értjük, fát vágunk.

Eddig pantomim az egész. Mi a kapunál szalutáltunk a kapitánynak, de ő eddig még meg sem mukkant.

Szótlanul megyünk utána a harmadik ajtóig, ahol rámutat egy rakás méterbe rakott hasábfára. Szó nélkül kivisszük a fáskamrából a fűrészbakot, és már a külön leves, vagy kenyér látványa lebeg a farakás mögött.

A kapitány látja, szó nélkül is értjük, mi a dolgunk. Magunkra hagy minket.

Eddig csak messziről láttam a tisztilakások ajtóit, furdal a kíváncsiság, milyen körülmények között élnek?

Meleg nyár van, nyitva vannak a lakásajtók. Úgy térülök-fordulok, hogy be-bekukkanthassak a fáskamra melletti lakás ajtaján. Az ajtó nagy szobába nyílik, amit méternyi távolságra az ajtótól, gyalulatlan deszkából összeszegezett palánkkal kettéválasztották.

Az ajtónyíláson át mindkét félszoba látható. Se konyha, se kamra, se vízcsap nincs bennük.

A háztól távolabb áll egy zárt – mérete szerint az összes lakó részére szolgáló – latrina. Vízért és mosdani a hétvégeken foglyok által is használt, a háztól harminclépésnyire lévő fürdő-fertőtlenítő barakkba járnak. Azt nem tudom kilesni, hogy valami főzőalkalmatosság van-e a félszobákban, de azt megfigyeltem, hogy egy ajtó mögött két házaspár lakik.

Más munkahelyeken elcsenhető ennivaló felderítése az első dolgunk. Itt ez szóba sem jöhet. Egyébként is mindössze három, legyektől feketéllő szárított halat látunk felakasztva az egyik nyitott ablakban.

Felváltva fűrészelünk. Csoda, hogy nem szalad a fűrész a kezembe, mert gondolatom fától, fűrésztől távol, a jutalomleves, vagy darabka kenyér körül jár.

A kapitány ajtajából időnként ránk pislant egy pongyolás nő – minden bizonnyal a kapitány felesége – nyilván azt nézi, haladunk-e a favágással?

Mikor elfogynak leves és kenyér körüli gondolataink, Laci meséli, hogy Berettyóújfalun, szabóinas korában a mestere felesége is vele vágatta a gyújtóst. Falusi gyerek, Szentpéterszegen nőtt fel, onnan adták Berettyóújfaluba mesterséget tanulni.

A nagy mesélés közben korunkbeli, tengerésztrikós fiatalember jön felénk. Most látjuk először, biztosan nem itt lakik, de otthonosan mozog. Rokonsága, vagy ismerőse lakhat valamelyik tisztilakásban. Egyenes tekintetű, ukrán, orosz, vagy baltikumi típus, nincs az arcában, tartásában, Kaukázuson-túliakra jellemző vonás.

Feltűnő rajta a nyakában lógó fényképezőgép, amiről Laci – otthon volt saját fényképezőgépe – rögtön megállapítja, hogy LEICA.

Mivel barátságosnak néz ki a fiú, amint közelünkbe ér, Laci – a gépet nézve – kérdő hangsúllyal mondja: LEICA?

A fiatalember meglepődik, hogy ez a favágó hadifogoly öt méterről felismeri az ő világhírű, igen drága, ritka fényképezőgépét. Látható büszkeséggel Lacihoz lép, és a mi szűk fogalomkörre terjedő szókincsünket gesztikulálással kiegészítve, „szakmai" beszélgetésbe elegyedik Lacival.

Közben csapdosom a baltát, nehogy a kapitány feleségének feltűnjön a nagy csendesség. Csak akkor hagyom abba a favágást, amikor Laci mondja, álljunk egymás mellé, mert a fiú lefényképez minket.

Mindenre számítottam, csak erre nem. Mondom is Lacinak, biztosan nincs is film a gépben, itt még kenyérbolt sincs, nemhogy filmet lehessen venni. De addigra már el is kattant a fényképezőgép.

Laci mondja, higgyem el, hogy lefényképezett minket, látta a gépben a filmkockák számozását. Mit érünk vele, mondom, az életben nem látjuk többé a fiút. Tolmácsolja is Laci az aggályomat. Erre a fiú azt ajánlja, jövő vasárnap találkozzunk ugyanitt, elhoz nekünk egy-egy fényképet.

Hát ez a fiú nem sokat tud a hadifogoly életről. Azt sem tudjuk, hogy öt perc múlva hol leszünk, nemhogy egy hét múlva.

Most már én is bekapcsolódom a beszélgetésbe. Legnagyobb megdöbbenésemre azt mondja a fiú, szól a kapitánynak, jövő vasárnap is hozzon ki minket fát vágni.

Ki lehet ez a fiú, hogy ilyen hatalma van?

Már a LEICA is szeget ütött a fejembe. Többször láttuk a kikötőben, hogy a nyugatról hazatérő katonáknak a földre terített köpenyükre kellett kirakni minden holmijukat, és a sorok előtt végigsétáló tisztek kiválogatták belőle a nekik tetsző holmikat.

Valami nagy fejes lehet ennek a gyereknek az apja, hogy LEICA fényképezőgépe van, és biztosra mondja, hogy a kapitány jövő vasárnap is kihoz minket fát vágni.

A kép a címlapon van, vége a „mesének".

— —

KIK IS AZ ÉN FÖLDIJEIM?

Amióta egyre-másra alakulnak a különféle lokálpatrióta szervezetek, megyék, városok baráti körei, gondolkodni kezdtem:

Kik is az én földijeim?

Ne higgyék, hogy nem tudom kiolvasni személyi igazolványomból születésem helyét, hiszen sohasem volt vitatott, hogy Szigligeten születtem. Csendes kis zuga a Balatonnak, ihletet adó menedéke több írónemzedéknek.

Mivel kis lélekszámú falucska, igencsak kevés földim lenne, ezért hasznosabb, ha kiterjesztem földijeim körét, legalábbis szülőmegyémre.

Itt az első bökkenő. Én Zalában születtem, de ma hivatalosan Veszprém megyét jegyzik szülőmegyémül. Valami megmagyarázhatatlan hivatali suskussal, a veszprémiek elorozták Szigligetet a szép lankás Zalától.

Tulajdonképpen szerencsésnek is mondhatnám magam, hiszen két megye földijének lenni mégis csak több, mint egyének. A mai összekuszált világban egy-egy jó földi, nagyot lökhet az ember szekerén.

A szépséghibája csak az, hogy én mindössze négy hétig éltem Szigligeten, becstelenség lenne egy hónapos földiségért, két megyéből is hasznot húzni.

Következő lakóhelyem a Vas megyei Sárvár. Itt éltem tizenegy éves koromig. Igazából itt oltódott belém szűkebb pátriám és hazám szeretete. Innen már sok ismerősöm is van, akikkel fel-felidézzük az ezerkilencszázharmincas évek kis vidéki városkáját, amely ugyan akkor még csak nagyközség volt, de valójában, mint járási székhely, igazi kisvárosi életet élt.

Ide fűz a gyermekkor sok-sok emléke. Felvillan a hegedűjét cincogtató óvó néni és a jóságos mosolyú igazgató bácsi. Ő vezetett be minket betű ország első virágos kertjébe.

Vehetjük ezt a virágos kertet szó szerint is. Ma is őrzöm első osztályos olvasókönyvemet, amiben szép színes képek segítettek eligazodni az ABC rejtelmeiben. Fedelére nem holmi hivatalos feliratot, hanem a „BETŰ ORSZÁG ELSŐ VIRÁGOS KERTJE" címet nyomták.

Második, vagy ha úgy tetszik harmadik – de gyermeki tudatomban – szülőmegyémnek érzett Vas megyémet, tizenegy évesen hagytam el. A sors nagyot lódított rajtam. A nyugati végekről a keleti Csanád megyébe sodort.

Ma már nincs Csanád, Csongrád lett belőle. Amikor ott laktam, még három vármegye székhelye volt Makó:

Csanád, Arad, Torontál, k.e.e.vm, ami magyarul annyit tesz ki, Cs. A. T. közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék.

Ebből, csak az egyelőre szó szorul magyarázatra. TRIANON megcsonkította Arad és Torontál vármegyét, ezért a megmaradt részeket – arra, az akkor reménykedően rövidnek gondolt időre, vagyis egyelőre – Csanád megye közigazgatásában egyesítették, makói megyeszékhellyel.

Bár csak egy évig éltem itt, mégis otthon éreztem magam. Apám a közeli Ó-Földeák pusztán született, ugyanabba a makói gimnáziumba jártam, ahová ő, és három apai nagybátyám is járt.

Miért ne lehetnék egy kicsit nagyképű. József Attilával is iskolatárs vagyok, még ha két évtized eltolódással is.

Apai őseim életfonalán földijeim lettek a csanádiak is, hiszen az egyéves folyamatos ott lakáson kívül, gyermekkori nyaraimat is nagyszüleim mesevilágában, igazi gémeskutas makói tanyán játszadoztam végig.

Icit-picit azért apprehendálok Csanád megyére. Gyönyörűen „ő"-ző beszédük nem bírta megemészteni „vazs megyei" csukott szájú „a" betűimet.

De hát ezen túlteszem magam. Pátriámnak érzem Apám bölcsőjét ringató Csanádot is, vagyis, most már Csongrádot.

Következő állomásom a főváros, pontosabban Buda. A pesti oldal lakói lehetnek budapestiek, de a túloldalon lakók mindig csak budaiak.

Anyám budai lány volt, ezért a fővárosba költözéskor csakis a Duna jobbpartja jöhetett számításba. 1938-ban még fityegtek kiadó lakást ajánló cédulák a bérházak kapuin, így könnyen talált Anyám megfelelő otthont öt perc sétányira nagyanyám lakásától, a Vár Dunára bámuló oldalán.

Hogy még szorosabb legyen kapcsolata gyermekkora színhelyével, a leánykori lakásától négyháznyira lévő, Ferenc József gimnáziumba íratott.

Három város – Szombathely, Makó, Budapest – három gimnáziumi év. De én itt is rögtön otthon éreztem magam, hiszen anyai nagybátyáim, unokabátyáim óvó szemmel néztek rám, a 250 éves iskola folyosóit beborító érettségi tablókról.

Budai szép éveimet majd négy évre a távoli Krím félsziget váltotta fel. Sanyarú hadifogoly sorsunk, a távoli haza és család hiánya, földiekké kovácsolta a somogyi summást a szabolcsi tirpákkal.

Persze, nem ment ez olyan gyorsan. Eleinte csak az egy faluba valók keresték meg egymást, de az évek múlásával az unalomig mesélt falubéli történetek felfrissítésre szorultak, távolabbi tájak mesevilágával.

Az én kis Szigligetem határa is kitágult. Befogadta az egész Kárpát-medence „a"-zó, „á"-zó „ő"-ző egyszívű fiait.

Így lettem földijévé messzi idegenben, sok ezer hazánkfiának.

Most mit tegyek?

Én is szeretnék valamelyik baráti kör tagja lenni, de melyik megyét válasszam, hogy a többi ne sértődjön meg hűtlenségemen?

Legszívesebben Magyarország baráti körének a tagja lennék. Így valamennyi hazánkfia földijévé fogadna, s jó földiekhez illő összefogással tolnánk előre, mindnyájunk szekerét.

A HADIESEMÉNYEKET HŰEN TÜKRÖZI AZ ARANY ÁRA

Az 1930-as években a politika eseményeit az újságok, filmhíradók, és a csak kevés háztartásban található rádiókészülék juttatták el a lakossághoz. A hétköznapi ember olyan messze volt a politikától, azt sem tudta ki a miniszterelnök.

Amióta a rádió és televízió szinte minden lakásba „befészkelte" magát, még a falusi öregasszonyok is tudják, mi az „Ájró", és kevesebbet ér-e, vagy többet, mint a Dollár.

Megszűnt a „szomszédolás". Az öregek – a televízióból rájuk ömlő információkból – tájékozottabbak a világ dolgairól, mint a reggeltől estig pénzt hajhászó fiatalok.

Antikváriumban böngészgetve ráleltem egy 1946-os kiadványra, mely a törtarany 1938-tól 1944 végéig érvényes árfolyamait ismerteti. A sajtóból naponta belém sulykolt devizaárfolyamok, tőzsdebotrányok hatására, belemerültem a törtarany régvolt árfolyamainak „tanulmányozásába".

Egyre inkább úgy éreztem, történelemkönyvet olvasok.

Már gimnáziumba jártam, amikor 1938. március 15-én „OSTMARK" néven Németország keleti tartományává vált az addig független Ausztria. Az osztrákok százezrei ujjongva üdvözölték Hitler bevonulását. Jellemzően, nem is megszállásnak, hanem „ANSCHLUSS"-nak, magyarul csatlakozásnak nevezték.

A magyar pénzpiacot nem tévesztette meg Ausztria „békés" bekebelezése. „Megszimatolta", hogy a HARMADIK BIRODALOM Kelet felé terjeszkedése, rejtegethet veszélyt Magyarországra is. Ennek hatására egy gramm arany ára – röpke kilenc és fél hónap alatt – 3,45 pengőről, 4,50 pengőre, mintegy 30 %-kal emelkedett.

Amilyen iramban gyűrte maga alá szomszédait Németország, úgy csökkent a pénz iránti bizalom. Lengyelország 1939. szeptemberi lerohanása után 8,00 pengőn áll az arany.

1941. június 22-én elkezdődött a Szovjetunió elleni háború. Villámháborúnak indult, decemberben már Moszkva alatt álltak a németek. Ekkor 10,00 pengőt ér az arany, majdnem háromszorosát, mint az „ANSCHLUSS" előtt.

A háború végkifejletét sejtető sztálingrádi katasztrófa, és a magyar 2. hadsereget megsemmisítő Don-i szovjet áttörés, elindította az arany magyarországi diadalútját.

1943. január 26-án már 25,00 pengő. A front mozgásának hatására, év végére visszacsúszik 17,00 pengőre, de a szovjet előretörés miatt 1944. március 19-én 42,00 pengő.

1944. március 19-én megszállják hazánkat a németek, másnap már 60,00 pengő. Április 3-án megkezdik az angolszászok Budapest és a fontos ipari centrumok totális bombázását. Júniusban partra szállnak Normandiában az angol-amerikai csapatok.

Az arany nem nézi tétlenül. 1944. augusztus 2-án 90,00 pengő. Magyar földet taposnak a szovjet tankok, menekültek lepik el az utakat. Megkezdődik Budapest ostroma. Az arany – mint könnyen menekíthető „világvaluta" – ára felszökik 100,00 pengőre.

Az ország eleste utáni árfolyamokat is bemutatja a kiadvány. A milliós, billiós, trilliós inflációs árakban csak a „matematika tudósok" nem botlanak meg.

Ilyen „megélt" történelem hatására nem csoda, hogy ösztönösen kerülöm a tőzsdét. Sajnálom a világpolitikára nem ható, mégis „árfolyamjóslásra" kényszerülő államférfiakat.

MELLÉKLET: A törtarany árfolyamai 1938. 01. 01.- 1944. 12. 31-ig.

A TÖRTARANY
ÉS AZ ADÓPENGŐ
ÁRFOLYAMAI

AZ INFLÁCIÓTÓL A STABILIZÁCIÓIG

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
KOVÁCS ÁRPÁD
A PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK
TISZTVISELŐJE

BUDAPEST 1946

Törtarany-árfolyamok.

1938.	január 1.—március 15-ig	3·45
„	március 16.—szeptember 1-ig	3·50—3·70
„	szeptember 2.—december 31-ig	3·90—4·50
1939.	január 1.—július 1-ig	5·50—6·00
„	július 2.—szeptember 1-ig	5·30—6·20
„	szeptember 2.—december 31-ig	6·25—8·00
1940.	január 3.—június 30-ig	5·60—7·30
„	július 1.—december 31-ig	5·20—6·30
1941.	január 4.—július 4-ig	6·40—9·00
„	július 5.—december 16-ig	9·60—10·00
1942.	január 1.—december 31-ig	9·60—10·00
1943.	január 23.—január 26-ig	23·00—25·00
„	január 27.—január 31-ig	21·00—23·00
„	február 1.—március 16-ig	18·00—19·00
„	március 17.—december 31-ig	16·00—17·00
1944.	január 1.—március 19-ig	30·00—42·00
„	március 20.—augusztus 1-ig	60·00—65·00
„	augusztus 2.—december 1-ig	90·00
„	december 1.—december 31-ig	100·—

A MAGYAR MILITARIZMUS ÉS NEMZETI ÖNTUDAT ERŐSÖDÉSÉT, TRIANON BÜNTETŐ JELLEGŰ IGAZSÁGTALANSÁGA GERJESZTETTE

Emlékezéseim elsősorban életem legnehezebb négy esztendejéről, a tizenhéttől huszonegy éves koromig tartó szovjet hadifogság mindennapjairól szólnak.

Mivel emlékezéseimet az események után hatvan évvel – két emberöltővel – később írom, előfordulnak írásomban olyan események, érzelmi megnyilvánulások, amelyek a fiatalabbak részére érthetetlenek.

Ilyen az az elhatározásom is, hogy 1944 őszén – alig 17 évesen – önként jelentkeztem katonának, holott akkor már a trianoni Magyarország határát is átlépte a Vörös Hadsereg, Budapestet és az ország iparvidékeit rendszeresen bombázta a szövetséges légierő.

Nem számíthattam arra, hogy ha túl is élem a háborút, győztes hadsereg katonájaként térhetek haza.

A hazaszeretetet már gyermekkorunkban belénk oltotta, a születésem előtt hét évvel kötött „TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS”-sel megcsonkított hazánk elszakított részeinek visszaszerzését óhajtó nemzeti akarat. Az iskolai tantermekben kötelezően hirdették TRIANON elfogadhatatlanságát az alábbi és hasonló feliratok:

„NEM, NEM SOHA!”

„CSONKA MAGYARORSZÁG NEM ORSZÁG, EGÉSZ MAGYARORSZÁG MENNYORSZÁG!”

„HISZEK EGY ISTENBEN, HISZEK EGY HAZÁBAN, HISZEK MAGYARORSZÁG FELTÁMADÁSÁBAN!”

Legjobban Erdély elszakítása fájt a nemzetnek. Hárommillió magyar ajkú lakos élt szinte zárt földrajzi egységben. A román hatalom nem tartotta be a békeszerződésben előírt, nemzetiségeket megillető jogokat, ezért olyan ellenszenv alakult ki hazánkban a románok ellen, hogy csak „bocskoros oláh”-nak nevezték őket.

A nemzeti érzés később átcsapott az utódállamok haderejének lebecsülésébe. Honvédeinket ilyen, és hasonló katonanóták buzdították TRIANON elleni revánsra:

Nem kell néki szurony se golyó,
Elég lesz a puskapucoló.
Hogyha jön, a
Horthy katonája.

Az ilyen katonanótáknak hagyománya van. Nagyapámtól hallott, 19. századi katonanóta két sorára ma is emlékszem:

Megállj, megállj, kutya Szerbia,
Nem lesz tiéd, soha Bosznia.

A nagyhatalmak erőviszonya és politikai célkitűzéseik megváltozása 1939-től lehetővé tették az elszakított Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Délvidék egy-egy részének visszacsatolását. Először Felvidékre vonultunk be.

Felbuzdulva Felvidék egy részének visszatérésén, már az erdélyi bevonulást célul tűző, alábbi részletű katonanóta is megszületett:

Oszlop, oszlop, menetoszlop jobbra,
Menetirány Kassa magas tornya.
Lesz még nékünk menetirány más is,
Szamos menti kincses Kolozsvár is.

A mai fiataloknak nyilvánvalóan érthetetlen, hogy valaki nem kibúvót keres, hanem önként vonul be katonának. Fehér holló az a mai fiatal, aki nem balgaságnak, hanem hazaszeretetnek ítéli önkéntes bevonulásomat.

Ez a nézet évtizedek alatt alakult ki. Az 1960-as években már gyakori volt, hogy a fiatalok – pl. egészségügyi alkalmatlanság címén – igyekeztek kivonni magukat a kötelező katonai szolgálat alól.

A társadalom szemlélete hat évtized alatt megváltozott. Ezért szükséges a közvéleményt tájékoztatni arról, hogy a két világháború közötti ifjúság hazánk fegyveres megvédésére nevelését, a „TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS" igazságtalansága kényszerítette Magyarországra. A kényszerhelyzetet az idézte elő, hogy a rövid osztrák határszakaszt kivéve, ellenséges érzelmű országok vettek körül minket. Ezek közül Románia nyíltan hirdette, hogy a Tisza vonaláig akarja kitolni Románia határát, Jugoszlávia pedig Pécsre fente a fogát.

Ebben az ellenséges környezetben – saját erejével magát megvédeni képtelen – Magyarország olyan belső és külső erőket keresett, amelyek visszatarthatják a „KISANTANT" országokat hazánk további területeinek elrablásától.

Belső lehetőség volt a TRIANON által engedélyezett 35.000 fős hadsereg létszámának polgári keretek között kiképzett, rövid idő alatt hadra fogható fiatalokkal való kiegészítése. Ezen belül a tiltott fegyvernemek, pl. katonai repülés létrehozása, „rejtett" légierővel. A kiképzésben főszerepet kapott a „H.M.N.R.A. (Horthy Miklós

Nemzeti Repülő Alap) a „LEVENTE MOZGALOM" és a különböző cégek, egyetemek, Cserkész Szövetség stb. által finanszírozott sportrepülés.

Akkoriban a repülés volt a fegyvernemek királya. Bruno Mussolini – az olasz DUCE (Vezér) fia – és vitéz Horthy István, a magyar Kormányzó fia is vadászpilótaként halt hősi halált.

Másik lehetőség volt a külpolitika.

A „Weimari Németország" bukása után két-három évig, Olaszország látszott olyan hatalomnak, amelyik ellensúlyozni tudja a hazánkat körülvevő, további területek elrablására ugrásra kész „KISANTANT" országok mohóságát.

Feledésbe ment, de jól tükrözi ezt az állapotot az akkori pesti vicc. Megértéséhez tudni kell, hogy Hitlert a magyar köznép közönséges mázolónak tekintette. Olaszország külügyminiszterének a neve gróf CIANO volt.

A vicc kérdése: Németország, vagy Olaszország lesz-e az első hatalom Európában?

A válasz: Olaszország.

Miért? Mert először CIÁNOznak, és csak utána mázolnak.

Minden bizonnyal van hivatalos nyoma annak, hogy az 1930-as évek elején Olaszországban magyar fiatalokat képeztek ki harci iskolát végzett pilótákká. Az olasz harci iskolát végzett pilóták jelvénye aranyszínű fémből készült, kb. 8 cm széles, keskeny szárnyú sas volt, amit a magyar pilóta társadalom „Torinói sas"-nak nevezett.

A magyar harci iskolát végzett pilóták aranyszínű paszományból készült, kb.10 cm széles, kiterjesztett szárnyú, koronás „Aranysas"-t viseltek. Minden pilóta bronzszínű, fémből készült, félig leengedett szárnyú koronás sast viselt tábori sapkája /Bocskai sapka/ bal oldalán.

Az „Aranysas" és „Torinói sas" minden rendfokozatnál egyforma volt. A magyar „Aranysas" megillette a „Torinói sas"-os magyar pilótákat is. Mind a kettőt viselték. A „Torinói sas"-t a bal, a magyar „Aranysas"-t a jobb zubbonyzseb felett.

Érdekességként megemlítem, hogy azok a hajózó repülőtisztek, akik tudtak repülőgépet vezetni, de harci iskolát nem végeztek – tehát nem lehetett repülőgép-vezető beosztásuk –, a paszományból készült „Aranysas"-ról levágták a koronát és úgy viselték.

Ezek a tisztek a fronton gyakran átvették a kormányt a hősi halált halt, vagy megsebesült repülőgép-vezetőtől és kényszerleszálltak, vagy hazahozták a gépet.

A hitleri Harmadik Birodalom – a hadsereg létszám és fegyverzet korlátozásának felrúgásával és az elszakított SAAR VIDÉK 15 év után kötelező népszavazás alapján történő békés visszaszerzésével – a magyar nemzetközi politika irányát Rómáról Berlin felé fordította.

Ezt a fordulatot jól mutatják a magyar hadi beszerzések.

Korábban Magyarország olasz „ANSALDO" harckocsikat, „CAPRONI", „SAVOIA MARCHETTI", „FIAT CR", „BREDA", „NARDI" hadirepülőgépeket vásárolt.

Berlin felé fordulás után „JUNKERS", „MESSERSCHMITT", „FIESELER", „DORNIER", „HEINKEL", „FOCKE WULF" harci gépek, és a kiképzéshez „BÜCKER", „ARADO", „STÖSSER" szolgáltak a Magyar Légierőkben.

A katonai repülést előkészítő vitorlázórepülésben kezdettől a német gépek domináltak. („HOLS DER TEUFEL", „GRÜNE POST", „RHÖN ADLER", „FALKE").

1942-ben kezdtem a vitorlázó repülő kiképzést, Rubik Ernő esztergomi AERO EVER nevű repülőgépgyára által készített „TÜCSÖK", „VÖCSÖK", „PILIS", „CIMBORA" gépekkel párhuzamosan, „ZÖGLING", „SEGEL ZÖGLING", „MEISE", „GRUNAU BABY", „GÖPPINGEN 4." típusú német gépeken.

Korosztályom repülő kiképzése elsősorban a Luftwaffe-nál és R.A.F.-nál – német és angol légierők – hadrendbe állított, bombázógépek által vontatott, tizenöt személyes szállító vitorlázó repülőgépek vezetésére irányult. Annyira siettették a kiképzést, hogy még tizenhat éves sem voltam, amikor már megvolt a magyarországi 832. sorszámú, nemzetközi motor nélküli repülőgép vezető igazolványom, és a motoros repülőgép által vontatott vitorlázó repülőgép egyedül vezetésére jogosító szakszolgálati engedélyem.

Rubik Ernő már 1943-ban elkészítette a tizenöt személyes szállító vitorlázó repülőgép tervét, de a front közeledése miatt nem került gyártásba (R-21-es típus).

Kb. húszan lehettünk olyan 18 év alatti pilóták, akik életkorunk miatt még nem kaphattunk motoros kiképzést, de rendelkeztünk a Luftwaffe-nál évek óta hadrendben álló szállító vitorlázógépek vezetéséhez is szükséges, vontathatósági szakszolgálati engedéllyel.

1939 szeptemberében – amikor a németek lerohanták Lengyelországot – a gyalogosan, vagy földi járműveken hazánkba menekülő katonák és civilek mellett, katonai pilóták is menekültek hozzánk, repülőgépükkel együtt. Én egy RWD és egy PZL vadász-gyakorló gépről tudok. Ezeket a H.M.N.R.A. kapta meg. Engem is vontattak ezek a gépek, Hajdúszoboszlón és Ferihegyen. A fényképen az RWD „fele" látható, magyar lajstromjellel.

1942 őszén Budaörsről Ferihegyre költöztették a haderőn kívülinek mondott motoros és vitorlázó gépeket, a Ferihegyi repülőtér vecsési szélén lévő négy hangárba.

A háború pilóta igénye oly mértékben sürgette a vitorlázórepülő utánpótlást, hogy az ingyenes kiképzés, nyári táborozás és propaganda – pl. a „Szárnyaló ifjúság" c. repülést népszerűsítő film – hatására, a háborús évek alatt, több mint hétszeresére nőtt a „C" vizsgások száma. Jól látható ez a „C" vizsgák sorszámából.

1929.08.01.	1.	Bernard Mátyás (1882-1944) Első világháborús tábori pilóta
1932.06.21.	11.	v. Horthy István (1904-1942)
1938.09.11.	148.	Méray Horváth Róbert (1922-1945) H.M.N.R.A. MOVERO
1942.11.12.	727.	Mitter Imre (1926-2005.) H.M.N.R.A. MÁVERO
1943.04.25.	832.	Korchmáros István (1927.) H.M.N.R.A. MÁVERO
1944.08.18.	1122.	Mirkai György (1927-?) H.M.N.R.A. MÁVERO

A nemzetközi motor nélküli pilótavizsgát az egész világon „C" vizsgának hívják. Jelvénye egységesen: kék alapú körben három fehér sirály. Igazolványát a Párizsban székelő F.A.I., NEMZETKÖZI LÉGJÁRÓ SZÖVETSÉG magyarországi szervezete, a MAGYAR AERO SZÖVETSÉG adta ki. A magyarországi sorszámozást 1944 őszéig vezették.

Ez a nyilvántartás elveszett. Fenti adatokat korabeli dokumentumokból írtam ki, régi repülő bajtársaim segítségével.

Mitter Imre MÁVERO-s repülő bajtársamnak oroszlánrésze van a háború előtti, alatti repülőélet fényképeinek készítésében, összegyűjtésében és megőrzésében.

Az én igazolványom a hadifogságban elveszett, helyette – hazatértem után – az Országos Magyar Repülő Egyesület adott igazolványt.

Mirkai György igazolványát Retkes Sándor repülő főoktatónk őrizte harminc évig, utána rám bízta az igazolvány őrzését, hátha Mirkai egyszer előkerül.

Az első kilenc évben 148, a következő hat évben – a honvédelemtől kapott közvetett támogatás eredményeként – 974 „C" vizsga született.

A sugárhajtású repülőgépeknél sokkal lassúbb légcsavaros gépek vezetésének megtanulásához jó iskola volt a vitorlázórepülés. A motoros oktatógépek sebessége nem sokkal volt nagyobb, mint a vitorlázógépeké, ezáltal a vitorlázórepülő pilótákat rövid idő alatt és olcsón lehetett átképezni, motoros gépek vezetésére.

Ez gyorsította a pilóta utánpótlást, a háborús veszteségeket szenvedő légierő részére.

A motoros repülést is H.M.N.R.A. kiképző keretekben oktatták, az őszi katonai bevonulás előtti nyáron, Aknaszlatinától Vátig egységesen, 105 lóerős BÜCKER 131 JUNGMANN, kétfedelű, két egymás mögötti üléses géppel. Nyár végére a növendékek egyedül repültek. Volt, aki már egyszerűbb műrepülő figurákat is végre tudott hajtani.

1944-ben már Ferihegyen voltak a magyar felségjelű „MESSERSCHMITT 210" kétmotoros rombolók is. Ezek is harcoltak a Budapestet támadó, sokszoros túlerőben lévő amerikai és angol bombázók ellen. Egyik ilyen ME 210-zel repült korábbi repülő oktatóm, Nagy Kornél főhadnagy. Az első bevetésénél lelőtték. Ő egyik szemét veszítette el, de a mögötte ülő bajtársa hősi halált halt. Kornélt – az akkor szemész katonaorvosként szolgáló nagybátyám – dr. Korchmáros Imre operálta.

A Vecsés melletti hangárokat a „nagy" reptéren keresztül lehetett megközelíteni. Oda is, vissza is, csendőrök igazoltattak minket.

Amikor Magyarország felszabadult TRIANON fegyverkezést korlátozó hatása alól, a fiatalság hazaszeretetre nevelése és a „LEVENTE MOZGALOM" több fegyvernemre kiterjedő képzése eredményeként sok fiatal állt készen, az addig tiltott harci eszközök fogadására. Sokan repülő leventeként kaptunk kiképzést, de voltak ejtőernyős, motoros, híradós stb. leventék is.

A „MALERT" polgári légitársaság „JUNKERS 52" repülőgépeket is használt utasszállításra. Ezt a típust a Légierő is használta, ezért a „MALERT" gépeket is gyakran vezették – gyakorlás céljából – rejtett katonai pilóták. Rangjukat nem a hon-

védségnél szokásos, pl. hadnagy, főhadnagy, hanem felügyelő, főfelügyelő stb. címmel jelölték.

Nem tartozik szorosan ide, de magamról tudom, hogy érdeklődéssel olvasok száz évvel ezelőtti sajtóban megjelent, ma bugyutának tekinthető hirdetéseket, ezért említem meg a „MALERT", Erdély visszacsatolásakor megjelent „utas toborzó" hirdetését:

„**M**agasból **A**karja **L**átni **E**rdélyt, **R**epülőn **T**eheti"

A háború alatt Édesapám – mint a R.É.P. (Repülőtér Építés Parancsnokság) mérnöke – három repülőtér tervezésében vett részt. Kunmadarason, Kenyeriben és az erdélyi Besztercén. 1943-ban már olyan kevés gépe volt a MALERT-nek, hogy Édesapámnak a besztercei repülőtér tervezésekor a Légierők Parancsnoksága biztosított helyet a Budapest–Kolozsvár–Budapest útvonalra.

A „MALERT" „ JUNKERS 52" hárommotoros utasszállító gépei is szerepet kaptak az ostromgyűrűvel körülzárt Budapest ellátásában. Bánhidy Antal repülő mérnök, tartalékos pilóta főhadnagy egyike volt azoknak, akik hadianyag utánpótlással utolsókként berepültek a körülzárt Budapestre. A Kerepesi úti ügető pályán szállt le, kirakták a rakományát és utána kirepült a gyűrűből.

Háború utáni veteránrepülő találkozóinkon gyakran emlegette, milyen idegtépő volt lőszerrel megrakott lomha utasszállító géppel repülni, a Budapestet övező szovjet légelhárító- ágyúk tüzében.

Visszakanyarodva a fiatalok két világháború közötti életére:

1939-től – amikor a németek lerohanták Lengyelországot – a még katonai szolgálatra be nem hívott ifjakat beosztották „LÉGOLTALMI SZOLGÁLAT" -ra (röviden „LÉGÓ"). Én segédtűzoltó szolgálatot teljesítettem. A haza iránti kötelességre nevelés, természetessé tette részünkre ezt a szolgálatot. 1939-től 1944 áprilisáig – akkor kezdődött Magyarország tömeges bombázása – háromnaponként teljesítettünk 24 órás szolgálatot, azután minden másnap. A szolgálatban töltött időt az iskolák és munkahelyek igazoltnak tekintették.

A segédtűzoltók kiképzését a kerületi tűzoltó parancsnokságok végezték. Körletünk az akkor II. kerület, ma I. kerület Batthyány u. 8. sz. alatti iskola tornaterme volt. Bánhegyi és Kalocsai nevű hivatásos tűzoltó kiképzőink a II. kerület Tölgyfa u-i Tűzoltó Parancsnokság állományában voltak. Később, a bombázások utáni oltásoknál is ők voltak a parancsnokaink.

Naponta gyakoroltuk a tömlők és sugárcsövek gyors összeszerelését. Úgy belénk sulykoltak minden mozdulatot, hogy álmából felriasztva is tudta mindenki a dolgát. De a „HONVÉD" és „FLÓRIÁN" fecskendők kezelésének begyakorlása kárba veszett. Egyszer sem vittük őket oltáshoz. Négyszáz liter víz/perc teljesítményükkel játékszerek voltak, a több száz négymotoros gépből lezúduló bombazápor okozta tüzek oltásához.

Segédtűzoltó szolgálatom egyik epizódja:

Budát ritkábban bombázták, mert a stratégiailag fontos ipartelepek zöme a pesti oldalon volt. Leggyakrabban a Soroksári út menti ipartelepek oltásához vetettek be minket.

Szabad időnkben az iskola egyik földszinti helyiségében működő élelmiszerjegy elosztó hivatalban dolgozó fiatal lányoknak „csaptuk a szelet". Gyakran „szereztek" felvágottra és kenyérre beváltható jegyeket, ilyenkor közösen lakmároztunk a lányokkal.

A „HONVÉD" és „FLÓRIÁN" fecskendőkkel végzett gyakorlatokon az egyes számú csővezető irányította a sugárcsövet a feltételezett tűzfészekre. Ez a beosztás már az első igazi oltásnál felborult. Német gyártmányú, szürke színű „KLÖCKNER" tűzoltó rohamkocsira kerültünk. Szivattyúja percenként kétezer-ötszáz liter vizet nyomott négy sugárcsőbe olyan erővel, hogy hárman is „kapaszkodtunk" egy-egy sugárcsőbe, mégis majdnem hanyatt vágott minket. A „KLÖCKNER" első, és mögötte két szembe sor ülésén 13-14 ember is elfért.

A körletté kinevezett tornaterem padlójára fektetett tornaszőnyegeken pihentünk, aludtunk. A „KLÖCKNER" a Tölgyfa utcából jött értünk. Amikor elindult, telefonon riasztottak minket. Mire a kb. egy km-es úton a körletünkhöz ért, mi már beöltözve vártuk.

Egy „NÉPRÁDIÓ"-n éjjel-nappal szólt BUDAPEST 1, ezért mindig tudtuk, hogy az ország melyik részén van „LÉGIVESZÉLY", vagy „LÉGIRIADÓ".

Ellenséges repülőgépek észlelésekor a rádió megszakította a műsoradást, és parancsot sugárzott a légoltalmi és légvédelmi szervek részére. Ezek a parancsok rejtjelezettek voltak. Mi csak a „KROKODIL GRÓSZ" jelentését tudtuk. Ez nagy ellenséges repülő köteléket jelentett.

A „KROKODIL GRÓSZ" annyira beivódott a köztudatba, hogy még húsz évvel a háború után is használták a közbeszédben, ha valamilyen elképesztően nagy valamit akartak kifejezni.

Gyakori volt az „ATA", „PERSIL", „ODOL", „MOSÓSZÓDA". Ezeknek a rejtjelezett szavaknak a jelentését ma sem tudom. Arra emlékszem, hogy mindig ebben a sorrendben mondta be a rádió.

Leggyakoribb rádiós riasztás volt a „LÉGIVESZÉLY BÁCSKA, BAJA", majd „LÉGIRIADÓ BÁCSKA, BAJA", de ekkor már a „LÉGIVESZÉLY BUDAPEST"-et is bemondták. Bácska irányából, főként olaszországi támaszpontokról, gyakran repültek be hazánk légterébe. Akkor magyar volt Szabadka, Zombor, Eszék, Újvidék.

A légiveszélyt és a légiriadó lefújását egyforma erősségű, a légiriadót mélyülő és magas hangot váltó szirénázás jelezte.

Ekkor már német vadászrepülő egységek is részt vettek a magyar légtér védelmében, mert a magyar hadiipar zöme német megrendelésre dolgozott. Győrben és a Dunai Repülőgépgyárban „MESSERSCHMITT" repülőgépeket gyártottak. A budai Batthyány téri vásárcsarnokban német harckocsi javító műhely volt.

Legemlékezetesebb bevetésünkre ma is emlékszem. 1944. július 14-én 22 órakor riasztottak minket. Végigrohantunk a budai Duna parton, át az akkori Horthy Miklós-hídon – ma Petőfi-híd – a Soroksári útra. Elsötétítés volt, a rohamkocsi fényszóróit is fénytompító sapka takarta. A Soroksári út bal oldalán több kilométer hosszan malmok, vágóhidak, gépgyárak, fegyvergyár. Ezek mögött vegyi gyárak, petróleumfinomító, pályaudvar. Jobboldalán a Duna-parti teherpályaudvar, vasúti híd, a FANTO olajfinomító tartályai, Nagyvásártelep.

A Csepel-sziget északi részén volt a Csepelen javított katonai repülőgépek, javítás utáni berepülésére szolgáló repülőtér.

Ezeket a fontos hadi célpontokat rendszeresen bombázták.

A Soroksári útról befordulunk balra, a Kén utcába. Még égnek a délelőtti légitámadás tüzei. Pernye és megpörkölődött gabonaszemek szállingóznak a füstfelhős nyári égből. Az utca tele van tűzoltóautókkal, főként a budai kerületből jöttek a ferencvárosi tűzoltók segítségére. Egy ferencvárosi rohamkocsiról a miénkre szereljük a szívó- és nyomótömlőket, majd az utca bal oldalát borító kiégett romokon keresztül megindulunk az egyik, lángoktól körülnyaldosott petróleumtartály felé. Embermagasságú föld-körgát övezi, hogy a bombarepeszek vágta lyukakon kispriccelő, a körgát és tartály között lángoló petróleum ne tudjon tovább terjedni. Átvesszük a sugárcsöveket a körgáton álló kormos, csuromvizes ferencvárosiaktól, és most már mi zúdítjuk a karvastagságú tömlőkből a vizet, a felforrósodott petróleum tartályra.

Az ezernyi repeszvágta lyukon kispriccelő petróleum lángolva ég, a tartály alja és a körgát között. A tartálynak csapódó vízsugár szétfröccsen. Egy része forró gőzzé sistereg, a többi – petróleummal keveredve – a körgát másik oldalán permetezi bajtársainkat.

A vízsugár hűti a tartályt, de a körülötte lángoló petróleum tengert nem oltja el. Habbal el lehetne fojtani, de nincs haboltós kocsink.

Félelmetes látvány a tűzgyűrűből kimagasló, vörös tűznyelveket pöffentő, tizenöthúsz méter átmérőjű tartály óriás. Felső harmada már üres, gigantikus dobként visszhangozza a nekicsapódó vízsugarak dübörgését.

A többi tartályt is így támadják. A hőség és a zaj szinte elviselhetetlen. Hajnalban légiveszélyt, majd légiriadót vinnyognak a szirénák, de nem hallani a légitámadás előtti morajlást, amivel a motorok lóerő milliói jelzik a bombázógépek közeledtét.

Lehet, hogy csak egy felderítőgép, vagy „Tito-busz" repült Budapest légterébe. A köznyelv „Tito-busz"-nak nevezi, a Szovjetunióból magányosan Jugoszláviába tartó repülőgépet.

Július 14-én oltott tartályainkról, július 16-án amerikai légifelvétel készült. A fénykép megjelent a „LÉGIHÁBORÚ MAGYARORSZÁG FELETT" c. könyv, 2. kötetének 113. oldalán. Jól beazonosítható a Kén utca. A birtokomban lévő 1941. évi Budapest térkép piros pontokkal jelzi a légifelvételen fekete ponttá égett tartályokat.

Saját poklunk zenebonája elnyomja a berepülő ellenséges gépet támadó légelhárító ágyúk ugatását. A nyomjelző lövedékek fénycsíkjai cikkekre szaggatják

a füstös égboltot. Fényszórók pásztázzák az eget, hátha sikerül fénycsóvájukkal megtalálni a betolakodó ellenséges gépet.

Légitámadáskor remeg a levegő a sok száz légcsavar monoton dübörgésétől. A repülőgépekből tonnaszám kiszórt sztaniolcsíkok átveszik a levegő rezgését, ezzel zavarják a légelhárító ágyúk tüzét irányító rádiólokátorok munkáját.

Légitámadások után a gyerekek marékszám szedik össze a 2-3 centi széles, 25-30 centi hosszú, lokátor zavaró „ezüstpapír" csíkokat.

Légitámadáskor a morajlás észlelése után néhány perccel hatalmas robbanások, és hirtelen égbetörő lángnyelvek mutatják, melyik városrészt támadják. A lángnyelvek csak addig láthatók, amíg a füst nem borít sötét felhőt a város fölé. Ha a malmokat éri bombatámadás, még a légiriadó lefújása után egy-két órával is szállingóznak az égből megpörkölődött gabonaszemek. Isten tudja, milyen magasba emelte őket a robbanások hősége.

A bombázókat – látszólag – idegek nélküli pilóták vezetik. A kötelékek tartják alakzatukat, mintha nem látnák és hallanák a körülöttük robbanó gránátokat. Tapasztalatból tudják, hogy száz támadó gépből, ha egyet lelő a légelhárítás. A magyar és német vadászgépek csak a városon kívül támadják őket, ott azonban sokszoros túlerőben lévő saját vadászgépeik oltalmazzák őket.

Olyan gyenge Magyarország légterének a védelme, hogy alig jelent kockázatot a magyarországi célpontok bombázása.

A támadó „BOEING" és „LIBERÁTOR" légierődök személyzete tíz fő, fegyverzete tizenkét géppuska, gépágyú. Általában három-négy tonna bombát dob le egy-egy gép. Harmincöt gépes kötelékekben több száz gép támad egymás utáni hullámokban. Ilyenkor több ezer állig felfegyverzett ellenséges katona vonul át Budapest légterén.

Hiába hősök a túlerővel szembeszálló magyar vadászpilóták, gyakran harmincszoros túlerővel szemben vívják elkeseredett harcukat.

A fényszórók játéka és a világító lövedékek látványa feledteti velünk, hogy bőrig ázva, olajosan, kormosan küszködünk a földgát tetején. Nem érzékeljük az idő múlását. A sugárcsövet olyan erővel löki vissza a vízsugár, hogy szinte letaszít minket a gátról.

Ahogy hajnalodik, egyre fáradtabbak vagyunk. Lábunk előtt lángtenger, de a tartálynak csapódó vízsugár hangjából érzékeljük, hogy egyre kevesebb petróleum van a tartályban. Időnként felkapaszkodik hozzánk parancsnokunk. Látja, hogy álljuk a sarat, inkább csak a saját biztatására ordítja a fülsiketítő zajban:

A tetejét is hűtsék fiúk, nem biztos, hogy felrobban!

Az oltás hevében agyunk nem szűri ki parancsnokunk szavaiból azt a bármelyik pillanatban bekövetkezhető katasztrófát, hogy a lánggyűrűben sistergő, pukkantgató petróleumos tartály fel is robbanhat.

Parancsnokunk tudta, hogyha a körülcsapdosó lángnyelvek gyorsabban melegítik a petróleumot, mint ahogy mi hűteni tudjuk, a tartály kiürült részében megszorult

több száz köbméter petróleum gáz menthetetlenül berobban. Akkor pedig mi, földgátastól, mindenestől repülünk.

Utólag visszagondolva, értelmetlennek látom a tartályok hűtését. Körben mindent lebombáztak, további kárt a tartályok felrobbanása sem okozott volna.

Reggelre kiégett az utolsó csepp petróleum is. Horpadt, kormos ócskavas lett a tűzokádó sárkányból.

— —

Sokféle lapot olvasok, de eddig nem találkoztam olyan írással, ami méltatta volna az életüket is feláldozni kész segédtűzoltók szerepét a bombázások okozta tüzek megfékezésében.

Meglátogattam a Budapesti Tűzoltó Múzeumot, van-e nyoma a mi háború alatti önfeláldozó munkánknak.

Mindössze egy segédtűzoltót ábrázoló festményt láttam, amit egy volt segédtűzoltó bajtársunk festett. Munkánkat ismertető kommentár nincs a kép mellett.

Nyelvemen volt, hogy megemlítem a kiállítás egyik vezetőjének, hogy mi 1944-ben több tűz oltásában vettünk részt, mint amennyit a budapesti tűzoltóság jelenlegi teljes állománya egyáltalán látott. Ráadásul, a mait meg sem közelítő védő felszerelésben, és gyakran légitámadás alatt. Ha szoborra nem is telik, legalább a Tűzoltó Múzeumban méltassák a háborús segédtűzoltók önfeláldozó munkáját.

A Nemzetközi Motornélküli Pilótavizsga jelvénye. Az egész világon „C” jelvénynek hívják. A „H” betű Magyarországot jelenti. A német „C” jelvényen nincs országjelző „D” betű feltüntetve, mert ők „találták ki” a „C” jelvényt.

ORSZÁGOS MAGYAR REPÜLŐ EGYESÜLET
TELEFON: 183-801, 181-309, 386-106
POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI CSEKKSZÁM: 5082

„C jelv. 832.

BUDAPEST, 1949. május 27.
V. Szálin-tér 14.

Hivatkozás:
Saját szám: n 8424/1949.

Ügy intézője: Grohmann I.

Tárgy: Igazolvány.

Korchmáros István bajtársnak
Budapest.

Igazoljuk, hogy Korchmáros István, született 1927. augusztus 24. Szigliget, 1943. április 25-én "C" vizsgázott és motoros gép által vontatott vitorlázórepülőgép vezetésére jogosult.

Bajtársi üdvözlettel:

Grohmann István
/ Grohmann István /
vit.oszt.vez.h.

ORSZÁGOS MAGYAR REPÜLŐ EGYESÜLET
Budapest, ... tér 14.
TELEFON: 183-801.

FÉDÉRATION AÉRONAUTIQUE INTERNATIONALE
HONGRIE

Nous soussignés, pouvoir sportif reconnu par la Fédération Aéronautique Internationale pour la Hongrie, certifions que

M. George Mirkai
né à Pestszentlőrinc le 3 mai 1927, de nationalité hongroise
ayant rempli toutes les conditions imposées par la F. A. I. a été breveté

PILOTE

d'avion sans moteur

Budapest le 18 aout 1944

FÉDÉRATION AÉRONAUTIQUE HONGROISE
Hunér de Hület
p. Président

Signature du Titulaire: — A tulajdonos aláírása:

Jelvényszám: 1122.

No. du Brevet: 1651 sz.

Délivré par: — Kiállította: ... Gyula
által

M.KIR.HONVÉDELMI MINISZTÉRIUM
33. OSZTÁLY.

Díjmentes közlemény.:

a kenyeri reptér rétegvonalas felvételezési munkálatok után benyujtott végszámlája kif.érv.......
12.910.-- P.
bélyegilleték..... 96.10 "

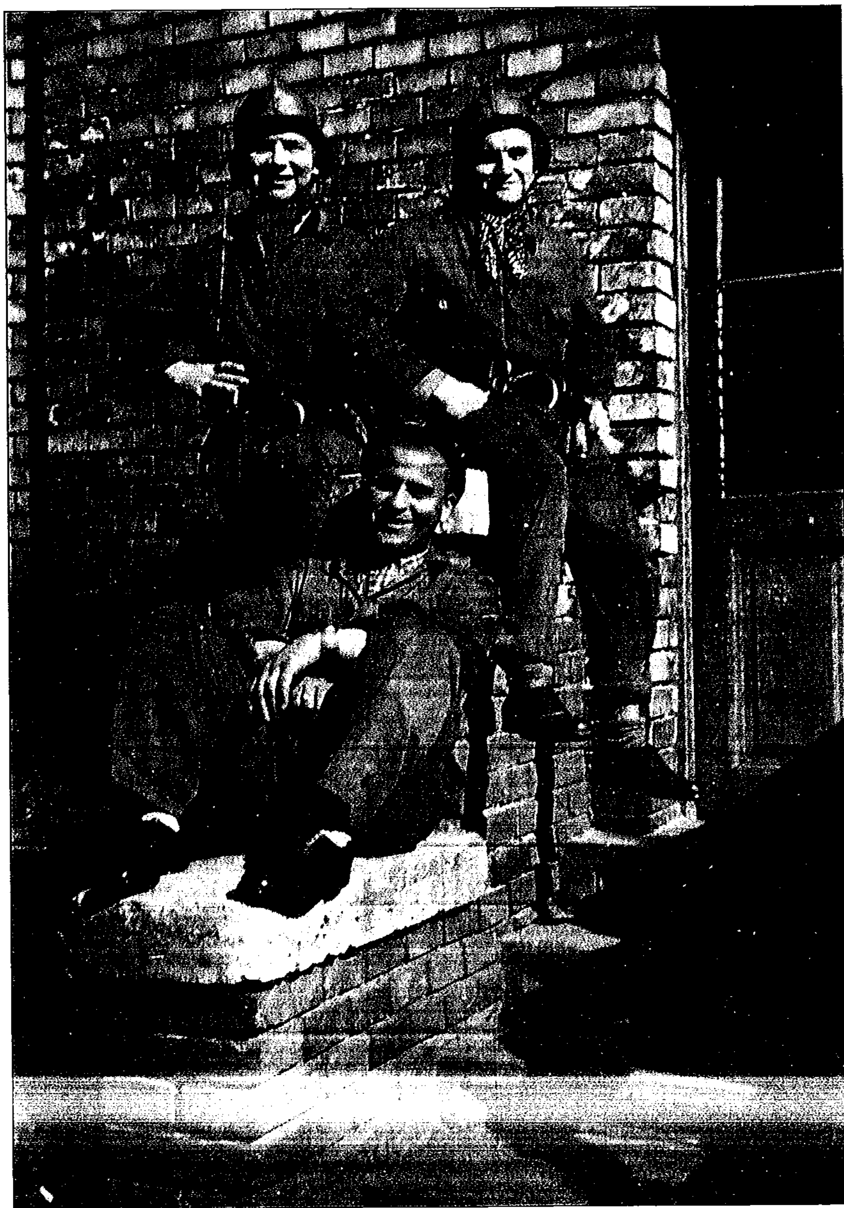
Igazolvány.

Alulirott, ezennel hivatalosan igazolom, hogy Korcsmáros István okl.mérnök /:Budapest,II.,Hunyadi János ut 22.sz.alatti lakos:/ a m.kir.honvéd légierők részére különböző repülőtereken felmérési munkálatokat végez s igy utazása honvédségi érdek.

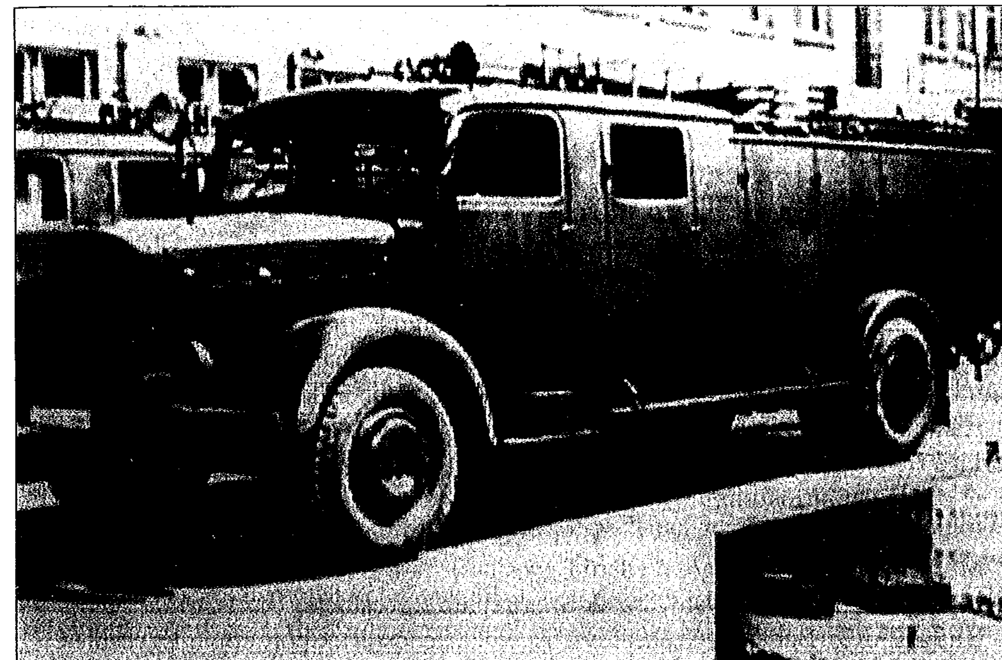
Budapest,1944.évi március hó 20-án.

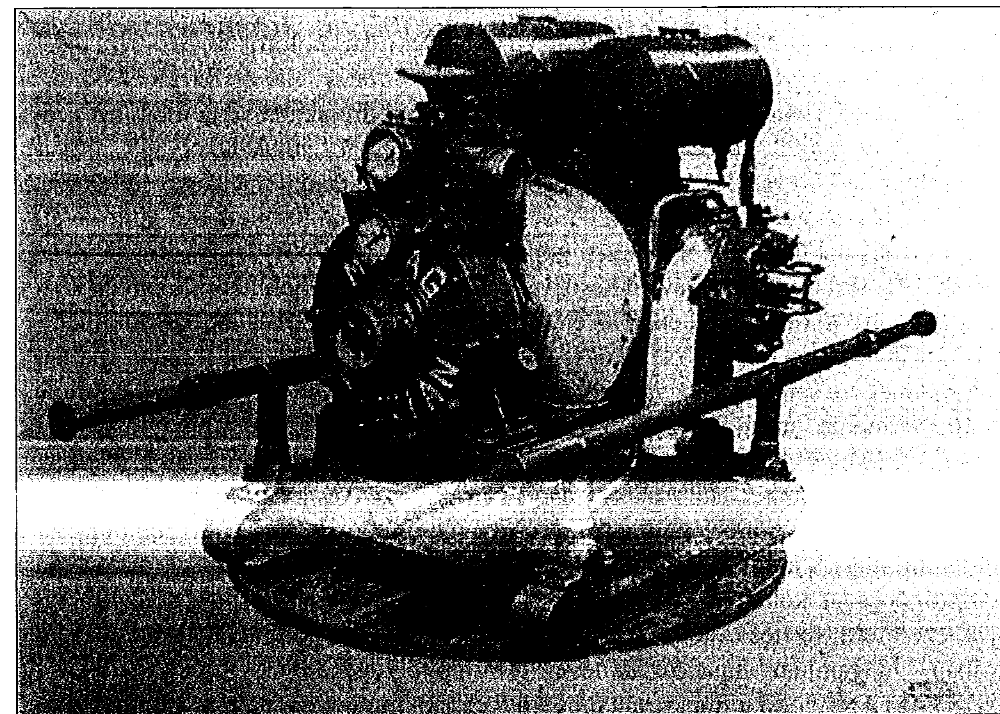
mérnök alezredes

Segédtűzoltó felszerelésben a Budapest II. ker. Batthyány u. 8. sz. alatti iskola udvarán, 1944 nyarán. Svejcisapkában: Cservenka? Az ajtó mellett, nyakában kendővel: Korchmáros István. Mellette ül: Tarr?

„Klöckner” tűzoltó rohamkocsi. Teljesítmény: 2500 liter víz/perc.

„Flórián” tűzoltó fecskendő. Teljesítmény: 400 liter víz/perc.

A FEGYVERT VÁLASZTOM

Budapest 1944. április 3-i bombázása után minden másnap 24 órás segédtűzoltó szolgálatot teljesítettünk. Ha éjszaka bevetésen voltunk, másnap nem mentünk iskolába. Tanáraink sem voltak olyan szigorúak, mint a bombatámadások előtti időben, mindenkit megcsapott az egyre közelebb nyomuló front szele.

Ha nem esett vasárnapra a LÉGÓ szolgálat, kimentem a Budaörs-Farkashegy vitorlázó repülőtérre. Ez a repülőtér volt a magyar vitorlázó repülés bölcsője. Az alábbi öt egyesület birtokolta:

MOVE (Magyar Országos Véderő Egyesület)
MÁVERO (Magyar Államvasutak Sportrepülő Egyesülete)
BESZKÁRT (Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt. Sportrepülő Egyesülete)
MOM (Magyar Optikai Művek Sportrepülő Egyesülete)
DUNAI REPÜLŐGÉPGYÁR Sportrepülő Egyesülete.

A repülőteret 1930-ban alapították, a TRIANON miatt motoros repülés lehetőségétől megfosztott, első világháborús vitéz pilóták: Petróczy, Háry, Hefty.

Körülöttük kialakult egy kis csoport, akik a ma légi drótakadálynak mondható repülő szerkezeteikkel – az első időkben 20-30 másodperces siklásokkal – kóstolgatták a motor nélküli repülést. A gépet, a gép orrán lévő vaskampóba akasztott kétágú, kb. 20 m hosszú gumikötéllel csúzlizták ki. Tíz-tizenkét ember kellett a gumikötélhez, ezért legalább 15 ember kellett a gép indításához.

Ez volt az őskor. Én – 12 évvel később, 1942-ben – sokkal jobb körülmények közt kezdtem repülni, de hegyvidéken az én időmben is a gumi csúzlis indítás dominált.

Akkoriban a fiatalok több sportot is űztek. Még rádiója sem volt minden családnak, mozijegyre sem futotta gyakran, ezért a fiatalság sportolt. Az 1952. évi Olimpia 16 aranyérmének bölcsője, az 1930-40-es években ringott.

Repülés, síelés, vívás, lovaglás, nagypályás kézilabda, szertorna jéghoki mellett, 1939-től célba lőttem a Marczibányi téri Budai Polgári Lövész Egyletben.

Szinte hihetetlen, hogy a tanulás mellett mennyi mindenre futotta az időmből. Ebből látom, hogy a mai fiatalság zöme milyen sok időt tölt el TV nézéssel, diszkóval, számítógépes játékokkal, internettel stb. A mai fiatalok egy része sportos alkatra vágyik, ezért természetes testedzési igényüket – frisslevegős sportpályák, grundok hiányában – magamban kínpadoknak nevezett testépítő gépekkel elégítik ki.

Ezekben a testépítő termekben a modern technika minden vívmánya megvan, de a legfontosabb, a fiatalok felszabadult, játékos, közös sport öröme hiányzik.

Az iskolai szünet beköszöntével LÉGÓ-mentes napjaimat a repülőtéren töltöttem. Kb. 1940-től a H.M.N.R.A. – valójában a hadi költségvetés – hathatósan támogatta azokat a sportrepülő egyesületeket, amelyek vállalták a H.M.N.R.A. által toborzott növendékek kiképzését. Olyan fiatalokról volt szó, akik 15-16 éves korukban a H.M.N.R.A.-nál aláírták, hogy a légierőknél katonai pilóták lesznek.

Ezt a nyilatkozatot a szüleimmel is alá kellett íratnom. Elég nehezen ment, mert nagy ostobán beleírták a nyilatkozatba, hogy a repülő kiképzésért, tábori ellátásért szüleimnek nem kell fizetniük, de ha repülő baleset ér, a szüleim sem kérhetnek kártérítést a H.M.N.R.A.-tól.

Végül is Anyám aláírta a nyilatkozatot, mehettem az első nyári repülőtáborba.

A gyors kiképzés érdekében megnyílt az állami pénz-csap. Pilóta otthonok, hangárok épültek. A vontató- és oktatógépek részére mindig volt elegendő üzemanyag. A háborús években az esztergomi AERO EVER cég – Rubik Ernő cége – kb. 500 darab vitorlázó repülőgépet épített, köztük kezdő, haladó, teljesítmény és kétszemélyes oktató gépeket, és egy darab „PINTY" típusú egyszemélyes motoros sportrepülőgépet.

A nyári táborokban saját konyhánk jól ellátott minket. A sváb-hegyi Ruzicska péktől vittük a kenyeret. Húst a honvédségtől vételeztünk. Minden nap más ment a húsért. Kerékpárral, hátizsákkal mentünk a budaörsi szőlők dűlő útjain a Budaörsi úti, akkor Károly, ma Petőfi laktanyába.

Ide jártak húst vételezni a sárga karszalagos zsidó munkaszolgálatosok is. Biztos, hogy más alakulatok is, de nekem a sárga karszalagosok tűntek fel, mert a köznép úgy gondolta, hogy a zsidó munkaszolgálatosok húst nem is kapnak.

Vételezés után tele hátizsákkal elkarikáztam a fogaskerekű vasút városmajori végállomására, és felszálltam a személyszállító kocsi után csatolt tehervagonra. Ezen szállították a lovas szeneskocsik a tüzelőt a Svábhegyre. Repülő overallban voltam, a kalauz nem kért jegyet tőlem. A felső végállomástól a Konkoly Thege Miklós úton bicikliztem a Csillebérctől kb. egy km-re fekvő Farkas-hegyre.

A Légierők figyelemmel kísérte a H.M.N.R.A. által finanszírozott vitorlázórepülő kiképzést. A pénzügyi ellátásban részesülő egyesületek évente jelentették, hogy kb. hány nem középiskolás, tehát várhatóan legénységi, és hány várhatóan érettségiző, tehát tiszti pályára alkalmas fiatal vesz részt a kiképzésben.

Az évenkénti jelentésre szükség volt, mert akkoriban a vitorlázórepülés nehéz fizikai munkával párosult, ezért sokan lemorzsolódtak. A lejtő menti vitorlázáshoz vállon cipeltük fel a gépet a hegy tetején lévő beton katapultra, ahonnan tíz-tizenkét ember csúzlizta ki gumikötéllel a lejtőre. A síkvidéki vitorlázásnál 1200 m hosszú, kb. 4 mm vastag acélsodronyt kellett minden startnál kézzel kihúzni a csörlőautótól a starthelyig.

A repülőgépes vontatás sokkal kényelmesebb volt, de sok fizikai munka és tanulás után jutott el a vitorlázórepülő a repülőgépes vontatásig.

Amikor 1943 nyarán megszereztem a repülőgép vontathatósági szakszolgálati engedélyt, a 13 év alatt levizsgázott mintegy 850 magyar „C" vizsgásból, legfeljebb

150-nek volt meg a vontathatósági szakszolgálati engedélye. Ezeknek a zöme oktatott, vagy katona volt.

Akik a H.M.N.R.A. keretében eljutottak a „C" vizsgáig, azokra bizton számíthatott a Légierő. Ezek a fiatalok a repülésért minden áldozatra képesek voltak.

Bevonult, és már kiképzett volt vitorlázórepülő bajtársaink – szabályellenesen – gyakran elviharzottak mélyrepülésben repülőterünk felett. Ezek a pillanatok mindig megdobogtatták a szívem, hiszen minden vágyam az volt, hogy én is harcigépet vezessek.

Mai napig emlékszem Boucek József, volt MOVÉ-s vitorlázó repülőre, aki 1942-ben – még a gépe számára is emlékszem – a B-307 számú Junkers 86 kétmotoros bombázógépével fejünk felett pár méterrel zúgott el. Későbbi felesége – Csuka Anci – „C" vizsgás M.O.V.E. vitorlázórepülő volt a Farkas-hegyen. Minden bizonnyal Ancinak szólt „Bou" bombázógépes látogatása. „Bou" repülő hadnagyként hősi halált halt.

Érdekes, hogy milyen jelentéktelen eseményekből lehet évtizedek múltán következtetést levonni. 1943 őszén a ferihegyi kisrepülőtéren vontattunk. Már előttem állt a vontatógép, éppen a váll és hashevedereket csatoltam be, amikor odavágódott vitéz Járomy Árpád csatarepülő százados és megkért, adjam át neki a startot, mert van egy kis szabad ideje. Kiszálltam a MEISE-ből, lecsatoltam és átadtam az ejtőernyőt. Járomy rövid idő múlva leszállt, helyet cseréltünk és folytattam a vontatást. (Vitéz Járomy Árpád a „Csatarepülők" c. könyvben írta meg frontélményeit.)

Ebből a kis epizódból arra következtetek, hogy már 1943 őszén voltak csatarepülők Ferihegyen. Minden bizonnyal láttam is őket, de ha nincs Járomyval ez a vontatás ügyem, biztosan eszembe sem jutnának.

Kicsi a valószínűsége, hogy valaki meg tudott menteni az utókornak olyan dokumentációt, amit most bemutatok. Már az is egyedülálló volt a magyar repülésben, hogy valaki egy repülőtér széli klozettal ütközik. Az meg külön véletlen, hogy Szőnyi József mérnök – MOVE repülő oktató – éppen ott állt, nyakában egy LEICA fényképezőgéppel, és megörökítette a ritka eseményt.

Hajdúszoboszlón történt, 1943. június 27-én. A parasztok figyelmét felhívták arra, hogy a repülőtábor ideje alatt a legelőre ne hajtsanak ki állatokat, mert ha elgázolják őket, csak maximált árat kapnak érte. A háború alatt a maximált ár fele sem volt a szabad árnak. Ennek ellenére, egy motoros gép leszálláskor elütött egy disznót.

A gép fa légcsavarja tönkrement, a disznót megettük, a maximált árat letétbe helyezték a községházán. Kilencvenen voltunk a táborban, hamar elfogyott a disznó.

Libalakománk is volt. Az első egyedül vontatásnál túl alacsonyan fordultam a repülőtér irányába. A téglagyár felől kezdtem a leszállást, de éreztem, hogyha nem nyomom fel a gépet nagyobb sebességre, a repülőtér széléig nyúló kubikgödörben landolok. 120-ra felnyomtam a BABY-t, így is szinte a békanyálon csúsztam el a gödör két méter magas falához. Belerántottam a magassági kormányba, szerencsésen átugrottam a kubik falát, és sebességet veszítve rátottyantam egy békésen legelésző

liba csapatra. Gágogás, tollfelhő, spriccelő vér, minden volt. A látványra odacsődülő bajtársaimmal 11 döglött, vagy már utolját rúgó libát szedtünk össze.

A HA-3001 lajstromjelű GRUNAU BABY II. gépnek semmi baja nem lett, de legalább egy óra hosszan mostam, hogy eltüntessem a vérnyomokat. Másnap libapecsenye is javította az ebédet.

Egyik vontató pilótánk, Kefei Ferenc aranysasos szakaszvezető, nem sokkal előbb jött haza a frontról, ahol bombázó pilóta volt. Felbuzdulva a rendkívüli libapecsenyén elhatározta, ha lát a repülőtéren kóborló libát, a konyhára „segíti".

Kétfedelű GERLE 17 típusú motoros géppel vontatott. A vontatókötelet a vitorlázógép kapcsolta le. A motoros gép nem szállt le kötéllel, hanem leszállás előtt kioldotta és egy kör után szállt le. 80 méter hosszú, kb. 5 mm vastag acélsodronnyal vontattunk. Ledobás után legalább 120 km-es sebességgel ért a kötélkígyó a fűre, és csúszott még hosszan, mire megállt. Feri – nem hiába volt bombázó pilóta – ha észre vett legelésző libákat a repülőtéren, megcélozta őket az acélsodronnyal.

A repülőtéri szerelők – úgy, ahogy a vadászrepülőknél szokás volt – a GERLE oldalkormányára kis sárga libákat festettek, Feri légigyőzelmeinek jelzésére. GERLÉjét elneveztük „LIBÁS GERLÉ"-nek. Az öreg repülők ma is tudják az elnevezés eredetét.

A libagyilkos vontató sodronynak szomorú története lett. Kefei Feri 1943. szeptember 16-án a „LIBÁS GERLÉ"-vel első egyedül vontatásra húzta Willand Károlyt az ócsai repülőtéren. Willand a PILIS-sel, kb 100 méter magasan annyira a GERLE fölé emelkedett, hogy a GERLE farkát – ahová a vontató kötél csatlakozott – annyira megemelte, hogy a GERLE a hátára fordult, és háton belerohant a földbe. Kefei Feri magas ember volt, a becsapódáskor hátracsúszó felső szárny szétroncsolta a fejét.

A sodrony nem szakadt el. A PILIS-t – mint egy ostort – belevágta a földbe. Willand is szörnyethalt. Karcsival egy napon „C" vizsgáztunk, az én számom 832, az övé 833.

1943. szeptember 20-án én is díszőrséget álltam közös sírjuknál, az óbudai temetőben.

Kefei megelőzhette volna az ócsai szerencsétlenséget, ha időben kioldja a kötelet. Lehet, hogy amikor kioldani akart, a láncszem megfeszülése miatt már nem működött a kioldó készülék.

Kefei Ferinek már Hajdúszoboszlón volt egy kellemetlen esete. Azt a GRUNAU BABY-t vontatta, amelyikkel én a 11 libát elgázoltam. Több éve nem repült bajtársunkat húzta, kb. 8-10 méter magasan kezdett balra fordulni. A vitorlázógép pilótája elfelejtette – vagy nem tudta – hogy vontatásban a fordulóban csak bedönteni kell a gépet, az oldalkormányt nem szabad használni, mert akkor a vitorlázógép „levágja" a kanyart, és beszalad a vontatógép mellé.

Itt is ez történt. Ráadásul a kötél ledöntötte egy szabadtűzhelyes parasztház kéményét, a téglák a szabadtűzhelyre potyogtak. A kötél elszakadt, a BABY a trágyadombra zuhant, a tűzhely mellett álló, utolsó napokban lévő menyecske pedig ijedtében megszült.

A repülőtérnek használt hajdúszoboszlói legelőn külön leszállósávot jelöltek ki a motoros és a vitorlázógépek részére. Figyelmetlenségből két motoros gép leszálláskor egymásra szállt. Személyi sérülés nem történt, de a gépek megrongálódtak. A csillagmotoros gépekből leszálláskor nem lehetett a gép elé látni.

Az ütközések után nyomatékosan a fejünkbe verték, nagyon vigyázzunk a leszállásnál, nehogy állattal, vagy másik géppel ütközzünk.

A hatodik egyedül vontatásom után leszálláshoz helyezkedtem. Látom, hogy egy motoros gép csalinkázik a vitorlázó leszállósávban. Megszívlelve a szigorú parancsot — az esetleges összeütközés elkerülésére –, 90 fokkal jobbra fordultam, hogy a repülőtér szélén szálljak le. Féklap nem volt a HA-3053 lajstromjelű PILIS-en. Balra, vagy jobbra csúsztatással veszíthettem volna magasságot, hogy a repülőtér szélén álló deszka klozett előtt földet érjek, de bal felől sátrak, jobb felől parasztházak voltak. Vagy a sátrakba, vagy a parasztházakba ütközött volna a gép.

A klozett vészesen közeledett, a sebességem pedig fogyott. Úgy gondoltam, hogy átemelem a gépet a klozett felett, s utána sebességet veszítve letottyanok a földre.

Hát, nem így sikerült.

Pont a klozett felett veszítette el a gép annyira a sebességét, hogy – szakszerűen kifejezve – átesett, magyarul ráesett a klozettra. Az átéséskor kb. 50 km/h volt a sebesség.

A gép orra a pilótaüléssel – benne velem – a klozett mögötti árokba bukott, a törzs vége letörött, a balszárnyat a klozett teteje megrongálta. Nekem nem esett bajom.

A klozett az ütközéskor megbillent, de nem dőlt fel. Az ajtó felső zsanérja kiszakadt, az éppen „trónoló" Benedikty Zoltán debreceni bajtársunk, letolt gatyával kiesett a klozettból.

Magyarázkodásom ellenére nem dicsértek meg, de semmi következménye nem lett a géptörésnek. Inkább Benedikty Zoli letolt gatyás menekülése volt a téma.

Tíz év múlva megszüntették a MÁV repülőjavító műhelyét, ahol a PILIS-t 1943-ban javították. Egyik repülő bajtársam – Jenik Győző, tart. pilóta főhadnagy – valahogy megszerezte az én hajdúszoboszlói PILIS-em javítási „tasakját" és emlékként nekem adta. Húsz évvel később Mitter Imre bajtársam – aki szintén Hajdúszoboszlón volt – Szőnyi Jóska bácsi hagyatékában rábukkant a fényképre.

Így állt össze húsz év alatt a magyar repülésben akkor egyedül álló klozett-ütközés dokumentációja, csak a két főszereplő – Benedikty Zoltán és én – nem vagyunk láthatók a fényképen. Benedikty ijedtében, letolt gatyával kimenekült a képből. Én a klozett mögött az árokban, az ülésbe kötve vártam a segítséget. Annyi „hírnevem" maradt az egészből, hogy az ismerős repülőtereken ezután Klozettosnak hívtak.

A fényképen Falusi István oktató (sapkában) és Márkus János „C" vizsgás bajtársam rohan a segítségemre. Nagy kár, hogy a letolt gatyás Benedikty Zoli kiszaladt a képből.

A javítás műhely dokumentációja tükrözi a háborús helyzetet: Az ANYAGLAP-on látható, hogy aceton helyett, aceton pótló, cellon helyett cellon pótló szerepel. A BÉRLAP tájékoztatja az utókort, hogy 1943-ban egy repülőgépasztalos szakmunkás órabére 1,54 Pengő körül volt.

Nincs tudomásom arról, hogy a katonai, vagy polgári repülés története megemlékezik-e a háborús katonai repülő utánpótlást célzó, H.M.N.R.A. keretében folyó kiképzésről. Hogy az akkor jelentéktelennek tűnő részletek se vesszenek el, megemlítem, hogy Hajdúszoboszlón a másik GERLE 17 vontatógép pilótája Felföldi Béla aranysasos repülő zászlós volt, aki – Kefei Ferihez hasonlóan – frontszolgálat után lett vontatópilóta. A fronton felderítőgépet vezetett. Felföldi igen óvatos pilóta volt. Őt nem boríthatta volna hátára a vitorlázógép, mert a vitrolázógép megengedettnél magasabbra emelkedésekor azonnal lekapcsolta volna a vontatókötelet.

A sors adott még Bélának húsz esztendőt. Az 1960-as években berepülőpilóta volt az esztergomi volt Rubik-féle gyárban, amely akkor a LABOR MŰSZERIPARI MŰVEK egyik üzeme volt. Akkor folyt a ma is üzemelő kétszemélyes GÓBÉ vitorlázógépek berepülése. Szombatonként – akkor még munkanap volt – kijártam szakérteni a LMIM-be, így gyakran találkoztam Felföldivel. Mindketten túlsúlyosok voltunk. Béla mondta is, hogy a repülőorvosi vizsgálaton csak az öt gyermekére való tekintettel adták meg neki a berepülő pilóta orvosi engedélyt. E nélkül elveszítette volna az állását.

1963-ban ő ült elöl a GÓBÉ-ban, mögötte a szerelő. Kb. 250 méter magasra csörölték fel őket. Miután a GÓBÉ kioldotta a csörlőkötelet, a gép meredeken megcélozta a földet és irányváltoztatás nélkül a földbe csapódott. Mindketten szörnyethaltak. A hivatalos kivizsgálás eredményét húzták, halasztották, nem is tudom, végül is mit állapítottak meg. Egy biztos, Béla nem kötötte be a vállhevedereket. Szerintem Béla rosszul lett. Nehéz felsőteste ráborult a botkormányra, ezért a mögötte ülő szerelő nem tudta megmozdítani a Béláéval párhuzamosan működő, második ülésben lévő botkormányt.

Jelentéktelennek tűnő, de két életet is követelhető katasztrófa múlott kb. két méteren. Hajdúszoboszlói táborunkban szokás volt vasárnap a repülést népszerűsítő utas repültetés. Ez alkalommal egyenruhás csendőr ült Tariska Ferenc mérnök, tart. rep. főhadnagy előtt, a mélyfedelű KLEMM 25, vagy ZLIN 212 típusú motoros gép első ülésében. Akinek nem volt más dolga, az ösztönösen nézte a le-, vagy felszálló gépeket. Én is néztem Tariska felszállását, és láttam, hogy a repülőtér szélénél – 6-8 méteres magasságban – látszólag minden ok nélkül megbillent a gép.

Tariska visszafordult és alacsonyan szállt felénk, hátha mi a földről észreveszünk valami rendellenességet a gépen. Jól sejtette, mert ahogy közelített felénk, láttuk, hogy a bal kerék elfordult a helyéről. Jeleztük neki, hogy forduljon újra felénk, mi pedig az egyik földön álló motoros gép bal kerekét ütögettük a kezünkkel, jelezve Tariskának, hogy gépe bal futóművével van baj. Tariska megértette a jelzést, mintaszerűen letette a gépet „két pontra", jobb kerékre és a farokcsúszóra.

Elmondta, hogy felszállás után nekiütközött valaminek. Mint később kiderült, egy kb. 7-8 méter magas, kétcolos csőnek, amit termálvízkereső fúrás után állítottak fel, hogy a folyamatosan ömlő gáz ne a talajszintre ömöljön. Szerencse, hogy nem a fu-

tóműtől két méterre forgó légcsavart kapta el a cső, mert annak végzetes következménye lehetett volna. A csendőrt ideiglen annyira megviselte az ütközés, hogy egyenruhájából csavarni lehetett az izzadságot. Bármilyen furcsa is, a baleset után sem jutott eszébe senkinek, hogy egy zászlófélét kössön a cső végére, nehogy más is nekirepüljön. A cső sérülés nélkül megúszta az ütközést.

Háború alatti katonai repülő pályára készülésem szorosan összefügg hadifogságommal. 1944 őszén diák korosztályom válaszút előtt állt, munkaszolgálatra, vagy fegyveres szolgálatra vonulunk-e be? Mivel a tizenöt éves koromban megkezdett ingyenes pilóta kiképzés fejében már 1942-ben aláírtam, hogy hivatásos repülőtiszt leszek, természetes volt, hogy nem a lapátot, hanem a fegyvert választottam. Munkaszolgálatra jelentkezett toldysta osztálytársaim, Szabó Bandi – becenevén Cupalek – és Bathó Jóska – becenevén Hóhér – sem jártak sokkal jobban. Németországban, amerikai fogságban senyvedtek két évig. Thész Jancsi – becenevén Saci – katonaként, fegyverrel a kezében sebesült meg Budán a Bocskay úton, az előrenyomuló szovjet csapatok elleni harcban. Szerencséjére a jobb bokáját, jobb kezét és arcát ért repeszdarabok ellenére volt annyi ereje és lélekjelenléte, hogy haza tudott jutni a Vár oldalában lévő Csónak utcai lakásukba. Feuer István – becenevén Huszi –, Jezsek Lajos – becenevén Kese – , Maróti Egon – becenevén Zerge – , nálam szerencsésebben úszták meg Budapest ostromát.

Maróti Egonnal – aki időközben akadémiai doktor lett – nem csak gimnáziumi osztálytárs kapcsolat köt össze. Felesége – dr. Korchmáros Valéria – két évszázad távlatából unokahúgom. Vas megyei Korchmáros ükapáink – Antal és Gáspár – testvérek voltak.

— —

MÁVERÓ

Elszámolási szám: 105

Lajstromjel: HA-3053

Gyártási szám: E 327

Mikor, hol és kinek a vezetésében sérült: 943. VI. 27. Hajdúszoboszló Korcsmáros István [illegible]

munka kezdete: 943. VII. 6.

munka befejezése: 943. VIII. 07.

Munkafelvétel: Bal szárny: 15 – 19 szárny újítás

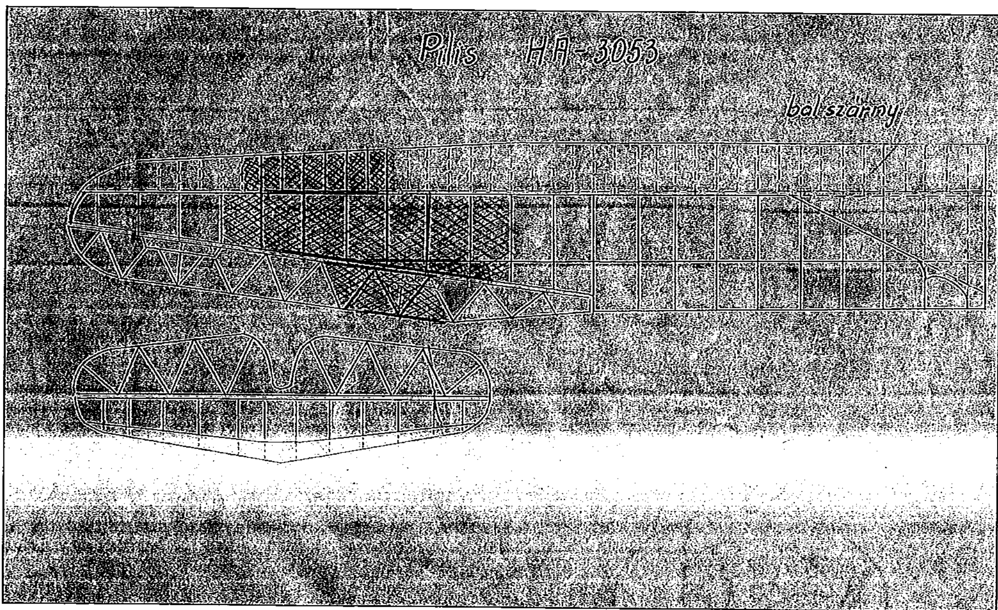
Törzs: hátsó része 15 – 17-ig törzs újítás

Jegyzet: [illegible]

	Pengő	fill.
Anyag:	203	67
Bér:	303	38
[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen:	[illegible]	[illegible]

Pilis HA-3053

Sérült: Hajduszoboszló 943. VI. 27.
Pilóta: Köreshmáros István r. ap. levente
Javította: Máv. rep. műhely 943. VII. 6 – VII. 17. 19
Ellenőrizte: 943. VII. 14.
Munkaidő:

MÁVERÓ

ANYAGLAP

Lajstromjel: HA-3053 — Elszámolási szám: 105

Gyártási szám: E — Oldalszám: 1.

Kelet	Megnevezés	Vételező	Egység	Mennyiség	Kartoték-szám	Egységár	Pengő 8	fillér 2
VII 8	Ragy. lem. bükk 1 mm I-ő		tábl	1	212	10·23	10·	23
-"-	-"- -"- 1·5 mm I-ő		-"-	1	210	10·23	10·	23
-"-	Hidegenyv.		kgr.	0·5	26.	5·60	2·	80
VII 14	-"-		-"-	0·5	26	5·60	2·	80
-"-	Gumilapka		drb.	2	909	2–	4	–
-"-	Vászon (Sifon)		fm.	4·7.	803	11–	51·	70
-"-	Hidegenyv.		kgr.	1·5	26	5·60	8·	40
-"-	Vágott csavar 30x16		drb.	2	1344	–30	–	60
-"-	-"- 60x8		-"-	1	1351	–60	–	60
-"-	Cellon pótló		kgr.	3	37	7·38	22·	14
-"-	Aceton pótló		-"-	3	38	2·91	8·	73
VIII 27	Profilozó 70x35		fm.	0·6	301.	14·00	8·	40
IX 2	Előkészítő fénymáz		kgr.	1	21	5·95	5·	95
-"-	Nitrófénymáz Piros		-"-	3	7	13·68	41·	04
-"-	-"- Fehér		-"-	1	6	10·90	10·	90
-"-	-"- Zöld		-"-	0·25	8	13·68	3·	42
-"-	Lakkhígító		-"-	3·	13	3·91	11	73
							203	67
	Összesen:						203	67

20472 Kolksz Rt. T. 121-331

MÁVERÓ

BÉRLAP

Lajstromjel: HA-3053

Elszámolási szám: 105

Gyártási szám: E

Oldalszám: 1.

Kelet	Név	Foglalkozás	A munka megnevezése	Személyi lap sz.	Órabér	Óra	Pengő	fillér
VII/6	összesített	—	Törzs hátsó rész, bal mereven jav.	—	1.54	197	303	38
			Összesen:					

„RWD” 1939-ben menekült lengyel gép, magyar lajstromjellel.

A Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap jelvénye. a szárnyakat tartó ékalakú piros-fehér-zöld jelzés ma is a légierők felségjele.

NEMZETŐRSÉG

Iskolánk – a budai Toldy Ferenc gimnázium – 1944 szeptemberében nem nyitotta meg az 1944-45-ös tanévet. Iskolába járás helyett egyik nap segédtűzoltó szolgálatot teljesítettem, másik nap kimentem a Budaörs-Farkashegy vitorlázó repülőtérre. Bajom is akadt ebből, mert egy alkalommal 18 óra helyett 20 órára értem be a repülőtérről a tűzoltó szolgálatba, ami miatt a Tűzoltóság feljelentett, és a Fiatalkorúak Bírósága 24 óra elzárásra ítélt. Végrehajtását – tekintettel arra, hogy másik hazafias ügy miatt késtem – azon nyomban felfüggesztették.

1943-tól volt villany és telefon a Farkashegyen. Az új H.M.N.R.A. repülőotthonban állandó rádió ügyeletet tartottak. Légiveszély, vagy légiriadó estén a levegőben lévő vitorlázógépeknek rakétapisztollyal és a „PLAHÉ"-nak nevezett, kb. 5 méter nagyságú fehér vászon „T" betű kiterítésével kiadták a leszállási parancsot. A plahét úgy terítették ki, hogy a „T" kalapja nézzen szembe a széllel, tehát a leszálló pilóta lássa a talajmenti szélirányt. A SZEKRÉNYES-hegy mögötti Kútvölgybe leszállt gépeket a SZORRENTO fenyőfái alá rejtettük. A gépek fák alól kilógó részét zöld ágakkal álcáztuk.

A fénykép a Budapest–Belgrád és Budapest–Kolozsvár útvonalat is végigvitorlázott kétszemélyes „KRANICH" és a HA-3023 lajstromjelű „PILIS" álcázását ábrázolja.

A Kútvölgy, az 1942 őszére kiszáradt kerekeskútról kapta a nevét.

Számítottunk bombázásra is, mert a hangárok több ezer méter magasból is látszottak. Ráadásul, repülőterünktől kb. egy km-re – a Konkoly Thege Miklós út, Nagykapos u. és Irhásárok szögletébe zárt bokros, dimbes-dombos terepre – légvédelmi ágyúkat telepítettek, ez is felkelthette a bombázógépek figyelmét.

A találatot kapott bombázógépek legénysége ejtőernyővel igyekezett menekülni a sérült gépből. A budai kegyek erdei jó búvóhelyül szolgáltak az amerikai pilótáknak. Gyakran jártunk a Csillebérc környéki erdei utakon, ilyenkor magunkhoz vettük Simon István bajtársunk 9 mm-es csuklós Parabellum pisztolyát, ne legyünk fegyvertelenek, ha szembekerülünk ejtőernyővel leszállt ellenséges pilótákkal.

1944. szeptember közepén eldőlt, hogy iskolánkat katonai célra lefoglalják, tehát nem lesz tanítás. Iskolatársaim egy részét honvédelmi munkaszolgálatra vitték.

Munkaszolgálat helyett az 1944. szeptember 25-én megalakult Nemzetőrségbe jelentkeztem, a Budapest II. kerületi Hunyadi János út 4. szám alatti Levente Nyilvántartó Hivatalban. Innen – adataim felvétele után – a II. kerületi Felvinci utca 8. szám alatti Levente Otthonba irányítottak. Ez lett a II. kerületi Nemzetőrség körlete.

Budapesten a Nemzetőrség szervezeti felépítése a Levente mozgalom jól kiépített hálózatára épült. A vidéki szervezés rendszerét nem ismerem.

Hazamentem elbúcsúzni és apróbb személyes dolgaimért a Hunyadi János út 22. szám alatti lakásunkra, majd a Váron átmenve útba ejtettem anyai nagyanyám Fortuna u. 18. sz. alatti lakását, hogy tőlük is elbúcsúzzak. Haraszthy Pali nagybátyám átadta Mauser vadászpuskáját, arra gondolván, hogy kedvenc puskája nálam átvészeli a háborút. A felvételi irodán mondták, lehet saját fegyvert vinni a Nemzetőrségbe, így elvállaltam nagybátyám puskájának „megőrzését". A puska lőszere megegyezett a katonai lőszerrel, mert a két háború között általában első világháborús katonai fegyvereket alakítottak át golyós vadászfegyverré.

Nagybátyám bicegett, ezért nem hívták be katonának.

Nagybátyám és barátja Zebegény környéki erdőkbe jártak vadászni. 1944. tavaszán – a tömeges bombázások kezdetekor – az erdőben is szerették volna tudni, ha légiriadó van. Akkoriban még nem volt tranzisztoros zsebrádió, ezért Uhrin, később Udvarhelyire magyarosított nevű rádióműszerész tornász társammal készíttetett egy kb. 40 x 20 x 10 cm. méretű, kb. 3 kg. súlyú hordozható telepes rádiót. 1100,- pengőt fizetett érte.

Akkor már a pengő a háború előtti értékéhez képest sokat romlott. Arra emlékszem, hogy nagynéném 1939-ben 3000,- pengőért vett új OPEL KADET személyautót. Ennek az autónak a Szovjetunióba vitt gyártósorával készült az első – Magyarországon is árusított – MOSZKVICS.

Civilben, de felfegyverkezve vonultam be a körletbe. Nem kértek, de nem is adtak semmiféle igazolványt. Néhány fiatal már válogatott a halomban álló levente egyenruhákban. Közéjük álltam, összeszedtem a nagyjából rám passzoló holmikat, választottam egy vaságyat és berendezkedtem. Szinte otthon éreztem magam, hiszen telekszomszéd a Budai Polgári Lövész Egylet Marczibányi téri lőtere, ahová 1939-óta járok célba lőni több barátommal, köztük a B.P.L.E. sokszoros magyar puskás országos bajnok lövészmesterének fiával – a később jogi dr. – Tettey Emillel. Azt is tudom, hogy ez a telek, amin a Levente Otthon áll, korábban a B.P.L.E. tulajdonában volt. Az 1930-as években szüksége volt a fővárosnak egy lőtér közeli telekre, Levente Otthon építése céljára. Mivel a B.P.L.E. nem használta ezt a telekrészt, átadta a fővárosnak a Budapest, IX. ker. Csarnok tér 10. sz. alatti bérházért, aminek a lakbér jövedelme hozzájárult a lőtér fenntartási költségéhez.

A levente egyenruha hasonlított a gyalogosok egyenruhájához, de nem koronás, hanem levente jelvényes gombok voltak rajta.

Nem kaptunk zsoldkönyvet – igaz, zsoldot sem – és „dögcédulát" sem akasztottak a nyakunkba. Dögcédulának hívta a katona zsargon azt a kis nyakban viselt alumínium tokot, ami a katona személyazonosító adatait tartalmazza. A katonai adminisztráció abban a tudatban volt, hogy az elesett katona bajtársa kiveszi a „dögcédulát" mellette elesett bajtársa nyakából, így könnyen számba vehetők az embervesztességek.

Saját tapasztalatomból tudom, amikor tőlem egy méterre halálos lövést kapott az egyik bajtársam, saját bőröm mentése volt a legfőbb gondom, eszembe sem jutott, hogy elesett bajtársam személyazonosító iratait magamhoz vegyem.

Zsoldkönyv és „dögcédula" hiánya nem zavarnak, fontos, hogy fegyverem van. Személyazonosságomat igazolni tudom a mindig nálam tartott fényképes pilótaigazolvánnyal.

Néhány nap alatt 30-40 fő lett a létszámunk. A Toldyból Czirbusz Bertalan, az Ilona – ma Szabó Ilonka – utcai Mátyás Király gimnáziumból Kun György közeli ismerősöm. Látásból szinte mindenki ismeri egymást. Néhány bajtársam nevére ma is emlékszem: Csonka, Szabados, Maghegyi – korábban Kernberger – testvérek, Gellért, Máthé-Kiss, Szabó, Zolnai, Csizmadia, Demény Pali, Holló Balázs.

Parancsnokunk Szabó Jenő tart. zászlós. Úgy tudom, civilben statiszta, vagy ilyesmi színházi ember. Szolgálatvezetőnk egy Komlósi, vagy Kondorosi nevű szakaszvezető. Gyakran jelen volt Szabó bajtársunk édesapja, akit látásból ismertem, mert a lakásunkhoz közel, a Hunyadi János út 13. sz. alatt, a Légierők egyik parancsnokságán szolgált. Repülő tiszthelyettesi egyenruháján a harci repülőket megillető aranysas csillogott, ezért tisztelettel néztem fel rá.

Közben hoztak néhány újabb fegyvert, köztük egy orosz mesterlövész puskát is. Tíz darab ötös tár volt hozzá, minden tár első tölténye foszforos hegyű, világítós nyomjelző. Úgy megtetszett ez a különleges puska, hogy hűtlen lettem Nagybátyám Mauseréhez.

A Nemzetőrségbe néhány olyan személyiség is jelentkezett, aki el akarta kerülni, hogy más – szorosabb katonai fegyelmet követelő – alakulathoz hívják be katonai szolgálatra. Nekünk Sárdy János és v. Gozmány György színészek voltak ilyen „kintlakó" bajtársaink. Sárdy János 350 cm3-es oldalkocsis motorkerékpárját alakulatunknak adta használatba.

Volt egy ősrégi autónk is, aminek egy csillaghegyi garázsból történt rekvirálásában én is részt vettem, de olyan elavult és „benzinfaló" volt, hogy nem használtuk.

Művész bajtársaink nemzetőr szolgálatukat egyeztették színházi munkájukkal, ezért csak a foglalkozások egy részén vettek részt. Gozmány Gyurkával jó barátságba keveredtem. Nemzetőr szolgálata alatt kötött házasságot a Víg Színház üdvöskéjével, Kelemen Évával. Az újpesti városháza melletti katolikus templomban tartott esküvőjükre engem is meghívott.

Az esküvőn nagy tömeg vett részt, mindkét fiatal színész népszerű volt a közönség körében. Tizenöt év múlva derült ki, hogy későbbi feleségem – mint Gozmány-hódoló fiatal lány – szintén ott volt az esküvőn.

Néhány napos elhelyezkedés után elméleti és alaki kiképzést kaptunk. Mai szemmel nézve ez a kiképzés felesleges volt, hiszen a jobbraátot, balraátot és a fegyver kezelését már a leventeképzés során elsajátítottuk. Tudtuk a menet közbeni hátraarcot is, amit csak 2003-ban ítélt feleslegesnek és törölt a kiképzési programból a katonai vezetés.

Látva a laza fegyelmet, engedélyt kértem, hogy a délutáni alaki kiképzések helyett átmehessek a lőtérre célba lőni. Az engedélyt megkaptam, legelőször az orosz mesterlövész puskát „avattam" fel. Nagybátyámmal rendszeresen találkoztam a lőtéren, de vadászpuskája „elcsencseléseről" nem számoltam be neki.

Vasárnaponként egész napos kimenőt kaptunk. Meleg október volt, a Margitszigetre jártam strandolni. 1944. október 15-én a déli órákban megszakadt a zene adása a Palatinus strand hangszóróiban, zene helyett Horthy Miklós kormányzó úr bejelentette, fegyverszünetet kért a szövetséges hatalmaktól.

A váratlan bejelentés hatására kiürültek a medencék. Mindenki igyekezett mielőbb a városba, hogy bővebb információt kapjon a fegyverszünet feltételeiről. Én is feltolakodtam a zsúfolt hatos villamosra, hogy mielőbb beérjek a körletbe. A Mechwart ligetnél szálltam le a hatosról. A téren sok civil ácsorgott, figyelemmel néztek egy nyilaskeresztes karszalagos, fegyveres fekete egyenruhásokkal teli nyitott teherautót.

Siettem a körletbe, hogy mielőbb megtudjam, mi lesz velünk. A parancsnok szobájában szólt a rádió. Nem sokkal beérkezésem után a rádió bejelentette, hogy a fegyverszünetkérés érvénytelen, Magyarország tovább folytatja a háborút Németország oldalán, Szálasi Ferenc vezérletével.

Több bajtársam láthatóan nem örült a háború folytatásának. Én nem bántam, mert Nagy Magyarország visszaszerzésének híve voltam, ez pedig csak háború útján látszott lehetségesnek. Nem utolsó sorban az is motiválta TRIANON-ellenességemet, hogy családom anyai ágának Ungvár környéki birtokai TRIANON-nak estek áldozatul. Igaz, hogy az 1920-as években a magyar állam adott helyette kárpótlásul Kunhegyesen egy kisebb birtokot, de a hadiözveggyé vált nagyanyám mellé rendelt árvaszéki ügyvédek addig ügyeskedtek, míg a birtok már csak annyit ért, hogy nagyanyám Budán, a Toldy Ferenc utcában csak egy öreg bérházat tudott venni a kunhegyesi birtok árából.

A csehek lojalitása – vagy nemtörődömsége – folytán, nagyanyám, TRIANON után még öt évig átjárt negyedévenként Ungvárra, Haraszthy dédapám Nagyhíd utca 17. szám alatti bérházának a lakóitól a lakbért beszedni.

A bolsevizmus elleni érzelmemet az is motiválta, hogy 1919-ben a Lenin-fiúk makói földbirtokos nagyapámat – Korchmáros Imrét – és Návay Lajos és Návay Iván Csanád megyei földbirtokosokat túszként elfogták. Návay Lajost és Návay Ivánt a kiskunfélegyházi vasútállomáson kivégezték. Nagyapám azért úszta meg a kivégzést, mert a túszokkal zsúfolt tehervagon sarkában meghúzódott, és a részeg Lenin-fiúk a félhomályban nem találták meg. (Lásd: NÁVAY LAJOS POLITIKAI JEGYZETEI, 2. kötet „Bevezető" 29. oldal.)

Bár az oroszok már hazánk földjét taposták, bíztam abban, hogy a németek kiegyeznek az angolokkal, amerikaiakkal, és együtt fordulnak a „Világ Proletárjai Egyesüljetek" jelszó jegyében a nyugati polgári kultúrára törő bolsevizmus ellen. Akkor még nem volt ismert előttem a német megsemmisítő haláltáborok hálózata. Igaz, a szovjet GULÁG táborokról sem volt tudomásom.

Bizakodásomnak az volt az alapja, hogy a háborús események következtében tért vissza az anyaországhoz a TRIANONI békeszerződéssel elszakított Felvidék, Kárpátalja, Erdély és Délvidék egy része. Személyes ambíciómnak is a háború felelt meg, hiszen évek óta leghőbb vágyam az volt, hogy harcigépet vezető katonai pilóta legyek. Ennek pedig háborúban van a legnagyobb esélye.

Hatvan év távlatából sokan elítélhetnek ezért, de lehetséges, hogy a ma önként Irakba, Afganisztánba menő magyar fiatal harcosokat is később ugyanilyen szemrehányással illetik. Igaz, ők nem a haza védelmében fogtak fegyvert, s anyagi előny is motiválhatja őket, de biztos vagyok benne, ezeknek a fiatal zsoldosoknak egy része 1944-ben, hazaszeretettől vezérelve, önzetlenül velem tartott volna, szülőföldünk és családunk védelmére.

Szálasi Ferenc neve érdekes összefüggésben maradt meg a fejemben. Minden bizonnyal kevés háború előtti 10-12 éves gyerekkel esett meg, hogy három olyan – később országos hírűvé vált – emberrel is parolázott, akiket háborús főbűnösökként halálra ítéltek.

1939-től anyai nagyanyám a budai Várban, v. Béldy Alajos altábornagy úr Fortuna u. 18. sz. alatti házában lakott. 1939-ben – mint gimnazista unokáját – bemutatott az altábornagy úrnak, aki – mint férfi a férfinak – kezét nyújtotta.

1938-ban Makón, apai nagyszüleimnél jártam gimnáziumba, egy időben az egyik makói patikus, Szöllősi Jenő négy fiával. Gyógyszerért is, játszani is jártam hozzájuk, ezért az apukájuk nekem Jenő bácsi volt. Első találkozásunk alkalmával – az akkori módi szerint – Jenő bácsinak is kézfogással mutatkoztam be.

Jól ismertem Jenő bácsit, de annyira nem, hogy meg tudtam volna fejteni az értelmét az országgyűlési képviselő választások előtt szomszédunk fehérre meszelt kerítésére nagy betűkkel pingált alábbi feliratnak:

SZÖLLŐSI, AZELŐTT NASZLUHÁC, A SZESZKARTELL JÖVŐ VEZÉRE.

A Naszluhác meg a szeszkartell magas volt tizenegy éves falusi fejemnek, ezért nagyapám elmondta, hogy Jenő bácsi Naszluhácról magyarosította a nevét Szöllősire, a szeszkartell meg úgy került a neve mellé, hogy a patika mellett szesznagykereskedéssel is foglalkozik, és a Csanád megyei szeszkereskedők érdekképviselője akar lenni.

Ettől rögtön okosabb lettem, mert ismertem Iritz bácsit, aki szesznagykereskedése mellett hetven hold földet is bérelt. Mivel nem értett a gazdálkodáshoz, földbirtokos nagyapámtól kért tanácsot, hová, mit vessen. A szorosabb kapcsolat érdekében Iritz bácsi kocsisa hétről hétre feltöltötte a kamránkat italokkal, szörpökkel. Mivel dunántúli voltam, nem szerettem a makói artézi vizet, ezért víz helyett Iritz bácsi málnaszörpjét ittam.

Hogy még erősebb legyen a kapcsolatuk, felkérte nagyapámat, legyen keresztapja zsidó hitről 24 évesen kikeresztelkedő Gyurka fiának. Később Gyurka kiköltözött a birtokunkra, hogy ellesse nagyapámtól a gazdálkodás csínját-bínját.

1939-ben Budapestre költöztünk. Anyám budai lány volt, 12 évi távolléte után sorra jöttek a rokonok látogatóba. Köztük Mokcsay Dezső bácsi is, aki nyugdíjas vezérkari ezredes volt. Annak bemutatására, hogy még a huszadik század elején is milyen erősek voltak a rokoni kötelékek, elmondom, hogy a Mokcsay családdal – levéltári adatok szerint – hatszáz éves rokonság fűzi össze Haraszthy anyai rokonságomat. A ma Szlovákiához tartozó Mokcsa faluban ma is élnek Mokcsayak és Haraszthyak. A ma is létező szomszéd faluk – Tegenye, Ungmogyorós, Kerész, Csepely, Csicser – nevei már a hatszáz évvel ezelőtt írt, Magyar Országos Levéltárban őrzött iratokban is szerepelnek. Dezső bácsi testvérével, M. Zoltán Ugocsa megyei köztisztviselővel is tartottuk ezt a messzi múltból eredő rokonságot.

Mint vidékről a fővárosba került gyereket, Dezső bácsi gyakran elvitt megmutatni Budapest nevezetességeit. Egyik alkalommal a Visegrádi köz 6.-ba mentünk egy ismerőséhez. Középkorú elegáns úr nyitott ajtót, akinek üdvözlés után, mint rokon gyereket bemutatott. Vendéglátónk kezét nyújtotta, és jól érthetően mondta: Szálasi Ferenc, de szólíts Feri bácsinak. Néhány szót váltott Dezső bácsival, s már el is jöttünk tőle.

Útközben mondta Dezső bácsi, hogy Feri bácsival együtt végezte a vezérkari tiszti iskolát, de Feri bácsi politikus lett, ezért vezérkari őrnagy korában nyugdíjaztatta magát. Politizálása miatt a szegedi Csillag börtönbe zárták, ahonnan most szabadult. Mondta, hogy a börtönben számmal jelölik a rabokat, Feri bácsi rabszáma 9323 volt.

A számot azért jegyeztem meg, mert az alábbi – láthatóan nem költői vénával megáldott szövegíró által írt – nyilaskeresztes nóta szövegének ez az első sora:

Kilencezer-háromszázhuszonhárom,
Szálasi Ferenc a legelső a világon.
A vezérünk, ha kijön a fegyházból,
Bizony Isten rendet csinál, majd minálunk.

A gettóban olyan murit csinálunk,
Amilyen még soha sem volt minálunk,
Mondjátok meg a Fischernek, annak a vén gazembernek…

A folytatását elfelejtettem, de azt tudom, hogy a nótában szereplő Fischer név, Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszterre utal. Dezső bácsi 1943-ban meghalt. Csak akkor tudtam meg, hogy Szálasi Ferenc Nyilaskeresztes Pártjának volt országgyűlési képviselője.

A történelemből tudjuk, hogy Béldy Alajos altábornagy urat – aki a leventék országos parancsnoka volt – azért, mert 1944 őszén a leventék Nyugatra evakuálását elrendelte, a háború után halálra ítélték, de ítéletét életfogytiglanra változtatták. Szálasi Ferencet 1946. március 12-én, helyettesét Szöllősi Jenőt 1946. március 19-én háborús főbűnösökként felakasztották.

Fenti véletlen találkozások sorozata következtében paroláztam gyermekkoromban Magyarország három háborús főbűnösével, akik közül ketten bitófán végezték.

A hosszú kitérő után kanyarodjunk vissza 1944. október 16-ára, Felvinci utcai Nemzetőr körletünkbe. Érezhető volt a feszültség és várakozás izgalma. Parancsnokunk elrendelte, hogy mindenki tartózkodjon a körletben, mert délelőtt felesküszünk Szálasi Ferencre. Arra nem emlékszem, hogy belépésünkkor felesküdtünk-e Horthy Miklósra.

Felsorakoztunk eskütételre, de mielőtt a ceremónia elkezdődött volna, két-három bajtársunkat kiszólították a sorból. Közölték velük, hogy származásuk miatt nem esküdhetnek fel. Leszerelik és átirányítják őket zsidó munkaszolgálatra. Közülük csak Kun Gyurira emlékszem.

Arra nem emlékszem, hogy Sárdy János és Gozmány György jelen volt-e?

Ettől kezdve mozgalmasabb lett az életünk. Hat-nyolc fős csoportokban járőröztünk a rózsadombi utcákon. Lehet, hogy vezetőink tudták, miért rójuk nap mint nap az utcákat, de én az egész járőrözés alatt nem tapasztaltam semmi rendkívülit. Annyi hasznom volt az egészből, hogy járőrözés közben megismerkedtem egy helyes gimnazista kislánnyal, aki a Marczibányi tér és Garas u. sarkán lakott. Nevét elfelejtettem, de Holló Balázs bajtársam által neki adományozott „Cipőgombszemű" becenevére, és feketén csillogó szemeire ma is szeretettel gondolok. Többszöri Marczibányi téri találkozásunk után már előfordult, hogy búcsúzáskor cinkosan megszorítottuk egymás kezét.

Egyik délután elmaradt a járőrözés. Ebéd után az egész alakulat menetoszlopba sorakozott. Meg sem álltunk a Keleti pályaudvar melletti, magyarosan ejtve „TATTERZÁL" ügetőpályáig. Nem mentünk be, de a kapun át láttuk, hogy sok ember ácsorog a pályán. Kettesével álltunk őrséget a kapuknál. Emlékezetem szerint azt mondták, hogy egész Budapestre kiterjedő razzia során gyűjtötték össze a katonaszökevényeket és engedély nélkül Budapesten tartózkodó munkaszolgálatosokat. Ránk esteledett. Az unalmas ácsorgásban elálmosodtam. Lekuporodtam a kerítés tövébe, és bajtársam felügyelete mellett aludtam. Később cseréltünk. Én vigyáztam az ő álmát. Korán reggel indultunk vissza a körletbe, az éjszakai szolgálat miatt aznap nem kellett járőrözni.

Néhány nappal az eskütétel után, későn este szól a kapuőr, hogy a zsidó munkaszolgálatra átirányított Kun Gyuri vár rám, menjek le hozzá az utcára.

Gyurit jól ismertem. Egy csapatban játszottunk nagypályás kézilabdát a Marczibányi téren, korábbi közös tornatanárunk – Kolos Ferenc – vezetésével. Mivel a meccsek vasárnap voltak, a repülés miatt abbahagytam a kézilabdát. Balszélsőnk, „SUTA" – alias Gyarmati Dezső – később világhíresség lett, a magyar vizilabdázás háromszoros olimpiai bajnoka. Akkor a Mátyás király gimnáziumba járt, neki is Kolos Ferenc volt a tornatanára, aki később labdajáték tanszékvezető lett a Testnevelési Főiskolán. Dezső később átiratkozott az óbudai Árpád gimnáziumba. Néha-néha most is találkozom vele a Császár uszodában.

Kun Gyuri tudta, hogy célba lövök a Marczibányi téri lőtéren. Mondta, hogy nem jelentkezett munkaszolgálatra, inkább elrejtőzik. Szeretné, ha tudnék egy pisztolyt és lőszert szerezni neki. Egy hét múlva eljön, hátha addig sikerül.

Nagybátyámnak több pisztolya volt. A lőtéren tartotta őket, de egyhez sem volt engedélye. Pár nap múlva sikerült a lőtéren találkoznom nagybátyámmal. Elmondtam Kun Gyuri esetét. Átadott nekem egy 9mm-es STEYR pisztolyt két marék tölténynyel. Mondta, hogy 200 pengőért Gyuri elviheti. Ez igen olcsó ár volt, nagybátyám bekalkulálta Gyuri nehéz helyzetét. A megbeszélt időben Gyuri elvitte a pisztolyt.

A háború után sokszor találkoztam Kun Gyurival. Gyakran a városligeti műjégpályán, mert válogatott jéghokizó volt. Egy kicsit neheztelteni rá, mert egy szóval sem köszönte meg, hogy üldöztetése alatt – a rám nézve sem veszélytelen pisztoly üggyel – segítettem rajta.

Végül is harminc év után, megkérdezzem tőle a pisztoly sorsát. Elmondta, hogy alig melegedett meg nála a pisztoly, munkaszolgálatból megszökött zsidó nagybátyja elkunyerálta tőle. Azóta nem találkozott nagybátyjával.

Nem tartozik szorosan ide, de képet ad a háborús világról az alábbi történet:

1944 áprilisában – válaszul az 1944. március 19-i német megszállásra – elkezdődött Magyarország rendszeres bombázása. Nagybátyám nem akarta, hogy a lőtér esetleges bombázásakor pisztolyai elvesszenek, elhatározta, hogy pisztolyaiból elad néhányat. Másnap az iskolában szóltam több osztálytársamnak, hogy nagybátyám elad pisztolyt. Somogyi Tibi tudott egy vevőt, de az illető kíváncsi, hogy milyen márkájú a pisztoly és mennyibe kerül?

Nagybátyám egy 9mm-es Frommert ajánlott 400 pengőért. Tiborral megegyeztünk, hogy 100 pengővel megfejeljük az árat, és a 100 pengőn testvériesen megosztozunk.

Tibor megbeszélte a vevővel, hogy a belvárosi Kossuth Lajos utca és Semmelweis utca sarkán lévő GOURMAND cukrászdában találkozunk vele, másnap délelőtt 11 órakor.

Magammal vittem a Frommert a suliba, és a második óra utáni szünetben kisétáltunk a kapun. A pedellus látta, hogy elmegyünk, de Tibi nagybátyja – dr. Tóth Pál László – latintanár volt az iskolában, ezért szemet hunyt angolos távozásunk felett.

Komótosan elsétáltunk a cukrászdába, és olyan asztalhoz ültünk, ahonnan látni lehetett a bejáratot. Éppen inni kezdtem a kávét, amikor szól Tibi, hogy megjött a vevő. Felpillantva a kávéból, egy fiatal rendőrtisztet látok felénk jönni. Lekezel Tibivel és nekem is nyújtja a kezét, közben jól érthetően mondja: dr. Póka Ervin rendőr fogalmazó.

A meglepetéstől elfelejtettem, miért is ülök itt, ezért Tibi szól, adjam oda a táskámat Pókának, aki pisztolyt tartalmazó táskámmal belép a helyiségben lévő zárt telefonfülkébe, s egy perc múlva már adja is vissza a táskát. Tibi marasztalja Pókát egy kávéra, de az sok munkájára hivatkozva elsiet.

Az Erzsébet-híd közepe táján jut eszünkbe a pisztoly ára. A táskámban, borítékban volt 5 darab 100 pengős. A Lánchíd budai hídfőjénél lévő postán felváltottam egy százast, 50 pengőt Tibinek adtam, 50-et kivettem magamnak.

Nagybátyámnak nem dicsekedtem el, hogy mennyit kerestünk a pisztolyon, így kaptam tőle 50 pengőt.

Pár nap múlva szól Tibi, Pókának kellene még pisztoly, de kisebb méretű. Nagybátyám a 6,35-ös BROWNING-ját ajánlotta 350 pengőért. Ezt is megfejeltük egy százassal. Póka üzente Tibivel, hogy az ár is, pisztoly is megfelel neki, vasárnap ügyeletes tiszt lesz a Főkapitányságon, 11 órakor vigyem be neki a pisztolyt. A Vigyázó Ferenc utcai kapunál posztoló rendőrnek szól, hogy engedjen be hozzá.

A német megszállás miatt repülési tilalom volt és tűzoltó szolgálatom sem esett vasárnapra, ezért az időpont nekem is megfelelt.

A megbeszélés szerinti időben megjelentem a Vigyázó Ferenc utcai kapunál. A rendőr szalutált és felirányított az első emeletre. Lekezeltünk Pókával. Íróasztala fiókjából kivette a borítékot, én kihalásztam nadrágzsebemből a rongyba csavart pisztolyt és betettem a fiókba.

A kapus rendőr távozásomkor tisztelgett, ezzel az ügy el volt intézve. Másnap Tibinek átadtam az 50 pengőt. Nagybátyámtól ismét kaptam egy ötvenest.

Mai napig is gyakran találkozom Tibivel, de tőle is csak harminc év múlva kérdeztem meg, mi a csudának kellett egy aktív rendőrtisztnek feketén pisztoly a háború alatt?

1944-óta Tibi nem látta Pókát, így ennek a két pisztolynak a sorsa is örök titok marad.

Nem volt nekem idegen a Főkapitányság első emelete. Egyik rokonunknak – dr. Temesváry László rendőr ezredesnek – is itt volt a szobája, de ablakai nem a Vigyázó Ferenc utcára, hanem a Lánchídra néztek. Neki is volt takargatni valója. Élettársa zsidónő volt, ami 1939-ig – a zsidótörvények megjelenéséig – nem volt összeférhetetlen Laci bácsi rendőrtiszti állásával. A törvény kijátszására Laci bácsi átjáró házba költözött élettársával. A két utcára nyíló ház egyik utcájába magát, másik utcájába élettársát jelentette be.

Így mentette meg élettársát a gettótól, vagy elhurcolástól. Az új hatalom nem méltányolta ezt, Laci bácsi rendőr ezredesből gumiipari segédmunkássá „avanzsált". Így éltek, míg élettársa Ausztráliában élő zsidó rokonságához kivándoroló útlevelet kaptak.

Egy alkalommal – 1944. október 15. után – Zolnai nevű bajtársammal kivezényeltek minket a Csalogány u. 53. sz. házban lévő nyilaskeresztes pártirodába. Nem tudtam meg soha, hogy mi lett volna a dolgunk, mert leültettek minket egy fal melletti padra, közben két nyilaskeresztes karszalagos, fekete egyenruhás férfi az íróasztalnál hosszasan beszélgetett, mintha mi ott sem lettünk volna.

Nekem puskám volt, Zolnainak egy 6,35-ös pisztolya. Unalmunkban Zolnai pisztolyát nézegettük, míg az váratlanul elsült, a nekünk háttal ülő ember meg elkezdett jajveszékelni. A másik szobából átszaladtak a durranásra. Egy Puskás nevű idősebb

feketeruhás elvette a pisztolyt Zolnaitól, és becsmérelő jelzők kíséretében elzavart minket.

A durranástól mi is megszeppentünk. Zolnai a pisztoly miatt is idegeskedett. Végül is azt sütöttük ki, hogy csak a pisztoly véletlen elsülését és elvételét jelentjük a parancsnokunknak, a jajveszékelő emberről nem szólunk.

Mire a körletbe értünk, magunk is elhittük kitalált mondókánkat. Zolnai kapott egy puskát, ezzel az ügy lezárult.

Rózsadombi járőrözéseink eseménytelenül teltek. Valaki azt jelentette parancsnokunknak, hogy légitámadások alkalmával valamelyik Csalogány utcai ház tetejéről fényjeleket adnak a bombázógépeknek. A következő éjszakai bombázáskor kivezényeltek minket a Csalogány utcába, derítsük fel, hogy melyik házból adják a fényjelzést.

Hiába meresztgettük a szemünket egész légitámadás alatt, nem láttunk sehonnan fényjelzést. A következő napokban több csoport ment átvizsgálni a Csalogány utcai padlásokat, de ők sem akadtak olyan nyomra, amiből fényjelzésre lehetett volna következtetni.

1944. november 4-én – máig nem tisztázott ok miatt – felrobbant a Margit-híd. Laufer nevű bajtársunk fuvaros édesapja, kocsistól, lovastól a Dunába veszett.

1944. október 15. után több alkalommal kivezényeltek minket a Toldy gimnázium bejáratával szemben lévő, Kalazantinus szerzetesek által fenntartott ipari tanuló otthon hadikórházzá alakításához. Ekkor láttam, hogy iskolánk a VANNAY KÜLÖNÍTMÉNY laktanyája lett. Az iskola udvarán láttam – katonaruhába öltözve – Vámosi Ferenc iskolatársunkat. Sajnos beszélni nem tudtunk, így mai napig sem tudom a VANNAY KÜLÖNÍTVÉNY feladatát, honvédségen belüli helyzetét.

Budai nemzetőr szolgálatom váratlanul véget ért. Egyik reggel parancsot kaptam, hogy csomagoljam össze mindenemett, mert Csenke-pusztára vezényelnek őrszolgálatra, ahol a Levente Otthonból kimenekített ruhaneműre és fegyverekre kell vigyáznom. Úgy szálltam fel Sárdy János motorjának a hátsó ülésére, hogy azt sem tudtam, hol van Csenke-puszta.

A motort Szabó repülő tiszthelyettes úr vezette, az oldalkocsiban parancsnokunk, Szabó Jenő zászlós úr ült. Útközben elmondta, hogy Csenke-puszta az esztergomi prímási birtokhoz tartozik, kb. 17 km-re van Esztegomtól, a Duna másik oldalán, szemben Nyergesújfaluval. Hideg, esős idő volt, jólesett a Párkánytól kb. 5 km-re fekvő Muzsla falu vendéglőjében elköltött ebéd. Meglepett, hogy parancsnokunknak nem volt elég pénze az ebéd kifizetésére, ezért a névértékénél később sokkal többet érő ezüst Szent István ötpengősét a kocsmában hagyta azzal, hogy majd visszaváltja. A tiszthelyettes úr, még mielőtt a kocsmába mentünk elvásárolta a pénzét, Budapesten nem kapható házikolbászfélékre. Nálam volt pénz, de nem éreztem ildomosnak kölcsönt felajánlani parancsnokaimnak.

Csenke-pusztán Sipos uradalmi intéző úr fogadott minket. A zászlós úr kinyitotta a ládákat őrző két szobát. Mindent rendben talált. Fehér asztalhoz invitáltak minket.

Sör, bor, sós- és édes sütemények garmada mutatta, itt nem élelmiszerjegyekből gazdálkodik a ház asszonya.

Parancsnokunk bemutatott a családnak azzal, hogy én látom el a két szoba fegyveres őrzését. Ettől kezdve az intéző úr kérdéseiből azt éreztem, ki akarja puhatolni, ki fia-borja vagyok, miként kezeljenek ebben a kényszerű együttélésben?

Végül is kedvező benyomást kelthettek válaszaimból kiszűrt családi körülményeim, mert az öt-hat szobás intézői lakás egyik szobáját jelölték ki lakhelyemül, és felajánlották, hogy étkezésekkor – mintegy családtagként – legyek négytagú családjuk asztalvendége.

Késő délután feljebbvalóim visszaindultak Budapestre. Azt a parancsot kaptam, hogy a ruhás és fegyveres ládás szobákba senki nem léphet be. A szobák kulcsait magukkal vitték. A fárasztó utazás és királyi étkezés után úgy aludtam, mint a tej.

Reggel kimosakodva ültem a családias reggeli asztal mellé. Az intézőék két, nyolc év körüli fia állandóan a falhoz támasztott puskámat bámulta. Látszott, hogy konyítanak a fegyverekhez, mert szakszerűen érdeklődtek a puska kalibere, irányzék állítása iránt.

A személyzet – szakácsnő, cselédlányok – nem tudta hova tegyen. Tudták, hogy nem vagyok a család rokona, gazdáik mégis úgy kezelnek, mintha távoli rokon lennék. Egyenruhám sem volt teljesen olyan, mint a bakáké, és puskám is más volt, mint az éjszakánként megszálló magyar katonáké. Ráadásul se parancsnokom, se beosztottam nem volt, jöttem-mentem az uradalom központi épületei között, mint akinek senki sem parancsol.

Az épületek, műhelyek számából, méreteiből látszik, hogy ez az uradalom több ezer holdas birtok központja. A szíjgyártó műhely tele van javításra váró szerszámokkal, a kovácsműhelyben százszám lógnak a falon a félkész lópatkók. Úgy pezseg az élet, mintha béke lenne.

Esténként megváltozik a békés hangulat. Egymás után jelentkeznek szállásért a visszavonuló – láthatóan leharcolt – magyar és német alakulatok. A szálláskérőket elnyeli a sok magtár és istálló.

Időnként megjelenik a galántai tábori csendőrség néhány lovasa. Minden bizonnyal katonaszökevények keresése lenne a dolguk. Erre nem jut idejük, mert az intézőék cselédlányai étellel, itallal kínálják őket, a kovácsok nagy szakértelemmel vizsgálják lovaik patáját, a szíjgyártók megjavítják szakadt lószerszámaikat. Abrakolás, itatás után nemhogy katonaszökevények keresésére, de még a vendéglátás megköszönésére is alig marad idejük.

Pár nap múlva látom, hogy a két lezárt szoba a kutyát sem érdekli, ezért egyre messzebb merészkedek őrhelyemtől. A napokban feltűnt, hogy a Duna-partról hatalmas szürke ballont engednek fel, kb. háromszáz méter magasra. Gyermekkoromtól érdekel minden, ami a levegőben mozog, muszáj megnéznem, mi ez a szürke valami, aminek az egyik végén úgy jár le-föl két hatalmas lebernyeg, mint a bogarakat hessegető elefánt füle. Elválaszthatatlan puskámmal a vállamon lesétálok a ballonosok sátrához. Magyar légvédelmi tüzérek, de a ballon és a hozzátartozó csörlő és gáztöltő berendezés német. Párkányból vételezik az ellátmányukat, ezért nem találkoztam velük az uradalomban.

Tízen lehetnek, egész napjukat kitölti a ballon le-föl húzogatása, utántöltögetése. Idősebb emberek, egy fiatal továbbszolgáló szakaszvezető a parancsnokuk. A nemzetőrségről még nem is hallottak. Egyenruhám, puskám felkeltette érdeklődésüket. Más közös téma híján nincs sok beszélni valónk.

Családommal és alakulatommal nincs semmi kapcsolatom. Levélírásra mindig lusta voltam. A repülőtáborokból is csak akkor írtam Anyámnak néhány sort, ha pénzre volt szükségem. Az uradalom irodájában volt telefon. Budapesti telefonszámunkat – 355-495 – hatvan év alatt sem felejtettem el, mégsem kértem egyszer sem engedélyt az Intéző úrtól, hogy haza telefonálhassak.

Friss hírekért kíváncsian vártam az éjjeli pihenőre betérő katonai alakulatokat. Egyik este nagyszámú – legalább száz – német lovas érkezett. Kérdezem az egyiktől, honnan jönnek?

Meglepetésemre rossz németséggel kinyögi, hogy ők Vlaszov orosz tábornok katonái, nem tud németül, keressem meg valamelyik németül tudó kamerádját.

Vlaszov szovjet tábornok – katonáival együtt – átállt a németek oldalára. Német egyenruhában harcolnak a szovjet hadsereg ellen.

Még jobban meglepődtem, amikor az Intéző úr felesége szívélyesen – orosz nyelven – invitálta vacsorára az osztag német tiszti egyenruhás orosz parancsnokát.

Másnap tudtam meg, hogy az intéző úr feleségének édesanyja orosz. Édesapja az első világháborúban magyar katonatisztként orosz hadifogoly volt, onnan hozta orosz feleségét és annak kislányát Magyarországra.

Mondanom sem kell, másnap reggel szalonnával, abrakkal megpakolva vett búcsút a Vlaszov lovasság Csenke-pusztától.

Egyik nap – jártomban-keltemben – hallom, hogy a mezei munkások zúgolódnak, mert a kommenciójukban kikötött bőrbakancs helyett gumibocskort osztottak ki részükre. Ebben kellene a fagyos-sáros földön cukorrépát szedniük. Botosispánok, bandagazdák hada lepi el az irodákat, követelve a munkásoknak járó bakancsot. Addig fajul a dolog, hogy másnap reggel maga az intéző úr ül hintóba, hogy ígéretekkel lecsillapítsa a jogosan felzúdult embereket. Biztonságból maga mellé tette az ülésre vadászpuskáját, engem pedig megkér, puskámat jól láthatóan magam előtt tartva, üljek a kocsis mellé, a bakra.

Nekem tetszett a dolog, mert eddig csak az uradalom központjában mászkáltam, most legalább megismerem a környéket is. Egy kicsit büszke is voltam. Most legalább puskám mutogatásával viszonozhatom az Intéző úrnak a szíves vendéglátást.

Több majorban jártunk. Az emberek nem mentek ki a földekre, várják, hogy az intéző úr tegyen igazságot bakancs ügyükben. Úgy látszik, az intéző úr tudta, hogy a háborús bőrhiány miatt nem tud bakancsot beszerezni, ezért pótlásul szalonna és liszt ígéretével bírta munkára, a magyar lábnak szokatlan bocskortól idegenkedő embereket.

Késő este lett, mire hazaértünk. Felesége féltő izgalommal várta férje érkezését.

Néhány nap múlva váratlan ellenőrzést kaptam. A parancsnokom és a repülő tiszthelyettes úr jött ellenőrzésre. Szerencsére olyan pocsék idő volt, hogy csak a ház körül ténferegtem, vállamon az elmaradhatatlan puskával. A ládás szobákat kinyitották, mivel mindent rendben találtak, már indultak is volna vissza, de pár száz méterre az intézői laktól nagyobb német csoportosulást láttak, ezért arra vették az útjukat.

Közelebb érve látom, hogy egy civilruhás alak gödröt ás, közben a németek becsmérlő szavakkal siettetik az ásásra. A civil – minden bizonnyal tudta, hogy a saját sírját ássa – szinte eszeveszett szegletes mozdulatokkal csapdosta az ásót a fagyos földbe. Bokáig sem ért a gödör, amikor az egyik német türelmetlenül vállhoz kapta a puskáját, és egy lövéssel a gödörbe lőtte a láthatóan megzavarodott embert.

Megtudtam, hogy az áldozat az uradalom egyik irodájában dolgozó, Marton nevű, zsidó, vagy félzsidó, harminc év körüli ember volt. Gyilkosai éjszakai szállásra betért visszavonuló németek.

Később sok halált láttam, de ennél megrázóbbat nem.

Amerikai hadifoglyokkal is találkoztam. Két magyar baka kísért hét, ejtőernyővel földet ért pilótát. Az amerikaiak vidáman énekelték az alábbi magyar szöveggel itthon is divatos nótát:

Kicsi lábad jobbra tedd, könnyebb, mint az egyszeregy,
Sej mit csinálsz, hisz ez az új lambet tánc!

Mi egy kicsit változtatott kezdetű szöveggel fújtuk: Két bal lábad jobbra tedd...

A kísérő katonák mondták, hogy a foglyoknak van magyar pénzük. A pilóták jelbeszéddel tudatták a katonákkal, hogy vacsorázni szeretnének. Legközelebb csak Muzslán van kocsma. A két katona addig pusmogott a szakácsnéval, míg az, a konyha melletti kamraféle helyiségben megvacsoráztatta őket.

A foglyok jó kedélyén látszott, tudják a háború végkifejletét, nem számítanak hosszú hadifogságra. Kísérőiknek olyan parancsa volt, hogyha nagyobb német alakulattal találkoznak, adják át nekik az amerikaiakat.

Az éjszakát egy magtárban töltötték. Reggel – a szakácsnétól kapott bőséges reggeli után – továbbgyalogoltak Komárom irányába.

Egy este nagyobb motorkerékpáros alakulat érkezett éjjeli szállásra. Nyomban odasiettem. Örömömre repülő bajtársam, Hus-Weber Zoltán is a csoportban volt. Vele a Farkashegyen és a hajdúszoboszlói repülőtáborban voltam együtt. 1943 őszén Zolit kinevezték Békéscsabára H.M.N.R.A. repülő oktatónak, azóta nem láttuk egymást.

A sors játéka, hogy negyven évvel ezelőtt baráti társaságban összeakadtam Zoli egyik békéscsabai repülő növendékével – Csomány Lajossal – akivel mai napig jó barátságban vagyunk, így Zoliról is gyakran szó esik köztünk.

Zoliék a H.M.N.R.A. 30 darab új oldalkocsis B.M.W. motorkerékpárját mentik Nyugatra. Zoli dohányzik, de rosszul áll dohánnyal. Ismeretségem révén az egyik dohányszárító pajtából kap egy ölnyi dohánylevelet. Hálából megajándékoz egy új német bőr haubéval /repülős sapka/.

Hus-Weber Zolit ekkor láttam utoljára. Sorsáról – Csenke-pusztai találkozásunk óta – nem tudok.

Egyik nap az Intéző úrnak dolga volt Esztergomban. Mivel nemrég volt ellenőrzés, elfogadtam a meghívást az esztergomi útra. Esztergomról csak annyit tudtam, amit az iskolában tanultunk, és azt, hogy ott van Rubik Ernő AERO EVER nevű repülőgépgyára, aminek a gyártmányaival – TÜCSÖK, VÖCSÖK, PILIS, CIMBORA – én is repültem. Párkánynál, a Mária Valéria hídon mentünk át a Dunán lovas hintóval Esztergomba.

Míg az intéző úr hivatalos ügyét intézte, a kocsissal üzletről üzletre kocsikáztunk, hogy a szakácsnőtől kapott egész oldalas beszerzési listán szereplő dolgokat a kocsis beszerezze. Közben meghívtam a kocsist ebédre, majd az Intéző úrért mentünk.

Néhány nappal karácsony előtt az intéző úr vadászni ment, néhány nyulat, őzet lőni a konyhára. Meghívott, de el sem sütöttem a puskámat, mert a gyanútlanul bámuló őzikék bársonyos tekintete visszatartotta mutatóujjamat a ravasz meghúzásától.

Közeleg a karácsony, vágyódom haza. Ilyenkor néhány nap szabadságot kapnak a katonák, de nekem nincs itt feljebbvalóm, kitől kérjek szabadságot?

Telnek a napok, szabadság ügyemben nem történik semmi. December 24-én reggeli után, kellemes ünnepeket kívánok az intézőéknek, megköszönöm a szíves látást és lemegyek a Duna-partra, hátha valaki átvisz csónakkal a túlpartra. A ballonos tüzérekben bíztam, de ők egy tapodtat sem mehetnek. Végül is elkötök egy kisebb ladikot. Egy darab evező van az aljába rejtve. Sokszor láttam, hogyan eveznek a halászok egy evezővel a ladikvégén állva, mégis a fél délelőtt ráment, mire átevickéltem az esztergomi partra. Úgy lesodort a víz, hogy még a folyó közepén sem voltam, de már nem láttam Csenke-pusztát. A ladikot egy fához kötöttem, leállítottam egy Budapest irányába menő német katonai teherautót. Ennek a ponyvás platóján utaztam a Margit-hídig. Besötétedett, amikor váratlanul betoppantam, Apám és az én távollétem miatt szomorúan ünnepelő Anyámhoz és két kisebb testvéremhez.

Édesapámat – a Légierőktől kapott katonai felmentés ellenére – a nyilasok behívták katonának. Szentestére sem jött haza és nem is telefonált. Csonka családban ünnepeltük 1944 karácsonyát.

— —

KÉT TŰZ KÖZÖTT

Szürke reggelre ébred Budapest 1944 karácsonyán. Tompa ágyúdörej hallatszik. A város lakói most érzik először a front közelségét. A sok menekült miatt rosszabb az élelmiszerellátás az évek óta megszokottnál.

Tüzelőhiányban is szenved a város. Az iskolákban szünetel a tanítás. Iskola helyett kis szánkóikkal sorban állnak a gyerekek 10 - 20 kiló fáért, szénért, a szinte minden sarkon megtalálható tüzelőanyag-kereskedők pincéi előtt.

A háború alatt nem csak az élelmiszert adják jegyre, hanem a ruhaneműk egy részét is. A bőrtalpú cipő is ilyen. Fatalpú cipő vásárlási könyv nélkül vehető.

Ne gondoljunk csak a ma is divatos, egybe fatalpú női szandálokra. A kolozsvári Dermata Cipőgyár redőnyszerűen összerakott, kisujjnyi széles kényfa lemezkékből gyárt hajlékony talpú férficipőket.

Élelmesebb suszterok a már végképp nem használható autógumikat szabdalják fel cipőtalpnak. Ez tartósabb, kényelmesebb a fatalpnál.

A város lakói érezik a közelgő katasztrófát. Sokan menekülnek Nyugatra, mert félnek az orosz katonák kegyetlenkedésétől. Félelmet keltő plakátokkal van tele a város.

Sokan politikailag kompromittálták magukat, a megtorlás elől menekülnek. Az utcákon sok a láthatóan nem budapesti lovaskocsi, megrakva háztartási eszközökkel, élelemmel, aprójószággal.

Ezek az emberek Erdélyből és az ország más keleti részéből menekülnek, az oroszok és románok elől.

A köztisztviselői kar egy részét a nyugati vármegyékbe helyezték, hogy Budapest esetleges eleste miatt, ne bénuljon meg a Dunántúl adminisztrációja.

Német katonai járművek igyekeznek a budai oldalra. Láthatóan takarékoskodnak az üzemanyaggal. Gyakori a kötélen, vagy rúdon vontatott autó. December 24-én még Győr irányából is jöttek német katonai járművek Budára. Én is egy Nyergesújfaluból Budapestre tartó német katonai teherautó platóján érkeztem haza szentestére.

A hadvezetés arra számít, a Duna megállítja, lelassítja Budapestnél a frontot. Ezért aláaknázták, és 1945. január 17-18-án fel is robbantották a budapesti hidakat. A Margit-híd már 1944. november 4-én felrobbant, ezért a lakosság már a többi híd felrobbantása előtt ízelítőt kap abból, hidak nélkül életképtelenné válik Budapest.

A Margit-híd robbanásának okáról csak mende-mondák járnak. Szabotázsról is, véletlen balesetről is beszélnek.

Bármilyen nevetséges védő intézkedésnek is tűnik, a budai Duna-part felső rakpartján, két méter magas nádpalló kerítéssel vonták be a kőlábazatos öntöttvas díszkorlátot. Nyilván azzal a céllal, ne lássák a pesti rakpartról, a budai felső rakparton folyó katonai védelmi munkálatokat.

A Dunát is védik. Fontos hadiút. A nyersolajat uszályokon szállítják a szőnyi és a Bécshez közeli, schwechati olajfinomítókba. A bombázógépek gyakran telepítenek úszóaknákat a Dunába. Védekezésül, rendszeresen repül a Duna fölött Junkers 52 típusú, akna-robbantó repülőgép. A szárnyai alá szerelt kb. 15 méter átmérőjű fémkarika 15-20 méter magasból is beindítja az úszóaknák gyújtóberendezését.

Légelhárító ágyúkkal is védik a Dunát. A Lánc híd mindkét pillérének tetejére telepítettek légvédelmi tüzérséget. A többi híd pillére alkalmatlan tüzelőállás céljára.

1944 decemberében Csenkepusztán láttam, hogyan védekeznek az úszóakna vető repülőgépek támadása ellen, a Duna két partján kikötött záróballonokkal.

Ezek a ballonok – egyik végükön hatalmas lebernyegekben végződő szürke testükkel – füleikkel legyező elefántokra emlékeztetnek.

Kézicsörlővel mindkét parton felengednek egy-egy záróballont kb. 200 méter magasba, 6 mm vastag acélsodronyon. A sodronyokat úgy képezték ki, hogy a két part felett lebegő záróballonokhoz erősített második sodronyok, X alakban feszüljenek a Duna fölé. Olyan látvány ez, mintha óriási drót fűrészbakok lebegnének hosszában a Duna felett.

A Csenkepuszta-Nyergesújfalu között telepített záróballonok a szőnyi olajfinomítót védik. A ballonokat magyar légvédelmi tüzérek kezelik.

A bombázógépekből nem látni a vékony sodronyokat, ezért már a záróballonok látványa is elriasztja az aknarakókat attól, hogy eredményes telepítéshez szükséges mélyrepüléssel a Duna fölé merészkedjenek.

1944 karácsonyán katona Édesapám nincs velünk. Anyámmal, 14 éves Vali húgommal és 10 éves Gyurka öcsémmel búsuljuk végig a szentestét. Tudjuk, reggel nekem is el kell mennem. A rádió gyakran ismétli, a Budapesten szabadságon, vagy eltávozáson lévő katonák azonnal vonuljanak be a Károly laktanyába.

Már szenteste is hallottam a parancsot, de csak reggel veszek búcsút síró Anyámtól és testvéreimtől. Anyámat ezekkel a szavakkal vigasztalom:

„Ne sírj Anyu, azért megyünk, hogy megvédjünk titeket!"

Anyám meleg sálat teker a nyakamra.

Gyalog megyek a Károly laktanyába, de közben meglátogatom a Várban lévő Fortuna u. 18.-ban lakó Haraszthy nagyanyámat és vele lakó Gyuri nagybátyámat, akinek a felesége Teri, nemsokára gyermeket vár.

Megkértem nagybátyámat, lehessek én a kisbaba keresztapja, ha a keresztelőre még nem is érnék haza.

A háztulajdonos – vitéz Béldy Alajos altábornagy úr, a leventék országos parancsnoka – is a házban lakik. 13 éves lehettem, amikor nagyanyám bemutatott neki. Lekezelt velem, és szó szerint ezt mondta: „Légy derék levente, kisfiam". Ha most látna – puskával a vállamon – biztosan büszke lenne rám.

Élvezem a budai sétát. Villamos nem jár, gyalog megyek a Budaörsi úti Károly laktanyába. A kéthónapos csenkepusztai kihelyezés után jólesik végig sétálni a rég látott budai utcákon.

A kapuügyeletes zupás szakaszvezető rámpirít, miféle színes rongy van a nyakamban s egy rántással letépi a sálat. Az ilyen fajta zupások szokták a kimenőre induló bakák bakancstalpát megvizsgálni, nem hiányzik-e egy csigaszög a bakancs talpából. A későbbi hosszú – hófúvásos – hadifogoly menetelések alatt sokszor elátkoztam a sálamat letépő zupást.

Altisztek rendezik menetoszlopba a jelentkezőket. Rövid ácsorgás után, kifordulunk a laktanyakapun balra, a város irányába.

Nem közlik velünk, hová megyünk. Azt beszélik, Győrbe. Kerülő úton, mert az oroszok Pilisvörösvár környékén elvágták a bécsi országutat.

Budaörsi út, Alkotás u. – akkor Gömbös Gyula utca – Margit körút – Árpád fejedelem útja útvonalon hagyjuk el Budát. Budakalászon és Pomázon át, késő estére jutunk el Pilisszentkeresztig.

A menetben fegyverrel, lőszerrel, kincstári ruhákkal megrakott katonai „fogatolt járművek", vagyis lovas kocsik is jönnek. Az országút mellett, szabad ég alatt éjszakázunk.

Mielőtt lefeküdnék az út szélén, báránybőr bekecset és vadonatúj bakancsot veszek le az egyik kocsiról. Puskámat is kicserélem Király-féle géppisztolyra. Néhány teli tárat is berakok egy üres gázálarctokba.

Megéheztem. Rádöbbenek, hogy a nagy búcsúzkodásban még egy karéj kenyeret se hoztam otthonról.

Pilisszentkereszten, az országút szélén virrad rám december 26-a. Mielőtt indulunk, derékszíjamra aggatok négy darab Vécsey nyeles kézigránátot.

Hosszú a menetoszlopunk, a borongós időben nem látom a végét. A lemaradozók és lovas kocsik miatt harmonikázik a menet. Sötétedő délután érünk a dobogókői elágazáshoz.

Megtorpanunk. Hátulról kiabálás és lánctalpak egyre hangosodó csörömpölése hallatszik. Lehúzódunk az útszélre. Öt német rohamlöveg siet el mellettünk.

Előtte nem sokkal baljós hír jött. Éjjel egy orosz tank elvitte az erdészt, a pilisszentléleki erdészházból.

Még össze se verődtünk, amikor a rohamlövegek irányából ágyúlövéseket hallunk. Az ágyúdörgés meglepi a menetet. Sokak szerint vissza kellene fordulni Budára.

A dobogókői feljárónál összetorlódunk. Olyan kavarodás van, mintha nem lenne parancsnokunk. A menet Pomáz felőli végéről azt kiabálják, mögöttünk – Pomáz környékén – orosz tankok elvágták a Budára visszavezető utat.

Közben újra leszorulunk az útszélre. Az oroszok Pilisszentléleknél az öt német rohamlövegből hármat kilőttek. A maradék kettő visszafordult, most mennek el mellettünk. Pomáznál akarnak utat törni a Budára visszaforduló menet részére.

Pomáznál – néhány perces tűzpárbajban – kilövik a két német rohamlöveget.

Csapdába estünk!

Előttünk is, mögöttünk is orosz harckocsik. Páncélelhárító fegyverek nélkül, csupasz kézifegyverekkel szorultunk be két, egymás felé tartó orosz harckocsioszlop közé, Pomáz és Pilisszentlélek között.

A dobogókői feljáró előtt szétszóródunk. 26-áról 27-ére éjjel izgatottan járkálok a megzavarodott tömegben. Hátha fülembe jut valami biztató hír.

Végül a járkálástól annyira kimerülök, hogy Pomáztól nem messze – közel egy országút alatti vízátereszhez – elnyom az álom.

Előző este – december 26-án – a dobogókői feljárónál láttam a Vaszary János - Muráti Lili házaspár autóját, autóbusz után kötve. Mögötte Szilassy László színész lovagolt, katonatiszti egyenruhában. Az autóbusz lépésben csúszkált a havas, jeges úton.

Az autóba nem láttam be a borús, havas időben, ezért nem tudom, Vaszaryék ültek-e az autóban?

Szilassy Lászlót felismertem. Őt nem csak színházban és filmen láttam, hanem a Ferihegyi sportrepülőtéren is. Egyik hangárban állt SIEBEL HUMMEL típusú, egymotoros sportrepülőgépe. Azt nem tudom, van-e pilótavizsgája.

Vaszaryékkal közeli szomszédok vagyunk. Ők a Donáti u. 4.-ben, földszintes házukban laknak, majdnem szemben gróf Bethlen Margit emeletes palotájával. Mi a Hunyadi János út sarkán, a Donáti u. torkolatánál lakunk, száz lépésre sem Vaszaryéktól.

Ismeretségünk a házunk melletti parkból nyíló, Vár alatti pincerendszerből kialakított közös óvóhelyen szövődött.

STEYER 55 típusú autójuk rendszáma AU 713. Megjegyeztem, mert a 7 és a 13 külön-külön is baljós számok. Muráti Lilit ismerve, biztosan ő volt a 7 és 13 kitalálója.

A tömeg morajlását nagy recsegés, ropogás töri meg. Egy katonákkal teli ponyvás teherautó szakadékba zuhant. Odafurakodok a szakadék széléhez, de a nagy sötétben nem látok semmit, csak a szerencsétlenül jártak jajgatásából következtetek a szakadék mélységére.

A 26-áról 27-ére éjszakai járkálásom alatt már éreztem, se Esztergom, se Pomáz felé nem mehetünk. Déli irányban – a bécsi országút és az esztergomi út közötti erdős-dombos terepen – látom a szabadulás útját.

December 27-én éhesen, szomjasan, de kipihenve ébredek. Látom, a váratlan orosz támadástól meglepett katonák parancs nélkül is kisebb csoportokba verődve térnek le az országútról, déli irányba. Beállok egy indulni készülő kisebb csapatba. Látom, a többiek is állig felfegyverkeztek, így én is cipeltem tovább a géppisztolyt, tárakkal teli gázálarctokot és a derékszíjamra aggatott kézigránátokat.

Ennivaló karácsony reggel óta nem volt a számban. Havat tömök magamba, de a hó se éhségemet, se szomjúságomat nem csillapítja.

December 27-éről 28-ára éjjelre domboldalra futó erdő szélébe húzódunk.

Csendes az éjszaka. Úgy érzem, egyedül vagyunk a környéken. A többiekhez hasonlóan bevackolódok a hóba és alszom reggelig. A lovaskocsiról leemelt bekecs melegen tart a hideg éjszakában.

Reggel – alig hogy libasorba rendeződünk a fák között – iszonyatos csattogással, faág recsegéssel, géppuskatűz söpör végig az erdőszéli fákon. A tőlem egy méterre álló Máthé-Kiss nevű budai fiút szemem láttára éri hátulról fejlövés.

A leszakadt arcából spriccelő vérsugár szinte egyszerre fröccsen a hóba, merev tartással előredőlő, élettelen testével.

A fák felfogták a tüzet. Ennek köszönhetjük, hogy a rémisztő géppuskasorozatból csak egy golyó talált. Vastagabb törzsű fák mögé húzódva várjuk az újabb sorozatot, de több lövés nem esik. Lehet, nem is látnak minket, csak a letaposott hó vezette őket erdőszéli búvóhelyünkhöz. Harmincan voltunk. Hatvan láb nyoma, friss hóban is sokáig árulkodik.

Kikukucskálunk a havas fák mögül, de nem látunk mozgolódást.

A váratlan támadás után, ösztönösen kis csoportokra széledünk. Négyen verődünk össze. A hósírban hagyott Máthé Kiss jár a fejemben. Szótlanul megyek a fák között. Iránytűnk nincs, ezért időnként kitapogatjuk a fatörzsek mohás oldalát.

Dél körül, az erdő végénél pár száz méter széles havas mezőhöz érünk. A hómező másik szélén erdős domb húzódik, déli irányba. Oda kell átjutnunk, hogy az erdő takarásában tovább bujkálhassunk, a szabadulást ígérő budai hegyek felé.

A fák közül kitekintgetve nem észlelünk gyanús mozgást. Szinte érezni lehet a csendet, de a reggeli támadás óvatosságra int minket. 15-20 méteres távközt hagyva szökellünk a hómezőn át, az erdő széle felé.

Félúton lehetünk, amikor rövid géppuskasorozat csattan, amit a mögöttem futó Gellért vezetéknevű szőke budai fiú „jaj, meglőttek“ kiáltása zár le.

Mindhárman hozzá rohanunk. Véres hótócsában fekszik, mozdulatlanul. Mellkasát kaszálta végig a sorozat. Pulzusa nincs. A sokk és vérveszteség gyorsan végzett vele.

Megfeledkezve az ismeretlen helyről tüzelő géppuskáról, egymás mellett futva igyekszünk a fák oltalmába. Ez a sorozat nem lehet véletlen. A géppuskás tudhatja, a bekerítésből nem menekülhetünk, ezért beérte egy bajtársunk leterítésével.

Tapasztalatlan katonák vagyunk. Ahelyett, hogy Gellért kiáltása után a hóba vágtuk volna magunkat, egy kupacba rohantunk – szinte céltáblának – a géppuskacső elé.

Valahogy meg kell tudnunk, melyik irányban van a géppuska, nehogy szembe menjünk vele. Vaktában lövöldözünk, hátha válaszol és a torkolattűz elárulja tüzelőállását.

Úgy látszik megérezte szándékunkat, mert nem válaszol.

Gellért hősi halála utáni menekülésünk kiszedte minden erőmet. A magas hóban megduplázódottnak érzem fegyvereim súlyát. A kimerüléstől még jobban szomjazom, marékszám tömöm magamba a havat.

Alig hogy lepihenünk, elhagyott dombunk alján, a szélső fák közé húzódva szürkeruhás alakok vonulnak. A hóesésben nem tudjuk felismerni, németek-e, vagy oroszok?

Nem sokkal később recsegő hangszóró töri meg a csendet:

„Magyarok! Adjátok meg magatokat, nem lesz semmi bajotok!”

A hangszórót nem látjuk, de pár száz méternél nem lehet messzebb. Őket láthattuk a szemközti domb alján.

Többször is megismétlik a felhívást. Nem adjuk meg magunkat, bízunk a budai hegyek közelségében. Feljebb megyünk a domboldalon, biztonságos hófészket keresünk éjszakára. Előttünk is magyarok jártak itt. Több helyen is látunk hóra lerakott nyilaskeresztes pártszolgálatos fekete egyenruhát.

Befészkelődök a hó melegébe. A kimerültségtől egyszuszra alszom át a 28-áról 29-ére forduló éjszakát. Reggel szó nélkül indulunk tovább. Bolyongásunk alatt a közeli hazatérés gondolata tartja bennem a lelket. Hadifogság, vagy hősi halál fel se merül bennem.

Pedig jogos lenne bármily rossz gondolat. Mindkét bajtársunkat váratlanul, villanásnyi idő alatt veszítettük el.

Arra azért felfigyeltem, fejlövéses bajtársam hang nélkül halt meg, a mellkas lövéses még tudott két szót kiáltani.

Nincsenek gondolataim.

A bármely pillanatban várható géppuskatámadás veszélye, tudatomtól függetlenül kikapcsolja agyamat.

Hárman maradtunk. Nem emlékszem, hogy beszélgettünk-e? Bajtársaim nevét is elfelejtettem. Velem korú fiatalok voltak, egyiküket talán Csizmadiának hívták.

Két hősi halált halt bajtársam arcát, hóba bukott véres testét, hatvan év múltán se tudom elfelejteni.

December 29-én reggel kilátástalanság uralkodik el rajtunk. Szinte fáj a szomjúság és éhség. Ha nem lenne hó, imádkoznánk, hogy essen. Azt hinnénk, hogy a hó oltja, és nem fokozza a szomjúságérzést. Elhatározzuk, ma élelmet szerzünk, ha el is kell térni a délnyugati iránytól.

Az akarat kevés. Ma is ránk sötétedik anélkül, hogy enni- vagy innivalóhoz jutottunk volna.

Helyet kaparunk a hóban és mély álomba zuhanunk.

Pirkadatkor ébredünk. A dögnehéz kézigránátokat nem cipelem tovább, itt hagyom a hóban. Géppuskával vadásznak ránk, tíz gránátdobásnál is távolabbi fedezékből.

Víz és élelem a legfontosabb. Az erdőszéli fák közül vizslatjuk, van-e a közelben lábon hagyott kukoricás, amiben találhatunk néhány száron felejtett csövet.

Körbe-körbe nézünk, nincs-e valahol füstölgő kémény, ahol ennivalót és vizet kaphatunk.

Dél körül ránk mosolyog a szerencse, füstpántlikát pipáló parasztház képében. Lábonálló kukoricatáblán át vezet keskeny szekérút a füstpántlikák felé.

Békés téli csend ül a tájon. Óvatosan kerülgetjük a kis érintésre is hangosan zörgő kukoricaszárat. Alapos munkát végeztek a kukoricaszedők, egy árva cső sincs a keményre fagyott szárakon.

Már jól benn járunk a kukoricást kettévágó dűlőúton, amikor:

SZTOJ! kiáltás tépi szét a füstpántlika varázsát.

Gyorsabban, mint agyam felfogná a szót, kapom fejem fölé a kezem.

A hang felől géppisztolycső néz velem farkasszemet. Fiatal katona ujja ül a ravaszon.

Hozzánk lépked. Közömbös arccal lecsatolja karóráinkat s átadja a kukoricásból komótosan kiballagó idős bajtársának.

Csak ez után dobatja a hóba, vállon viselt géppisztolyainkat.

A katonák arcán látszik, pokolba kívánnak minket. Miattunk kell a havas kukoricásban rostokolniuk ahelyett, hogy a nyelvüket értő környékbeli tótokkal borozgatnának, meleg sparherd mellett.

A fiatal kísér minket a szélső házig. Hosszúpuskás katona őrzi a léckaput. Belépünk az udvarba, ahol már szakasznyi kiéhezett magyar katona eszik-iszik, a háznépétől és szomszédságtól kapott vödrökből, lábasokból.

A fogságbaesés megrendítő pszichikai hatása még nem ér el tudatomig. Érdeklődésemet a kerekeskútból méretlenül iható jéghideg víz, és a vödrökben, tálakban gőzölgő – evőeszköz híján – kézzel számba tömködött töltöttkáposzta köti le.

A hatnapos szomjazás, éhezés, hóban alvás mellett, Damoklesz kardjaként lebegett felettünk, a bármelyik pillanatban gyilkot szóró géppuska láthatatlan közelsége.

Szlovák megvendégelőink vödörszám főzött töltöttkáposztája oldja fel, napok óta tartó tudat alatti feszültségemet.

A többször megismételt hangszórós felszólítás ellenére nem tettük le a fegyvert. Ez feljogosíthatta volna a katonát arra, hogy fegyverek láttán először lőjön, s csak utána csatolja le karórákat.

Ki tudja megmagyarázni, miért nem így tett?

Emberiességének, vagy minél több hadifogoly ejtését előíró felsőbb parancsnak köszönhetem az életemet?

Miután jóllaktam és teleittam magam friss kútvizzel, fizikai létemet szolgáló szükségleteim kielégültek.

Ez után ért el agyamig a szörnyű felismerés:

1944. december 30-án délben, a pilisszántói kukoricásban nem csak a saját, hanem családom életére is kiható katasztrófa ért.

Puszta létemet is csak egy fél Európán végighajszolt, hozzám hasonló közönséges baka emberségének, vagy parancsteljesítésének köszönhetem.

Saját lelkiismeretével is elszámolhatott volna. Többszöri, magyar nyelvű felszólításra se tettük le a fegyvert. Ha ránk lő, háborúban szokásos módon, katonai esküje szerint jár el.

Remélem, őt is hazasegítette a Mindenható.

— —

A HADIFOGSÁG ELSŐ NAPJAI

A fogságba esés okozta pszichikai hatás elvonja figyelmemet a körülöttem zajló eseményekről. Hangos „davajozás" hoz vissza a való világba. Öt hosszúszuronyos puskás katona hajtja ki a kapu elé a jóllakottságtól, kimerültségtől elpilledt, sorsuk kiszámíthatatlansága miatt láthatóan magukba roskadt hadifoglyokat. A „davaj" szót nem értjük, de a szót értelmező szuronybökdösés hamar megtaníttatja velünk, hogy valamiféle mozgásra ösztökélő szó lehet.

A kapun kívül sem járunk jobban. A honvédségnél általában hármas sorokba álltunk. Három raj, egy szakasz. Ezt szoktuk meg. A katonák eszeveszett „popijaty" ordibálás közben ráncigálják szét hármas sorainkat, s lökdösnek ötös sorokba minket.

Kiabálnak más, számunkra érthetetlen szavakat is, de ezek nem lehetnek közvetlen összefüggésben parancsaikkal. Lehetünk vagy ötvenen. Feltűnik, hogy az utolsó sorokba beállítanak néhány sokszoknyás, nagykendős, fiatal parasztlányt is.

Besötétedik, mire fogságba esésünkkel ellenkező irányba elindulunk. Alig hagyjuk el Pilisszántó utolsó házait, a kísérő katonák le-lemaradoznak. A menet vége felől hangzó visszafojtott női sikongásokból hamar megértjük a katonák lemaradozásának okát.

Az út kihalt. Sokszor megfordul a fejemben, ötven férfi – ha fegyvertelen is – miért tűrte a szerencsétlen nők útszéli megbecstelenítését?

Még mielőtt elérjük Pilisvörösvár falu útjelző névtábláját, a nőket elengedik.

Az első háznál megállunk. Két katona bemegy a földszintes, kertes házba. Néhány perc múlva párnákkal, dunyhákkal a kezükben megjelennek az ajtóban a ház lakói, és a ház mögé mennek. Lehet, hogy van pincéje a háznak, vagy valamilyen bódé, ahol a hideg éjszakában meghúzódhatnak.

A menet első harmadát – köztük engem is – beterelik a házba. A konyhába lépünk be, ahol tüzes platnis sparherd ontja a meleget. A konyhaasztalnál egy tisztféle ül, papírhalmaz mögött. Mellette áll egy – számunkra furcsa civil öltözetű – ember. Ők nem velünk jöttek, néhány perc alatt nem lehet így berendezkedni. Bár a petróleumlámpa világította konyhából azonnal a sötét szobába löknek, megfigyeltem, hogy a tüzes sparherd mellett több vékonyabb vaspálca van a falhoz támasztva. Rögtön agyamba villan, olvastam valamelyik újságban, hogy az oroszok a hadifoglyok fejbőrébe jelet sütnek.

Míg ezek a gondolatok vibrálnak az agyamban, egymás után jönnek be katonák a sötét szobába, és kezükkel igyekeznek kitapogatni, kinek van jó lábbelije?

Az én új katona bakancsom is megtetszett egyiknek, cserébe egy csizmát kaptam, aminek lyukas volt a talpa. Alig melegedett meg a lábamon, egy másik orosz – a szá-

rát tapogatva – leparancsolja a lábamról, és ad helyette egy csurom víz bakancsot. Amint veszem le a csizmát, megakad a kezem a sarkantyútartón. Ebből megtudom, hogy német lovas csizma, mert a sarka fölött félhold alakú bőr sarkantyútartó van. A magyar lovas csizma sarka felett szögletes bőrbütyök tartja a sarkantyút.

Közben nyitogatják a konyhaajtót. Mivel ösztönösen a szobának az ajtótól távolabbi sarkába húzódunk, a katona egyenként penderít ki egy-egy hadifoglyot kihallgatásra a konyhába. Nem tudom mi történik velük, mert nem jönnek vissza a szobába. Talán most sütik a hadifogoly bélyeget a fejükre?

Alig vagyunk páran, mire rám kerül a sor. Rögtön a falhoz támasztott vaspálcákat nézem, tüzes-e a végük?

Megnyugszom, mert semmi jele sincs annak, hogy fejbőrsütögetés lenne. Az asztalnál ülő tiszt előtt a rengeteg papír, az asztal végénél egy rutén ruhás tolmács áll, egy katona pedig a sötét szobából rángatja elő a kihallgatandó hadifoglyokat.

A tolmács törve beszéli a magyart, de én – a fejbőrbélyegzés elmaradása feletti megnyugvásomban – igyekszem jól érthetően válaszolni a kérdésekre. Hitetlenkednek, hogy nem tudom az alakulatom, ezredem számát. Pedig valójában nem tudom, a Nemzetőrségnél erről soha sem esett szó. Arról nem is beszélve, hogy valójában 1944 november közepe óta szinte semmit sem tudok arról, mi történt Budán a Nemzetőr alakulatommal.

Néhány nemzetőr bajtársammal találkoztam a Károly laktanyából történt 1944. december 25-i kivonuláskor és fogságba esés után is. Láttam két nemzetőr bajtársam hősi halálát, de kisebb bajom is nagyobb volt annál, hogy arról tájékozódjak, mivel töltötték az idejüket, amíg én Csenkepusztán a Levente Otthon vagyonát őrködtem.

Több hasonló vallomást is hallhatott a kihallgató tiszt, ezért belenyugodott, hogy Budapesten, Buda környékén állomásozó magyar és német alakulatok fegyverzetéről, létszámáról, harci kedvéről, nem tudok számára érdekes adatokat mondani.

Pár perc múltán kiküldenek a ház mögött csoportba verődött, már kihallgatottak közé.

Látom, hogy a szomszéd házban is hasonló ceremónia folyik, így viszonylag hamar befejeződik az egész menet kihallgatása. Meglep, hogy még alig hogy fogságba estünk, máris név szerinti nyilvántartást készítenek rólunk. Pirkadat sincs, mire mindnyájunkat kihallgatják.

Már értjük a „popijatyot", rendezett ötös sorokban haladunk keresztül Pilisvörösváron.

A falut elhagyva letérünk az országútról. Erdei utakon hajtanak minket, dombra fel, dombról le. Fogalmam sincs, merre járunk. Jócskán besötétedik, amikor egy uradalmi istállóba terelnek minket éjszakai pihenőre. A fizikai és idegi kimerültségtől azonnal álomba zuhanok. Arra nem emlékszem, hogy állatok is voltak-e az istállóban, és trágyás, vagy tiszta volt-e az alom. Az istálló melege kiűzi testemből a napok óta szabadban töltött éjszakák borzongató hidegét.

Reggel derül ki, a herceghalmi uradalom marhaistállójában aludtam át 1944. szilveszter éjszakáját.

Reggel felsorakozunk az induláshoz. Valamelyik szlovákul tudó hadifogolytársunk mondja, hogy a ruszin tolmács szerint azért nem engednek most haza minket, mert Budapest körül harcok vannak. Ha elcsendesedik Budapest körül a harc, felvett adataink alapján igazolványt kapunk, amivel bántatlanul hazatérhetünk. Ebben a reményben vágunk neki a havas útnak.

Szakadatlan hóesésben menetelünk. Olyan automatikussá vált a monoton gyalogolás, hogy gondolataim – szinte elszakadva fizikai valómtól – az ismeretlen jövő képét próbálják elém vetíteni. Főként az első világháború oroszországi magyar hadifogolytáborainak életéről van némi elképzelésem, mert gyerekkoromban olvastam néhány hadifogoly regényt. Ezek általában hadifogoly tiszti táborok életéről szóltak, én pedig tudom, hogy a kommunizmusban minden ember egyforma jogokkal bír, ezért nem lesz külön lágeruk a hadifogoly tiszteknek.

Azon is töröm a fejem, mit vétettem Isten ellen, hogy ilyen fiatalon – tizenhét évesen – ilyen megpróbáltatásoknak tesz ki. Eszembe jut Zolnai pisztolya, amit együtt babráltunk, amikor elsült. Talán meghalt a véletlenül eltalált ember, és ezért büntet a Jó Isten a hadifogsággal?

Számtalan gondolat jár a fejemben, amivel megmagyarázhatnám, miért osztotta rám a sors, a már eddig történtekből érezhetően is nagyon nehezen viselhető hadifogságot.

Szerencsére a mi ötös sorunkban gyalogol egy nálam jóval idősebb bajtársam, aki látva merengő, révedező tekintetemet, rájön, csak a testem gyalogol mellette, gondolataim egészen máshol járnak. Helyet cserél a sorszomszédommal, s mondja, ő spiritiszta tanokkal is foglalkozik. Látja, hogy én lélekben máshol járok, ha nem terhes nekem, beszélgessünk. Beszélgetésünk részleteit sajnos elfelejtettem, de arra emlékezem, hogy szinte lelkipásztori szavakkal terelte gondolataimat afelé, bízzak a Jó Isten gondoskodásában, ha nem követtem el valami égbekiáltó nagy bűnt, megsegít a bajban.

Hálásan gondolok ismeretlen sorszomszédomra, mert szinte az egész hadifogság alatt fejemben voltak ezek a gondolatai és átsegítettek a szabad emberek részére elképzelhetetlen katasztrófákon.

A nagy beszélgetés közben késő estére érünk az ercsi komphoz, a Duna-partra. A pontos útvonalat nem tudom, mert a nagy havazás miatt csak Sóskút falu névtábláját tudtam leolvasni. A kísérő katonák hosszasan alkudoznak a kompot kezelő katonákkal, hogy vigyenek át minket a Duna-Tisza közére, de nem sikerül megegyezniük.

Rövid ácsorgás után elindulunk Dunaföldvár irányába. Halálosan fáradtak vagyunk, alig győzzük kerülgetni a Budapest irányába özönlő orosz katonai járműveket. Kiszorulunk az útszélre, szinte libasorban lehet csak haladni. A katonák is fáradtak és mérgesek. Puskatussal igyekeznek ötös sorokba rendezni az autók elől félreugrálókat.

Mivel katonáink is gyalog tették meg a kb. negyven kilométer tekergős utat Herceghalomtól Ercsiig, a komptól nem messze, egy havas sík mezőn éjszakai pihenőt

rendelnek el. Hátunkat egymásnak vetve szunyókálunk, pihenünk. A katonák sem bírják talpon, puskájukra támaszkodva gubbasztanak a rét sarkain.

Gyönyörű téli tájkép lenne, ha mi juhok, a katonák meg pásztorok lennének.

Az éjjeli hóesésben egybe fehéredik a táj. Juhok is, pásztorok is. Kolompolás helyett puskalövés ébreszti a gubbasztástól elzsibbadt sereget. Ahogy világosodik, látjuk, több a hadifogoly, de több a katona is. Az ercsi kompnál hozzánk csapódott egy másik, szintén átszállításban reménykedő hadifogoly menet.

Estére Dunaföldvárra érünk. Itt sincs szerencsénk a komppal. A katonák nem sokáig vitatkoznak a kompos katonákkal, elfordítják a menetet Cece irányába. Nagyon fáradtak vagyunk, láthatóan a katonák is. Mi Pilisszántó óta nem ettünk, nem ittunk, csak havat szopogatunk. A katonák minden bizonnyal szereztek maguknak útközben ennivalót, de pihenni ők is csak annyit tudtak, mint mi. Ráadásul nyomta őket az értünk való felelősség terhe is.

Előszállást, Cecét elhagyva érezhetően lelassul a menet. Szinte csak támolygunk. Megfáradhattak a katonák is, már nem is kiabálnak, nemhogy puskatussal igyekeznének gyorsabb menetre kényszeríteni minket. Nincs is rá szükség. Cece után jobbra fordulunk, a szegesdróttal bekerített Sáregres major felé.

Beszámolnak minket a kapun, utána annyiszor állhatunk sorba vízben főtt búzáért, ahányszor csak akarunk. Nincs csajkám, egyik fülig jóllakott bajtársam csajkájából tömöm tele a hasam főtt búzával.

Tele hassal vonulok el éjszakai nyugovóra. Reggel sűrű korpalé a menü. Megint késik a reggelim, mert kölcsön csajkára vadászom. A korpalé is jobb a hónál, be is repetázok jól belőle.

Három éjszakát pihenünk Sáregresen. Kezdenek megnyugodni a csuromvíz bakancsban elgémberedett lábujjaim.

— —

FITYINGET SEM ÉR AZ ÉLETÜNK

Negyedik nap délelőtt kizavarnak minket a sáregresi magtárból. Lökdösnek minket, mintha magunktól nem tudnánk ötösével soba állni. Cece irányába indulunk. Új katonák kísérnek minket. Ezek hangosabbak és gorombábbak. Megállás nélkül csépelik a – szerintük – nem szabályosan menetelőket. Mindenki igyekszik a sor széléről beljebb kerülni, így előbb-utóbb senki sem kerüli el a sorszéli puskatust. Alig mentünk néhány órát, beterelnek minket a bikácsi templomba. Jéghideg a templom, de legalább tető van a fejünk felett éjszakára.

Másnap korán reggel indulunk. Már megszoktuk, hogy ennivaló nem jár útközben. Még fűt minket a háromnapos sáregresi pihenőben összeszedett energia, és tegnap csak 17 kilométert gyalogoltunk. A katonák egyre gyorsabb tempót diktálnak. A lábam fáj a majdnem szűk, csuromvíz orosz bakancsban. Lábujjaim érzéketlenek a fagyástól. Az első kilométerek alatt millió tűszúrást érzek a lábujjaim hegyén és nagylábujjaim külső élén. Utána elzsibbad a lábfejem. Úgy lépkedek – szinte gépiesen – mintha nem is saját lábamon járnék.

Sáregresen néhány magyar tisztet csaptak a menet elejéhez. A menetoszlop közepe táján megyek, ezért csak a bikácsi templomban láttam őket. Feltűnt, hogy egy őszes hajú őrnagynak fél vekni csüng a nyakában, villanydrótra fűzve. Ezen akadhatott meg a szeme egy szembejövő orosz tank legénységének is. Megálltak mellettünk, kicibálták az őrnagyot a sorból, hanyattlökték a hóba és lerángicgálták lábáról a magaskérgű tiszticsizmát, zoknijával együtt. Az őrnagy mezítláb futott vissza a helyére.

A mezítlábas őrnagy futása elterelte figyelmemet saját bajomról. Az én lábamon – ha csuromvizes is – mégis csak van lábbeli.

Később hallottuk, valaki megszánta az őrnagyot és előreküldött neki egy pár gumi kalocsnit. A magyar katonatisztek öltözködését szigorú szolgálati szabályzat írta elő. A legmelegebb nyárban sem gombolhatták ki a zubbony felső gombját. Csomagot nem vihettek, tisztiszolgájuk vitte, néhány lépéssel mögöttük.

Minden bizonnyal, már korábban elvették az őrnagy kesztyűjét, ezért fűzte drótra a kenyeret. Már ez is lealázó lehetett számára. A mezítlábas futás – villanydrótra fűzött kenyérrel a nyakában – végképp rombadönthette a hadifogság miatt egyébként is zaklatott lelkiállapotát.

A katonák fáradhatatlanul csépelték a sorukból lemaradókat. Az átfázott vesék nem tudták tartani az útközben felmarkolt hógombócok elszopogatásából nyert hólét. Sokunknak ment a hasa, a mértéktelenül zabált sáregresi főttbúzától.

Ennek természetes következményeit is csak a sorban, menet közben lehetett elintézni. Emiatt a menet belső sorai állandóan harmonikáztak. A hasmenéses a belső sorokban leguggolt, majd szapora léptekkel igyekezett vissza a helyére. Közben az addig sorszélén menők – a puskatus elől menekülve – elfoglalták a belső sorokból lemaradók helyét. Így cserélődött menet közben a szélső sorok legénysége. Többen mondják, Szekszárdon is van több templom, ahová éjjelre bezárhatnak minket. Beleéljük magunkat a szekszárdi pihenőbe, 30 kilométer gyaloglás után.

Ennivalóra is számítunk. Szekszárd lakói jómódú szőlősgazdák, van annyijuk, hogy a hadifoglyokon segítsenek. Megkönnyebbülten pillantjuk meg Szekszárd behavazott útmenti névtábláját. A főúton megyünk. Az ablakokból kenyér, szalonna és kolbász darabokat dobálnak a sorok közé. Egy szalonnadarabot én is elkapok. Önfeledten rágcsálom. Csak a városból kifélé menet döbbenek rá, pihenő nélkül megyünk tovább. A többieket is letöri a szekszárdi pihenő elmaradása. Két bajtársunk nem bírja tovább az erőltetett menetet. Egymásba kapaszkodva sántikálnak a sor mellett, egyre jobban lemaradozva. A katona magához kiabálja a két sántikálót. Valamit ordibál velük, majd láthatóan elzavarja mindkettőt az út szélére. Tíz lépést sem tettek a fasor felé, amikor egy-egy lövéssel leteríti őket. Két fagyott lábú bajtársunk jajszó nélkül zuhan a lábszárig érő hóba. Amikor a fasor felé intett a katona, azt hittük, elengedi őket. Arra nem gondoltunk, hogy hadifoglyot csak azért agyon lehet lőni, mert fagyott lábbal nem tud napi negyven kilométernél többet gyalogolni.

Ez a kegyetlenség új erőt ad a kimerült seregnek. Látjuk, nem babra megy, igyekszünk a sorban maradni, nehogy két bajtársunk sorsára jussunk. Lábaim belezsibbadtak a bakancsba. Akár le is vághatnák mindkettőt, meg sem érezném.

Éjszaka lett, mire ötven kilométer gyaloglás után, Várdomb falu névtáblájánál rákanyarodunk az uradalom jegenyesoros bekötőútjára. A katonák attól tartanak, hogy a sötétben elszökdösnek a hadifoglyok, ezért hangosan ordítoznak és lövöldöznek. A bezárható ajtajú magtárakat szemelik ki alvóhelyünknek. Hatalmas mák kupacra fekszem. Irgalmatlanul fáj és zsibbad a lábam, de nem merem levenni a bakancsot. Félek, reggelre úgy bedagadna a lábam, hogy nem tudnám felvenni.

Szomszédaim borisszák lehetnek. Sajnálkozva tárgyalják a szekszárdi dombok borospincéiből kifolyt bikavér sorsát. A csapravert, nyiva hagyott hordók levétől kilométer hosszan vörös a behavazott szekszárdi domboldal. A bikavért gazdáik, a visszavonuló, vagy a megszálló katonaság csurgatták szét a havas domboldalon.

Befészkelem magam a mák kupacba. Mindkét köpenyzsebemet teletömöm mákkal, közben a szám is tele van. Rágcsálom, míg elnyom az álom. Hiába volt a háromnapos sáregresi pihenő, az ötven kilométeres megállás nélküli hajsza kiszedte minden erőmet. A pihenéstől lábujjaimba vissza jön a millió tűszúrás. Legszívesebben letépdesném mind a tíz lábujjamat. Végre újra elalszom, de a fájdalom nemsokára felébreszt.

Szendergésem közben eszembe jut, Szekszárdot elhagyva a kimerültségtől menet közben többször is elbóbiskoltam. Már kisgyerek koromban is könnyen alvó voltam. Anyám esti meséinek is csak az elejére emlékszem. Aluszékonyságomnak nagy

hasznát veszem a hadifogságban. Szinte minden testhelyzetben tudok aludni. Menetelés közbeni szendergés alatt nem érzem se a hideget, se zsibbadó lábaimat. Csak akkor riadok fel, ha nekiütközöm az előttem menő hátának. Ha kanyarodik az út, én mennék egyenesen tovább. Szomszédaim lökdösnek vissza a helyemre.

A menet közbeni szunyókálás – kívülről nézve – nem lehet valami nagy passzió. Nekem mégis az út közbeni szendergés maradt a hadifogság egyetlen kellemes emléke. Mindig erdőszéli, ligetes úton jártam. Se tél, se nyár nem volt, tompa zöld volt minden. Furcsa, de sohasem láttam élőlényt, pedig sokszor ezren is mentünk egymás hegyén, hátán. Se hideget, se meleget nem éreztem. Oly könnyedén jártam, szinte lebegtem az út felett. Az előttem menőnek ütközéskor felriadtam, de csak félálomig. Ahogy újra a helyemre löktek, ott folytatódott ligetes álmom, ahol felriasztottak.

Érdekes, hogy menet közbeni szendergéseim közben sohasem ettem. Pedig ha igaz, hogy éhes disznó makkal álmodik, nekem álmomban mindig lakmároznom kellett volna. Menet közbeni álmaimban mindig az volt az érzésem, hogy már végigjártam ezt az utat. Ismerős volt minden fa és bokor. Épületeket nem láttam soha, pedig éveken át, gyakran napi 8 -10 kilométert is gyalogoltunk, rommá lőtt utcákon. Aluszékonyságom, a hadifogság keserves gyaloglásaiból sokezer kilométert átlopott az álomvilágba.

Hajnalban a katonák ébresztenek minket. Átkutatják a félhomályos magtárt, nehogy valaki megbújjon és lemaradjon a menetből. A jegenyesoros bekötőúton gyülekezünk, ötös sorokban. Lehet, hogy éjjel néhányan megszöktek, mert a katonák legalább ötször végigszámolják a sorokat, de még mindig nem indulunk el. A magtár viszonylagos melege után kékre fagyunk a hosszú ácsorgásban.

A téli csendet puskadörrenést követő jajveszékelés töri meg. A hang irányában látom, egyik katona vértócsában forgolódik, összegörnyedt testtel. Puskája a jegenyefához van támasztva. A tőlünk távolabb álló katona nem látta a fához támasztott puskát. Szükségét végző hadifogolynak nézte a menetoszlop mellett pár méterre guggoló bajtársát. Felszólítás nélkül lőtt. Orvos helyben nincs. Mire a majorból lovaskocsit hoznak, kivérzett a katona.

Míg mi a mellettünk lelőtt katonával voltunk elfoglalva, a menet elején is kitört a pánik. A fogolymenetet vezető alhadnagy teherautó kerekei alá került. A főút forgalmát akarta leállítani, hogy a bekötőúton felsorakozott hadifogoly-menet ráfordulhasson az országútra. Holttestét – bajtársa mellé – a lovaskocsira fektették. A sors törlesztett két lábfájós bajtársunk embertelen kivégzéséért.

Eszembe jut egy Budapesten látott plakát, amelyen Szibéria feliratú tábla felé rohanó, szegesdrótos ablakú vasúti szerelvény látható. Ez a sors vár ránk is?

Semmi nem véd minket. A katonák puskatussal üthetnek, verhetnek, és addig lőhetnek ránk, míg a töltényükből futja. Ha tetszik, mezítlábra vetkőztethetik a hadifogoly-menetből kiráncigált tisztet, fagyos, havas úton. A bajtársa által, felszólítás nélkül agyonlőtt katona félelmetes jövő képét festi elénk. Milyen sors vár ránk idegenben, ha már hazai földön is szabad prédák vagyunk?

A hadifoglyok sorsát szabályozó nemzetközi szerződésekről alig tudok valamit. Arról hallottam, hogy hadifoglyot csak a szökésen rajtakapáskor szabad agyonlőni. Sem a két le-lemaradozó sántikáló bajtársunk, sem a hadifogolymenet mellett három méterre guggoló – hadifogolynak nézett – orosz katona, nem tekinthető szökésen rajtakapott hadifogolynak.

A katonákat feldühíthette két bajtársuk halála. Eszeveszett puskatusozás és lövöldözés közben, szinte futólépésben hajtanak minket a bajai híd roncsai mellett járó komphoz.

Kár a nagy sietségért. A komp üres katonai teherautókat visz a bajai partra, onnan pedig két napon át, ágyúkkal, teherautókkal megrakottan, bolgár csapatokat hoz a bátaszéki oldalra. A bolgárok felszerelése csillogó új, szánakozva nézik bőrig ázott, elcsigázott, borotválatlan seregünket.

Mellettünk hömpölyög a jeges Duna, mégis majdnem szomjan halunk. Bennem is belső láz tüzel, amit nem olt a markészám magamba tömött friss hó. A víz látványa megsokszorozza szomjúságomat. Ha a katonák nem lennének ilyen lövöldözősek, nekirohannék a jeges Dunának.

Két napot ácsorgunk az útmenti bokrosban. A katonák bejárogatnak pihenni a híd lábánál álló – üresnek látszó – hídőr, vagy bakterházba. A hidat felrobbantották, se hídőrre, se vasúti bakterra nincs szükség. Ők, a híd felrobbantásakor – minden bizonnyal – elmenekültek. A bajai közúti hídon vonat is járt.

A két napot állva, guggolva kínlódjuk végig. Lefeküdni nem lehet, mert a millió láb pocsolyává tapossa a havat. Minden kompfordulónál reménykedünk, hátha átvisznek minket.

A hóban ácsorgás kegyetlenebb az éjszakai menetelésnél is. Harmadik nap reggelén felhajtanak minket a kompra. Igyekszünk a korlát mellé állni, hogy közelebbről bámulhassuk a mérhetetlen mennyiségű vizet. Akinek van kulacsa és derékszíja, kulacsát belógatja a Dunába és átszellemült arccal hörböli a jeges-zavaros Duna vizet. Nincs kulacsom és kulacs tulajdonos cimborám se, irigykedve nézem a kulacsosok szájasarkán félrecsorduló sárgás lét.

Egyre távolodunk Budapesttől. Elszakadunk a Dunától is. A hosszú menetelés közben mindig arra törekedtek a katonák, hogy mielőbb átérjünk a harcoktól mentes Duna-balpartra. Búcsút veszek a folyamtól, bár már a Duna jobbpartján is dúl a háború, a Duna nekem mégis jelképes frontvonalat jelent.

A komptól a város felé menet váratlan csemegéhez jutok. A bajai hűtőházat kifoszthatták, a nagy sietségben különféle szárított zöldségek, gyümölcsök is az úttestre hullottak. Az aszalt gyümölcsféléket a menet eleje felkapkodta. Nekünk – hátrébb menőknek – csak az összetaposott szárított zöldségfélékből jut.

Találgatjuk, hogy merre visznek minket. Átfagytunk, éhesek, álmosak és piszkosak vagyunk. Lassan három hete nem mosakodtam, fehérneműt sem váltottam. Reménykedünk, hogyha miattunk nem is, a katonák miatt megszállunk valahol éjszakára. Egy bátor asszony, háza résnyire nyitott ablakából bámulja a menetet. Onnan pisszegi ki, a Vaskúti úti utász laktanyába visznek minket. Ez újabb erőt ad, mert Baján ismerős bajtársaink szerint, valóban az utász laktanya irányába megyünk.

Igaza volt a hírmondó asszonynak. Néhány perc múlva befordulunk a laktanya kapujához. Itt megszámolják ötös sorainkat, utána csoportonként megyünk a laktanya berendezés nélküli termeibe. A régiek mondják, hogy a város élelmezi a foglyokat. Gulyásleves, kenyér, szalonna jut bőven mindenkinek.

A padlós terem, vízcsap, és a kilátásba helyezett gulyásleves kiveri fejemből a sorsom feletti töprengést. Mindenekelőtt teleiszom magam, a folyosói csapokból méretlenül csobogó tiszta vízből. Örök hála a bajai asszonyoknak! Annyi ennivalót hoznak, teleeheti magát minden hadifogoly. Három nap múlva átköltözünk a laktanya mögötti barakktáborba. Ennivalót itt is kapunk eleget, de víz alig van. Mosakodni itt sem lehet. Másnap vakaródzni kezdünk. A barakk falára firkált cirillbetűs feliratokból arra következtetünk, szerb, vagy orosz hadifoglyok örökségeként maradtak ránk a kiéhezett vérszívók.

Életemben először itt látok ruhatetűt.

Naponta jönnek újabb hadifogoly csoportok. Napjában egyszer hosszú menetet állítanak össze, a már több napja barakkban lakókból. A ruszin tolmácsok szerint, a vasútállomásra megy a menet.

Hogy onnan merre, azt ők sem tudják.

Egyhetes bajai pihenő után menetbe kerülök. Tele hassal, megpihent lábbal, de tetvesen indulok az ismeretlen jövőt jelentő bajai vasútállomás felé.

— —

BÚCSÚ A HAZÁTÓL

A tolmácsok jól tudták, tényleg az állomásra megyünk. Hosszú sor szegesdrótos ablakú tehervagon mellé állunk. Egy-egy vagonba 60 - 70 embert számolnak be, utána hatalmas csattanással ránk csukódik az ajtó. A vagon jéghideg. Már az állomásra jövet kiszállt belőlünk a barakk melege. Egymáshoz húzódva szorongunk. Senki sem beszél. Bizonyára félünk kimondani, vége a magyarországi kóborlásnak. Hazugság, hogy igazolványt adnak, amivel bántatlanul hazatérhetünk.

Hosszabb útra megyünk, szegesdrótos ablakú vagon börtönben.

Aludtam már vagonban a bajai állomáson, 1939 nyarán. Cserkésztáborba mentünk Magyaregregy mellé, Márévár alá. Akkor, az erdei sátorozás és esti tábortüzek vidám mókáinak várakozása uralta vagonunk hangulatát.

A számolással hadilábon állnak a katonák. A mi vagonunkat is újraszámolták, besötétedett, mire kizötykölődünk a bajai állomásról. Az ablak körül állók szerint, Szeged felé megyünk. Olyan zsúfolt a vagon, hogy csak állni, ülni, vagy guggolni lehet. Közben egyre büdösebb a levegő. Az ajtók mellett ücsörgők megdöbbenve észlelik, egyre lágyabb ürülékben csuszkálnak ide-oda, a vagon minden zökkenésére.

Nem sok ész kell hozzá, hogy kitaláljuk. Előttünk is hadifoglyokat szállítottak, s mivel más nyílás nincs a vagon alján, elődeink az ajtók alatti résen próbálkoztak megszabadulni a vizelettől és ürüléktől.

A rés mellett maradt ürülék keményre fagyott az üres vagonban. Összébb préselődünk, hogy a kárvallottak – ha szagosan is – elhúzódhassanak az ajtók mellől.Mi sem tudunk jobb megoldást, úgy intézzük ügyeinket, ahogy elődeink. Két napja vagyunk úton. Többet áll a vonat, mint megy. A havazásban nem tudjuk kibetűzni az állomások nevét. Tudjuk, hogy a Tiszán még nem mentünk át, mert hídon zajosabb a kerekek hangja. Az ajtó beszállás óta zárva van. Szomjúságtól kicserepesedett szájjal nyalogatjuk a vagon páránktól deresedő vasalását.

Harmadik nap hídon csattogunk keresztül. Mögöttünk a Tisza, vajon merre megyünk? Hiába ágaskodnak az ablaknál állók, a hóesésben nem tudnak tájékozódni. Közben újabb bűz keveredik a levegőbe. A dohányosok kitalálták, málinki robotos bajtársunk télikabátja kész dohányraktár. A kabát nemdohányzó gazdája tiltakozik, de a bagósok meggyőzik, a maroknyi elfüstölt vatelintól nem lesz hidegebb a kabátja. Hiába apprehendál a málinki robotos, a bagósok átszellemült arccal szívják a télikabátját. Kárpótlásul gálánsan felajánlják neki, szokjon rá a dohányzásra, ők majd szakszerűen megsodorják a cigarettáját.

A Tisza-híd után elcsendesülünk. Mintha összebeszéltek volna, a bagósok is abbahagyják a füstölést. Magunkba szállva, szívünkben ismeretlen jövőnk gondjával búcsúzunk hazánktól.

Mindnyájan tudjuk – de senki nem mondja ki – sokan mindörökre.

Déltájban – hosszas ácsorgás után – beengedik vonatunkat Zsombolyára. Kinyitják a vagonajtót és bedobnak egy zsák kőkeményre fagyott kétszersültet, hozzá egy kilósnyi darab szalonnát. Az ajtót azonnal becsukják. A kétszersült rágcsálása közben azon törjük a fejünket, hogyan osszuk el kés nélkül a szalonnát? Adjuk szájról szájra, harapjon belőle mindenki egy falatot?

A közös szalonnarágás nem valami higiénikus dolog, de a deres vasalásokat is egymás után nyalogatjuk. Ha van köztünk ragályos beteg, nyavalyáját már a szalonna rágcsálás előtt elkaptuk.

Végül a kabátos kiböki, motozáskor elrejtette a bicskáját, azzal falatkákra porciózhatjuk a szalonnát.

Este indulunk Zsombolyáról. Az ablakon kukucskálva látom, hosszú subás, hegyes kucsmás román csendőrök állnak a sínek mellett. Közben valaki kisüti, Temesvár felé haladunk. Onnan több irányba ágaznak el a sínek, nem tudni melyik irányba megyünk tovább.

Reggel – nyílt pályán – kinyitják az ajtót. Öt ember leszállhat, hógombócokat dobálhatnak a vagonba, szomjunk csillapítására. Úgy elzsibbadtunk, hogy hógombócos bajtársaink alig tudnak lekecmeregni a töltésen magasodó vagonból. Többet ácsorgunk, mint megyünk. Így telik el megint két nap és két éjszaka. Utazásunk ötödik éjszakája után, soksínpáros állomás bejárója előtt áll meg a vonatunk. Kinyitogatják a vagonajtókat. Egymást segítve mászunk le a sínek mellé. Többen annyira kimerültek, hogy a vagonajtóból egyenesen a töltés aljára gurulnak.

Parancs nélkül is ötös sorokba állunk.

A katonák idegesen járkálnak a sorok között, igyekeznek talpon tartani az ötnapos utazástól elgyötört sereget. Egyik katona sport vívótőrrel hadonászik, azzal suhintgatja a kimerültségtől rogyadozókat. A tőr gombja az én félarcomon is végigsiklik, de semmit sem érzek. A hazától elszakadás tudat alatti gyötrelme, elnyomja bennem a testi fájdalmat.

Hol vagyunk? Miért nem folytatjuk útunkat a Szovjetunióba?

Az első kérdésre a menet végéről pisszegik: Romániában, Temesváron. A másodikra nincs válasz. Nekem a Baja-Temesvár közötti 250 km gyalogolás elviselhetőbb lett volna, mint a fekáliától bűzlő börtön-vagonban végiggubbasztott öt nap kínpadja.

— —

TEMESVÁR – HALÁLTÁBOR

A katonák – többszöri nekifutásra – megszámolják az ötös sorokat. Úgy látszik egyezik a létszám, mert indulást vezényelnek. Külvárosi utcákon, bokáig latyakban kacskaringózunk kifelé a városból. Esik a hó, de a napsugár átbujkál a szakadozó felhők között. Honnan, honnan nem, van egy kis üres májkrémes dobozom, aminek a kihajtott teteje fülként szolgál. Az előttünk menőktől ellesve, sűrűn hajlongok a lábnyomokban összegyűlt zavaros hóléért. Ötös sorunkat végigitatta a kis májkrémes doboz.

A hóesésben is látszanak a városszéli síkságból kiemelkedő őrtornyok. Nemsokára hatalmas barakkváros tárul elénk. Hosszan nyúló, háromsoros szegesdrót kerítés mentén gyalogolunk. A drótkerítés belső oldalán kíváncsiskodó magyar és német egyenruhás hadifoglyok tömege szorong. Sok a télikabátos is. Kivetkőzött katonák, vagy málinki robotra elhajtott civilek.

Beszámolnak minket a szélesre tárt lágerkapun, de még mindig kétsoros szegesdrót kerítés között kísérnek egy újabb kapuig. Itt is számolják a sorokat, de a katonák kapun kívül maradnak. Kiszabadulva az ötös sorokból, szétszóródunk a kíváncsian bámészkodó temesvári hadifoglyok közé. Ismerősöket keresünk, meg valami száraz helyet, ahol kipihenhetjük az öt napig tartó, gúzsbakötéssel is felérő vonatozás kínjait.

Több óriás barakkba is benézek, mindegyikben nagy a tömeg. Legtöbbjük guggol, vagy egymás hátának támaszkodva üldögél a sárban. A barakkban nincs ülő, vagy fekvő alkalmatosság, ezért olyan az itteni foglyok köpenye, mintha most másztak volna ki a sáros lövészárokból. A barakk alja cuppog a bakancsom alatt. Sok mindenen túl vagyok, mégis irtózom a gondolattól, hogy sárba feküdjek. Végül is győz a fáradtságom. Nem járkálok tovább száraz hely után, megragadok egy kevésbé zsúfoltnak látszó, sáros aljú barakkban.

Ahogy szemem alkalmazkodik a félhomályhoz, látom, néhányan felköltöztek a barakk tetőzetét tartó gerendák szövevényébe. Csak a négyméternyi magas, emberderék vastag tetőtartó oszlopot kell megmászni, máris száraz fekhelyet lel az ember, a függőleges tartóoszlop két oldalához vízszintesen csavarozott gerendákon.

Ennél ideálisabb nyoszolyám nem is lehetne. A négyméteres magasságban kellemes meleg van, a két gerenda közötti rés meg nem olyan széles, hogy álmomban lecsúszhassak közöttük. Első gerendás éjszakám mégis zaklatott. Állandóan azt érzem, csúszok lefelé a két gerenda között. Biztosan huppant már le valaki, mert másnapi barakk szemlémen látom, némelyek a combjukat derékszíjukkal az egyik vízszintes gerendához csatolják. Így abban a biztos tudatban alszanak, még földrengés sem rázza le őket, derékszíjuk biztonságából. Legfeljebb, ha tíz kilót fogyhattam, talán át sem férnék a gerendaközön. Mégis jó, hogy megvan a derékszíjam, ma már én is combszíjazva alszom.

A gerendákon mindig van hely. Kevesen tudják megmászni a derékvastag tartóoszlopot. Vagy az erejük, vagy az ügyességük hiányzik hozzá. Nem kell féltenem emeleti páholyomat. Most veszem hasznát tornász tudományomnak. Ülőtartásban – csak kézzel függeszkedve – egyfolytában tízszer is föl-le másztam a tornatermi mászórúdon.

A barakkon nincsenek ablakok, csak az állandóan nyitva tartott kapun szűrődik be valamelyes fény. Temesvári tartózkodásunk végéig is ellennék ezen a denevér szálláson, de sötétedés utáni latrinajáró földreszállásaim mindig hangos káromkodást váltanak ki, a tartóoszlopok körül fekvő bajtársaimból. Bármilyen óvatosan is tapogatódzok földközelbe érve bakancsom orrával, gyakran rálépek valakire.

Már neve is van sáros hodályunknak: Velencei barakk. Örökké vizes aljáért ragasztották rá ezt a találó nevet.

Egész nap a barakk előtt koslatok, várom a gőzölgő malterosládát. Nemrég léphetett elő ételhordásra, mert a sor végére szorulók foga igencsak csikorog, a láda aljába száradt maltertól. Az oroszok nem készültek fel ilyen sok hadifogoly élelmezésére.

Legtöbb hadifogoly állandóan éhes. A kenyér nélküli korpalé csak felmelegít minket, de éhségünket alig csökkenti. Kalória tartalma minimális. Szemlátomást erőtlenedik el, a zsiradék nélküli moslékon tengődő tömeg. Naponta négyszer-ötször is odafurakodok a malterosládához. Literszám öntöm magamba a korpalét. A sok folyadéktól dagadó hassal, szinte már elégedett is vagyok. Olyan mély nyomot hagyott bennem az egyhónapos étlen-szomjan országúti rohanás és szabad ég alatti havas éjszakázások, hogy már a sáros aljú denevérszállást is meleg fészeknek érzem.

Az ürülékes vagon Bajától Temesvárig tartó, öt – gúzsba kötéssel is felérő – napja, minden emberi gazságot és kincstári felelőtlenséget felülmúl!

Orvosi ellátás, ivóvíz, tisztálkodási lehetőség nincs. A mosatlan edényekbe porciózott korpalé, sárban fekvés és eltetvesedés következében legyengült hadifoglyok közt futótűzként terjed a tífusz. Sorsunkra vagyunk hagyva. Ki-ki azt csinál egész nap, amit akar. Én a korpalét lesem reggeltől estig s közben hol latrinára, hol jégcsapért rohangálok. Vízcsap csak a konyhán van, nekünk csak a barakkokról lecsüngő jégcsapok jutnak. Hó hiába esik, evésre nem jut belőle. Még le sem ér, már széttapossa a rengeteg ember.

Pár nap alatt kezdem kiismerni magam. Felfedezek egy kis barakkot, amiben deszkapriccs van. Az oszlopmászás is egyre fárasztóbb. Búcsút veszek a velencei barakktól s befurakodok két német hadifogoly közé, a barakk felső sor priccsére. Ez a barakk padlós! Szinte hihetetlen, hogy ilyen is van. A sártól ugyan semmit sem látok a padlóból, de talpam alatt nem szürcsög a talaj. A barakk falán cirill betűs irkafirkák vannak. Orosz hadifoglyok is lakhatták előttünk.

Napjaimat itt is a malterosláda figyelése tölti ki. El-elkalandozok más barakkok elé is, hátha sikerül a ládához furakodnom. Egyre kisebb a tolongás. A hadifoglyok zöme annyira legyengült, ha éhes sem tud elvánszorogni a korpalés ládáig. Még tartom nagam.Most éppen üzleti vállalkozásba keveredek. Egyik idősebb priccstársam – csizmája meg parolija szerint lovastüzér, kincstári nyelvre fordítva fogatos – nagyon rossz állapotban van. Elviselhetetlen gyomorégés és hasmenés kínozza, még a korpalé illata sem csalja le a priccsről. Fogalmam sincs honnan szimatolta ki, hogy a láger másik szektorában lakó olasz hadifoglyok barakkjában, szódabikarbónát lehet cserélni dohányért, vagy cukorért. Amikor meghallom, hogy szomszédjaival tárgyalja az olasz ügyet, azonnal vállalkozom a lebonyolítására. Büszkén mondom, olaszos voltam a gimnáziumban. Azt azonban elhallgatom, azért nem franciára jelentkeztem, mert az olasz tanárt kivitték a frontra, ezért mindig tornaóra volt az elmaradt olaszóra helyett.

Olasz tudományom csak a Mussolini balillák tüzes indulójáig, a „Giovinezzáig" terjed. Ezt – olasz nyelvtudásomat bizonyítandó – azon nyomban el is fújom a gyomorégéses tüzérnek, aki bizalommal átadja nekem gumióvszerben őrzött vagyonát, tíz szem hófehér kockacukrot. Lelkemre köti, a kotont hozzam vissza, az nem jár a cukorhoz.

Kivárom még a déli korpalét, majd nekivágok a nagy vállalkozásnak. Először át kell vergődnöm a másik szektorba. Géppisztolyos orosz katona, meg négy-öt – hosszú karóval felfegyverkezett – ruszin tolmács őrzi a szektorokat elválasztó nyitott kaput. Átjárkálni – csak úgy – nem lehet.

Már jó félórája kerülgetem a kaput, míg végre jön egy lónélküli lovaskocsi, nagy csapat hadifogoly húzza-tolja. Jól megrakták valami zsákfélékkel. Két nagybotos ruszin terelgeti a fogatot. Egy óvatlan pillanatban megragadom a bal hátsó lőcsöt és teljes odaadással nekifeszülök a nehéz tehernek. A lőcsnek dőlve hivatalosan jutok át az olaszok szektorába.

A sűrű hóesés leple alatt faképnél hagyom a szekereseket és keresem az olaszok között a szódabikarbónást. Itt is sok az ember. Percek alatt elirányítanak egy hosszú, sokablakos barakkhoz, aminek a bejáratánál nagy csapat kékes-szürkés köpenyes olasz hadifogoly beszélget. Hiába állt át Badoglio tábornagy puccskormánya a szövetségesekhez, az olasz hadifoglyoknak is meg kell várniuk a háború végét.

Amint valahogy kinyögdécselem, mijáratban vagyok, az egyik olasz nagy gajdolással befelé lökdös a barakk közepére. Ott átad egy fekete göndörhajúnak, aki az alsó priccs szélén ücsörög. Mikor a göndörhajú felfogja, mit is akarok, istentelen hadarásba kezd. Egy szavát sem értem, pedig a nem tanult olasz mellé, hét évig tanultam latint. Valaminek kellett volna rám ragadnia, a rómaiak utódjainak nyelvéből. Végül is rájövök. Arra kíváncsi, mit akarok adni cserébe a szódabikarbónáért?

A kotonból köpenyzsebembe szórom a kockacukrot. Kettőt lecsalok belőle, a maradék nyolcat felsorakoztatom, az olasz orra alá dugott bal tenyeremen.

Elnyerhette a koszos tenyeremen fehéren villogó nyolc kocka az olasz tetszését, mert behajol a priccs alá, kihúz egy magyar katonacsajkát, tele valamiféle fehér porral. Jobb mutatóujjával a csajkára bökdös, közben utánozhatatlan gyorsasággal hadarja : szóda, szóda, szóda! Arcára grimaszolja a világ összes fájdalmát s közben kisimogatja hasán, a kínokat okozó gyomorégést. Rám néz. Gyomráról lekapott kezével felcsippent a porból s hirtelen a szájába hinti.

Még a nyelve sem fehér, de arca már széles mosolyra derül! Meggyőző mutatványa után evőkanalat vesz elő, megmeríti a csajkában, bal mutatóujjával laposra csapja a kanál tetejét. Várakozóan felkapja a fejét, mibe öntse? Előkapom a kotont, széthúzom a száját, nehogy kárbavesszen a medicinából.

Az olaszt meglepi a koton, de aztán hirtelen magához tér. Gondosan beönti a port s mint aki jól végezte dolgát, leheveredik a priccsre.

Most aztán iszkiri! Igyekeznem kell, nehogy lemaradjak a pót korpalé osztásról.

Az egyik cukrot mindenesetre bekapom, az a legbiztosabb helye. A másikat – úgy tervezem – elteszem holnapra. Most már csak a szektor kapun kell átjutnom. Nemsokára jön egy foglyok által vonszolt üres lovaskocsi. Belecsimpaszkodok a saroglyába, és már át is csúsztam a kapun. Most már csak le kell lépnem.

A kocsit kísérő két ruszin igencsak figyel, meg ne lógjon valaki a kocsihúzásból. Öt barakkot is elhagyunk, mire a latrina melletti tolongásban sikerül lemaradnom.

A ruszin tolmácsok Rahó környékiek. TRIANON után Csekszlovákiához tartoztak, Kárpátalja visszacsatolásakor kerültek újra Magyarországhoz. Törve beszélik a magyart, emiatt legtöbbjük nem katona, hanem honvédelmi munkaszolgálatos volt. Foglyok ők is, de nyelvtudásuk folytán bizalmi beosztásban. A tolmácsolás mellett hatalmas karóikkal segítik a katonák rendfenntartó munkáját. A honvédségnél tört magyar beszédük miatt csúfolták őket. Most, aszerint használják a karójukat, kinek mennyi törlesztenivalója gyűlt össze, a magyar honvédség szolgálatában.

Népviseletükben – barnás színű, durva szövésű halina ruhában – járnak. Ebben szolgálták a honvédséget is, de akkor bal karjukon piros-fehér-zöld karszalag jelezte, nem zsidó származásuk miatt munkaszolgálatosok.

Halina ruhájukon sokzsebes, széles bőrövet hordanak. Derekukat védte a nehéz erdei munkában. Színes hímzéses báránybekecsükhöz kajlacsúcsos szőrkucsmát viselnek, csak bocskorukat cserélték le német katonacsizmára. Otthon sem volt könnyű életük, ezért is viselik el jobban a hadifogságot. Visszaérve a barakkba hallom, drukkoltak a tüzérnek, meg ne pucoljak a tíz kockacukorral. A barakkban semmim se maradt, ha eltűnök a cukorral, soha meg nem találnak az ember tengerben. Ez azonban fel sem merül bennem.

Igaz, ami igaz, odafelé nagy kísértésben voltam, hogy a korpalé után csúsztassak egy kockát, de győzött bennem a tisztesség, csak a már nyélbeütött üzlet után kaptam be keresményem felét.

Amint meglát, megkönnyebbül a tüzér. Kikapja kezemből a kotont s tartalmát nagyhirtelen a szájába szórja. Lélekzet-visszafojtva bámulom, mikor ül ki arcára, az olasz ábrázatán látott megkönnyebbülés derűje?

Megkönnyebbült mosoly helyett krákogásba, tüsszögésbe kezd. Lóhajcsárhoz illő káromkodással átkozza az olaszt, amiért kincset érő cukráért – köztudottan nem has-

menéses gyomornak, hanem szorulásos csizmatoroknak való – közönséges fédervejszt adott.

Elszégyellem magam, hogy így rászedett az olasz, de már vissza nem vihetem a port. Egy cukrot már meg is ettem, a tüzér meg szinte az egész adag port szétkrákogta a padlóra.

Szemlátomást gyengül a tüzér. A rászakadt veszteség, meg a nagy krákogás kiszedte maradék erejét. Már a koton sem kell neki. Szemrehányással teli csalódással löki felém. Fédervejsz miatti szégyenemben elkullogok csavarogni, meg hátha sikeredik egy csajka korpalét eloroznom valamelyik barakknál. A nagy hóesésben olyan egyformák vagyunk, tán még Édesanyánk se tudna megkülönböztetni minket, nemhogy a merőkanalas. Neki meg amúgy is teljességgel mindegy, kinek a szutykos csajkájába löttyinti a korpalét.

Új találmányunk van. A ruhás tűz mellett valamiféle csontokat is égetnek. Jó büdös a füstje, de valaki kitalálta, ha a hamuból kikotort csontszenet rágcsáljuk, megállítja a hasmenést. Az első rágók között vagyok. Egész nap jár a szám, őrlik fogaim a megszenesedett csontot. A számszéle is fekete, csak addig halványodik el, míg a korpalét lelöttyintem. Tényleg jó a szén. Éjjel már csak egyszer kell latrinára rohannom. Van is a zsebemben mindig, a ruhástűznél füstölgő hamu kincséből. Isten tudja, miféle csont lehet. A korpalében sohasem találok se húst, se csontot.

Ahogy ácsorgok, ismerős szem tekintetét érzem az arcomon.

A Csuli! Endrődi Emil!

Toldy Ferenc gimnáziumbeli osztálytársam. Csuliról – csuda tudja miért – másik szemüvegesünk, Hirschmann jut eszembe. Hirschmann meg Tóth Jocó együtt szoktak biciklizni a budai alsórakparton, a Margit-híd és a Lánc híd között. Most éppen Jocó megy elöl. Teker, ahogy csak belefér. Félúton a Lánc híd felé mindkét kezével elengedi a kormányt és hátrafordulva büszkén kiáltja:

Idesüss Pubi! Így kell elengedett kormánnyal .... Paccs! Nagy csobbanás.

Ahogy Jocó a fejét elfordította, biciklije is a nyaka után fordult s veszett gyorsasággal becsobbant a Dunába.

Hirschmann – mire a látványból felocsúdott és megállt – csak a prüszkölő Jocót látta a vízben kapálódzni. A bicikli elörvénylett a mélybe. Szererencséje Jocónak, hogy a Lánc híd előtti utolsó lépcsős lejárónál fürdőzött. Lejjebb nincs lépcsős beugró, a meredek kőfalon nehéz lett volna partra vergődnie.

Jocó a tornaórákon nem jeleskedik. Most akart egy kis hírnévre szert tenni, a Duna parti elengedett kormányos biciklizéssel. Hát ez sikerült is! Másnap a egész suli röhögte Jocó mutatványát. Az engedetlen bicikli az Erzsébet-hídnál akadt a halászok hálójába. A bicikli első tengelyéhez – abban az időben kötelezően – felszerelt névtábla alapján, Jocó visszakapta vizibiciklijét.

Megörülünk egymásnak Csulival. Töviről hegyire elmeséljük, hogyan estünk fogságba. Csuli nyakig sáros, a velenceihez hasonló barakk földszinti lakója. Invitálom padlós, priccsesünkbe, de nem jön. Édesapjával és budai – San Marco utcai – házbeliekkel hajtották el málinki robotra, velük együtt akar hazamenni is.

Másnap elmentem Csuli barakkjához, de elkerültük egymást. Pár nap múlva látom, pallókkal beszegezték a barakk ajtaját – lélek se ki, se be – így akarják megfékezni az egyre terjedő tífuszt.

Szegény Csuli és édesapja sohasem jöttek haza. Temesváron maradtak örökre, jeltelen gödörben.

A külön korpalétől – még ha alaposan be is szenezek – gyakran sietnem kell a latrinára. Tíz méter körüli hosszú, három méternyi széles gödrök ezek, keresztbe fektetett gerendákkal. Úgy kell ráguggolni, ahogy a fecskék ülnek a villanydróton.

Mi persze, nem guggolunk olyan biztonságosan, mert a félrecélzott ürüléktől úgy csúszik a gerenda, mintha be lenne szappanozva. Megfagyni sem ér rá a csúszós ürülék, állandó telt ház van a gerendák tetején. Hamar rájöttem, csak a gödör szélénél szabad a gerendára guggolni, mert ha középre sodródom, negyedóra is rámegy, míg az újabb meg újabb – a sürgősségtől féllábszárig letolt gatyával rohanó – hasmenéseseken keresztül kicsúszkálhatok a partra. Kisdolgunkat a latrina körül végezzük el. Itt – a sós vizelettől – sose fagy meg a föld, bokáig járunk a sárgás lucsokban.

Sorra kipróbálom az összes latrinát, hátha van közöttük kényelmesebb is. Hiába járok körbe, egyformák ezek, akárcsak a töltetük.

Egyre több bajtársunk marad napközben is a priccsen. Lázasan nyöszörögnek, már a korpalé sem kell nekik. Tetvészkednek csak egész nap a priccs tetején. Esténként egyre több helyen fekszik új ember, a naponta teherautóval elszállított, kihűlt bajtársaink helyén. Hajt az életösztön. Nem érdekel, mit rakodnak a teherautóra. Egyre csak korpaléért, jégcsapért, meg a latrinára rohangálok.

Újabban a ruhaégető tűzhöz járok tetvészkedni. A köpenyt meg a zubbonyt a hátamra terítem. A kosztól és szétnyomott tetvek vérétől mocskos ingemből kiszedett férgeket a tűzbe hajítom. Az ing, karácsony óta most került le rólam először.

Mellemet forrón süti a tűz, hátamat melegíti a zubbony és köpeny. Ha még valami ülőalkalmatosság is lenne a tűz körül, kényelmesebb lenne a tetű sütögetés.

Egyre messzebb kalandozok a padlós barakktól. Szomszédaim vigyáznak a helyemre. Hálából meg-megkínálom őket egy kis csontszénnel. Legtöbb barakktársam már kókadozik. Amióta meg a tüzér is elautózott, a fédervejszet sem hánytorgatják fel.

A szektorkapu mellett fatáblát szegeztek egy oszlopra és teletűzték cédulákkal. Méray Horváth Robit is keresik, akit a Farkashegyi vitorlázó repülőtérről ismerek. Robi tartja 33 óra egyfolytában egyedül repüléssel, a vitorlázórepülés magyar időtartam rekordját. Úgy látszik, ő is úton van. Hazatértem után tudtam meg, nem is volt a temesvári lágerban. Budán – málinki robot közben – agyonlőtte egy orosz katona. Azzal gyanúsította Robit, hogy hólapátolás közben szándékosan vágott el lapátjával egy földre fektetett orosz távbeszélő kábelt. Robi 22 évet élt. A Toldy gimnáziumban érettségizett.

Kószálásom közben hallom, lehet az új magyar hadseregbe jelentkezni. Érdekel a dolog, száz év frontszolgálat is jobb egy nap hadifogságnál. Addig kérdezősködöm, míg eljutok egy barakkhoz, ahol már legalább kétszáz magyar hadifogoly rendező-

dik katonás sorokba. Be akarok állni én is, de kilöknek, mert nem szabályos az egyenruhám és túl fiatalnak látnak ahhoz, hogy kiképzett katona legyek. Sündörgök a csapat mellett, több helyen is próbálkozok közéjük állni, de olyan egyformán lökdösnek vissza a bámészkodó tömegbe, mintha összebeszéltek volna.

Annyit azért megtudtam, hogy egy Pallavicini nevű főhadnagy a főszervezőjük. Próbálom megkeresni, hátha azonos azzal a Pallavicini őrgróffal, akivel 1943 nyarán pár napig együtt voltam Hajdúszoboszlón, repülőtáborban. Arra is emlékszem, egyik vasárnap ő volt a ministráns, a Gambrinus vendéglő kerthelyiségében, a páter Endrődi által celebrált tábori misén. Lehet, hogy bevenne a csapatába.

Nem sikerült Pallavicinivel találkoznom, folytatom a korpalé vadászatot, barakkról barakkra. Pót-korpalé utáni mászkálásaim közben gyakran beszélgetek német hadifoglyokkal. Legtöbbjük szerint, a szövetségesek előbb-utóbb összeállnak a németekkel, az oroszok ellen. Egyik német látta, hogy letett fegyvereiket az amerikaiak gondosan összeszedték és elraktározták, amiből a német azt vonta le, egyszer még az amerikaiak a fogságukba esett németeket felfegyverzik.

Anyám Pozsonyban született. Az Osztrák-Magyar Monarchia idején a pozsonyi középosztály magyarul, németül anyanyelvi szinten beszélt. A piaci kofák zöme tót volt, ezért Haraszthy nagyanyám a piaci tótot is beszélte. Gyerekkoromban, Nagyanyám szlovák szókincséből legjobban ez a pár szó tetszett: Cso kostuje szlivki? Magyarul: Mit kóstál a szilva?

Nagyanyám és Anyám – ha gyerekfülnek nem való mondanivalójuk volt – németre fordították a szót. Az otthon hallott német szó és az iskolában tanult német jól jön most, a német hadifoglyokkal folytatott beszélgetésekkor.

1945. február 16-án reggel a ruszin tolmácsok bekiabálják minden barakkba, a magyarok sorakozzanak a szektor kapujánál. Még dél sincs, amikor kihajtják a magyarokat a lágerral szembeni repülőtérre. Itt számolnak meg minket. A végeláthatatlan menetet több részre vágják. Én az első csapatba kerülök. Közben sorról sorra jár a hír: Hosszú ostrom után, 1945. február 12-én elesett Budapest.

Szíven üt a szomorú hír. Budapesten hagyott csonka családom átélte-e az ostrom szörnyűségeit?

A lesújtó hír annyira leköti gondolataimat, hogy csak a vasútállomás környékén döbbenek rá, újabb utazás vár ránk. Nemsokára felmászunk a jéghideg tehervagonba. Utolsónak felmászó bajtársunk után nagy csattanással ránk zárják a szegesdrótos ablakos vagon ajtaját.

Nem tudom hány magyar volt a temesvári lágerban. A hadifogolytábor leljes létszámát húsz- és negyvenezer közé teszik. A halottak számáról nem hallottam, még nem hivatalos becslést sem. Azt tudom, hogy kb. ötven személyes, priccses-padlós barakkunk lakói, két hét alatt szinte teljesen kicserélődtek. Barakkunkból jószántából nem távozott senki, mert a többi barakkhoz képest nyaralóhely volt. Mégis, napi három-négy hősi halottnál kevesebbet ritkán vitt el tőlünk a hullaszállító teherautó.

Vajon, hol nyugszanak?

— —

SZEGED, CSILLAGBÖRTÖN, REPÜLŐTÉR

Sötét este lett, mire kizötyökölődünk a temesvári állomásról. Hihetetlennek tűnik, de Szeged felé megyünk. Aludni senki sem tud. Budapest elesett. Lehet, hogy hazaengednek minket?

Reggelre Szegedre érünk. A Nagyállomásra áll be a vonatunk. Felsorakozunk a sínek mellett s hazai földet érezve a talpunk alatt, bizakodón fordítjuk arcunkat a felhők közt bujkáló, tavaszt ígérő napsütésbe. A város nyugodt, látszólag békebeli hangulat uralkodik. Egy nagy téren – MARS tér – állunk meg, a félelmetes hírű Csillag börtön előtt. A téren járkáló civilek tudomást sem vesznek rólunk. Úgy tesznek, mintha nem is látnák a láthatóan nyomorúságos állapotban lévő hadifogoly sereget. Szegedet már 1944 őszén megszállták az oroszok, a lakosság megtanulta, hogyan kell viselkednie a megszállás alatt.

Nem tudjuk, üres-e a börtön, vagy a rabokkal zárnak össze minket. Mindenesetre fedél lesz a fejünk felett, és megszabadulunk a temesvári sártengertől is. Úgy gondolom, Temesvárnál rosszabb helyre nem kerülhetünk, ezért alig várom, hogy megnyíljon a börtön kapuja. Végre kitárul a kapu, s lassan számolva beengedik az ötös sorokat.

Bent nem széledhetünk szét. Én a csillag épület első emeletére kerülök. Itt már mindenki maga keres helyet, a nagyméretű padlós, berendezés nélküli termekben. Börtönt belülről még nem láttam, első dolgom, hogy kimenjek a folyosóra szétnézni.

Az épület háromágú csillag alakú, körbefutó függőfolyosókkal. Az első emelet magasságában védő drótháló feszül a folyosók között, minden bizonnyal az emeletről öngyilkossági szándékkal leugrani szándékozó rabok megmentésére. A folyosókat derékmagasságú, fémrudakból készült korlát övezi. A folyosók végén kéthelyiséges klozettok vannak. Az első helyiségben van a vizelde. Első felderítő utam csak az emeletre szorítkozik. Arra nem emlékszem, hogy mosdó helyiség és ivóvíz volt- e az emeleten?

A padlós terem megnyugtat. Paradicsomi állapot a temesvári sártenger után. Érkezésünkkor üres a börtön, ezért nem tudunk érdeklődni a koszt és tisztálkodási lehetőség felől. Ennivalót váratlanul hamar kapunk. Tizenöt literesnyi kétfüles fekete öntöttvas fazekakban, lila színű burislevest hoznak celláról, cellára. Mellé húszdekásnyi darab barna kenyeret. Baja óta kenyeret nem láttunk, és a burisleves is fenséges ételnek tűnik a temesvári korpamoslék után. Másnap reggel egy csapott evőkanál kristálycukorral egészül ki a reggelink. Kíváncsian várom, hogy délben is kapunk-e enni, vagy csak reggel és este. Reggeli után megszomjaztam. Látom, hogy

szabadon lehet ki be járkálni az épületből, nekivágok a börtön többi részének felderítéséhez.

Csak a mi épületünk csillag alakú, a többi hagyományos emeletes épület. Az ablakok deszkapalánkkal vannak elfedve, tenyérnyi rést hagyva az ég felé. Az udvart több, nagyméretű rácsos vaskapu szabdalja szét, de ezek most nyitva vannak. Az udvar tele van kóborló foglyokkal. Német egyenruhásokat is látok, pedig Temesváron azt kiabálták, hogy csak magyarok álljanak be a sorba. Az udvaron találok egy vízcsapot. Akinek nem volt csajkája, az már első napon kapott egy magyar katonacsajkát, fedelével együtt. Miután jól teleittam magam, viszek vizet benne a szobatársaimnak. Sietek, nehogy lemaradjak a déli levesosztásról.

Háborítatlanul telnek napjaink, csak a kosztól és a tetvektől szenvedünk. Néhány nap múlva megjelent az udvaron egy nagykazános orosz katonai fertőtlenítő autó. Olyan nagy esemény ez, hogy megjegyeztem a dátumot, 1945. február 26. Lehajtottak minket a rabfürdő előtt álló autóhoz. Sokan várnak előttünk, ezért végignézhetem, milyen is ez a fertőtlenítés, mert ilyent még sohasem láttam. 30 - 40 embert számolnak ki. Mindegyik kap egy tányérnyi nagyságúra meghajlított drótkarikát, aminek a kampósra visszagörbített végeit egymásba lehet akasztani. A karika két vége csak akkor ér össze, ha erővel összenyomják, ezért magától nem tud kinyílni. A karika makaróni vastagságú acélhuzalból készült.

A kiszámolt csoport meztelenre vetkőzik, csak a kifűzött bakancs marad a lábukon. Nadrágszíjukat és derékszíjukat a nyakukba akasztják. Csajkájukba rakják megmaradt irataikat és egyéb holmijukat. Minden ruhafeléjüket felfűzik a karikára és az egész ruhacsomót egymással versengve nyújtogatják az autó oldalára szerelt lépcsőn álló fertőtlenítős hadifogolynak, aki a ruhacsomókat gyors mozdulatokkal bedobálja a vezetőfülke mögötti fertőtlenítő tartályba. A tartály fedelét csak kis résre nyitja, így is minden nyitásnál fehér gőzpamacs pöffen az arcába.

Aki megszabadult a holmijától, esetlenül csoszog a lábán lötyögő befűzetlen bakancsban, a meleget ígérő ajtó felé. Februári hidegben a meztelenkedés még a meleget árasztó fertőtlenítő kocsi körül is kellemetlen.

Csak a sofőr orosz. A lépcsőn álló fedélnyitogató és az autó végén nyíló tűztérbe hosszú hasábfákat tömködő fűtő is hadifogoly. Tiszták, és láthatóan jó húsban vannak. Három adag ételt is kaphatnak a konyhán, hogy legyen erejük az egésznapos nehéz munkához.

Félóra múlva megjelenik az ajtóban a kopaszra vágott, szőrtelenített első csoport. Közben a kocsin álló fogoly vastag kesztyűt húz, és kidobálja a gőzölgő rongycsomókat a fürdő ajtaja elé. A didergő meztelenek egymás után ugrálnak ki az ajtón, hogy felkapkodják gőzölgő göncüket. Nagyokat káromkodnak, amikor az áttüzesedett katonagombok hozzáérnek hidegtől citerázó testükhöz.

Már én is vetkőzöm. Kikapkodjuk az öltözködők kezéből a forró vaskarikákat. Zsebeimből csajkámba rakom a motozásoknál – mi úgy mondjuk zabrálásoknál – megmaradt néhány fényképet és a Nemzetközi Légjáró Szövetség által kiállított 832. számú vitorlázórepülő pilótaigazolványt. Erre nagyon vigyázok, mert 15 nyelven – köztük oroszul is – védelmet kér a hatóságoktól az igazolvány gazdájának. Eddig nem volt olyan alkalom, hogy mutogathattam volna, de hátha egyszer hasznát veszem.

Ahogy beugrok a fürdő ajtaján, érzem, majdnem olyan hideg van bent is, mint az udvaron. Egy hadifogoly borbély nekiesik kosztól összeragadt hajamnak, míg társa a hasam alól és a hónaljamról kaparja le a szőrzetet, szappanozás nélkül.

Nemigen jut ideje a borbélynak borotva fenésre, mert már a fürdőben érzem az életlen borotva okozta égető érzést. A két gyorskezű borbély kezéből kikerülve olyan csupasz lettem, mint a házát vesztett csiga.

Most látom, hogy a félhomályos fürdőhelyiség akkora, mint egy nagyobb szoba. Szürkésbarnás falából térdmagasságban betonpad ugrik ki, végig a falak mentén. Kétoldalt zuhanyrózsák spriccelik a hidegvizet, a fázósan toporgó foglyokra.

Koszos és sebes a testünk. Bordánk, hátgerincünk és hegyes csípőcsontunk majd kiszúrja élettelenné szürkült, csontjainkra tapadt bőrünket. A borbélyoktól kapott szeletke szappannal óvatosan beoldalazok a hideg víz alá. Egymás hátáról dörzsöljük a kéthónapos koszt. Szinte mállik a bőrünk. Vastag rétegekben sodródik le rólunk a piszok. A szappan csípi a derekamon elvakart, gennyedző tetűcsípéseket. A dörzsöléstől kipirul a bőröm. Beleugrok fal mellé állított bakancsomba, és befurakodom az ajtóban szorongó didergők közé.

Pár perc múlva a ruhámba szorult forró gőz feledteti velem a februári hideget. Sietősen megyek a cellánkba, nehogy a fürdőzés miatt lemaradjak a déli ételosztásról.

Másnap, reggeli után újra nekivágok az udvarnak, hátha találkozom ismerőssel. Közben az udvar sarkában lévő asztalosműhelyben rácsodálkozom egy fogolyra, akinek kezein hat – hat ujja van. Megszokhatta, hogy megbámulják, mert kérdezés nélkül mondja, a lábai is hatujjasok.

Ez a lényegtelen dolog megragadt bennem, közben sokkal fontosabb dolgok kiestek a fejemből.

Éjjel rosszul aludtam. Zsibbad a fejbőröm, és állandóan ihatnékom van. Most döbbenek rá, egyre többen maradnak fekve napközben a padlón. Délelőtt még elkóborolok, de ebéd után egyre gyengülök. Délután a folyosó végi klozetton elhomályosul a szemem. Arra még emlékszem, hogy tapogatózva kerestem az ajtót. Ettől kezdve nem tudom mi történt velem. Ott folytatódik emlékezetem, hogy a padlón fekve mondom: Világosodik.

Bajtársaim mondják, hogy a folyosó korlátjára buktam eszméletlenül. Ők hoztak be a cellába és már órák óta várják, hogy feléledjek.

Elmarad a vacsora, helyette átzavarnak minket egy másik épület földszintjére. A költözködés csendben lebonyolódna, de a ruszin tolmácsok úgy ordítoznak, mintha egy tehéncsordát kellene a Tiszán áthajtaniuk. Tizennégyen olyan kis cellába kerültünk, hogy csak fejtől-lábtól fekve férünk el a padlón. Egyik oldalról egy erdélyi fiú a fejszomszédom. Sokkal betegebb nálam, kókadtan fekszik egész nap. Ímmel-ámmal kanalaz a levesébõl, a kenyerét meg a feje alatt gyűjtögeti. Mivel már többen is csak lézengünk, járkáló társaink kerítettek valahonnan egy olyan edényt, amiben az

ételt hordják, de ehhez a fedél is megvan. Beállították az ajtó melletti sarokba, ezt használjuk klozettnak.

Egyik nap, amikor fel akarok állni, hogy vizelni menjek a kiblihez, azt érzem, hogy valami zsibbasztó érzés belülről összehúzza a fejemet. Rázuhanok fekvő bajtársaimra. Éjjel hörögni kezdett a székely fiú. Szemben feküdtem az arcával, csak a köztünk fekvő lába lóg arcunk közé. A sötétben nem látom, csak érzem, hogy hörgés közben nyáladzik a székely fiú szája, mégsem fordulok el tőle. Rosszullétemben közömbössé vált gyötrelmes haláltusája.

Reggel üveges szemmel bámul rám. Ő az első közülünk, akinek kihűlt, megmerevedett testét kitették a folyosóra. Még a következő halottunkra is emlékszem. Horváth nevű budapesti asztalos, szürke télikabátban és kék svájcisapkában. Csont és bőrre fogyott, nem lehetett több negyven kilónál. Lábánál, vállánál fogva – mint egy szál deszkát – tették ki az ajtó elé megmerevedett testét.

Mire magamhoz tértem, hatan maradtunk a tizennégyből. Elveszítettem minden kapcsolatot a világgal. Nem tudom, hogy mennyi ideig feküdtem eszméletlenül. Csak az maradt meg a tudatomban, hogy nagyon szomjas vagyok és rettenetesen ég belülről a szám. Nem emlékszem még a testvéreim nevére sem.

Megmaradt öt cellatársam láthatóan jobban van nálam. Azon fáradoznak, hogy vizet szerezzenek nekem és valami kis ételt belém erőszakoljanak. Az ételnek ellenállok, bizonyára öntudatlanul. Mint később elmondták, összegyűjtött kenyeremért szereztek egy kis fej vöröshagymát. Úgy gondolták, ha erőszakkal megetetik velem, megjön tőle az étvágyam.

Belém is erőszakolták. Rettenetes fájdalmat éreztem. A láztól cafatokban lóg a bőr a számban, minden kis darabka hagyma tüzes parázsként égeti.

Másnap reggel pár kanál burislé is lemegy a torkomon. Napról napra nő az étvágyam és gyógyulnak a sebek a számban. Faggatom a társaimat, hol vannak a többiek?

Elmondják, hogy a Temesvárról magunkkal hurcolt tífusz és vérhas rettenetes pusztítást végzett a foglyok között. Eleinte a börtön udvarán ásták el a halottakat, de később olyan sokan haltak meg naponta, hogy esténként teherautóra dobálva hordták ki a holttesteket a Csillagból. Ahogy előbújt az áprilisi napsugár és kezdett a föld felengedni, az udvaron ásónyomnyi mélyre temetett hullák bűzleni kezdtek. Jobb erőben lévő foglyokkal kiásatták a sebtében elásott tetemeket, és a frissen elhaltakkal együtt kiszállították a Csillagból.

Bánt, hogy egyik megmentőm arcára, nevére sem emlékszem, ezért csak ezúton tudom megköszönni nekik életemet.

Bajtársaim elbeszélése szerint a tífusz kitörésekor az oroszok eltűntek a Csillagból, a ruszin tolmácsokra bízták a lágert. Minden bizonnyal eltitkolták a járványt a szegedi polgári hatóságok elől, másképp elképzelhetetlen, hogy – már csak a lakosság védelme miatt is – ne küldtek volna orvost és gyógyszert, a Csillagban haláltusájukat vívó magyar hadifoglyoknak.

A haláltusát én is végigcsináltam, szinte az utolsó pillanatig. Bajtársaim és erős fizikumom húzott vissza a halál torkából.

Nem hiszem, hogy valaha is lesz megbízható adat a magyar hadifoglyok emberveszteségeiről. Azt azonban bizton mondhatom, hogy a Temesvárt és Szegedet megjárt hadifoglyoknak több mint a fele – kínok-kínja közt, orvos, felcser, gyógyszer nélkül – nyomorultul pusztult el, még a Szovjetunióba szállítás előtt.

Haláluk gyötrelmesebb volt, mint a tarkónlövés, vagy bármilyen más kegyetlen, de azonnali halál.

Lábadozásom alatt állandóan éhes és szomjas vagyok. Kimerészkedem az udvari vízcsaphoz. Szemmel láthatóan megfogyatkoztunk, alig lehet látni foglyokat az udvaron. Amíg eszméletlenül feküdtem, hatalmas latrinát ástak. Gerendák híján az udvarokat egymástól elválasztó kovácsoltvas kapu egyik szárnyát fektették rá. Ferdén helyezhették rá a gödörre, mert a kapuszárny szemem láttára átbillent két átlós sarka körül, a fekáliába borítva az egyik sarkán guggoló német egyenruhás foglyot. Többen is látjuk rettenetes haláltusáját, amint kétségbeesetten kapálódzik a fekáliában. Azután maradék ereje is elhagyja, arcára borulva lebeg a fekália tetején.

Segíteni nem tudtunk rajta. Mi magunk is olyan gyengék vagyunk, hogy képtelenek lennénk a nehéz kapuszárny elmozdítására. S ha el is mozdítjuk, hogy húztuk volna ki a fuldoklót a fekáliától, vizelettől csúszós szélű gödör kétméteres mélységéből?

Ez a kép mindig emlékezetembe tolul, amikor víztükrön hátára fordult bogár reménytelen vergődését látom.

Április első napjaiban kisebb csoportonként kiszámolnak minket a kapun. Fogalmunk sincs, hová visznek minket. Minden holmink velünk van, így minden pillanatban útra készen állunk. Meglepetésünkre a villamossínek mellé sorakoztatnak minket. Nemsokára meg is érkezik egy villamoskocsi, amire őrünkkel együtt felszállunk. A vezetőtől megtudjuk, hogy Szeged-Rókus vasútállomásra vezet ez a sín. Többet nem mond.

Úristen, hová visznek minket? Akármilyen nyomorult állapotban is vagyunk, mégiscsak magyar földön.

Ilyen és hasonló tépelődések között érünk ki az állomásra. A bedrótozott ablakú vagonok látványa helyett, az előttünk indított csoport téblábol egy ajtó előtt. Meztelenül, hónuk alatt tartva teljes ruházatukat. Kiderül, hogy a Szeged-Rókus vasútállomáson működő orosz katonai fertőtlenítőbe jöttünk. Ugyanaz a ceremónia, mint február 26-án a Csillagban. Itt azonban van melegvíz és a borbély borotválás előtt beszappanozza a szőrzetünket. A fertőtlenítő berendezést beépítették a vasúti váróterembe. Visszafelé is villamoson megyünk.

Két nap múlva megtudjuk, miért volt ez a gyors fertőtlenítés. Felsorakoztatnak minket a Csillag udvarán, és egy fehérköpenyes orosz orvos vagy felcser, szemre szétválogat minket két egyforma létszámú csoportra. Én a láthatóan fiatalabbakból álló csoportba kerülök. A másik csoportot szétzavarják, mi pedig libasorban vonulunk a női börtön bejárata elé, ahol sapkánkat, zubbonyunkat, nadrágunkat és köpe-

nyünket le kell adni, helyettük vattaruhát – közismerten pufajkát – és füles orosz téli katonasapkát adnak.

Reggelenként nagyobb fogolycsoport jár ki a szegedi repülőtérre, hogy szegesdróttal bekerítse. Többet ők sem tudnak. Szívesen mennek, mert sokkal jobb kosztot kapnak, mint a Csillagban. Napok óta azon töröm a fejem, miért kaptunk vattaruhát meleg tavasszal. Egyik reggel az udvaron ötös sorokba terelik a vattaruhásokat. Egy fehérköpenyes orvosféle előtt vonulunk el egyenként, széttárt ujjakkal, előrenyújtott karral. Az orvosféle már több foglyot kiállított a sorból.

Régóta érzem, hogy viszket a kezem feje, de annyi nyavalyám van, hogy ezzel a kicsinységgel nem törődöm. Bezzeg az orvos kisütötte, rühös vagyok. Ki is zavar a sorból, a többi félreállított közé.

A vattaruhások ötös sorokban kivonulnak a Csillagból, minket pedig egy földszinti zárkába zárnak. Egy katona a félig nyitott ajtón bead egy csajka éktelen büdös barna kenőcsöt. Mutatja, hogy tetőtől talpig kenjük be egymást. Magunkra kenjük az egészet. Két hónapja hordott ingem, gatyám illata, újabb bűzzel gazdagodik. Tizenöten vagyunk bezárva. Unalmunkban civil életünket meséljük. Az estig tartó beszélgetésekből mindössze arra emlékszem, hogy Köpe Bálint nevű háromszéki székely bajtársunktól megkérdeztem, mit jelent az általa többször is emlegetett „ketszer" szó.

Bálint mondja, hogy „ketszer"-t, de azért mond ketszert, hogy mi, anyaországiak, jobban megértsük.

Naponta kapjuk a csajka rühkenőcst és a szokásos burislevest kenyérrel. A levest mindig bőven mérik, mindenkinek jut még fél csajkával. Ugyanolyan fekete rátevős fedelű vasfazékban hozzák, mint amit klozettnak is használunk. Egyik rühösünk civilként már ült a Csillag börtönben, ismeri leveses fazekunkat, még rabklozettként szolgáló kibli korából.

Úgy látszik, a rabok nyugati országrészbe szállításakor nem csak a vaságyakat, hanem a konyhafelszerelést is elvitték. Még jó, hogy a szagos kibliket nem vitték magukkal, most tán még levest sem kapnánk.

A tábor orosz vezetése a – korábban csak fekáliához használt – kibliket igazságosan elosztotta mindkét funkció, így az ételfőzés ellátására is. Ők aztán nem tehetnek róla, hogy az evakuált börtön vezetése nem fele-fele arányban vitte el a konyhán és klozettként használt edényféléket.

A fazék előéletétől nem megy el az étvágyam, ugyanolyan mohón repetázok belőle, mintha nem ismerném dicstelen múltját. Eszembe jutnak gyerekkori fogadkozásaim, hogy paradicsomlevessel még egy asztalhoz sem ülök, annyira utálom a szagát. Most már tudom, az éhség nagyobb úr mindennél, talán csak a szomjúság áll előtte egy fokkal.

Valami megmagyarázhatatlan emléket azért vésett génjeimbe a kibliből mért étel. Ellenkezőt, mint ami józan ésszel várható lenne. Krakéler lettem az evőeszközök, konyhák higiéniájára, ezért feleségem előre elmondja vendéglátóinknak, ne sértődjenek meg, ha válogatok az ételekben, netán nem iszom olyan pohárból, amin egy vízcsepp megszáradt nyoma látszik.

Két hét múltán kiengednek minket a rühösszobából. Maradék cellatársaimtól megtudom, naponként száz, jobb erőben lévő hadifogoly még mindig ki ár a szegedi repülőtérre kerítést készíteni. Ezen a repülőtéren nem repültem, de egy másodéves repülő akadémikus barátom, Forgács „Fori" mondta, 1944 tavaszán a kassai repülő akadémiáról a szegedi repülőtérre települtek át, pár hetes vakrepülő – hivatalosan műszerrepülő – tanfolyamra.

Olyan nagy az élniakarás bennem, hogy míg a lábam bírja, rohangálok ennivaló után. Nem vagyok válogatós. Szinte nem is tudnék mondani olyan emberi, vagy állati élelmet, amit meg nem ennék.

Egyik nap nagy nyüzsgés van a női börtön körül. Megtudom, hogy Temesvárt is megjárt hadifogolytársaim között van a gyerekkoromban megcsodált két kötéltáncos, művésznevükön Baldió. (Bal ogh és Dió szegi). A ruszin tolmácsok útján felajánlották az orosz lágerparancsnoknak, ha behozatja szegedi lakásukról a köteleiket, egyensúlyozó botjaikat, bemutatják a tudományukat a Csillag börtön hadifogoly népségének.

Így is történt. A kötelet a Csillag épület és a női börtön között feszítették ki. Én nem láttam a produkciót, mert a szokásos „élelemszerző" utamat jártam.

Ötven év múltán első kézből kaptam információt Baldióékról. Társaságban megismerkedtem a nálam három évvel idősebb Csanády Endrével, aki 1942-44-ben a Szombathely melletti Vát repülőterén volt H.M.N.R.A. motoros repülő segédoktató. Ő már Temesváron összeakadt Baldióékkal, és Szegeden – mint „Kis Baldió" – segédkezett a kötéltáncos művészeknek holmijaik cipelésében, szerelésében. Annyi haszna volt ebből, hogy Baldióékkal együtt, őt sem szállították ki a Szovjetunióba. Máramarosszigetről jöttek haza, 1945 őszén.

Egy meleg áprilisi reggel a ruszinok mindenkit kizavarnak a cellákból. Kitárják a Csillag kapuit, ötös sorokban sétálunk ki a napsütéses – de láthatóan miattunk néptelenné vált – Mars térre.

Türelmetlen feszültséggel várjuk, merre visz a sorsunk?

Végre elindulunk. Úticélunk találgatásának hamar vége szakad, mert a repülőteret körbe drótozó bajtársaink szerint a repülőtér irányába megyünk. Ezektől a bajtársainktól tudjuk, hogy a repülőtéri épületek félig-készek, különösebb komfortra ne számítsunk. A kíváncsi beszélgetések alatt gyorsan múlik az idő, a menet első ötös sorai már a repülőtér zöld gyepén masíroznak.

A szabad tér és a zöld gyepszőnyeg láttán felszabadultság érzése önti el lelkemet. Most érzem, hogy a Csillag börtön hírhedt falaiból áradó nyomasztó érzés tetézte nyomorúságos helyzetünk elviselhetetlenségét. Körülállnak minket a már korábban érkezett hadifoglyok. Ruhájukról, fizikai állapotukról látni, nemrég estek hadifogságba. Kicsit távolabb egy fiatalabb csoport olyan katonadalokat énekel, amiket én nem is ismerhetek. Szövegük elárulja, Szálasi Ferenc hatalomba kerülése után születtek.

Nagy csoport német egyenruhás magyar fiatal van a vasútról egyenesen a repülőtérre szállított magyar hadifoglyok között. Megtudtam tőlük, hogy Németországba

evakuált leventék, akiket Németországban a „TODT" munkaszolgálatba osztottak be, és beöltöztették őket a német katonaruha egyik változatának tekinthető „TODT" egyenruhába.

Mint minden új helyen, itt is az élelmezés érdekelt leginkább. Erről faggattam az ittenieket. Elmondásuk és az első repülőtéri ételosztás után csak annyi különbséget látok, hogy az ételt nem rab-kibliből osztják, hanem kondérból mérik a konyhaablak előtt libasorba rendeződő hadifoglyoknak.

A félkész épületekben nincs mosdási lehetőség. A repülőtéren egy alkalommal mosakodtunk, lavórban, szabadban. Arra nem emlékezem, hogy a vizet honnan hozták, de arra sem, hogy volt-e latrina a repülőtéren?

Természetesen kellett, hogy legyen, de amíg a temesvári és Csillag börtön-beli latrinák ma is a szemem előtt vannak, a repülőtéri latrinák kiestek a fejemből.

Friss hadifogoly társinktól megtudom, hogy Magyarország egész területét már április első napjaiban elfoglalta a szovjet hadsereg. Tőlük tudom azt is, hogy sok civil is elhagyta Magyarországot a visszavonuló katonasággal. Egész napokat mászkáltam a repülőtéren kóborló hadifoglyok között, de nem találkoztam sem ismerőssel, sem olyannal, aki családomról hírt tudott volna adni.

A hatalmas zöld rét tudat alatti szabadságvágyat ébresztett az emberekben. Ennek esett áldozatul négy hadifogoly bajtársunk. Nem tudtak uralkodni elhatalmasodott szabadságvágyukon és megkísérelték az éjszakai szökést. A lövöldözést követő reggel négy holttest hevert a szegesdrótkerítés alján.

Négy bajtársunk halála láthatóan sokat levont a repülőtér zöld mezejének, szabadság szimbólumává vált varázsából.

Egyik éjjel eszeveszett lövöldözésre ébredünk. Nyomjelző lövedékek garmada hasítja az égboltot. Első pillanatban szervezett szökésre gondolok, de addigra már jön a hír:

VÉGE A HÁBORÚNAK!
1945. május 9.

Bár még sötét éjjel van, talpon az egész hadifogolytábor. Jókedv és bizakodás tölt el nyertest, és vesztest. Egy kárvallottja azért van a nagy ünneplésnek. Az a hadifogoly bajtársunk, akinek a vállába fúródott egy kóbor győzelmi golyó.

Ha vége van a háborúnak, a hadifoglyokat haza kell engedni. Ennek tudatában örülünk együtt a győztesekkel. Hadifogoly életünkben nincs semmi változás. Élelmezésünk és szuronyos őrzésünk is változatlan. Semmi olyan külső hatást nem érzünk, ami eltérő lenne az eddigiektől.

A tábor életében annyi változást észlelek, hogy a korábban a repülőtér egész területére szétszóródott hadifogoly sereg – szinte félkör alakban – a tábor kapuja körül tanyázik, ha megnyílik a kapu, az elsők között szívjon szabad levegőt.

Csak néhányat alszunk, és eljön a várva várt pillanat. A katonák popijaty-popijatyot – ötösével-ötösével-t – kiabálnak a nyitott kapu előtt. A kapuhoz legközelebb állók már ötös sorokba is rendeződtek, várva a szabadságot jelentő „saga mars" – lépés, indulj – vezényszót.

Kóborlásom miatt távol állok az első soroktól, de én sem várom kevésbé az indulási parancsot, mint a menet elején állók.

Elhangzik a vezényszó. Katonás léptekkel hagyjuk magunk mögött a rabságot jelentő szegesdrótos kaput.

— —

IRÁNY A FEKETE-TENGER

A közeli szabadulás mámorában szeget üt a fejembe, miért jönnek sűrűbben a katonák menetünk mellett, mint amikor a Csillag börtönből a repülőtérre kísértek minket?

Magamban azzal magyarázom, hogy a háború végével frontszolgálat alól felszabadult katonákat valamivel foglalkoztatni kell. Olyan kincstári betegség ez, ami a magyar hadseregben is felmosórongyot nyom a baka kezébe, hogy harmadszor is mossa fel azt a laktanya folyosót, ami már az első felmosás után is tisztán ragyogott.

Miért kellenek egyáltalán a katonák? Ki az az őrült, aki most, a szabadság kapujából akar megszökni?

Ezen morfondírozok, mikor hozzánk ér a hír, a Nagyállomás irányába megyünk. De érkezik hozzá megnyugtató magyarázat is. Azért kísér minket ilyen sok katona, hogy ne széledjünk szét a városban, mert ezzel megzavarnánk a lakosság békés napjait. Ebben a hitben érünk az állomásra.

A látványtól ledermedünk.

Végeláthatatlan sorban, szegesdrótos ablakú tehervagonok nyitott ajtai várják a lélekben már szeretteik ajkán csüggő hadifogoly sereget. Látni, hogy a szegesdrótos vagonablakok látványa lelkileg, testileg megrokkantja a szabadulásban reménykedő hadifogoly menetet. Harmadszor vagoníroznak be, négy lágerben voltam, öt hónap telt el hadifogságba esésem óta kínok, betegségek között, és még mindig csak kétszáz kilométerre vagyok fogságba esésem helyétől. Ennyi idő alatt világ körüli utat lehet tenni, sokkal kevesebb megpróbáltatással.

Vagonunknak tiszta az alja, frissen vágott lyuk adja tudtunkra, hosszabb utazás áll előttünk. Kevesebben is vagyunk. Összehúzódva jut fekvőhely mindenkinek. Reméljük, útközben rendszeresen kapunk enni-innivalót. Májusban nem deresedik a vagon vasalása, nem nyalogathatjuk szomjúság ellen.

Órákig állunk bezárt vagonajtóval, míg sötétedéskor kihúz vonatunk a szegedi Nagyállomásról. Az ablaknál pipiskedő megfigyelők szerint, Temesvár irányába fordul a mozdonyunk. Közben azért szorgalmasan figyelik az elhagyott állomások nevét. A harmadik „BARBATI" nevű állomáson gördülünk át, amikor kiderül, figyelőink a pályaudvari illemhely házikók feliratát olvassák, az állomás neve helyett.

Becsületére legyen mondva a román vasútnak, az eddig figyelt állomásokon a sínek mellé épített, két végén ajtós női-férfi közös klozettokba, mindig a mi menetirányunkból van a férfiak – BARBATI – és ellenkező irányból a nők bejárata.

Délutánra magas hegyek közé érünk. A meredek hegyoldalt uraló égbeszökő fenyőkből gyantaillat árad félhomályba borult vagonunkba. Reggel lankás vidéken, a

Kárpátok lejtőin gurul lefelé vonatunk. Elhagytuk a történelmi Magyarország határát. Ez a határátkelés nem vált ki belőlünk olyan fájdalmas érzést, mint Bajáról Temesvárra menet, a Tisza elhagyása.

Nem tudjuk megállapítani, a Kárpátok melyik szorosán vágtunk át. Harmadik éjszaka után kinyitják a vagonajtót, de nem a három nap óta várva várt vizet és ennivalót adják be, hanem minket parancsolnak le a vagonsor mellé. Kíváncsian olvassuk az állomás nevét. Magyarul kiejtve: TEKUCS.

A közelemben állók sem hallották még ezt a nevet, találgatjuk, Románia melyik részére sodródtunk? A katonák minden vagonba benéznek, ebből arra következtetünk, nélkülünk megy tovább a vonat. Szomjúságtól tikkadtan ácsorgunk a sorban. A nap melegen süt, csurog rólam a víz a meleg pufajkában. Most katonának tekintenek. Amikor izzadtságtól csöpögő fejemről leveszem a műszőrmés orosz téli sapkát, hangos kiabálással visszaparancsolják a fejemre. A vagonban jól jött a vattaruha. Magam alá terítettem, szinte matracos ágy lett a kemény deszka palló.

Nem sokat töprenghetünk közeljövőnkről. Poros, fák szegélyezte mezei úton menetelünk, a zöld mezőből kimagasló őrtornyok felé.

Amint beérünk a kapun, sorba állhatunk levesért és kenyérért. Jól megmért csajka leveshez hófehér román cipót kapunk. Annyi vizet ihatunk, amennyi belénk fér. Első látásra, csak német hadifoglyokat látok. Egy szerelvényre valóan lehetnek. Poros, de tiszta a lágerudvar, illeszkedik a városból kivezető barátságos út hangulatához.

Ételosztás után a kutya sem törődik velünk, bekvártélyozok egy németek által lakott barakkba. Lerongyolódott, sovány csapatunkat látva örülnek, hogy németül beszélő magyar került közéjük. Töviről hegyére el kell mondanom, mitől ilyen „leharcolt" a seregünk.

A németek jól tápláltak, ruházatuk is tiszta. Nem szenvedtek át egy hideggel, éhséggel, tífuszjárvánnyal sújtott hadifogoly telet. Csodálkoznak, hogy már majd félléve úton vagyunk. Ők a fegyverletétel napján – 1945. május 9-én – estek fogságba és két hét alatt jutottak idáig. Katonás tartásuk, rendben tartott ruházatuk mutatja, nem régóta élvezik a szovjet vendéglátást.

Többen öt éve katonák, megjárták az afrikai frontot is. Egyikük büszkén mutatja krokodil hátán lovaglós, rövidnadrágos „Afrika Korps" egyenruhás fényképét. Lefekvés után sokáig beszélgetnek, vitatkoznak. Arra kapom fel a fejem, egyikük kérkedő büszkeséggel mondja, Lengyelország lerohanása óta – 1939 szeptemberétől – frontkatona. Hogy mer vele vitába szállni, mindössze három év frontszolgálatos hadifogoly bajtársa?

A rövid vitából megértettem, a németeknél becsülete van a frontkatonának. Mérlegelés nélkül arra, hogyan ítéli meg a világ a teljesített parancsot. Három napig eszünk-iszunk. Negyedik nap a ruszin tolmácsok ötös sorokba kiabálják a magyarokat. Járt úton megyünk a vasútra. A háromnapos fehércipós pihenő után, fürgén mászunk fel a vagonokba.

A mozdony abban az irányban áll, mint idejövet. Nem kétséges, egyre távolodunk a hazától. Braila állomásán mellékvágányon vesztegelünk. Hatalmas ládákkal meg-

rakott szerelvények lassítás nélkül dübörögnek át az állomáson. Szemben velünk szovjet katonavonatok jönnek. Ki gondolná, hogy a háború befejezése után nem hazafelé Keletre, hanem Nyugatra tartanak.

Másnap kifutunk a nyílt pályára. Ácsorgunk, elindulunk, szemlátomást minden más szerelvény fontosabb, mint a miénk. Néhány „földrajztudós" bajtársunk szerint a Fekete-tengerhez tartunk, de közben mellékvágányokon kacskaringózunk a fővonalak terheltsége miatt. Rabtartóink tartják magukat a szokásukhoz, harmadik napja nemhogy enni-inni valót nem adnak, de még ki sem nyitják az átmelegedett, ácsorgások közben elviselhetetlen büdössé vált vagont.

Iszonyatosan szenvedünk a szomjúságtól, melegtől és bűztől! Az állatvédők manapság protestálnának, ha vágóállatokat szállítanának ilyen körülmények között.

A hőségben levennénk felső ruhánkat, de a majd féléve mosatlanul hordott, agyonnyomott tetvekből kipréselt saját vérünktől bűzlő, foszladozó alsóneműnk szagától, látványától, még saját magunk is undorodunk. Derekamat gennyesre vakart tetűcsípések vöröslő hegei borítják. 1945. május vége van. Majd fél éve, 1944. december 25-én cseréltem inget, gatyát. Most értem meg, a tekucsi barakk priccsén miért húzódtak el mellőlem legalább egy méterre, a hadifogoly élet nyomorúságait még nem ismerő, friss hadifogoly németek.

Éjszaka megint mellékvágányon rostokolunk. Korán reggel nagy zajjal nyitogatják a vagonajtókat. Ötös sorokba rendeződünk szárazföldi bolyongásunk végcélján, a Fekete-tengeri román kikötőváros, Konstanca vasútállomásán.

— —

KONSTANCA, BEHAJÓZÁS TENGEREN AZ ISMERETLENBE

Végre friss levegőt szívhatunk. Vége a bűzös vagonokba zárt zötykölődésnek, friss tengeri levegőn hasítja majd hajónk a tenger hullámait. Bajtársaim arcán is látom a vagon bezártságából szabadulás okozta megkönnyebbülést. Alig várom, hogy a hajóhoz érjünk. Tengert még nem láttam, újabb élménnyel gazdagodik fiatal életem.

A menet elejéről jön a hír, nem a tengerpart irányába megyünk. Ez a hír meglep. Csak nem Romániában leszünk orosz hadifoglyok?

Félórás menetelés után kettévágják menetünket. Én a menet „levágott" farkában vagyok. Mi balra kanyarodunk, a menet eleje egyenesen megy tovább. Rövid idő után disznótrágya bűze csapja meg az orrunkat. A friss tengeri levegőt várva, mellbevágó a trágyaszag. Fehérre meszelt hatalmas ólak előtt parancsolnak álljt. Disznóröfögést nem hallunk, egy percig sem kétséges, nekünk meszelték fehérre a disznóólakat.

Még a végén a büdös vagonokból, még büdösebb disznóólakba zárnak minket!

Kételyeink hamar valósággá válnak. Beszámolnak minket a disznóhizlalda udvarába.

Hogy lakhelyünk ne legyen kétséges, a katonák két karjukat kitárva mutatják a szélrózsa minden irányában szétszórt ólakat. A katonák kézzel-lábbal magyarázzák, hogy ötven ember menjen egy ólba. Nyilvánvalóan a könnyebb létszámellenőrzés miatt. Nincs mit várni, csoportonként elindulunk az alacsony ajtós ólakhoz. A trágya ki van takarítva, de a sok évtizedes bűz maradt. Hosszában végig alacsony priccs sor húzódik. Még le sem ültünk, de már bolhahadak lepik el a bokánk környékét.

A friss tengeri levegő és sirályok helyett, bolhákkal bélelt disznóólba jutottunk. Már abban is biztosak vagyunk, hogy elődeink étlapjáról örökölt korpalé lesz a menünk. Szerencse, hogy vályúkat nem látunk. Az már mindennek a teteje lenne, ha a Csillag börtön rabkiblije után, itt meg a disznók vályújából „zabáltatnának" minket.

Még bennünk van a vagon zsibbadtsága, egymás után dőlünk le a csupasz priccsre. Szerencse, hogy a bolhahad hessegetése állandó munkát ad, másképpen arról fantáziálnánk, talán nem is hajón megyünk tovább, hanem vonaton, Ukrajna irányába. Annyit kacskaringóztunk az elmúlt öt hónap alatt, hogy már akár Ázsiában is lehetnénk. Közben előkerülnek a ruszin tolmácsok. Kihajtanak minket ebédosztásra. Kenyeret nem kapunk, de jó sűrű korpalét mér a szakács a csajkákba. Tényleg disznó menüt kapunk. Szerencsére több csap is van az udvaron, víz nélkül az ólak fülledt

hősége elviselhetetlen lenne. A disznóknak nem volt latrinájuk, nekünk kettőt is ástak az udvar végében.

A ruszinok szerint csak addig leszünk a hizlaldában, amíg lesz üres hajó. Azt is elkotyogják, hogy a menet elejét a vágóhídon szállásolták el. Ha a ruszinok igazat mondanak, mégis csak megszabadulunk ettől a büdös, bolhás disznóóltól.

A hír hallatán beszélgetésünk iránya a tenger felé fordul. Annyit kisütöttünk, hogy a Fekete-tenger mentén Odessza, a Krím-félsziget és a Kaukázus lehetnek azok a szovjet területek, ahová hajóval szállíthatnak minket. A Kercsi-szorosnál átvihetnek minket az Azovi-tenger környékére, de oda egyszerűbb lett volna vasúton utazni.

Persze, ilyen össze-vissza utaztatás után nehéz logikát keresni úti célunk találgatásánál. Lassan telnek a napok. Nappal még csak hagyján, kiszabadulunk a fülledt levegőjű büdös ólakból, csoportosan ténfergünk a poros udvaron. Minden hajókürtre felkapjuk a fejünk, hátha nekünk dudálja a várva várt utat. Bármilyen furcsa is, most azon drukkolunk, mielőbb távolodjunk el szülőhazánktól. Bár jól tudjuk, sokunknak nem lesz visszaút a most annyira óhajtott ismeretlenből.

Egyik reggel szokatlan kiabálással terelnek minket az udvarra a ruszinok. Levest sem kapunk, gyors menetben hajtanak minket a hajóbőgések irányába. Minden jel arra mutat, megjött a hajónk! Fehérre festett személyszállító hajó előtt sorakoztatnak minket, neve: TRANSYLVANIA.

Az okosabbak mondják is, hogy ez ERDÉLY-t jelent, és román nemzeti színek vannak a hajóra festve. A tehervagonos utazások után meglepett, hogy fehérre festett luxushajón utazunk. Az eddigi járművek után, legjobb esetben is olajos-koszos teherhajóra gondoltam. Úgy elálmélkodom a fehér hajón, hogy mögöttem lévő bajtársam lök meg, ne mélázzak, induljak már a többiek után a hajó fedélzetére vezető híd felé.

A fedélzet korlátját pallókból ácsolt, két-három méterre a víz fölé nyúló „erkélyek" szakítják meg. Hamar rájövünk, ezek „tengeri latrinák", A pallókon guggolva szabadulunk meg a disznóhizlaldában magunkba tömött korpa maradékától. A víz fölé nyúló pallókat léckorlát övezi, nehogy a hullámok ringatta hajóról valamelyik guggoló fogoly a korpa után pottyanjon. A fedélzet biztonságából nézve, nem valami bizalomgerjesztő ez a le-föl hajladozó, széltől paskolt latrina. Ha nagyon nem muszáj, nem mászom ki erre a lengő trambulinra.

Nem sokáig bámészkodhatok, erélyes kiabálással zavarnak le minket a hajófenékbe. Két hosszú vaslépcső után megváltozik a hajóról alkotott fényes véleményem. Koszos, olajos vaslemezen jut hely nekem, ráadásul már most is rezeg az egész, pedig még el sem indult a hajó. Iszonyatos hőség van. Most veszem megint hasznát a vattaruhámnak. Pőrére vetkőzök. A vattaruhát „matracnak" alám terítem, egyszeriben lecsillapodik az istenverte rázkódás. Hosszú gatyámból – az öthónapos éjjel-nappal hordás után – csak annyi maradt, hogy a takarandókat elfedje. Folyik rólunk a víz. A hajófenék csak fentről kaphatna szellőzést, de a feltörekvő meleg levegő elzárja a lefelé áramló hűvös levegő útját. Se látunk, se hallunk, csak a hajógépek erőteljesebb zúgásából érzékeljük, hogy kifutottunk a tengerre. Jobban jártunk volna, ha háromszáz évvel előbb esünk fogságba. Nem koszos, rázós, szellőzetlen hajófenékben, hanem hullámok hátán sikló vitorlás hajón utaznánk.

A tenger fölé lógó latrina-erkély látványa végsőkig halasztatja velem a fedélzetre mászást. Végül is rászánom magam. Gönceimet magamra szedve kúszom fel a vaslépcsőkön. Közben késő délután lett, úgy látszik itt nem divat az ebéd, de még egy vízcsap sincs, hogy legalább a szomjunkat olthassuk. Kibújok a korlát alatt az „erkélyre". Egyik kezemmel a léckorlátba kapaszkodom, másikkal a nadrágomat szorongatom, nehogy a friss tengeri szél a víz helyett a gatyámba fújja a halaknak szánt adományomat. Az „erkélyen" annyira kellett koncentrálnom a kapaszkodásra és a gatyámat veszélyeztető szélirányra, hogy csak a fedélzetre visszamászás után néztem a vizet, mi lett a sorsa elhullajtott vacsorámnak?

Akár hiszik, akár nem, méternél is hosszabb halak – ma már tudom, delfinek – versengtek az „erkélyekről" vízbe csapódó elemózsiáért. Hétágra süt a nap a fedélzeten, de a hűs tengeri szellő felfrissít. Eszem ágában sincs visszalépcsőzni a zajos, büdös, forró hajófenékbe. Mások is így lehetnek vele, alig találok egy „fenéknyi" helyet, ahová lekuporodhatok. Lehet, hogy a hajófenék üres, de a fedélzeten már egy gombostűt sem lehet leejteni.

A szomjúságtól és friss tengeri széltől szinte kipállik a szám. Azt mondják, lenne víz is, ennivaló is, ha a népek fele lemenne a hajófenékbe. A fedélzet alatt van az élelmiszerraktár. Daruval lehetne a fedelét leemelni, ha az „utasok" elkotródnának a fedéllemezről.

Nem mozdul senki, így éhezünk, szomjazunk. Senki sem akar lemondani a fedélzet nyújtotta látványról.

Ahogy sötétedik, erősödik a szél, hűl a levegő. Bajtársaim parancsszó nélkül is szállingóznak a hajó aljába. Már akár le is fekhetek, úgy megritkult a népség a fedélzeten. Vattaruhám melegében áhítattal bámulom az égboltra varázsolt csillagszőnyeget. Tiszta az ég. A holdfényben ezüstösen csillognak az egymást kergető játékos hullámok. Rikácsoló sirálycsapatok lepik el a korlátokat. Sikongásuk megtöri a hajó egyhangú pöfögését.

Hová megyünk?

Most sajnálom, hogy a földrajzórákon nem nagyon érdekelt a Fekete-tenger környéke. Annyira emlékszem csak, hogy Odessza, a Krím-félsziget, Kaukázus és a Kercsi-szoroson át az Azovi-tenger melléke tartozik szovjet fennhatóság alá. A többi partszakaszt románok, bolgárok, törökök uralják. Ránk esteledik. A távolban mintha sziklapartok meredeznének. Ahogy közeledünk, egyre élesebben válik el a víz, a partot övező szirtektől. A látvány hírére megtelik a fedélzet. A kíváncsi tömeget megszánja egy matróz. Látja a kíváncsiságtól szájtátó tömeget, kimondja a hónapok óta kíváncsian várt varázsszót: **SZEVASZTOPOL!**

— —

SZEVASZTOPOL

Szemünk elé tárul az öblöt körülölelő dombok panorámája és az öbölben horgonyozó kisebb-nagyobb hajók sziluettje. Bár sötétedik, távolról is látni, hogy a város szinte kihalt. A csendet csak a hajóharangok kongása töri meg. Akkor még nem tudtam, hogy a hadihajókon félóránként „ütik" az időt. Az öböl bejáratánál kalauzhajó vezet át minket a bóják között. Később hallottam, aknazár és méteres átmérőjű karikákból készült, bójákra akasztott acélfüggöny védi Szevasztopolt a tengeralattjárók támadása ellen.

A várost és a hadikikötőt 1942. július 1-jén foglalták el a németek, az oroszok 1944. május 9-én a hadikikötőt, május 12-én a várost foglalták vissza. A folyamatos légitámadások és a két ostrom következtében, Szevasztopolban kő kövön nem maradt.

A rakpart mellé navigálunk, elkezdődik a kihajózás. Parancs nélkül is ötös sorokba rendeződünk a rakparton. Tengeri kikötőt először Konstancában láttam. Ott azonban nem láttam hadihajókat. Várakozás közben beszélgetünk. Bajtársaimat is meglepi a romhalmaz. Valójában nem értjük, miért hoztak ide minket. A háború véget ért, a hadifoglyokat haza kell engedni.

Éhesek, szomjasak vagyunk. Csak a hosszadalmas kihajózás után kap mindenki egy félkilós cipót, és két ember közösen félkilós babkonzervet. Sokért nem adnám, ha emlékeznék rá, hogyan nyitottuk ki a konzervdobozt? Se késünk, se konzervnyitónk nem volt. A konzerv sós volt, vizet nem kaptunk. Jóllakottan, de szomjasan gyalogoltunk a tengerpart menti kanyargós úton. Pirkad, amikor meglátunk a dombtetőn egy palotaszerű épületet. Kb. húsz méter széles sérült, de láthatóan nem csak célszerűségből épített lépcső vezet a dombra. Nehezen mászom meg a lépcsőt, aminek a végénél háromsoros szegesdrótkerítésen nyitott kapun keresztül érünk be a palota udvarába. Nem tudom, hányan jöttünk ide. Azt sem tudom, hányan utaztunk a hajón. Egy, a TRANSYLVÁNIA hajót ábrázoló fénykép felirata szerint ez a hajó négyszáz utast vihet. Mi sokkal többen voltunk. A sötétben azt sem láttam, hogy a hajóról valamennyien ide jöttünk-e?

Reméltük, hogy teleihatjuk magunkat, de csak félliternyi meleg vizet kaptunk, kondérból. A „helybeliek" felvilágosítottak minket, azért forralják fel a vizet, mert fertőzött. Pár perc múlva kapunk egy csajka burislét, utána bemehetünk pihenni az épületbe.

Az épület kiégett, ideiglenes ajtai, ablakai vannak. Nem emlékszem rá, hány emeletes. A termek olyan magasak, hogy a háromsoros deszkapriccsek felett még három sor elférne. A priccsek csupaszok. A terem végéből kis szobába nyílik ajtó. Ebben

használaton kívüli, egyszemélyes guggolós klozett van. Latrina céljára katonai futóárkokat ástak az udvaron. A széljárástól függően, hol erősebb, hol gyengébb fekáliaszag uralja a lágert. Majd féléve hadifogoly vagyok, de a fogságba eséskor megejtett kikérdezés óta nem kérdezték meg a nevemet. Napokig nem történik velünk semmi. Egyik reggel nagy kiabálással kihajtanak minket az udvarra. Reggelizés után ötös sorokban lemegyünk a tengerhez, ahol egy kisebb teherhajóra szállunk. Búcsúpillantást vetek a palotára, úgy látszik, továbbhajózunk. Gyanús, hogy nem az öböl szája felé megyünk. Félóra se kellett, kikötünk egy szénhegyekkel teli rakpartnál. Rövid – körben kötél szegélyezett – zsákot nyomnak a kezünkbe. Néhányan lapátot kapnak, és négy-öt lapát szenet mernek mindenki zsákjába. Két kezünkkel a vállunk felett hátranyúlva markoljuk a hátunkra vetett zsákot szegélyző kötelet. Libasorban megyünk a szénhegy mellé horgonyzott teherhajóhoz vezető pallón a fedélzetre. A palló végénél beöntjük a szenet a hajó gyomrába. Rossz lehet a hajó daruja, ezért kell emberlánccal helyettesíteni.

Este fáradtan, éhesen, szénporosan hajókázunk vissza a lépcsősor aljáig. Ez az első munkanapom hadifogságban. Ingemet, gatyámat majd féléve hordom, nem sokat piszkít rajtuk a szénpor. Mosdásra nincs víz. Reggeliosztáskor bajtársaink elcsodálkoznak szénporos képünkön.

Pár nap múlva több teremnyi embert – köztük engem is – kiszámolnak a kapun. A lépcsőkről leérve balra fordulunk, arra az útra, amelyiken jöttünk. Nem mondanak semmit, csak „bisztra-bisztra" – gyorsan-gyorsan – szavakkal siettetnek minket. Az egyik kanyarnál jobbra nézve, kiégett vasúti kocsikat látunk. Mint a paprikafüzérek csüngenek egy meredek sziklafalról. Négy-öt füzér lehet, mindegyikben három-négy vagon. Történetüket csak később tudtam meg, Szevasztopolban fogságba esett német hadifoglyoktól. Elmondásuk szerint 1944 áprilisában – mielőtt az oroszok visszafoglalták Szevasztopolt – a németek egy uszályt tele orosz hadifoglyokkal – köztük sebesültekkel – berobbantottak az öbölbe. Bosszúból az oroszok, német sebesültekkel teli kórházvonatokat gyűjtottak föl és löktek le a meredek sziklafalról.

Dél lett, mire elértük a városszéli lágert. Csak néhányan lézengenek az udvaron. Tőlük tudjuk meg, hogy ez munkaláger, száma 241/2. Ahonnan jöttünk, az a 241/4. számú elosztóláger. A lágerban magyar, német és román hadifoglyok vannak. A kapun beérve harminc - negyvenfős csoportokat „vágnak le" a menet elejéről. Átvesz minket egy-egy magyar hadifogoly brigádvezető, és elvezet a brigád szálláshelyére. Öt, vagy hét darab emeletes ház van a lágerben. Itt is csupasz, emeletes deszkapriccsek vannak. A házakat nemrég építették újjá, víz és villany nincs az épületekben. A lépcsőházak keskenyek, látni, hogy nem kaszárnyának épültek.

Másnap reggeli után fürdő-fertőtlenítőbe megyünk. Végre megszabadulok az 1944. december 25-e óta éjjel-nappal hordott koszos, az elnyomott tetvek vérétől mocskos ingemtől, gatyámtól. Meleg nyár van. A fürdőből kijövet bajtársaim leadják a köpenyüket, a málinki robotosok civil gönceiket s végre én is megszabadulok a vattaruhától. Magyar katonazubbonyt és román katonanadrágot kaptam. Elrongyolódott alsóneműm helyett pertlivel zárható nyakú fehér vászoninget és rövid fehér vá-

szongatyát. A málinki robotosok is katonaruhába öltöztek, ezzel „igazi" hadifoglyokká váltak. A zubbonyok bal ujján – tíz centire a váll alatt – cirill betűvel írt „VP" – Vojna Plenni – feliratú tenyérnyi fehér vászondarab jelezi, hadifoglyok vagyunk.

Míg emlékeztem rá, nem rajzoltam le a 241/2. – később 7241/2. – láger alaprajzát. Most próbálom szóban pótolni. Öt vagy hét darab emeletes, egy lépcsőházas épületre emlékszem. Mértani sorrendben állnak, valószínűleg egy városszéli lakótelep kevésbé romos házait építették újjá, a többi épület romjaiból kiválogatott használható anyagokból. Az ajtókon, ablakokon golyóütötte sérülések vannak. Sok ajtón nincs kilincs.

A konyha és a pékség hosszú, lapos épületben van. A kórház régi emeletes villa.

A „Strafnáj" – büntető szakasz – életét belülről ismerem. Az egyik emeletes ház lépcsőházából nyíló, kb. tíz négyzetméteres földszinti helyiség. Csak kívülről nyitható ajtajú, ablak nélküli szoba, emeletes csupasz deszkapriccsekkel. Berendezése mindössze egy kb. húsz literes fedeles kanna, szükségleteink elvégzéséhez. Hárman vagyunk magyarok. Két magyar bajtársam Vizeli Vince szökése miatt kapott három hónap strafnájt. Két némettel és hét románnal együtt tizenketten vagyunk. Kb. egyforma arányú a három náció létszáma a lágerban, ezért feltűnően sok a román a „Strafnáj"-ban.

Nyár van. A szellőzés nélküli kis helyiségbe zsúfolt tizenkét ember „szaga" akkor is elviselhetetlen lenne, ha naponta mosakodnánk. A rettenetes bűz szinte elviselhetetlen. Aludni alig tudok, mert éjszakánként véres csetepaték vannak. A románok minden éjjel nekiesnek a két németnek, és létszám fölényüket kihasználva ütik, verik őket. Egy hónap alatt sem tudtam meg, milyen elszámolni valójuk volt egymással.

Enni csak reggel és este kapunk. Fazékban hozzák a szobába, ne keveredjünk a „tisztességes" hadifoglyok közé. Reggel elsőnek vonulunk ki munkába. Távoli, sziklás domboldalban csákányozunk egész nap. Nem a mi testsúlyunkhoz, erőnkhöz szabták a csákányok súlyát, estére már olyan laposakat ütünk, bele se jajdul a szikla. Bevonuláskor egyenesen a „börtönünkbe" megyünk.

A brigád vezetője Munteanu nevű, román csendőr őrmester. Goromba, mint a pokróc. Hosszú pálcáját még evés közben is a kezében tartja. Reggel-este a konyhán eszik. Mi délben nem kapunk enni. Ő, csajkában hozott sűrű kását eszik, jókora darab kenyérrel. Kulacsa is van, ne szomjazzon egész nap, mint mi.

Munteanu őrmester bizalmi ember. Katonai kíséret nélkül dirigálja a munkahelyre a „Strafnáj" legénységét. Néha-néha jön egy orosz civil munkavezető, megnézni hogyan haladunk a csákányozással.

1947 nyarán az egész „Strafnáj" – Munteanuval együtt – halálos balesetet szenvedett a hajógyárban. Nyolc-tíz méter magas, kétkerekű szállítószalagot toltak neki a magasfeszültségű vezetéknek. Nem láttam a balesetet. Egyik szemtanú szerint Munteanu őrmester a szállítószalag mellett sétált, pálcájával noszogatta szállítószalagot toló brigádját. A villanás és sistergés pillanatában mind a tíz ember „oda ragadt" a transzportőrhöz. Munteanu őrmester akaratlanul odakapott a hozzá legközelebbi emberéhez, hogy „letépje" a transzportőrről. Az áram erősebb volt nála. Ő is, emberei is halálos áramütést kaptak.

Munteanu – tudatos, vagy tudat alatti – segítő szándékának lett az áldozata. Bajtársiasságáért magamban megbocsátottam neki, érdemtelenül rám mért botütéseit.

Az áramütés volt a leggyakoribb baleset, mert a gyors újjáépítés során nem törődtek a munkavédelmi szabályokkal. Egyik epizódban említem, hogy tizenöt méter magas falra fektetett egy szál pallón talicskáztunk. A fal egyik oldala a mélybe nézett. Én repülő voltam, megszoktam a magasságot. Bajtársaimnak azt tanácsoltam, fordítsák el a fejüket a mélységtől, akkor biztonságban tolhatják a talicskát a pallón.

„Strafnaj"-beli kirándulásom után visszakerültem a brigádomba. Tolnai őrmesternek – aki „besegített" a strafnájba – még a szagát sem bírtam. Pár nap múlva megkerestem Rakonczai János kőműves brigádvezetőt, próbáljon meg áthelyeztetni a brigádjába. János a Makó melletti Földeákra való. 1920-ban született, ismeri makói és földeáki apai retyerutyámat. Pár nap alatt elintézte az áthelyezésemet. Brigádjában dolgoztam hosszú ideig, megtanultam falat rakni, oldalfalat és plafont vakolni. János 2004-ben halt meg. Lokálpatrióta tevékenységét tisztelet övezi Csongrád megyében. Templomok, temetők és emlékművek őrzik keze nyomát. Hálával gondolok hadifogságban nyújtott segítségére.

Volt a lágernak fogdája is, de ehhez nem volt szerencsém. Nem is emlékszem rá, hol volt. Néha arra gondolok, hogy az egy hónap „Strafnáj" nélkül hiányosak lennének az emlékeim a hadifogolyláger életéről. Lehet, hogy Tolnai őrmester nélkül nem tudnék beszámolni ennek az intézménynek a működéséről.

Emlékezéseim írásakor aranyat érne, ha besúgóként az N.K.V.D. szolgálatába szegődtem volna. Meg tudnám örökíteni, hogyan működött a szovjet államvédelmi szervezet hálózata a hadifogolytáborokban, a második világháború alatt és után. Azok közül, akikről tudtam, hogy besúgók, itthon többen egyenruhába öltöztek. Volt, aki időnként más-más fegyvernem egyenruháját viselte véletlen találkozásainkkor. Minden bizonnyal örök hallgatást fogadtak, nem sok információ maradhat az utókorra, hadifogságuk alatti „besúgói" működésükről.

Felfigyeltem arra, hogy a háromnációs lágerban a németül is beszélő románok a magyarokkal lehetőleg németül beszéltek, a németekkel viszont oroszul. Megfigyelésemet megerősítette az összezárt „Strafnáj" legénység egymás közti beszélgetése is.

Negyvenhárom hónap hadifogságomból harminchét hónapot Szevasztopolban töltöttem. Megfigyeltem, hogy azok a bajtársaim, akik fogságba esésük után rövid idő alatt munkalágerbe értek, jobb erőnléti és egészségi állapotban voltak, mint mi, akik félévig „vándoroltunk" lágerról lágerra. Sokkal több volt a halottunk is. A kosz, rendszertelen ellátás, járványok szinte megharmadolták, megfelezték a vándorlókat. Sokat számított az is, télen, vagy nyáron estünk fogságba. A télieket nem csak az éhség, hanem a hideg és hó is gyötörte, tizedelte. Vándorlás alatt meghalt, agyonlőtt bajtársaink nem szerepelnek a statisztikákban, mert az útközben „elveszett" hadifoglyok helyett a katonák az éppen ott lévő lakosságból ejtettek foglyot. Különösen veszélyes volt a szolgálatban lévő vasutasok helyzete. Ha valamelyik állomáson halot-

takat „dobtak le” a vagonból, a katonák az éppen kéznél lévő vasutasokból pótolták a létszámot.

Szevasztopoli mindennapjainkról sok gyötrelmes, és néhány derűs nap eseményeiről számolok be az egyes epizódokban.

— —

LÉTRÁS

Széles völgyben fut a vasút a tengerparti állomás felé. A szétbombázott síneket már pótolták, de a sínek mellett húzódó házsorokat csak romok mutatják. A domboldal házai sem jártak jobban, legtöbbnek csak oldalfal maradékai emlékeztetnek hajdani szépségükre. A cári idők Fekete-tengert bámuló villanegyede jó célpont volt a várost ágyúzó hadihajóknak.

Egy éve nincs harci zaj, a két ostrom sebeit jótékonyan rejtik a villák díszkertjeiben megmaradt virágzó fák, burjánzó bokrok. A domboldal egyik utcájában – Ulica Gorkovo, Gorkij utca – építünk újjá egy romjaiban is szép emeletes villát. Alapja, pincéje állta az ostromot. A romok között semmi olyan holmi nincs, amiből következtethetnénk, kik is voltak hajdan a villa lakói? Ha a harcok után maradt is bármily csekély értékű használható holmi, a túlélők az utolsó szögig elvitték. Még egy ablaküveg is kincs, olyan nagy az anyaghiány.

Húszan vagyunk, tizenöt magyar, öt román. Ők itt estek fogságba 1944 májusában, amikor az oroszok visszafoglalták a németek és románok által megszállt Szevasztopolt. Legtöbbjük regáti ezredekben szolgált. Katonaként komiszak lehettek, mert a megszállást átélt lakosság jobban gyűlöli őket, mint a németeket. A román hadifoglyok kétcsúcsos katonasapkája vörös posztó a civilek szemében. Ismerik már a kisgyerekek is, csúcsos sapka láttán kórusban csúfolják a román foglyokat:

Antoneszku dal prikáz, vsze rumun na Kaukáz,
Mamaliga malakó, Rumunia dálékó!

Antonescu parancsára, románok a Kaukázusba,
Tej meg puliszka, messze van Románia!

Kemény dolgok terhelhetik a román foglyok lelkét, szó nélkül viselik a gúnyolódó kórust. Az orosz lágyszívű, könnyen felejtő, nagy oka lehet rá, ha évek múltán is gyűlölködik. Nem csak gyűlölik, meg is vetik a románokat. Úgy látszik, a németek rájuk bízták a munka piszkosát. A román foglyok közt sok a tábori csendőr, otthon sem éppen kesztyűs kezű legény. Minket itt még hírből sem ismernek, Ukrajnában őrzik jó, vagy rossz hírünket. A lakosság jóhiszemű velünk, ahol tud, segít. Elpottyantott alma, hagyma jószándékuk jele. Szegények ők is, szinte éheznek, hiányozhat nekik még az a csekélység is, amit nekünk adnak. Munkahelyünkre sem panaszkodhatunk. Lombos fák között épülő villa. Körülötte, a még romos házakban, ideiglenes fedél alatt húzódik meg egy-egy család. Két katona őriz minket, egyikük

deszkából összeszegezett őrtoronyban posztol. Nem is minket, inkább a szanaszét heverő építőanyagot vigyázza. Ilyen romvárosban még egy ácskapocs is érték.

Őreink jámborak. Két újonc katona, alig múlhattak tizennyolc évesek. A legfiatalabb korosztály, nem őrzik magukban a front durvaságát. Orosz mesterünk is kettő. Ők a raktárosok is, reggel, este számba vesznek minden szerszámot. Katonaviseltek. Más vidékre valók, egyikük arcában mongolos beütés. Mindketten jószándékúak, úgy tesznek, mintha mi is szabad emberek lennénk. Sokat megélt emberek, tudják, hogy fordítva is lehetne, vagy talán volt is. Lehet, hogy nem is régen, az ő kezükbe számlálták a németek a malteroskanalat.

Velünk nincs bajuk, megbecsüljük a szelíd őrzést és a nyugodt munkát. Más ez, mint sűrű davajozás, gyakran ütlegelés közt, hajót vagy vagont rakodni. Kikötő, vasútállomás még akkor is a legrosszabb munkahely, ha valami ehetőt rakodunk. A nyers krumplit is megesszük, de amikor a hatvantonnás vagon ajtaját kinyitják és meglátjuk a kizúduló krumpli tömeget, a látványtól szinte lebénulunk. De ez még semmi ahhoz a rettenetes tömegű krumplihoz képest, amit a hatvantonnás vagon két végéből lapáttal kell az egymás után sorakozó teherautókra hányni. Ilyenkor nincs kiszabott munkaidő, addig kell dolgoznunk étlen-szomjan, amíg a vagon ki nem ürül.

Félórányi járás a láger. Reggelenként kiadják a déli kosztot is. Húsz főre kis vászonzacskóban kilónyi korpa vagy buris, hozzá pár csipet só. Kapunk hozzá merőkanalat és egy mosófazekat, ez a kondérunk. Vízről, tűzről mi gondoskodunk. Egy idősebb bajtársunk vállalta a szakácsságot. Amikor elütik a hadihajókon a tizenegyet, leteszi a lapátot, tüzet rak és összerottyantja a korpát a sóval. Kenyérosztással nem kell bíbelődnie, mert azt csak reggel és este kapunk. Olyan híg az ebédünk, hogy soha sem reklamál senki azért, hogy a másik a sűrűjéből kapott.

A katonák a láger melletti garnizonból kosztolnak. Délben az egyik katona bekísér egy foglyot, az hozza ki két fedél nélküli „katyilokban" az ebédjüket. Ez a drótfüles vasfazék a szovjet hadseregben rendszeresített katonacsajka. Köles, vagy valami hasonló kása az ebédjük. Olyan sűrű, hogy megáll benne a kanál, és aranyszínű olaj csillog a tetején. Minden nap más megy a katonával. Vigyázunk, se jótól, se rossztól ne essen el senki.

Ma én vagyok soron, a magas, keszeg katona a déli kísérőm. Vagyis inkább én kísérem őt. Előttem lépked vállra vett puskával. Szép menet lehetünk. Elöl a hosszú katona, napszítta pilotkája – sapkája – hetykén félrecsapva. Hosszú vékony lábszára lötyög a csizmaszárban, minden lépésénél veri a taktust. Derékszíja lazán lötyög, nagy a hőség, a szorosra húzott szíj jobban izzasztaná. Gimnasztorkája derékig nyitva van meztelen mellén. Nálam jó fejjel magasabb, kiborotvált tarkóján nagy izzadság cseppek. Nem az úton megyünk, kitaposott ösvények szelik le az utcák kacskaringóit. Árnyasak, lombosak, békebeli nyugalom árad belőlük. Csak egy baj van, hosszú a katona meg a vállra vett puskája. Szuronya hegye minden lépésénél az ösvényre boruló ágakat verdesi. Kicsit lemaradok, ne csapódjanak arcomba a szurony hegyéről visszapattanó ágak.

Nem néz hátra, de érzi, hogy hátrébb maradtam. A következő ágnál lekapja válláról az engedetlen puskát, kis kattanás, és már kezemben a szurony.

Biri! – Hozd! – Parancsolja, tettetett mérgesen.

Teljes a bizalom. Öröm mögött peckesen lépkedek. Szuronnyal a kezemben más lett a járásom. Ifjú őröm is büszkébben lépked. Mégiscsak vitéz dolog szuronyos ellenséggel a hátában masírozni, elhagyott ösvényen!

Egyívásúak vagyunk, szinte még gyerekek, mindketten élvezzük a szurony-játékot. Az ösvény fogytával vége a színháznak, visszakattan a szurony a puska csövére.

A katonák megbíznak bennünk. Egyedül járunk vízért a második utcában lévő egyetlen kútra. Élvezzük a napfényt és a szabadságot. Ketten megyünk, két-két vödörrel, mindig csak magyarok. Rengeteg víz kell a malterkeveréshez, mészoltáshoz. Az öt román szakmája kőműves, ők nem végeznek ilyen cipekedős munkát.

Egy kútra járunk a környék lakóival. Nők ezek mind, öreg meg fiatal, vödrük alján olykor alma meg hagyma, szegénységüktől becses ajándék. Egyebük nekik sincs, csak amit a kert ad. Tejet csak betegek kapnak, orvosi receptre. Mitől is lesz dundi a sok kis apróság? Pedig azok. Szép kis pufók arcocskák totyognak, a mamák vödrébe csimpaszkodó kézzel.

Úgy rákaptunk a kútjárásra, hogy már úszik a pince a felesleges víztől. Jó lenne egy kanális, ami elnyelné, még a végén leúszik a ház a domboldalon. Már csak félvödröket hozunk, de még ez is sok. A kútból piac lett. Fontos találkahely, szappan, kenyér, dohány cserebere helye. Szappanért dohányt, hagymát kapunk. A szappan fogoly járandóság. Hetenként háromdekásnyi szeletkét kapunk a fürdőben. Ezeket a kisujjnyi darabkákat spóroljuk össze, és főzzük kockára, erre a célra összekalapált kis bádogdobozban. Egy-egy darabért húsz sodrás krími dohányt is adnak, a pelenkamosásból soha ki nem fogyó fiatal anyukák.

Pénzünk nincs. Nem is érnénk sokat vele, mert üzlet sincs hozzá. Jegyre van itt minden, a munkahelyek magazinjaiban lehet beváltani az ott dolgozóknak járó jegyeket. A szappan nagy hiánycikk, mindig akad rá vevő. Nincs annyi a lágerban, amennyi el nem kelne. A huncut románok már szaporítják is. A fürdőben összeszedett diribdarabokat miszlikekbe vágják és saját veselúgjukkal jó keményre főzik. Hogy nagyobb legyen, fakockát peckelnek a főződoboz belsejébe. Ezt burkolja körül a veselúgos szappan.

Ment ez egy darabig, de csak híre kelt a csalafintaságnak. Bizalmatlanok lettek az asszonyok, hajtűvel szurkálták a román szappant. Nem azért román a román, hogy túljárjanak az eszén! Fakocka helyett agyaggombóc került a dobozba. Puha, mint a szappan, átjárja a hajtű. Rövid idő múltán kisült ez a turpisság is. Most már kés szeli ketté az eladó szappant.

Megbízható képünk lehet, a mi kutunknál még hajtű próba sincs. Az is lehet, hogy errefelé még nem jártak szappanfőző románok.

Egyik reggel, félúton a Gorkij utca felé, mellém lép a hosszú katona. Biri! Parancsolja – úgy látszik ez a szavajárása – és a kezembe nyom egy fehér vászonzacskót. Szagáról, súlyáról azonnal érzem, hogy szappan van benne. Mi a fenét akarhat ezzel

a szappannal. Van vagy hat darab, egész kis vagyon. Amint megérkezünk, magához hív s mondja, hogy délben engem visz ebédért, mindegy, hogy ki a soros. A bazár felé megyünk, én majd bemegyek, eladom a szappant, ő meg a bazár kapujából figyeli, hogy el ne zabrálják tőlem.

Katona a bazárba nem léphet be, súlyos vétség, fogda jár érte. Nyomós oka van ennek, sok kincstári holmi vált zsoldpótló rubellá a bazár forgatagában. Bazárt eddig csak kívülről láttam, most legalább belülről is meglátom, méghozzá félhivatalos üzleti ügyben.

Nagy hírtelenjében arra nem is gondoltam, mi lesz velem, ha bűnszövetségbe keveredem a Hosszúval. A bazár iránti kíváncsiságom, meg a jogosan járó jutalék kiverte a fejemből még a gondolatát is annak, hogy évekre büntető lágerbe kerülhetek, de a legjobb esetben is kapok annyi puskatust, hogy örök életemre megemlegetem a szevasztopoli bazár iránti kíváncsiságomat. Korábban indulunk az ebédért. Látszik a katonán, nagyon számít a pénzre. Lehet, hogy kislány van a dologban, ezért gyűjtögette szorgalmasan a főkötőre, papucsra átváltoztatható szappan valutát.

Megérkezünk a bazárhoz. Körben fakerítés, a kapunál fabódé, idős puskás civil felügyel a rendre. Engem sem szabadna beengednie, hiszen én is egyenruhás vagyok, de a katona valamit pusmog az öreggel, így szabadon járok-kelek a zsibongó tömegben. Nem megyek távol a kaputól, hogy ne kerüljek ki a katona látóköréből. A kerítés mellett hosszú sorokban állnak az árusok. Előttük a földön a kincsük, gyúrótábla, lavór, tarisznya, kissámli, köteg aprófa, román katonaköpeny, német katonacsajka, még egy magyar kincstári kulacs is kínálta magát. Az élelemsoron alma, hagyma, krumpli, káposzta, uborka.

Elbámészkodtam volna akár estig is, de már az utolsó darab szappant is megvették nyitott tenyeremből. Száz rubelt mondott a katona darabjáért, de én inkább tíz cservonyecet mondtam, mert az ugyanannyit ér, de kevesebbnek hangzik.

Percek alatt eladtam a hat szappant. Gyors léptekkel igyekszünk mielőbb eltűnni a bazár környékéről. Látom az arcán, megkönnyebbült a katona. Nem volt ez veszélytelen dolog, tilos nekik még beszélgetni is velünk, nemhogy lepaktálni holmi bazár ügyben. Nagylelkűen nekem adja az üres szappanos zacskót. Láthatja a képemen, hogy több jutalmat vártam, gyorsan megnyugtat, hogy mindkettőjük déli kenyerét is nekem adja.

Ez már valami! Jó félkiló kenyér tetézi, a kívülről mindig kíváncsian bámult bazár belső látványát. Úgy megtetszett a dolog, hogy akár a fogság végéig is elszegődnék szappanárusnak a szevasztopoli bazárba.

Már vagy három hete építjük a villát. Összeszokunk lassan. Sem a katonák, sem mi nem cserélődünk. Elvinne a Hosszú minden nap ebédért, de a többiek már a szappannál is morgolódtak. Mindenki vágyódik a déli sétára.

Egyik délután a Hosszú tátott szájjal bámulja a völgybe futó ösvényt, majd az őrtoronyra pillant, és éktelen röhögés tör ki a torkán. Mi lelhette? Napszúrást kapott talán?

De nem. Röhögéstől eltorzult arccal mutogat a mellette álló munkavezetőnek. Hol a völgybe, hol az őrtoronyra, amitől már a prарáb is fuldoklik a nevetéstől. Mi is körbe álljuk a két oroszt, mi a fenén röhögnek ilyen kitartóan?

A toronyban posztoló őr a tengerre bámul, hátát mutatja, nem látni rajta semmi röhögni valót. Az ösvényen valami hosszú deszkaféle alá bújt gyermeksor csörtet lefelé. Százlábút játszanak, vagy vonatosdit? Mi van ezen röhögnivaló? Kenyérbolt sincs, nemhogy játékbolt, valamivel játszani kell nyáron a gyerekeknek.

A síneknél megtorpan a vonatosdis csapat. Tétován körülnéznek s ledobják a fejük felett tartott deszkát a sínek mellé.

Most már mi is látjuk. Nem deszka az, hanem létra! A tenger hullámzását önfeledten bámuló toronyőrünk talpa alól csenték el a szemfüles kis tolvajok. Ettől kapott röhögő görcsöt a Hosszú! Szép kis őr a társa. Fényes nappal kilopják a talpa alól a létrát.

Nagy kincs a fa, száz rubelt is adnak egy köteg gyújtósért. Ezek a kis tolvajok értik a dolgukat. A sín alá feszítik a létra végét, s nagy szakértelemmel tördelik apróra. Kiad ez jó háromkötegnyi gyújtóst is. A bazárban nem kérdezik, honnan van a fa, a kapuőr meg szemet huny a gyerekhad felett. Tudja, hogy apátlan, anyátlan, romházakban megbúvó, sorsukra hagyott kis szerencsétlenek.

Rádöbben a toronyőr a röhögés okára. Dühbe gurul, de nem a létráért. Hogy meri őt kiröhögni ez a fogoly népség! Ráadásul létra híján le sem tud jönni, hogy szétcsapjon közöttünk.

De ez még hagyján. A Hosszú biztosan nem tartja a száját, fél garnizon röhögi majd az ellopott létrát.

Jól sejtette! Másnap már nem is volt becsületes neve, Létrásnak csúfolták Szevasztopol-szerte.

— —

TRAFÓHÁZ

Az esti bevonulásnál nyolcunkat kiolvassák a sorból. Két kőműveshez hat segítőt. Az ilyen kiválogatás mindig új munkahelyet jelent. A kőművesek társasága nem sok jót ígér, a kő meg a malter nem csak nehéz, de ehetetlen is. Nálunk pedig az a jó munkahely, ahol jól lehet lakni. Mindegy, hogy mivel – akár nyers marharépával is – csak megteljen a gyomor. Ha a munkahelyen jóllakunk, vacsora levesünket elcserélhetjük dohányért olyan fogolytársainkkal, akik a lágerkoszton kívül nem jutnak hozzá más harapnivalóhoz.

Nem cigarettázom, ha dohányhoz jutok, azon nyomban kenyérre cserélem. Örökös éhségérzet hajt a kenyér után. A lágerudvar esti forgatagában elcsereberéljük a munkahelyen elcsent kapcának, foltnak való géprongyokat, dohányos dózninak való alumíniumlemez darabkákat, szóval mindent, ami egy kavicsnál többet érő. Lakatosműhelyekben dolgozó társaink formás kanalakat, fényesre csiszolt varrótűket, csattanós pilingájú bicskákat árulnak kenyérért, dohányért. Ezek közül csak a bicska kockázatos, mert tiltott tárgy. Ha a szinte mindig köztünk sündörgő, NKVD-vel lepaktált fogolytárs besúgó beárulja az eladót meg a vevőt, a verésen kívül könnyen büntetőszakaszban találják magukat.

Ezeket a besúgókat könnyen felismerjük júdáskásától kerekebb arcukról, szembenézést kerülő vizsla tekintetükről.

Nagy ritkán kapunk csak pár rubel fizetést, ezért a dohány vált pénzhelyettesítő valutává. Árfolyama alig változik, négy sodrásért húsz deka kenyér, két sodrásért egy adag leves jár. A mahorka is ilyen árfolyamon megy, de abból egy csipettel több jár egy sodrásba. Rosszul alszom. Egész éjjel az új munkahely forog a fejemben. Valami megmagyarázhatatlan nyugtalanság fog el, ha megtudom, hogy új munkahelyre megyünk. Pedig teljesen mindegy, hogy izgulok-e, vagy nem, úgy is csak akkor tudom meg, hogy hova megyünk, amikor már odaértünk. Nem szokás itt megmondani semmit. Fogoly életünk legnagyobb kérdésére is – mikor engednek haza minket – egyre csak az a válasz, csort znáj, vagyis ördög tudja, vagy szkoro, magyarul nemsokára. Ki sejtette, hogy itt a nemsokára három-négy évnél kezdődik.

Jobb is, hogy nem tudjuk. A nemsokára-hazatérés reménye tartja bennünk a lelket, százszorozza meg erőnket az évekig tartó monoton kényszermunka nyomorúságos elviseléséhez.

Reggel az elsők között számolnak ki minket. Először a távoli munkahelyekre menőket indítják, hogy a nyolcórai munkakezdésre ők is kiérkezzenek. Brigádonként számolják ki a majd kétezernyi foglyot. Kétórányi járás a legtávolabbi, félórányi a legközelebbi munkahely.

A város csupa rom. Két ostrom és négyévi bombázás szinte porig verte. A férfiak már a háború elején bevonultak katonának, vagy a hátországba telepített hadiüzemekkel családostul keletre települtek. Az asszonyok, gyerekek, meg a maradék férfiak a front elvonulása után elkezdtek visszaszállingózni. A városszéli kertes házikókban húzódnak meg. Ezek a kis házak – ha megtépázottan is – de átvészelték a háborús éveket. A tavasz beköszöntével megélénkülő utcácskák zöldellő pántlikákként futnak le a völgybe. Szevasztopol és környéke körben dimbes-dombos, sziklás partú öblök karéjára tekint le a város. Bárhonnan gurul is el egy kerek kis kopejka, valamelyik öböl kék vízébe pottyan.

Fiatal katona kísér minket. Ugyanolyan szótlan, mint a többi őr, nem beszélget velünk, csak parancsot ad. Tekintélyét szuronyos puskája őrzi. Szigorú az őrzés, kézben tartott, csőre töltött fegyver a szabályzat. Két év is eltelik, mire megenyhül s felkerül a puska a vállra.

Szép nyári reggel van. Ha szabadok lennénk nótázva rónánk az utcákat, de most a csend szegül útitársunkul. Néma gondolatok zsongnak a fejünkben. Otthon jár mindenki, a múlt, vagy a jövő szépséges percei teszik elviselhetővé a lassan múló időt. Húszéves sem vagyok, fiatal vérem szűnni nem akaró vággyal űzi bársonybőrű lányok álomképeit. Vajon, mosolyog-e még rám vágyakozó szempár? A családosoknak még rosszabb. Életjel nincs rólunk, vár-e a feleség a bizonytalanra, vagy hűtlen prédája az otthoni világnak.

Kegyetlen a sors. A testi megpróbáltatások mellé ránk oszt még jó adag lelki gyötrelmet is.

A katona hangja zökkent vissza a valós világba. Kis utcában parancsol állјt, egy transzformátorház tövében. Toronyféle ez, nyolcméternyi magas, háromméternyi széles oldalfalakkal. A bombaszilánk ütötte lyukakat téglával berakták, csak a bepucolás vár a mi kezünkre. A civil munkavezető még nem ért ide, addig a katona leülést – szagyisz – és dohányzást – zakurity – engedélyez. A sok parancs közül ez a kettő a pihenést szolgálja.

Félóra sem telik, jön egy teherautó púposra pakolva. A munkavezető száll ki a vezetőfülkéből. Sietős ember lehet, a lába még földet sem ér, de a kezével már sürget a lerakodásra. Érti a dolgát, minden van a teherautón, ami csak kell a transzformátorház bepucolásához. Kőműveskanál, simító, fandli, lapát, kötél, csiga, kalapács, ácskapocs, meg két vadonatúj vastalicska. Az állványhoz vascsövek, hozzávaló bilincsekkel meg pallókkal. Vascsőből kőművesállványt most látunk először, olyan új ez nekünk, mint fogságunk elején a davaj meg a mahorka. Formás ládát ácsolunk néhány pallóból, ebbe önti majd az autó a készen hozott maltert. Ma csak a szerszámokat rakjuk bele, a pallókkal meg lefedjük a tetejét.

Reggel kitör a gyalázat. Szőrén-szálán eltűnt palló is, cső is. Toporog a katona, most mit csináljon? Sorba állít minket, indulást vezényel, megyünk az első kertajtó elébe. Beszól a katona. Fél szeme minket őriz, fél szeme meg a kert bokrait vallatja. Még elő sem kerül a kert gazdája, máris beküld két foglyot, hozzák ki a lugas zöldjében árválkodó csövet.

Delet ütnek az öbölben a hadihajók mire minden előkerül. Testvériesen osztoztak a közelben lakók, jutott mindenkinek cső, vagy palló. Amilyen csendben csenték el, olyan szótlanul adják vissza, sehol sem kerül sor hangoskodásra. Majdhogynem kedélyesen zajlik le az egész, mintha komámasszony hol az ollót játszanánk egymással. Játszhatnánk ezt akár minden nap is, a kertek gazdái almával, hagymával tetézik a kertet járt holmit.

Van, ahol hosszasan sutyorog a katona, lehet, hogy valami tilosban sántikál?

Másnap – ahogy a pallókat leszedjük – vödörnyi almát lelünk a láda sarkában. Mégis csak rendes népek lakják a mi kis utcánkat, vagy tán akarhatnak tőlünk valamit? Délután velünk van a teherautós prajáb, estére készen áll a vascsöves állvány. Ügyes egy szerkezet ez, nem kell hozzá se szög, se szekerce, két csavarkulcs elég a felállításához. Megjön az első malter is, billenős autóból zúdul a ládába. A kőművesek már jó darabon leverték a régi vakolat maradékát s vízzel locsolják be a csupasz téglákat. Száraz, poros téglán nem áll meg a malter. Olyan az, mint a belisztezett gyúrótábla, leperdül arról még a kövér malter is.

A malteros autó kíváncsiságot ébreszt a szomszédos házakban. Asszonyok a házak gazdái, legtöbbjük magányos. Egyre csak szemlélik a mesterek munkáját. Némelyik a maltert is mustrálja, nem nagyon sovány-e, van-e elég cement és mész benne, állja-e majd ősszel a tengerről dübörgő sós szél támadását?

Az állvány tetején dolgozom, a malteros vödröket rakom a csigától a mesterek keze alá. Cseppet sem unatkozom, a lombok közt kitárulnak felém a szomszédos házak rejtőző kertjei. Szegényes még minden, a háború négy éve a sosem volt gazdagságból is jócskán lecsípett. Néhány tyúk kapirgál a kertek zöldjében, ugatást, nyávogást csak néha hallani, nem jut itt maradék kutyának, macskának, emberszáj vár itt minden ehető falatra.

Kicsi házak ezek, szoba-konyhásak, kiszorul az élet nyáron a szabadba. Zártak a kertek, idegen szemektől téglafal óvja lakói titkait. Innen fentről bezzeg akad látnivaló! Napsütötte bőrű, szőkekontyos menyecske pancsol önfeledten jókora teknőben. Hát, nekem éppen jól jön, hogy nincs fürdőszobája!

Őrünk időnként magunkra hagy minket. Előtte hangosan számba veszi mind a nyolcunkat, lássuk felelősségét a pontos létszámért. Hamar feltalálta magát az asszonynépség közt, jókedvűen járkál udvarról udvarra. Púp lehetünk most a hátán, odaadná ingyen a puskáját, ha az őrzésünktől is megszabadulhatna.

Valami nagy csoda történt. A katona halk szóval lehívja az egyik mestert az állványról és bizalmas beszélgetésbe elegyedik vele. Vajon mi történt, hogy fogollyal társalog?

Már tudjuk mi is. A teknőben meztelenkedő menyecske házán kell pótolni a lemállott vakolatot. Ez aztán nem nagy ügy. A mester maga mellé vesz két segítőt, felken a ház falára pár talicska maltert, és már meg is nőtt őrünk ázsiója a fürdőző szépségnél.

Megváltozott a világ! Néma cinkosai lettünk bővérű őrünknek. Szaporábban fogy a malter is, egyre több gurul el a talicska ölében. Nem csak a katona, mi is jól járunk,

alma, szőlő, hagyma jön érte cserébe. Rágcsálunk is egész nap, hol almát, hol hagymát ropogtat a fogunk.

Nem halad a munka, mármint a tornyon. Még mindig a legfelső pallón tanyázunk. Én ugyan nem bánom, ha egy sorral lejjebb hurcolkodunk, felére se szűkül a látóhatárom. Egy ideje a katonát figyelem. Alattam áll, puskája tusa felfelé néz, szuronya meg a földet célozza. Aprókat bököget, csak nem hangyákat akar felnyársalni hosszú szuronyára? Ennek muszáj utánanéznem. Szólok is a maradék mesternek, kezelje egy kicsit a csigát, míg én felderítem az őr bolondériáját. Lejjebb mászom egy sort, innen jobban látom kitartó játékát. Szuronya hegyével bakancsa varrását piszkálja, egy darabon látszik is a fehér kapcarongy.

Bolond ez! Mi ütött belé, hogy a szomszéd menyecskék helyett a bakancsát böködi?

Másnap aztán kiderül a rejtély. A szurony szaggatta bakancs helyett fényes csizma feszül a katona lábán. Fejtetőn áll itt is a kincstári igazság. Aki óvja a bakancsát, az sose kap újat, aki szétszaggatja, annak új dukál. Csizmára ácsingózott a mi katonánk, azért kapta szuronyhegyre civiles bakancsát.

Az új csizmától egész nap mehetnékje van. Szinte már féltjük az ellenőrzéstől. Biztosan jó időre hűvösre kerülne, mi meg kezdhetnénk egy új katonával. A prajáb is elveszett. Napok óta felénk sem néz, csak a maltert küldi szorgalmasan. Biztosan sok száz ember tartozik alája, ez a nyolc fogoly nem számít ekkora létszámnál. Jobb is, hogy nem jön! Még a végén megszűnne ez a földi paradicsom. Tíz autó malterból három, ha van a tornyon, a többit a szomszédos házacskákra kentük. Kárba éppen nem veszett, de nem biztos, hogy a prajáb is így látná a dolgot.

Lassan elkészülünk, szárad a friss malter körben a tornyon. Szebb lett az utca is, friss vakolat simul sok kis ház oldalán. Őrünk is megúszta a nagy szomszédolást, nem néz felénk se kapitány, se prajáb, kedvünk szerint élünk szűk kis világunkban. Mire végzünk, nem sok dolga lesz a teherautónak. Ahogy fogy a munka, fogy a palló, cső is. Talicskánk is egy van, elgurult a párja a fölkent malter után. Most meg éppen egyenesen felénk tart egy hegyes-begyes, gyors léptű asszonyság. Se szó, se beszéd, megfogja egy szem talicskánkat s mintha világéletében ezt tologatta volna, indul az utcán felfelé.

Intek a katonának, kiáltson rá! Mi lesz, ha még ennek az egy talicskánknak is lába kél?

A katona rám mereszti tágra nyílt szemét s száján keresztbetett mutatóujjával csendre int. Tabak jeszt – van dohány – szűri ki a foga közt s rákacsint a félig nyitott tarisznyájából kikandikáló dohánypaklikra. Kettőt kivesz, gáláns mozdulattal a lábam elé dobja.

Így mindjárt más! A két pakli százgrammos feodóziaiból jut mind a nyolcunknak jó negyven sodrás. Ennyiért még a frissen vakolt tornyot is odaadnánk, állványostól, katonástól!

Elmúlt ez a pár hét, szép emlékké olvadt torony is meg őr is. Néha-néha nagy hullámok hátán teknőt álmodom, kibontott szőke konty selymes vitorlája.

— —

TÉGLA

Szevasztopol és környéke romokban hever. 1944 májusában foglalták vissza a szovjet csapatok. A felszabadító harcok újabb rombolásokkal tetézték a német ostrom pusztításait. A hadikikötő hol a német, hol a szovjet bombatámadások célpontja volt. Az ostromokat átélt, vagy a város visszafoglalása után visszaszivárgott lakosság kihúzódott a városszéli dombokon megbújó kertes házakba. Ezek sem úszták meg a háborút rombolás nélkül, de a földszintes házakat, romházakból összegyűjtött anyagokból lakhatóvá lehet tenni.

1945-46-ban, szinte minden vasárnap kivonulunk a városba, hogy a fontosabb utcákról eltakarítsuk a lebombázott házak romjait. Hatnapos munkahetünk hétnapos lett. Az utcák nevét nem tudom, mert az utcanévtáblák is a romok közt hevertek.

Egyik esti bevonuláskor a napostiszt „kettévágta" a brigádunkat. Reggel tizenöten külön vételezzük a kenyerünket, és külön állunk sorba a levesért. A déli kenyerünket is kiadták, ebből megtudjuk, hogy délben nem hozzák ki az ebédet a munkahelyünkre.

Kivonuláskor a megcsonkított brigádunk után sorolunk be. Őrzésünkre a kapunál külön katona szegődik mellénk. Az első útelágazásnál elkanyarodunk a város központja felé. Az utcák egyre romosabbak. Emeletes házsorok lehettek, mert a romok néhol az egész úttestet elzárják.

Másfél órás gyaloglás után egy ötemeletnyi magas, csodák csodájára állva maradt téglakémény tövében találkozunk munkavezetőnkkel. Szép szál, ősz hajú, hetven év körüli ember. Eltérően a civil férfiak zömétől, nem vállapjától megfosztott katonaruhát, hanem vasalt élű sötétkék nadrágot, és hozzá állógallérú, derékon átkötött rubáskát – orosz inget – visel. A katona aláírat munkavezetőnkkel valami papírt, aki felénk fordulva, lassan tagolva a szavakat mondja, naponta két autóra való követ kell a romokból kibányásznunk, és a kémény mellett heverő tróglikon az út szélére hordanunk. Olyan helyre kell a köveket raknunk, hogy az éjszaka értük jövő teherautók a kőrakások mellé tudjanak állni.

Gyanítom, hogy más lágerbeli hadifoglyok jönnek a kőért. De azért, hogy ne találkozhassunk egymással, inkább éjjel dolgoztatják őket.

Gazdánk nem fecséreli az időt. A kémény tövében álló romos kazánházba vezet minket, ahol csákányok, feszítővasak, kőműveskalapácsok hevernek, kupacokban. Szevasztopolban a házak zöme terméskőből épült. Ez a rengeteg rom, kifogyhatatlan kőbánya az újjáépülő házakhoz. Persze, keményen meg kell dolgozni minden egyes kőért. Jó habarccsal dolgoztak a régi mesterek, a szekrény nagyságú tömbökből csak feszítővassal, csákánnyal tudjuk kifejteni az ökörfejnyi kőkockákat. Eső nem esik, víz még ivásra sincs, meztelen felsőtestünket vastagon belepi az izzadsággal keveredett, szürkésfehér kőpor.

Ez volt a belváros. Az utcasor kétemeletnyi magas lehetett. Tengerésztisztek, kereskedők, jobb állású hivatalnokok lakhatták a cári időkben. Az épületek romjaikban is őrzik régi méltóságukat. A törmelék jótékonyan eltakarja a proletár családok honfoglalását követő társbérletesítések kicsinyes nyomorát. Bár semmiféle ennivaló, vagy egyéb érték nem kerül utunkba, mégis szívesen járok ide dolgozni. Fantáziámban újjáéled a belváros. Megelevenednek a cári idők regényekből ismert figurái. Megjelenik előttem a budapesti mozikban játszott „Szebasztopol páncélos" című film plakátja. Nem tévedés a „v" betű helyett írt „b", ugyanis a film címében így írták Szevasztopol nevét. A filmet nem láttam, de ha a Szevasztopol nevű páncélos hadihajóról szól, akkor a filmbeli csatahajót látjuk nap mint nap, az öbölben. Láthatóan a Fekete-tengeri Flotta legöregebb csatahajója. Nagyöblű ágyúi nem a torony aljában vannak elhelyezve úgy, hogy forgatni lehessen őket, hanem a hajótest fedélzetének vonalát megtörő beszögellésekben. Hátránya ennek, hogy innen csak oldalirányba lehet lőni. 1904 végén, vagy 1905. január 1-jén – amikor a Sárga-tengerhez közeli PORT ARTHUR erődöt 329 napos ostrom után a japánoknak feladták – legénysége a kikötőben elsüllyesztette, de később az oroszok újjáépítették.

A tengernyi rom láttán arra gondolok, hogy az ember a legostobább lény a földön. Egyik tudós csoport kifejleszti a modern építkezésekhez szükséges anyagokat, technológiákat, a másik tudós csoport pedig az elpusztításukhoz készít hatékony, mi több, gyilkos eszközöket.

A harmadik – inkább politikus, mint tudós – csoport, indokot kreál a pusztító eszközök mielőbbi alkalmazására. Ez is jellemzője, az oly sok hasznos tudományban sikeres huszadik századnak.

A kibombázott, elszegényedett lakosság már mindent kiguberált a romok közül, még egy begyújtásnyi fahulladék sincs a törmelék között. A használható faanyag, tetőcserép a városszéli kis házak falába, tetejére vándorolt. A szükségben mesterekké válnak a kis házak lakói. Idős asszonyok úgy rakják a cserepet rozoga viskójukra, mintha egész életükben tetőn mászkáltak volna.

Katonánk szörnyen unatkozik a tűző napsütésben. Kulacsát már délelőtt kiissza, délután már csak egy-egy csepp nedvesség reményében emeli hosszan az ajkához. Ő is kenyeret ebédel, legalábbis nem látjuk, hogy enne hozzá valamit. Unalmában újratekergeti lábszárain a gyalogosbakancshoz dukáló lábszártekercset.

Nyugodtan dolgozunk. Gazdánk nem törődik velünk, naphosszat bújja a romokat. Isten tudja, mit kereshet. Lehet, hogy csak hűsölni jár. De, hogy le nem heveredik, az biztos, mert sötétkék nadrágja és rubáskája mindig tiszta. Minden nap elkészítjük a kétautónyi követ. Néha megnézi, hogy rendesen lekapirgáljuk-e a kövekről a régi habarcsot. Rá-rámutogat egy-egy habarcsmaradékos kőre, mi bólogatunk, azután úgy hagyjuk a követ, ahogy van. Eddig még egy követ sem hoztak vissza azzal, hogy rücskös az oldala.

Katonánk járja a környéket, hátha talál beszélgető partnert, vagy valamilyen vízlelő helyet. Láthatóan szenved ő is a poros szárazságtól. Velünk nincs gondja. Megszökni innen szinte lehetetlen. Körben tenger, csak Perikopnál van szárazföldi átjárás Ukrajnába. Ott azonban olyan járhatatlanok a hegyi utak, hogy az út és vasút részére Dzsankojnál építettek egy 8-10 km hosszú, a tengeröbölt átívelő fahidat. Hazafelé jövet – 1948-ban – mi is innen intettünk búcsút a Fekete-tengernek. A szovjet polgárok sem hagyhatják el lakóhelyük körzetét „propuszk" – hatósági engedély – nélkül. Hová jutna a szigorú állami munkaerő-gazdálkodás, ha a polgárok, kényük kedve szerint kóborolhatnának a Birodalomban. A Krím-félszigetről elűzött tatárok visszaszivárognának a Krímre. A lakásaikba, házaikba telepített besszarábok és szibériaiak nem biztos, hogy visszakívánkoznának régi lakhelyükre. Olyan káosz lenne, hogy felérne egy második forradalommal. Az élelmiszer-jegyrendszer végképp felborulna. Üzletek nincsenek, a munkahelyi magazinokban lehet beváltani az élelmiszerjegyeket. A szabad lakhelyválasztás joga megszüntethetné a Birodalom keleti részén kialakított zsidó „rezervátumot" is.

1989-ben – bécsi munkavállalásom idején – olyan szállodában laktam, aminek főprofilja a fenti „rezervátumból" Izraelbe kivándorló zsidó családok átmeneti elszállásolása volt. Többen tudtak németül, tőlük hallottam a rezervátumról.

Már egy hete járunk ide, amikor az Öreg négyünket elhív. Csákányosok vagyunk, vállunkon a szerszámmal, libasorban ballagunk gazdánk után. Az egyik romháznál megáll, és betessékel minket egy pinceablakon. Hűs, sötét pince, napfénytől beszűkült pupillánkkal vakon tapogatódzunk, de orrunk sötétben is lát! Erős szesz szag csapja meg, ehető-iható illatok szaglására mindig éber orrunkat. A szeszillattól egy csapásra megjön a látásunk. Annyira, hogy már azt is látjuk, hogy a szag a szomszéd pince lebombázott átjáróján keresztül szivárog a mi pincénkbe.

Közben az Öreg is leügyeskedte magát a pinceablakon. Nagy gyakorlata van a romjárásban, zaj nélkül terem köztünk. Biztat minket, csákányozzuk ki annyira az átjárót, hogy átbújhassunk a szeszes pincébe. Félóra alatt átszakad a fal. Szinte mellbevágó az erős szeszszag. Már bújunk is át a szűk nyíláson. Jön az Öreg is. Honnan, honnan nem, gyertyafényt varázsol, de egyre csüggedtebben betűzgeti a hordók címkéit. Mire az utolsó hordóhoz ér, még a gyertya is lekonyul a kezében.

Krászka – festék – mondja csalódottan, s egy-egy sodrás dohánnyal vigasztal minket.

Nem dohányzom, helyben elcserélem egyik társammal az esti levesééert.

Visszaballagunk. Az Öreg, száján keresztbetett mutatóujjával jelzi, ne dicsekedjünk fiaskójával, pincejárásunk alatt helyettünk is dolgozó bajtársainknak. Napokig alig látjuk az Öreget, csak néha-néha néz felénk. Szemével felméri az út szélére rakott követ, utána újra eltűnik a romházak gyomrában. Pár nap múlva magához hív. Mondja, hogy a másik három csákányossal együtt menjek utána. Megint egy pincébe mászunk. Várunk egy kicsit, hogy szemünk megszokja a pince sötétjét. Látszólag ép pince, meszelt bolthajtásait téglából formázták. Mit akarhat az Öreg? Orrunk, a dohszagon kívül más szagot nem érez. Az Öreg a bolthajtást szemléli. Kiveszi kezéből a csákányt, és feje fölött elkezdi bontani a boltívet. Pár ütés után kiesik egy tégla, puhán huppan gazdánk lába elé. Lenyúl érte, az ablakhoz viszi, gondosan megnézi mind a két oldalát. Megnyerhette a tetszését, mert egymás után feszegeti ki a feje fölül a téglákat. Olyan akkurátusan, mintha kukoricacsőről fejtegetné le egyenként a száraz szemeket. Visszaadja a csákányomat. Biztat minket, álljunk be egy-egy boltív alá. Ő sem rest. Kettesével cipeli az ablakhoz a földre hullott téglát, gondosan ügyelve, hogy még csak poros se legyen a nadrágja.

Nemsokára visszamegyünk, nehogy hiány legyen a két autó kőből. Útközben nagyon gavallér az Öreg, 10-10 cigarettát csúsztat a kezünkbe. Szájára tett ujjával jelzi, küldetésünk titkos, ne járjon el a szánk a boltívfejtésről. Pár nap alatt lecsupasztjuk a pince boltozatát. Nagy üzletköre lehet az öregnek, reggelre mindig eltűnik a lefejtett tégla.

Nap mint nap újabb téglabolthajtásos pincéket fedez fel. Mi négyen délig téglát fejtünk, csak délután csákányozzuk az ökörfej köveket. Az Öreg téglaüzletéből nekünk is csurran-cseppen. Helyettünk követ fejtő, időnként hangosan méltatlankodó bajtársainkat pár pakli dohánnyal lecsendesíti. A katonával is lepaktálhatott. Nem hiányzunk neki a létszámból pincetúráink alatt.

Egyik reggel jókora csörlőszerkezetet látunk a szomszéd romháznál. Ujjnyi vastag drótkötél tekereg a dobján. Mit akarhat ezzel az Öreg?

Nem soká kell várnunk, magához int minket, s nagy mozdulatokkal mutogat a kéményünk felé. Tégla, de még mennyi! Ezt akarhatja az Öreg ledönteni, a drótköteles masinával.

Alig törjük az oroszt, de megértjük, hogy öt csomag százgrammos dohányt ad annak, aki felköti a drótkötelet a kémény tetejére. Központi fűtés kéménye lehetett, felfelé szűkülően rakták, mint a gyárkéményeket. Csábító ajánlat. Fél kiló dohányból hetekig kipótolhatnám a kenyéradagomat. Valami mégis visszatart a kéménymászástól. Amíg töprengek magamban, megelőz Kovács, a beregszászi borbély. Már mustrálgatja is a kémény falán rozsdásodó vaskapaszkodókat.

Elég merész vállalkozás. Ki tudja, hogy a bombázásoknál nem lazultak-e meg a kapaszkodók? Ha nem is magasabb a kémény 4-5 emeletnél, nagyot lehet huppanni, már a feléről is. Derekán vékony kötéllel kezdi Kovács a mászást. Ezzel kell majd felhúznia a nehéz drótkötelet. Hosszú út lesz, hogy ráköthesse a drótkötél hurkot a kémény tetejére.

Szájtátva bámuljuk Kovácsot, míg az Öreg ránk nem szól, piszkálgassuk inkább a köveket, mert addig nincs bevonulás, míg nincs meg a két fuvar kő. Szívós legény a borbély. Már félórája mászik, de még mindig van vagy tíz kapaszkodó. Égeti a tenyerét a naptól tüzes vas, nem gondolt arra, hogy valami kesztyűhelyettesítő rongydarabot vigyen magával. Hétágra süt a nap. Rólunk is csurog az izzadság. Mit érezhet Kovács, a napra szegezve.

Végre felér. Ráhurkolja a kenderkötél végét a legfelső vasra, lenti végéhez meg ráköti az Öreg a drótkötelet. Két bajtársunk olyan ütemben tekeri le a drótkötelet a csörlő dobjáról, ahogy Kovács erejéből futja a kenderkötél cibálására. Egyre nehe-

zebb a drótkötél, fogytán lehet Kovács ereje. Végre hurok kerül a kémény nyakára. A második kapaszkodóhoz kenderkötéllel kiköti a hurkot, hogy a csörlő tekerésekor ne csússzon lejjebb. Lábfejével kitapogatva a kapaszkodóvasakat, holtfáradtan ereszkedik Kovács vissza a romokra.

Mára elég a színházból, az öreg munkára buzdít minket. Kovácsnak becsülettel leszámolja az öt pakli dohányt. Ekkor még nem sejtettük, hogy a kéménycsatában egyedül Kovács lesz a nyertes. Mindenki más vesztesként kerül ki a nagy vállalkozásból.

Másnap reggel a csörlőhöz vezényel négyünket az Öreg. Ketten-ketten tekerjük a dob tengelyén lévő hajtókarokat. Feszül a drótkötél, de gazdánk azzal nem számolt, hogy a kémény nehezebb, mint a csörlő. Minden nekirugaszkodásunkra szöcskeként ugrándozik a csörlő a kémény irányába. Az Öreg először meghökken, majd visszaküld minket csákányozni. Eltelik a nap, szenzáció nélkül. Másnap reggel újít az Öreg. Drótkötéllel kipányvázza a csörlőt, egy vén akácfa deréknyi vastag törzséhez. Újra nekilátunk a csörlőtekerésnek. Megátalkodott a kémény is, akác is, egy centit sem tudunk hajtani a csörlő dobján.

Elkomorul az Öreg arca. Ez a fiaskó nem volt a tervében. Mehetünk megint követ csákányozni.

Másnap reggelre felfrissült az Öreg. Nagy halom ócska munkakesztyűt oszt ki köztünk, és libasorba állít minket a feszülő kötél alá. Mutatja, hogy csimpaszkodjunk bele, és hintázzunk rajta teljes súlyunkkal. Kesztyűn keresztül is szúr a drótkötél, de fütyülünk rá. Nagy ordibálások közt hintázunk, két métert is lódít rajtunk a sodrony ringása. Egy-egy nagyobb hintázásnál meginog a kémény hegye, de lefogyott testünk súlya meg sem kottyan a kémény derekának.

Gondterhelten jár-kel az Öreg. Konok lépteiből látni, nem adja fel a harcot. Kíváncsian várjuk, mit eszel ki a dőlni nem akaró kémény leküzdésére? Még a végén újabb öt pakli dohányába kerül, hogy a drótkötél visszatekeredjen a csörlő dobjára.

Reggel – meglepetésünkre – egy teherautó ácsorog az út szélén. Az öreg máris hajt minket, bányásszunk ki gyorsan egy rakományt. Legújabb stratégiája szerint, a kővel megpakolt teherautóhoz köti a csörlődobról leszerelt drótkötelet. A sofőrt eligazítja, hogy lassú menetben feszítse ki a kötelet, s ha már elég feszes, hirtelen gázadással billentse ki egyensúlyából az engedetlen kéményt.

A sofőr igyekszik, de mivel háttal ül a kéménynek, nem sikerül eltalálnia a hirtelen gázadásra legalkalmasabb pillanatot. Leoldjuk a kötelet a kocsi faráról, megfordul a sofőr, mi meg beakasztjuk a hurkot a GMC első vonóhorgába.

Ropog a sodrony. Kíváncsi arccal bámuljuk a sorsdöntő kötélhúzást. Ki győz? A tűzben edzett kémény, vagy az amerikai terepjáró, megizmosítva soktonnányi kővel.

Nem tisztességes verseny ez. Az öreg kémény – hurokkal a nyakában – egy szál magában áll. Mi meg tizenheten drukkolunk, a száznál is több lóerős benzinkolosszusnak.

Lehet, hogy sok lúd disznót győz?

A kémény, hurokkal a torkán is őrzi büszkeségét. Nem hajlik meg, csak meginog, majd feszülő testtel, méltóságteljes lassúsággal előre dől. De nem roppan össze! Sőt, még arra is van ereje, hogy feszes dőlésében megtorpanjon, s deréktól lefelé, hirtelen bicsaklással visszaüljön, évtizedek óta megszokott fészkébe.

Hatalmas robajjal, csak meghurkolt nyaka zuhan a romok tetejére.

Nehéz pillanatai vannak az öregnek. Sok pénzébe kerülhetett a csörlő meg az autó. Kész tönkremenés, ha nem fizet a kémény ezernyi téglával.

Alig ül el a por, csákánnyal kezében rohan, s csapkodja a ledőlt kéményt, eszeveszetten. Szikrázik a csákány, de a kémény tartja magát. Úgy összeégtek a téglái, hogy szétverni sem lehet őket. Inkább elporladnak a csákánycsapásokban, de nem hagyják cserben egymást, haló porukban sem.

Az Öreg még nem fogta fel végső vereségét, amikor a mögötte álló katona – kibicnek semmi sem drága grimasszal az arcán – súgja felénk:

„Kirpics nyet!" – Tégla nincs!

E két szóval a katona röviden, de velősen lezárta a kéménycsatát. Mindkét öreg hősiesen küzdött, mindketten győzelmet érdemeltek volna, de elbuktak. A mi Öregünk lelkileg is elvérzett. A kémény-kudarc után már pitiáner pincetégla lopáshoz sem maradt kurázsija.

— —

BICSKA

A hajnali tolongásban elcsúsztam a latrinán. Ilyenkor harminc-negyvenen is tolongunk a kis kerek lyukak körül. Siet mindenki, hogy ne késsen el a kivonulásról. A latrina padozata télen-nyáron olyan csúszós, mint a korcsolyapálya. A gyengébb foglyok nem guggolnak le a lyuk fölé, mert nincs már annyi erejük, hogy a guggolásból fel tudjanak egyenesedni. Kapaszkodó meg nincs a latrinákon rendszeresítve, ezért az ürülék egy része a lyukak köré potyog. Ha még sár is van, tovább romlik a helyzet. Évek alatt sem oldódott meg ez az áldatlan állapot, mivel száz egyéb, ennél gyötrőbb bajunkra sem került orvosság.

Most itt állok mindkét kezemről csöpögő, sárral keveredett fekáliával.

Vízcsap, vagy bármi más kézmosási lehetőség csak a kórházban, pékségben és a konyhán van. Azoknak még a közelébe sem mehetünk mosakodás ürügyén. A hetenként egyszeri fertőtlenítés és zuhanyozás is a láger kapuján kívül, de a szintén háromsoros szegesdrót kerítéses gazdasági udvarban lévő fertőtlenítő barakkban történik. Ide is szuronyos őrök kísérnek minket, mintha dolgozni mennénk.

Mire végigfut az agyamban, hogy miként tisztulhatok meg ettől az undorító mocsoktól, a brigádomat már kiolvasták a kapun. Most már mindegy, ez a munkanapom elveszett. A latrinától nem messze találtam egy kis száraz helyet, ahol addig dörzsöltem a földhöz a kezeimet, amíg megszabadultam a nagyja mocsoktól.

Két év is eltelt, amíg a láger parancsnoka belátta, hogy kétezer embernek mégis csak jár egy vízcsap. Ezt a vízcsapot a fogoly lelemény úgy szaporította meg, hogy az egyik lakatosbrigád darabokban belopott a lágerba tízméternyi kétcollos csövet, amit a munkahelyükön úgy készítettek el, hogy vízszintesen a csaphoz lehetett csatlakoztatni. A toldalék földre néző részén félméterenként lyukak voltak, amikből akkor folyt a víz, ha a lyukból kilógó öt centi hosszú, makaróni vastagságú réz rudacskát megemeltük.

Rájöttek erre az örökké szomjas verebek is. Isten tudja, hogyan tudták megmozdítani a testüknél nehezebb rudat, de addig-addig verdesték a szárnyukkal, míg elmozdult a helyéről és néhány csepp víz a csőrükre csöppent.

Miután az utolsó munkába menő brigád is elhagyta a lágert, a lemaradók ötösével felsorakoznak a lágerkapu mellett. Ki ezért, ki azért maradt le, de ez nem érdekelte a napostisztet. Felírta a nevünket, brigádunk számát, ezután a napi lemaradók részére kupacba rakott söprűk közül mindenki választott egyet, és el kezdtük söpörni a port a láger egyik feléből a másikba, majd kis pihenő után meg vissza. Ez csak arra volt jó, hogy dolgozzunk valamit, ne pusztítsuk munka nélkül a kincstári kosztot. A kiesett munkanap helyett vasárnap a kikötőbe megyünk hajót rakodni, így a lágert nem éri veszteség.

Ha a brigádom akkor megy a fürdőbe, amikor én a kikötőben dolgozok, azon a héten kimaradok a fertőtlenítésből, zuhanyozásból, ing és gatya cseréből.

A város éppen hogy ébred a kétszeri ostromból. Rom hátán rom, ép ház még mutatóban sincs. Civil férfit az építkezéseken alig lehet látni, hadifogolysereg építi újjá Szevasztopolt. A kikötőben nehéz csaták sebeit piheni a Fekete-tengeri Flotta. A főszerep most a teherhajóké, éjjel-nappal hozzák az építőanyagot. Kő-, tégla- és deszkahegyek borítják a rakpartot. Csak a cementet nem lehet a parton hagyni, mert betonná keményedne a gyakori esőben. Sok román hajó is ingázik Szevasztopol és román kikötők között. Személyzetük szovjet haditengerész. Ágyúkezelőkből darukezelők lettek, de tengerész rohamkésüket büszkén viselik derékszíjukon.

Eljött a vasárnap. Ma dolgozom le a söprögetéssel elhenyélt munkanapot. Vajon milyen hajó vár ránk?

Az ömlesztett cementnél nincs undokabb anyag. Télen még csak hagyján, de ahogy melegebbre fordul az idő, a hajó gyomrában félmeztelenül is folyik az izzadság rólunk. A cement meg csak erre vár. Beleeszi magát izzadtságtól nedves bőrünkbe. Nem kíméli szemünket, orrunkat sem. Szánk sarka kipállik, betont köpünk még másnap is. Félóra cementlapátolás után saját anyánk sem ismerne ránk, olyan egyforma szürkék leszünk a testünket borító cementtől.

Már a rakparton járunk, egymás után hagyjuk el a megrakott hajókat. A deszka rakomány messziről sárgállik a hajó fedélzetén, de a cement alamuszi, meglapul a hajó gyomrában. Érzi, hogy már a látásától is rosszul lesz a fogoly. Lehet, hogy ma szerencsénk lesz, egy olyan hajót sem látunk, amelyik üres fedélzettel is mélyen merül, istenverte rakományától. Román deszkás hajónál álljt parancsol a katona. Úgy látszik, megússzuk a cementet. Már ez is valami, ha már az egyetlen pihenőnapunk oda is van.

A deszka egyenesebb jellemű a cementnél, nyíltan mutogatja szálkáit meztelen tenyerünknek. De mégis ez a jobbik rossz. Ráadásul fenyőgyanta illata terjeng már a parton is. Mi, jobb erőben lévők leszünk a kötözők, ugrálunk is már át a fedélzetre. Két drótkötél egy máglya deszkához, hat fogoly a két drótkötélhez. A gőzdaru kötelén hatalmas vashorog himbálódzik felénk, ebbe akasztjuk a máglya alatt áthúzott kötelek füles végeit. Könnyű a dolgunk, úgy céloz a matróz a vashoroggal, mintha célba lőne. Nyikorog a gyantás deszka a drótkötél szorításában. Egy-egy nagyobb reccsenésnél ijedten rebben szét a parton nyüzsgő, rakományt váró fogoly népség.

Született kötözők vagyunk, ég a kezünkben a munka. Parton maradt társaink szálanként cipelik a deszkát a civil munkavezető utasítása szerinti helyekre. Innen, fentről úgy látom, hogy három méretre szortíroz. Ahogy nőnek a parton a deszkahegyek, úgy kerülünk mi egyre lejjebb a hajó gyomrába. Sajog már a tenyerünk. A drótkötél acélszálai sem barátságosabbak a deszka szálkájánál, de legalább nem törnek bele az ember tenyerébe. Otthon vérmérgezést emlegetnének, ha meglátnák drótkötél-

szaggatta tenyerünket. Itt még megmosni sem tudjuk a kezünket, mégis csak apró sebek maradnak a deszkáshajó után.

Nagy ellentmondásnak látszik, de a végtelen víz partján még kezet mosni sem tudunk. Pedig így van. A hajókból kiömlő olajtól szinte összeragadnak a rakpart falát paskoló hullámok. Munkaruhát, védőruhát nem kapunk. A félévenként téli-nyárira cserélt egy rend felsőruhánk – köpeny, zubbony, nadrág – és a hetenként cserélt ingünk, gatyánk, egyben a lepedőnk, paplanunk, pizsamánk, ünneplő- és munkaruhánk is. Törülközőnk, zsebkendőnk nincs, kapcarongyot sem kapunk. Munkahelyen elcsent géprongyokból, vagy papír cementeszsákból tépünk kapcát a lábunkra. Bakancsunkat a láger suszterműhelyében toldozzák, foldozzák. Bőr anyaguk nincs, azzal dolgoznak, amit a foglyok a munkahelyen el tudnak lopni.

Valószínűleg az életével fizetett a cipőtalp lopásért egyik társunk. Nem bírta elviselni a szinte már talpnélküli, lábfejéhez villanydróttal felkötött bakancs nyomorúságát, ezért abban a hiszemben, hogy jó lesz cipőtalpnak, kivágott egy darabot annak a tehervagonnak a légfék tömlőjéből, amelyikből éppen sódert rakodtak. Megfogták, félholtra verték, többet nem láttuk őt.

Egyik télen a géhás tiszt parancsára leszedték rólunk a bőrbakancsot, és egybefatalpas, vékony vászonból varrt felsőrészes cipőt adtak helyette. Még járni is fárasztó volt benne, nemhogy dolgozni. Hazatértem után hallottam, hogy a német koncentrációs táborokban ilyen facipőben járatták a foglyokat.

Fiatal matróz bámul minket. Úgy néz, mintha mondani akarna valamit, de még fontolgatja. Turcsi orra, szőke kerek feje után ukránnak nézem. Szinte gyerek még, korán kezdte ő is a hadiéletet. Ráérősen támasztja a hajókorlátot. Arcára van írva, messze-messze járnak a gondolatai. Ha úgy vesszük, ő sem szabad, a hajó foglya. Sem itt, sem odaát nem léphet a partra. Minden bizonnyal a dezertálástól fél a flotta. Nem katonának való ez a deszkás, cementes hajókázás.

Kisvártatva megunja a támaszkodást és hirtelen ugrással köztünk terem. Fogy a deszkánk, jó két métert huppan a fedélzet széléről. Rácsodálkozunk fürgeségére, ő meg csendben leül egy deszkarakásra. Hajt a munka, nem törődünk vele. Ha gyorsan dolgozunk, jobban telik az idő. Ilyenkor ebédünk sincs, este a lágerban dupla levest kapunk.

Nem tetszhet a matróznak, hogy semmibe sem vesszük. Éleset füttyent és int, hogy menjek oda hozzá. Feláll, közepes termetű, nagykezű, nagylábú paraszt gyerek. Fogai fehérek, de össze-vissza állnak széles ajkú szájában. Inkább barátságos a tekintete. Fontosat akarhat, közelebb hajol és halkan súgja, nozs – kés – van-e? Rázom a fejem, hogy nincs, és mutatom a kanalam felső zubbonyzsebből kiálló, kiélesített nyelét. Értse meg, hogy az élesre reszelt kanálnyél a késem.

Látja, de mégsem hiszi a kanálnyelet, egyre csak hajtogatja, nozs, nozs, s a kezeivel úgy tesz, mintha bicskát csukogatna.

Értem én jól, mit akar. Bicska kéne neki. Van is nekem, méghozzá príma tengelyacélból van a pilingája. Hajógyári fogoly kovácsok remeke. De nem mutatom, még elveszi, és oda a húsz sodrás dohányom, amennyiért vettem. Jó helyen van. Úgy

megbúvik a nadrágom korcában, hogy a közönséges motozás meg sem kottyan neki. A magyar katonanadrágon nincsenek övtartó pántok, be kell fűzni a nadrágszíjat a nadrág korcába úgy, ahogy a gatyába a gatyamadzagot. Biztosan első világháborús volt magyar hadifogoly javasolta ezt a kincstárnak, hogy a következő háború magyar hadifoglyainak legyen olyan titkos helyük, ahová bicskát, meg egyéb tiltott kincset a motozás elől el lehet rejteni. Haló porában is áldom ezt a derék magyar hadifogoly elődömet, aki már a következő háború magyar hadifoglyainak sorsán is könnyíteni akart. A német hózentrógeros nép, ők bizony elestek ettől a találmánytól.

Nem lehetek jó hazug, mert a matróz csak nem hagy békén, mondja, mondja a magáét. Én meg már mennék vissza kötözni, mert társaim már morognak, hogy helyettem is nekik kell dolgozniuk. A matróz meg csak biztat, ne féljek, nem zabrálja el a bicskát, ad érte jó román dohányt.

Hát jó, mondom, de várni kell. A hajó közepén csak nem kotorászhatom elő a rejtekéből. Ha az őr meglátja, bajom lehet belőle.

Csak noszogat, mutassam már. Képe becsületes, mint egy gyereké. Boldogtalan lenne, ha meg nem láthatná. Kihúzom a szíjat a nadrág korcából és addig ügyeskedek, míg utána csúszik a tiltott bicska is. Óvatosan mutatom. Mohón kap érte, de én hirtelen bezárom a tenyerem.

Hohó, azért annyira nem vagyunk, hogy oda is adjam!

Becsukott kezemtől meghökken. Mit képzel ez a fogoly! Haragosan int, hogy várjak, s leviharzik a hajófenékbe. Na, eddig vagyunk. Hogy mászok ki ebből? Húsz sodrás dohány kétnapi kenyerem, mikor lesz bicskám, ha ezt elveszi? Már bánom, hogy kötélnek álltam, próbálkozott volna mással. De már jön is. Arca még feldúlt, hóna alatt degeszre tömött kincstári kispárna. Úgy látszik, kényelmesebben akar ücsörögni a szálkás deszkákon.

De nem!

Hozzám jön, orromhoz nyomja a párnát és mutatóba szippant egy nagyot.

Te jó Isten! Ennyi dohányt még nem is láttam! Mennyit ad vajon belőle? Kiegyeznék én már tíz sodrással is, csak megússzam valahogy ezt a bicska ügyet. Megszuggerálva a dohányillattól, kezébe csúsztatom féltett kincsemet. Felderül az arca. Csukogatja, vizsgálódva húzogatja tömpe ujját az éles acélon, majd hirtelen faképnél hagy.

Állok, mint Bálám szamara. Mit talál még ki ez a bolond matróz? Vagy tán enyém lesz ez a hatalmas vagyon?

Köpenyem alá dugom a degesz kispárnát. Úgy ellapogatom lesoványodott testemen, hogy alig látszom kövérebbnek tőle. Kötöző társaim nem tudják mire vélni a párna üzletet. Eddig csak fogoly adott el párnacihát kenyérért. De hogy fogoly vegyen? Mivel nem brigádombéliek, nem kérdezősködnek. Jobb, ha nem is tudják, hogy mi az igazság. Az éhség irigységet szül, tán még fel is adnának. Csak végeznénk már, nehogy a matróz még meggondolja magát. Lennénk már túl a lágerkapun is. A napostiszt néha megbolondul és megmotoztatja a munkából jövőket. Akkor

meg fuccs a dohánynak és jó, ha én meg egy alapos veréssel megúszom. Ki hinné el nekem, hogy nem a kikötőben loptam. Jótevőmet meg mégsem árulhatom el.

Hát most így igaz a mondás: A dohány bajjal jár.

Szótlanul dolgozok. Mutatom a közömböst, nem adok alkalmat a kérdezősködésre. De a fejem úgy jár, mint egy számológép. Hány adag kenyér lapul a párnámban? Ha nem lesz motozás, gazdag ember leszek!

Végre kapun belül vagyunk. Nem hiszem, hogy normális dolog, ha valakin akkor tör ki a felszabadultság érzés, amikor rácsukják ketrece ajtaját, de én most a megkönnyebbüléstől alig bírok magammal. A nagy izgalomtól étvágyam sincs. Amíg a bigádom vacsoráért megy, gyaluforgáccsal töltött szalmazsákomba rejtem kincsemet. Jól lábtól, hogy áruló illata ne jusson el a szűk priccsen arcomba szuszogó társaim orrába.

Most, hogy a vagyonom rejtekhelyre került, sohasem tapasztalt gazdagság-érzés árad szét bennem. Optimizmusom határtalan! Olyan jövőt látok magam előtt, mint egy milliomos.

Kis lelkiismeret-furdalás azért lappang bennem. Nem kellett volna annyira elátkoznom azt a fogolytársamat, akinek a félrecélzott ürülékén elcsúsztam a latrinán. Mégiscsak neki köszönhetem, hogy beletenyereltem a szerencsémbe!

— —

KRUMPLI

Mindig éhes vagyok. Alighogy ellépek az udvarra nyíló konyhaablaktól, egy slukkra kiiszom a csajkámba porciózott majdnem víz korpalét. Ettől még éhesebb leszek. Korgó gyomrom elhajt a lágerkapu közelébe, hátha akad valamilyen különmunka, amiért kenyeret, vagy levest adnak. Este vételezik a pékek és szakácsok a másnapi ellátmányt a külső lágerudvaron lévő élelmiszerraktárból. Ha szemfüles vagyok, bekerülhetek a lisztet, korpát cipelő szerencsések közé. A láger domboldalon van. Alsó részén, az elkerített gazdasági udvarban vannak a raktárak, ezért dombnak felfelé kell szállítani a zsákokat. Erre a célra egy német hadizsákmány lovaskocsi szolgál. Ló persze nincs hozzá, esténként toborzott alkalmi fogolycsapat tolja, vonszolja a dombra a nehéz szekeret.

Magyar szemnek furcsa szerkezet ez. Szabályos szürke faláda, négy egyformán hatalmas keréken. Lőcsei nincsenek, nem is hasonlít falusi őséhez. Kerékagya sem fa, küllőit vaslemezek szorítják össze, szabályos szélrózsára. A sok vasalástól egy kereke nehezebb, mint a magyar paraszt szekér négy kereke együtt. Rúdja elöl-hátul otrombán vastag, elefántot képzelne az ember melléje. Nincs ebben már semmi a falusi szekérből. Sehol egy kis hajlat, díszítő cikornya, német célszerűség minden porcikája. Bognárszekercét még messziről sem látott, egyhangú szürke, mint néhai gazdái. Élőlény nyomát csak a rúdján visel, hosszú fényes kopást a ló oldalától.

Kiabálás töri meg a várakozó csendet. Tizenkét erős magyart kiabál a napostiszt. Egy emberként tülekszünk a kapitány elébe. Német, román fogolytársaink méltatlankodnak, hogy miért csak magyarok kellenek. Nemrég fél zsák só sikkadt el a románok kezén, azóta több nációból válogatják a vételezőket.

Mustrálgatás után elég erősnek talál a kapitány, pedig régi énemnek csak árnyéka vagyok. A silány koszton nem hevertem ki a temesvári haláltáborban és a szegedi Csillag börtönben, hastífusszal vívott haláltusámat. Már írja is a nevemet. Itt valami nem stimmel! A vételezők nevét nem szokta felírni, csak megszámolja őket. Darabszámra adja át a vételezőket a kapun kívül várakozó puskás katonának

Ötven lépésre sincs a raktár a kaputól, ennyit sem mehetnek a vételezők puskás őrzés nélkül. A katona láthatóan unja a ceremóniát. Ha jól megszámolja, oda-vissza sem több száz lépésnél a kocsikázós séta.

A külső udvart is háromsoros szögesdrótkerítés övezi. Város felőli végét a garnizon zárja le, csak kapunyi rés nyílik a város irányába. Ezt a kaput is fegyveres katona őrzi.

A külső udvar két oldalán házak, barakkok. Egyik soron élelmiszer- és ruharaktárak, másik soron a családos lágertisztek lakásai. Ezek takarásában bújik meg a hét-

végi zuhanyozásra, fertőtlenítésre is szolgáló mosoda barakk. Itt végzik el a borbélyok a heti szőrtelenítést is, amit két fiatal egészségügyi katonanő ellenőriz. Nem valami felemelő élmény, a lógó bőrű, vagy víztől dagadt emberroncsok szánalmas látványa.

A heti zuhanyozáson kívül nincs mosdási, tisztálkodási lehetőség a lágerban, még kezet sem tudunk mosni az egész napi piszkos munka után. Két évig még fedett étkező helyünk sem volt. Harmadik fogolyévünkre épült egy étkező barakk a porta mellé. Addig télen-nyáron az udvaron faltuk be a reggelit és vacsorát.

Rossz emlékű ez a külső udvar. Ha a napostiszt unatkozik, itt motoztatja meg a munkából megtérő, hullafáradt, éhes fogolysereget. A motozástól mindig drukkolok. Melyik fogolynak nincs rejtenivalója? Tiltott még a zsebkés is, nem lehet más holmink, csak ami rajtunk van. Se tarisznyánk, se kulacsunk, csak a csajka, kanál, no meg a dohányosok vászonzacskóban őrzött szpicski nevű tűzszerszáma. Fésű nem kell kopasz fejhez, zsebkendő itt nem divat, fogunk meg már elfelejtette a fogkefét. A WC-papír luxus, még az újságpapír is kincs, gondosan cigarattapapír méretre hajtogatják és elfüstölik, jó esetben élelmiszert csomagolnak bele. Erre a célra sem jut mindig belőle. A hajógyárban dolgozó ipari tanulóknak időnként osztanak 10-20 dekányi kristálycukrot. Ezek a gyerekek fekete munkaruhában dolgoznak, hozzá fekete tányérsapkát hordanak. Cukorosztáskor a sapkájukba méretik a maroknyi kristálycukrot.

Végre együtt a tizenkét magyar. Névsorolvasás után szétszéledünk, reggel itt, a kapu mellett kell sorakoznunk. Újabb izgalom. Hová kerülünk? Tán még el is visznek minket másik lágerba? Millió megválaszolatlan kérdés nyugtalanítja, a gyakori latrinára járástól egyébként is zaklatott éjszakámat.

Bajtársaimnak csak reggel szólok arról, hogy külön úton járok. A konyhától egyenesen a kapu mellett csoportosuló új brigádba állok. Kíváncsian jár a szemünk, vár-e valaki, aki új gazdánk lehet. Csak egy teherautó ácsorog ráérősen, de ez minden bizonnyal nem ránk vár, mi gyalog járunk a munkahelyünkre. Most azonban csoda történik. A kapitány egy intéssel felhajt minket az autó platójára, két katona beül a sofőr mellé, és már berregünk is a város irányába.

Hová megyünk? Ha áthelyeznek minket, több napi járásra is gyalog járunk. Ha új munkahelyre megyünk, akkor fene fontos személyek lettünk, hogy autón visznek minket. Nem sok időnk jut a találgatásra. Sofőrünk beletapos a gázba és ráfordulunk a vasútállomásra vezető útra. Lehet, hogy bevagoníroznak minket és valahová messze utazunk? Ezért nem kellett volna autóval jönnünk, kitelik az időnkből a vasútra járás.

Kezd nem tetszeni a dolog. A vagonrakodás is olyan hajszás munka, mint a hajórakodás. Rajtunk akarják behozni a szétbombázott vasúthálózat okozta késedelmeket. Némely munkavezető attól sem riad vissza, hogy lécdarabbal ösztökélje gyorsabb munkára az agyonhajszolt foglyot. Vissza nem üthetünk, csak moroghatunk, a legkisebb tettleges ellenkezésért, vagy munkamegtagadásért puskatus és hadbíróság jár.

Hatalmas nyitott vagonok mellé farolunk. Még le sem ugrálunk, amikor négy bajtársunkat már visz is magával a ránk várakozó munkavezető. Se szó, se beszéd, néhány perc múlva hatalmas szívlapát van mindnyájunk kezében. Oroszunk már feszegeti is az egyik vagon ajtaját, segítségért int, és néhány perc múlva krumplitenger borítja be a sínek közét is.

Fel sem ocsúdunk az elrettentő mennyiségű krumpli látványától, máris ránk áll a teherautó, és parancsszó nélkül hányjuk a krumplit az autóra. Ránk ragadt munkavezetőnk eszeveszett hajrája, de amíg fordul az autó, majd szusszanunk egyet. Hát nem így lett!

Még meg sem pakoltuk az autónkat, a síneken bukdácsolva igyekszik egy üres teherautó, vagonunk oldalához. Egymásra nézünk. Szó nélkül is megértjük, hogy lassan a testtel! Ha ilyen iramban lapátolunk, a következő autó minket visz a lazarettbe.

Látja az orosz is, hogy nem bírjuk a tempót, belenyugszik a csendesebb lapátolásba. Magunkra hagy minket, de nem tétlenkedik. Egy „játék mozdony" nagy pöfögéssel, szuszogással még három krumplis vagont taszigál a vagonunk mellé. Még az ajtón kizúdult krumpli sem fogyott el, már a nyakunkon van három újabb vagon!

Közben visszaért az első autó. Sofőrje szótlan, mint egy sült hal. Ebből bizony nem tudjuk kiszedni, hová hordja ezt a rengeteg krumplit. Találgatjuk. Talán a haditengerészeknek? De akkor közelebb is vihették volna a kikötőhöz, majdnem a vízig fut a vasúttól a sínpár.

Ebédet nem hoznak, de a munkavezető két bajtársunkat elküld fahulladékért, rakjanak tüzet két sínpár között. Gyufát is ad a tűzgyújtáshoz, ne teljék az idő,a hosszadalmas kovakő csiholással. Úgy látszik, sült krumpli lesz a mai ebédünk. Katonáink sem számítanak kincstári ebédre, sürgetően bámulják tűzgerjesztő bajtársaink tüsténkedését.

Ahogy felparázslik az első zsarátnok, szakáccsá avanzsált bajtársaink lapátszám hordják a krumplit a parázs tetejére.

A gyomrot ingerlő sült krumpli illat újabb erőt ad a rakodáshoz. Már a vagonból rakodunk, így minden lapátnál megspórolunk másfélméternyi lapátemelést. A krumpli lakoma közelségétől megfeledkezünk a munkavezetőről. Észre sem vesszük, hogy magunkra hagyott minket. A katonák sem törődnek velünk. Úgy bámulják a tűzben gőzölgő krumplit, mintha napok óta nem ettek volna.

Lehet, hogy nincs is jóllakott ember, az egész birodalomban?

Hangos kiáltás zökkent ki a meditálásból. Munkavezetőnk öt vagonnal feljebb tárgyal egy civillel, onnan ordít magához négy bajtársunkat. Nem elég a mi bajunk, még a végén a bőrünkre alkuszik, valami külön munkára?

Nagy kelletlen odasomfordál négy bajtársunk. Valamit sutyorog nekik a munkavezető, amitől szinte megtáltosodva húzzák félre az ajtót, és mókus ügyességgel másznak a vagonba. A civil két vastag pallót támaszt az ajtóhoz, s már gurul is le rajta egy formás kis fahordó.

Mi a csuda történt? Nem létezik, hogy a foglyot felbuzdítja, ha fizetség nélkül hordót görgethet! Valami suskus lehet a dologban, ha fáradt bajtársaink nagy hirtelen ilyen buzgók lettek!

A válasz nem várat soká magára. Munkavezetőnk a harmadik fahordót addig-addig igazítgatja a rampához, míg az hangos puffanással a vagon mellé zuhan.

Olajoshal! Kisujjnyi halacskák, fűszeres olajban.

Nem csak látványa, illata is meggyőz minket, micsoda szervezőzseni a marhahajcsárnak is beillő munkavezetőnk! Mire a civil elparentálja a pórul járt hordót, nagy kupac sültkrumpli várja az olajoshal feltétet. Nem kell soká várnia. Egy romokból kiguberált rozsdás tűzoltóvödör halacskákkal telegyömöszölve illatoz a gőzölgő krumpli mellett. Katonáinkat is közelebb csalja a tűzoltóvödör illata. Puskájukat a vagonnak támasztva tömik magukba a váratlan csemegét.

Munkavezetőnk elégedetten szemléli csapata felszabadult falatozását, majd közénk telepedik, és szakértelemmel válogat a tűzoltóvödör tartalmában. Maradéktalan lenne a mi örömünk is, ha nem lökött volna a játék mozdony még három vagont a majdnem teli mellé.

Olyan erőre kapunk a halas krumplitól, hogy magunk is csodáljuk. Estére üres a vagon fele, oda rejti el munkavezetőnk a tetejét vesztett halas hordót. Este autóval megyünk a lágerba. Szerencsére nincs motozás, így hallal teli csajkám és krumplival tömött köpenyzsebeim hiánytalanul masíroznak be a lágerba. Tele a gyomrom. Eszem ágában sincs, hogy szelet kenyér reményében, a lágerkapu környékén őgyelegjek különmunkáért.

Fontosabb ügyem van. Az esti levesemet „lábon" eladtam két sodrás dohányért. A halacskákból kettőt adok egy sodrásért. Percek alatt kiürül a csajkám, helyette szépen kövéredik a dohányos zacskóm. A krumpli darabját egy sodrásért kiárusítom.

Jóleső bizakodással nézek a jövő elé. Pár hétig akkor sem fogok éhezni, ha holnap cementes vagon elé kanyarodik a teherautónk.

Másnap délben új vagont nyitunk, halomban a krumpli még a sínek közt is. Most kapunk csak észbe, mikor lesz ma este? Addig innen el nem mehetünk, míg egy szem krumpli lesz a földön. Reggelre egy fia krumpli sem maradna. A nagy olajoshal lakoma ma érezteti hatását. Iszonyatosan szomjazunk, akár egy vödör vizet is el tudnék nyelni. Közel van a mozdony „itató", de éjjel ellopták az egyszem tűzoltóvödröt, csajkákban meg igen körülményes a vizet elhozni. A katonák is kapcáskodnak, csak akkor mehetünk a kútra, ha ők is szomjasak. Ma már nem kívánjuk úgy az olajoshalat, az esti bazárnak tömjük meg dugig a csajkáinkat.

Sokat szenvedünk a szomjúságtól. Alig lehet ivóvízhez jutni. Ha mégis rálelünk, csak a pillanatnyi szomjunkat tudjuk oltani. Kulacsainkat elzabrálták, csajkában nem lehet vizet hurcolni, üveghez pedig nem lehet hozzájutni.

Örök rejtély marad, hová lesz az a rengeteg vodkás üveg, amiből annyit isznak az oroszok, hogy a szaga már a kikötő levegőjébe is beitta magát.

Tisztes távolból nagyobb gyerekcsapat környékez minket, apátlan-anyátlan árvák, tíz-tizenkét évesen maradtak magukra. Nem gondoskodik róluk senki, egy gondjuk van minden napra, a betevő falat megszerzése. Romházak pincéiben húzzák meg magukat, szedett-vedett kacabajkákban járnak, cipő, csizma maradékok lötyögnek a lábukon. Olyanok, mint az Isten madarai, de legalább lenne szárnyuk, hogy elrepülhetnének ebből a romhalmazból. Valami nagy tanácskozásban vannak, közben egyre csak a krumplit pislogják.

Nekik jobban kellene, mint nekünk, nincsen fejadagjuk se földön, se égen. Kérni sem mernek, rossz tapasztalatuk van a felnőtt világról. Több rúgást kaptak, mint jó szót, vagy kenyeret, álmuk sem maradt már a szülői házról. Elvadultak. Naponta küzdenek szűkös kosztjukért.

Szürkül már az idő, de a sínek között még rengeteg a krumpli, jócskán jutott belőle a vagon mögé is. Vagon alatt hajlongva krumplit lapátolni, deréktörőbb a kubikolásnál. Jöhetne a játékmozdonyunk, hogy ellökné vagonunkat az alá hullott krumplihegy fölül.

Valami döntés születhetett a gyerekcsapatban, szétszéledtek a romok közé. Láthatóan fontos ügyben, nem csak úgy, játékból. Vezérük egy mozdonyroncs árnyában ücsörög, onnan szemléli szétfutott csapatát. Már fordul is vissza a gyerekhad. Valami drótféléket húzhatnak a síneken keresztül, sokszínűen csörömpölnek a különféle drótok. Körbefogják a vezért rövid tanácskozásra, majd kovácsműhelyt játszanak a sínek tetején.

Mi a csudát eszelhettek ki esti játéknak, ahelyett, hogy vacsora után néznének.

A roncs mozdony köré gyűlt gyereksereg hamar megunja a kopácsolást. Csendesen pusmognak vezérük körül. Közben besötétedik. Nálunk ég a máglya, elég fényt ad az autó rakodáshoz. Pattognak a szikrák, még szépnek is mondhatnánk, ha csak annyi krumplit látnánk, amennyi a vacsoránkhoz kell. De több van. Lesz két forduló is, mire felkecmereghetünk a teherautóra.

A nagy csendben valami kis nesz hallik. Lopakodó léptek puha toppanása. Amint közeledik, egyre erősül, majd hirtelen átvált hangos dobogásba. Már látjuk is a dobogás gazdáit, libasor láb rohan felénk, vagonsorunk mögött.

Gyereklábak ezek, a mi csapatunké. Kezükben valami kampósbotféle, ezt fabrikálhatták az összehordott drótból. Elöl viharzik a vezér, drótbotja egyenes végét markolja. A vagon alatt magasló krumpli kupacnál hirtelen megtorpan, botja drótkampóját a kupacba vágja. Társai híven követik, mindegyikük kampója felnyársal egy-két testes krumplit. Messze dobognak már a kis gyermeklábak, mire munkavezetőnk ráeszmél, meglopták a közöst. Látták a katonák is, baja lehet belőle, ha nem jelenti. Legszívesebben adna nekik egy zsákkal, hogy legalább egyszer jóllakjanak végre. De nem lehet. Ha valaki beköpi, becsukják érte. De rosszabb is lehet. Kevesebbért is adtak már tíz év Szibériát.

Tíz nap alatt „megettük" a négy vagon krumplit. Elfogyott a hordó olajoshal is, búcsút mondunk a szorgalmas kis tolatómozdonynak. Kíváncsian várjuk további sorsunkat.

— —

GÉHÁS

A lakosság nagy része nem kerül közvetlen kapcsolatba a kincstárral, ezért a cím magyarázatra szorul. A katonaság anyagellátási ügyeit a Gazdasági Hivatal – G.H. – intézi, ezért az ott szolgáló katonát a baka zsargon géhásnak nevezi. Van egy kis irigység is ebben a szóban, mert a géhás bakancsa, derékszíja fényesebb, még a tisztesek köpenyét is méretre igazítják a szabók, ráadásul tintaceruzát meg pecsétnyomókat tartanak a pisztolytáskájukban.

Holnap új munkahelyre megyünk. Tíz napig krumplit rakodtunk a porig bombázott szevasztopoli vasútállomáson. Úgy érzem, híztam egy-két kilót, a szinte fulladásig magamba tömött sült krumplitól. A parázson sült krumpli fenséges étel, ellennék rajta a hadifogság végéig. Az új munkahelyen nemigen lesz rágnivaló. Négy ácsot és négy kőművest csaptak hozzánk, ők pedig kővel és gerendával dolgoznak.

Húszan sorakozunk a kivonuláshoz. Két szelet kenyér lapul a csajkámba zárva. A zsebem nem elég biztonságos. Annyira izgatja a kenyér a fantáziámat, hogy már a kivonulás alatt elrágcsálnám a déli adagot. Csajkám az elzabrált derékszíjamat helyettesítő villanydrótra van fűzve, biztos őrzője déli kenyeremnek. A déli levest vagy kihozzák a lágerből a munkahelyre, vagy mi főzzük meg. Most nem adtak fazekat meg belevalót, úgy látszik, utánunk hozzák az ebédet.

Már félórája kutyagolunk, de még mindig nem tudjuk kitalálni, hová megyünk. A város másik széle felé tartunk, eddig nem járt, ismeretlen utcákon. Hatalmas kaszárnya előtt parancsol álljt a katona. Sorompó zárja el a széles bejáratot. Katonánk valami papírt mutat a kapuőrnek, és máris bemasírozunk a laktanyába.

Amíg katonánk az illetékest várja, szemünk végigfut a dicsőséges októberi forradalom November 7-i évfordulóját hirdető transzparenseken, feliratokon. Van belőlük elég, még a laktanyaudvar szélén álló latrina falát is vörös plakátok borítják. Nekünk egy a fontos, November 7-én még hajórakodásra sem hajtanak ki minket.

Feltűnik, hogy a kapunál strázsáló katona piros vállapján is „317 K" jelzés van, ugyanaz, mint a mi garnizonunk katonáinak piros váll-lapján. Egy őrnagy lép a katonánkhoz. Parolija szerint géhás. Frontkatonák szerint, kucséber meg bankár hitvány keveréke. Istene a leltár, ha tőle függene, kiutaló nélkül még levegő sem járna a bakának. Az udvar távoli csücskére mutogat. Szemünk követi hadonászó kezét. Valami hosszú, alacsony házfélét látunk, csupasz gerendák meredeznek a tetején.

A félig ház mögött nagy szalma kúpok sorakoznak, olyanok, mint a négerek szalmakunyhói. De mi a Krím-félszigeten vagyunk, nem Afrikában, biztosan kepébe rakott zsuppszalma-kévék a tetőfedéshez. Az ácsok fintorognak. Nem fűlik a foguk a zsupphoz. Nem igazi szakma az. Ráérős parasztnak való, őszi szöszmötölés.

Az őrnagy előttünk lépked. Keresztülvág a hosszú udvaron, a csupasz tetőtől húsz lépésre álló barakk elé fordul. Van itt minden, ami csak kell. Malteroslàda, lapát, vödör meg szekerce. Rengeteg deszka, kátránypapír.

Az ácsok rögvest a kátránypapír mennyiségét mustrálják, úgy látszik, megússzák a szöszmötölős zsuppot.

Közben előkerül a munkavezető is. Jó negyvenes, váll-lap nélküli katonaruhában. Gyors beszédű, talpraesett ember, az ismerkedésre nem sok gondot fordít. Kezünk máris tele vödörrel, lapáttal. Már mondja is, amit látunk, az egy verem, a mi munkánk bevakolni és befedni. Deszkatető, kátránypapír borítással.

Hát ez még elmegy. Csak az nem, hogy a November 7-i ünnepségre készen kell lennie. Éppen csak egy hét! Megrökönyödött arcunk nem hatja meg a váll-lap nélkülit. Nem hagy időt a spekulálásra. Még jóformán le sem raktuk a köpenyünket, már is viteti a homokot, cementet a malterosládába.

Utálom a maltert, inkább egy fényes nyelű szekerce mellé szegődöm. Jobb a tetőn pepecselni, mint egész nap maltert hordani. Estére olyanok a malterosok, mintha a mesterek minden harmadik fandli maltert rájuk csapták volna. A vízhordásról nem is beszélve. A vödörből kilötyögő víztől olyanok, mintha egész nap térdig vízben járnának. Van a vízhordásra jobb módszer is. Az oroszok a vállukon átvetett másfél méter hosszú, hajlított rúd végeire akasztják a vödröket. Messzi kerül a víz a lábuk szárától. Mi, az Istennek sem szokjuk meg a hajlított rudat. Ezek pedig úgy futkosnak a teli vödrös rudakkal, mintha már a bába rakta volna rájuk.

Delet fúj a hajógyár. Tanácstalanul nézünk egymásra, az ebédünket szállító teherautónak se híre, se hamva. Más munkahelyekre már jóval ebédidő előtt kiér az autó, legyen ideje a szakácsnak felkészülni az ebédosztásra. A munkavezető ebédre hívó kiáltása töri meg tanácstalanságunkat. Látjuk, hogy a szerszámos barakk végénél gőzölgő kondérok és fehérkötényes katona szakács várja üres csajkáinkat.

Nocsak, katona kosztot eszünk?

Krumplileves és köleskása a menü, jó karéj kenyérrel. Olaj gyöngyözik a kása tetején. Fogoly gyomor ilyent csak a kórházban kap. Kár, hogy egy hét alatt elkészülünk, ilyen koszton még emeletet is húznánk a verem tetejére. Nincs sok időnk az ebédre. Munkavezetőnk velünk eszik, de mi még a leves sűrűjét élvezzük, amikor ő már a kása után nyalogatja tisztára a kanalát.

Ilyen hajcsárral még nem akadtunk össze. Kihajtja ez belőlünk az olajos kását!

Négy óra körül, szuronyos katona terelget másik négyet. Fogdások lehetnek, mert nincs derékszíjuk, hónuk alatt meg valami zsákfélét szorítnak. Az egyik zsuppkupachoz tartanak, ráérős léptekkel. Szalmazsákot tömnek tán, a fogdai priccsre?

Kelletlenül kotorják szét a szalma alját, a látványtól kis híján leesek a tetőről:

Krumpli! Ezt óvják szalmával a korai fagytól, ennek készül télre ez a csinos verem!

Két dolog biztos: Holnap is lesz krumpli ebédre, a másik, hogy legkésőbb holnap már mi is „vételezünk" a zsuppkévéknek álcázott krumpliraktárból. A jó hír szárnyon jár. Már mindenki tudja, megint belecsöppentünk a krumpliparadicsomba. Egész éj-

jel jár az agyunk, hogyan csalogassuk ki azt a fránya krumplit a szalmából? Az első kupac is legalább húsz méterre van a veremtől. A munkavezető és a katona is egész nap a nyakunkon vannak, még véletlenül sem mennek együtt vizelni a latrinára.

Kivonulás közben elkészül a stratégiánk. Ebédelő helyünkről takarásban van több krumplikupac és a kupacoktól a verem mögé vezető út is. Reggel köpenyeinket ebbe a takarásba rakjuk le a földre. Ketten gyorsan belefetyelik az ebédet, s mire mi a munkavezetővel visszamegyünk a veremhez, addig egy malterosládát megraknak krumplival, elviszik a veremhez és letakarják néhány földre dobott köpennyel. Délután, szép sorjában elódalgunk a ládához és megrakjuk a nadrágzsebünket. Utána elsüllyesztjük a krumplit, földre dobott köpenyünk zsebébe.

Két társunk, Wágner Gyuri és Nagy Jóska vállalják a ládát. Pesti vagányok. Wágner gyors kezű, éles eszű bohém, fütyül az egész hadifogságra. Szükséges rossznak tekinti. Minden ehető érdekli, állandó különmunka vadász. Gyors hadarását alig érteni, de lehengerlően gesztikulál mindenféle nyelven. Nagy Jóska zömök, kiszámított mozgású vásárcsarnoki tróger. Elveszett fizikai erejét csodálnivaló technikával pótolja.

Ő is, Wágner is, a betyárbecsület lábon járó példái. Minden lében kanalak, ahol a kanálhoz valami ehető tapadhat. De, ha magától nem tapad, addig ügyeskednek, míg ragadós nem lesz. Ketten együtt lehetetlent nem ismernek. Már csak sportból sem. Hát még ha keresni is lehet rajta valamit.

Minden úgy megy, ahogy kifundáltuk. Este már árulom dohányért a zsákmányt.

Másnap – ha lehet – még többet dolgozunk, nehogy a munkavezető még jobban ránk szálljon. Sejtjük, lát ez mindent, de köp az egészre. Neki csak egy fontos, November 7-ére legyen kész a verem. Mi meg vérszemet kapunk. Harmadnap már kétszer fordul Wágner meg Nagy Jóska. A fogoly köpenyzsebe olyan, mint a papzsák, telhetetlen. Térdig lógó, öblösödő, könyékig kell nyúlni, hogy az alját érjük. Fér egy zsebbe még három kiló is. Ki kell használni a krumplis napokat, ki tudja milyen inséges helyre kerülünk?

Két nap múlva tudjuk, a katona is, munkavezető is látja praktikánkat. Reggel csupa keszeg fogoly, este mammut combok a degesz zsebektől. Este olyan a járásunk, mint a telitőgyű tehéné.

Ma befejeztük. Készen áll a verem, frissen vakolva. Tetejéről szabályos csíkokban futnak a kátránypapír csíkok. Arra is ügyeltünk, hogy a kátránypapírt leszorító nagyfejű szögek is keresztben-hosszában glédában álljanak. Nagy hajrá volt, de megérte. Ez a hét tovább duzzasztotta a krumplis vagon rakományából szerzett dohányom. Jó ideig nem kell esténként a kapu körül őgyelegnem korpalé, vagy szelet kenyér reményében. Elégedett lehet a géhás őrnagy is, nem hiába adta a katona kosztot. Búcsúként egy pakli dohányt is adhatna. Bár ki tudja, lehet, hogy már elvezényelték, érkezésünk óta a színét sem láttuk. Ő is olyan, mint mi, ma itt, holnap ott, ahogy a szolgálat kívánja.

Déltől már csak takarítunk. Rendszerető ez a munkavezető, összeszedeti a görbe szegeket, kimosatja még a malterosládákat is. Öt órakor sorakozunk a verem meg a

krumplikupacok között. Már indulnánk, amikor váratlanul befut az őrnagy. Szúrós szemmel néz, hol ránk, hol a katonánkra.

Nagyon meghízhattunk.

Odainti a katonát, kemény, halk parancs, tisztelgés, hátra arc. Összeszorított szájjal jön felénk a katona. Nem jó jel ez a keskeny száj! Szelíd volt ez eddig, szinte hozzánk húzott, mi a fenét parancsolt rá ez a szúrós szemű?

A katona már mondja is: Egyenként menjünk az első kupachoz, és szórjuk ki a krumplit mind a két zsebünkből. Látni az arcán, rühelli a dolgot, sietne már ő is a garnizonba. Miért nem szórhatjuk ki egyszerre? Mit akar az őrnagy ezzel a színházzal? Ránk sötétedik, mire végzünk. A munkavezető ráun, elmegy. Civil, őt ez a játék nem érdekli.

Wágner a soros. Feje vörös a méregtől, mint a cékla. Mit képzel ez a nyavalyás géhás! Hogy mer beleköpni a tányérba! Pont ma, az utolsó napon, amikor háromszor fordult a ládával! Nem! Ilyen olcsón ő nem adja. Rákacsint Nagy Jóskára, s elszánt tekintettel indul a kupacnak. De nem az aljához, fel a tetejére! Lenéz a géhásra, s mint egy eszét vesztett, két marékkal szórja szanaszét a szalmát a kupac csúcsáról. Lába toporzékol, túrja szét a krumplit, teljes erőből. Meggörbült teste veszett kakast formáz, szinte taréja nő, meg sarkantyú a lábán.

Az őrnagy ledermed. Ilyet még nem látott. Megőrült ez a fogoly? Hiába ordít rá, Wágner csak rúgkapál, majd összecsuklik, mint a colstok, s rongycsomóként gurul a kupac aljára. Feltápászkodik, s mintha csak most térne észhez, ballag vissza a helyére. Zsebében a krumpli, az utolsó szemig.

Mi lesz most? Az őrnagyon látni, mérgében elevenen megnyúzatná Wágnert. Arcunkra kiül a félelem. Wágner féltése.

Katonánk átlátta, mire megy a játék. Észrevette Nagy Jóskát egy kupachoz osonni. Míg a géhás szemét Wágner tőrbe csalta, Jóska megrakodott, s teli zsákkal a hátán lopakodik vissza, a helyére. A katona arca hol a félelemtől, hol a nevethetnéktől torzul vigyorba. Neki sem mindegy. Kaphat, akár néhány évet is ezért a cirkuszért. Ő felel értünk. Hol járt a szeme, míg a krumplit loptuk?

Most ocsúdik föl az őrnagy. Hol a húsz fapofát, hol a torz vigyorú katonát bámulja.

Tehetetlen dühében beletaposná Wágnert a krumpli kupacba!

De mi legyen a katonával? Vigyori arcába bele kéne csapni! Hogy paktálhatott le a tolvaj népséggel?

Agyán átvillanhat, nincsen tanúja. Ha sokat ugrál, még kisül, hogy egész héten felénk sem nézett. Mit szól majd ehhez ezredes főnöke?

Nem. Ebből nem kér. Se szó, se beszéd, sarkon fordul, elmegy.

Katonánk szalutál az őrnagy hátának. Komollyá vált arccal int, rágyújthatunk. Már nincs nevethetnékje. Az őrnagy elment, ő lett a parancsnok. Mostantól övé minden felelősség. Gyors léptekkel siet a kapuőrségre, elment-e az őrnagy, vagy ránk hozza a laktanyaőrséget?

Megnyugodva tér vissza, hazament a géhás. Indulást vezényel az első kupachoz. Wágnerral felszedeti a szétszórt szalmát, komótosan rágyújt. Elfordul, dézsmáljuk csak meg jól az őrnagy krumpliját!

Öreg este lett, mire elindulunk. Köpenyzsebünk dugig, a térdünket verdesi. De ez még semmi! Nagy Jóska hátán a teli krumpliszsák. Könnyedén viszi, nem érzi a súlyát, nyomja ez a krumpli ma, az őrnagy álmát.

Wágnerral negyven év múlva találkoztam. Sorsunkról beszélgetve mondja, a Néphadseregből ment nyugdíjba. Őrnagy volt – géhás.

— —

TUTAJ

Magas téglafal választ el a várostól egy több kilométeres partszakaszt. Itt terül el az éppen csak éledező 408-as számú Morszkája Závod, magyarul Tengeri Hajógyár. A háború szinte porig rombolta, ezernél is több magyar, német, román hadifogoly dolgozik újjáépítésén. A gépek is megsemmisültek, német és japán feliratú ládák tömkelege várja, hogy kibontsák. Hadizsákmány gépek, ezekkel pótolják a romok alá temetett régi gépeket. Szevasztopolba jövet, Romániában sok szerelvényt láttunk ládákkal megpakolva. Ezek is Konstancába tartottak, mint mi, hogy onnan hajóval utazzanak tovább a Krím-félszigetre és a Kaukázusba. Ezek a „ládás" szerelvények rendre leelőztek minket, most pedig hónapok óta becsomagolva állnak a ládák a hajógyári rakparton.

A hajógyári öbölben sok a sérült hajó. Az elsőbbség a hadihajóké. A javításra váró teherhajók helyett román hajók járnak, csak a személyzetük orosz matróz, a hajógyárban veszteglő sérült hadihajókról.

A csatákban sérülteken kívül három befejezetlen teherhajó áll szárazon, a háború kezdete óta. Festetlen testük rozsdás mementóként emlékeztet az elmúlt évek pusztítására. Szabálytalan alakú, bombatépte lyukak tátongnak a testükön. Még nem is éltek, máris halálos sebeket kaptak a német bombázóktól. A közelben dolgozó foglyok a földről elérhető lyukakon bújnak be a hajófenékbe. Jó menedék ez eső, meg az orosz munkavezetők szemei elől. Nagydolgukra is ide járnak. Ha igaz, hogy ez szerencsét hoz, csodálatos jövő vár ezekre az ürülékkel éveken át megszerencséltetett hajókra.

Ez a partszakasz most tutajkikötő is. Az építkezésekhez szükséges fa egy része tutajként érkezik a román kikötőkből. Hüvelykujjnyi vastag drótkötél fűzi össze a húszméteres fenyőtörzseket. Sziszifuszi munka lehet a tutaj készítése. A rönkök végeibe fúrt lyukakban kígyóznak a végtelen drótkötelek.

Vajon kik csinálják, szabadok vagy foglyok? Mi már csak a kész tutajt látjuk. Egy-egy tutajban kisebb erdőnyi szálfa. Látványa a Tiszán ereszkedő rutén tutajosokat juttatja eszembe. De ez a tutaj százszor is nagyobb, megküszködik vele a vontató, míg átvonszolja a Fekete-tengeren.

December van, esős, szeles idő, a kikötött tutaj tehetetlenül követi a parthoz csapódó víztömeg mozgását. Le-föl billeg a hullámok hátán, nyálkás, csúszós rönkjein nehezebb megállni, mint az elvarázsolt kastély forgó hordójában. Kötéltáncos iskolának sem lenne utolsó. Aki elcsúszás nélkül végigmegy a rönkökön, annak a kötéljárás sem lenne művészet. Mi még itt nem tartunk, négykézláb csúszkálunk a hullámok hátán táncoló szörnyeteg tetején. Igaz, mi nem egyensúlyozó bambuszrúddal sé-

tálunk, benzinmotoros fűrészt dajkálunk a kezünkben. Nagy kincs ez, pórázra is kötjük, nehogy belevesszen a tenger mélyébe.

A tutaj teteje kétembernyire magasodik a hullámok fölé. A partról mászunk rá, két végénél egyszerre kezdjük a bontást. Félméternyi csonkokat hagyunk a kötélen, ennyi kell ahhoz, hogy a kötelet megtartsa a vízen. Tengeren utazik a kötél vissza is, odaát bajlódnak a kibontásával.

Felülről az eső, alulról a hullámok áztatnak minket. Kegyetlenül hideg a széltől hűtött, vizes katonaruha. Nem is bírjuk sokáig, óránként váltjuk egymást. Melegedőnk egy bombatölcsér. Láncos bomba lehetett a szülőanyja, húsz méter is meg van a felső átmérője. Alján szélcsend van, romokból kibányászott gerenda darabokból lobogó máglyánkat bádoglemezekkel óvjuk a szapora esőtől. Éhség, eső, szél örök ellenségünk, a tűz jó barátunk. Nem csak melegít, de tűzhelyként is szolgál. Most éppen magyar gyomor nem szokta, tengeri csemegék sülnek, a máglya széléhez rakott bádoglemezen. Hosszú csőre szerelt, kilyuggatott vödörrel szedjük le kagylók százait a partvédő acél szádpallókról. A tüzes bádogon kinyílik a kagyló, belseje főtt tojás sárgájához hasonló csemegévé válik. Kis zöld fonál a sárga masszán a kagyló bele. Nem törődünk vele, a kikötő olajos vizétől egyformán kátrány ízű a sárga masszával. Néha különös csemege is kerül a vödörbe. Magyar nevét nem tudom. Öklömnyi fejéből sok láb kaszál körbe, ezért elnevezzük tengeri kaszáspóknak. Nem tudjuk, hogyan kell kíméletesen agyonütni, ezért egyszerűen rádobjuk a tüzes platnira. Egy-két tánclépés után megadja magát, ropogósra sült lábait csemegeként szopogatjuk a kátrány ízű kagylóhoz.

Mielőtt az állatvédők elítélnek minket ezért a kegyetlenségért, éljék bele magukat a mi, minden emberi és nemzetközi jogtól megfosztott, kilátástalan, nyomorúságos helyzetünkbe.

Utólag visszanézve a mi kagylónk, kaszáspókunk nem lehetett valami kívánatos ennivaló, mert a bombakráterba néha-néha bekukkantó őreinken soha sem láttunk vágyakozást iránta, pedig ők is szorosan kiporciózott kincstári koszton élnek. Nincs sikerünk a kátrányos kagylóval az esti lágerbazárban sem. Még a legéhesebb fogolytársaink is fanyalogtak tőle. Végül már egy sodrás dohányért is odaadtam volna az egész csajka kagylót, de a kutyának sem kellett.

Nem sokáig ajánlgathattam, mert kellett a csajkám a vacsora leveshez. Ki akartam önteni a kagylót a szemétre, de akkor döbbentem rá, hogy a lágerban nincs is szemétdomb. Igaz is, minek lenne, amikor szemét sincs hozzá. Nincs nekünk semmink, amiből szemét lehetne. Emeletes priccses hálóhelyünket egy héten egyszer, vasárnap söpörjük ki. Csikket senki el nem dob. A csikk a következő sodrásba vándorol, így szinte örökéletű. A papír kincs, még a cementes zsák papírjából is kapca, vagy cigarettapapír lesz, így a bakancsunkon behordott sáron kívül nincs mit összesöpörni. Ez pedig közönséges föld, amit egyszerűen kilódítunk az udvarra. Egy része minden bizonnyal százszor is átlépte a küszöbünket, oda-vissza. A konyha sem termel szemetet. Ha néhanapján krumpli kerül a levesbe, héjastól főzik. Hol van ember arra, hogy kétezer adag levesbe krumplit hámozzon. Így főzik a marharépát is, csak azt nagyjából összevagdossák. A csalánnal nincs gond, a kasza alól egyenesen a kondérba kerül. Ha olykor-olykor halleves van, a halat úgy, ahogy van, bevágják a kondérba. Addig főzik, míg szét nem fő. Olyan büdös, hogy még a legéhesebbek is fintorogva eszik. A pikkelyen nem fog a főzés. Két évig az Isten szabad ege alatt étkeztünk, gátlástalanul köpdöstük szét a halleves alját.

Halas napokon böjtölnek a szakácsok. Nincs étvágyuk még a maguknak főzött, jobb ételhez sem.

Végül is, szemétdomb híján a latrinába süllyesztem a nyakamon maradt kagylót. Másnap már senki se hoz egy darabot sem, napközben eszegetjük a sült pókláb mellé.

Egyik nap különösen cudar idő szakadt ránk. Olyan erős a szélvihar, szinte tengeribetegséget kapunk a hullámokon táncoló tutajon. Ma pajszeros vagyok. Nagy vasrudakkal tessékeljük a kötélről lefűrészelt rönköket a vízbe, hogy csónakos társaink, hosszú nyelű csákjáikkal, evezőikkel terelgessék őket a parti csúszdához. A rönk iszonyatos nehéz, emberi erő meg nem emeli, villanymotoros csörlő cibálja fel a parti rampára. Onnan teherautón utazik a fűrésztelepre.

Egy óvatlan pillanatban nem csak a rönk, társam is, én is a tengerben találjuk magunkat. A hullámok közt döbbenek rá, annyit sem érünk, mint a motoros fűrész. Az kötéllel, ácskapoccsal van a tutajhoz kötve, hogyha vízbe esne, ki lehessen húzni. De minket mivel húznak ki? Erre senki sem gondolt. Nincs itt sem mentőöv, sem kötél, csak a csónakosok, de azok most éppen a csúszdánál veszkelődnek egy hatalmas rönkkel.

Úgy húz lefelé az átázott katonaköpeny, mintha ólomból lenne. A víz itt húszméternyi mély, leállásról szó sem lehet. Társaink kétségbeesésükben a köpenyüket összefogó, derékszíjat helyettesítő villanydrót és madzagdarabokból összekötözött mentőkötelet nyújtogatják felém, de a nagy hullámoktól szinte semmit sem látok. Biztos, hogy a lenyelt sósvíz, meg a halál közelsége megszázszorozza az erőmet, mert pár perces rugkapálódzás után elkapom az egyik felém nyújtott villanydrótot, és megkönnyebbülten csimpaszkodom az addigra hozzám ért csónak oldalába. Társam ügyesebb. Őt már fel is húzták a tutajra, négykézlábra ereszkedve igyekszik kifelé a nyálkás rönkökön.

A bombatölcsérben találkozunk. A jótékony tűz melegében ingre-gatyára vetkőzünk, hol a hátunkat, hol a hasunkat perzseli a tűz. Közben társaink ránk terítik esőtől nedves köpenyüket, nehogy még meg is fázzunk a váratlan fürdőzés után. Ruháinkat ráterítik a tűz körül földbe szúrt cső- meg vasdarabokra. Bakancsunkat le sem vesszük, mert az fürdőzés nélkül is csurom víz.

Gyermekkoromban hallottam, hogy a halál közelségében villanásszerűen lepereg előttünk az életünk. Ennél a fürdőzésnél nem először vetült rám a halál árnyéka, de eddig még egy kocka sem pergett le előttem életem filmjéből.

Úgy látszik, a sors most is haladékot adott az utolsó vetítésre. Kevesli a 18 évemre eddig mért csapásokat.

— —

KLÓRMÉSZ

Az ember életét végig kísérik különféle illatok, szagok. Az illat kellemes, néha bódító. A szag a büdöshöz áll közel, penetráns jelző az orrfacsaró bűzre illik.

Az emberek zöme a kellemes illatokat őrzi magában. Szerelmeim testének kölnijükkel eggyé nemesült illata a mennyekbe emel, de ezek az illatok a szerelem múltával nyom nélkül elillannak. Visszaidézni sem tudom őket. A természet örök bölcsessége ez. Az elmúlt szerelem illata ne zavarja meg a bimbódzó szerelem felemelő varázsát.

Rám a sors két szagot akasztott örök kísérőül. Hatvan éve hurcolom őket, több illatot átélt emlékezetemben.

Az egyik – bár nem illat – mégis kellemes. Megnyugtató hangulatot ébreszt testemben, lelkemben. Olyan érzés ez, mintha gyönyörűségeket ígérő mennyei paradicsomban élném világom. A másik szag is orromban van, nem tudok megszabadulni tőle. Nem is szag ez, hanem penetráns bűz. A megbüdösödött, fejestül, belestül egybefőtt tengeri hal orrfacsaró bűze.

Volt szerelmeim illatából még mintát sem őrzök, de ezt a régmúlt bűzt, csak a pap tömjénfüstje űzi el, utolsó utamon.

Szeretek horgászni, de a horgon ficánkoló halacskát papírral fogom meg, mit sem megélt horgásztársaim nagy mulatságára. Ilyenkor – férfitársaságban – zaftosabb megjegyzéseket is megeresztenek, finnyásságom szélesebb körű alkalmazásáról.

Hadifogoly-menünk gyakori fogása a halleves. Hűtőház híján gyakran rábüdösödik a halászokra a hal, amit bagóért rásóznak a láger konyhájára. A szakácsok is szenvednek a bűztől, ezért fel sem darabolják a halat. A halászok egyenesen a kondérokba zúdítják, ők meg addig tüzelnek alatta, amíg péppé nem fő. Csak a pikkely, meg a nagyobb csontok állnak ellen a többórás főzésnek.

Halleveses napokon nem esznek a szakácsok. Hiába főznének maguknak valami más ételt, a megbüdösödött hal bűzétől elmegy az étvágyuk. Mi, persze megesszük a hallevest. Ha a munkahelyről széllel szemben haladunk a láger felé, messziről érezzük a büdös halszagot. Míg esszük, csak a melegét érezzük, penetráns bűzét kiszűri örökös éhségünk.

Ezt a levest nem lehetett mohón behörbölni. Pikkely, szálka fűszerezi a péppé főtt dögöt. Minden kanál után köpködjük a halpénzt meg a szálkát. A döghal leves, fordított leves. Minden más levesből a sűrűjére vágyunk. Ebből, a kondér tetejéről merített a kevésbé undorító.

A hajógyárban ér a baleset. Vaslemezeket rakodunk teherautóra, amikor megcsúszik a pajszerem. Egy félmázsás lemez, erőlködéstől megfeszülő jobb

alsólábszáramnak vágódik. Villámcsapásszerű fájdalom dönt le a lábamról. Bajtársaim szabadítanak ki a vaslemez alól. Lábra állok, de a jobb lábamat nem érzem. A vaslemez éle széttépte a vattanadrágot és a gatya szárát. Végigszánkázott a sípcsontomon, alig vérző, de vastagra duzzadt véraláfutás lett a nyomában. Jobb lábamat húzva vánszorogok be este a lágerba. El sem megyek az ambulanciára, mert amíg vánszorogni tud az ember, úgy sem veszik fel betegnek. Nem nagy ügy itt az ilyesmi baleset. Elnyúlok a priccsen, bajtársaim hozzák el a levesemet.

Másnap reggel már nem csak a lábam fáj, az egész testem tüzel a láztól. Kiszenvedem magam a munkahelyig, de csak lézengek, annyi erőm sincs, hogy a pajszert felemeljem. Olyan kutyán érzem magam, hogy az ebédet sem kívánom. Este egyenesen az ambulanciára bicegek. A román orvos ránéz a lábamra, homlokomra teszi a kezét és int a szanitécnek, írjon be a kórházba.

Az ambulancia hátsó ajtaja a kórházba nyílik. Emeletes villa, eleje ambulancia, hátsó része és az emelet kórház.

Amint kinyílik előttem a kórházajtó, hirtelen megüti az orromat a mindent betöltő klórmész szag. Nagy kincs a klórmész, alighanem ez itt az egyetlen fertőtlenítőszer. A kórházba csak tisztán lehet befeküdni. Már vetkőzöm is, ruhámat, bakancsomat elviszi a szanitéc, csak akkor kapom vissza, ha dolgozni megyek. Az ing, meg a gatya megy a mosodába, kapok helyettük tiszta fehér váltást. Ez lesz a „pizsamám", betegségem alatt.

A tiszta pizsamát ki kell érdemelni. Nagy sajtárokban forró víz gőzölög, tetején csipetnyi klórmész fehérlik. Ebben mosdunk meg tetőtől talpig. Szappan is jár hozzá. Buzgón dörzsöljük egymás hátáról, a pórusainkba ült piszkot. Hetenként egyszer mosdunk a fertőtlenítőben. Ha piszkos munkán vagyunk, másnap már nincs látszatja a vasárnapi víznek.

Szappant nem használunk, inkább megesszük. No, nem szappan formájában. A hetenkénti fürdéskor kapott kis szeletkéket összegyűjtjük, egybefőzzük és elcseréljük kenyérért az orosz asszonyokkal. Nagy kincs a szappan, mindig van keletje.

Most elmosakszom a darabka szappant. Rég nem érzett tisztaságszag árad a testemből. Fapapucsba bújok – ez is jár a pizsamához – szinte fél gyógyulás ez a klórmész illatú mennyország. Az emeletre kísér a román szanitéc, bebicegtet egy fehér szobába. Rideg lágerunkban fehér szoba, ráadásul cserépkályha ontja a melegét.

A kályha tetején karbidlámpa sustorog. Nem is igazi lámpa ez, csak foglyok fabrikálta mécses. Konzerves dobozból készült, hajógyárból csent karbid világít benne. Karbid van, rengeteg. Ez adja az acetilént a vaslemezek darabolásához.

Besötétedik

Mécsesünk halvány fénye és a kályha ajtaján kiszökő lángocskák játékosan villódznak a fehér plafonon. Szinte nem is bánom már a vaslemezt, oly mesébe illő gyönyörűség lepedős ágyból a plafont bámulni. Két fal hosszán nyolc vaságy. Az én so-

rom az ablakra néz. Domboldalon vagyunk, elém tárulnak az öbölbe futó utcák romházai.

Romjaiban is szép város Szevasztopol. Az öblöket fodrozó utcácskák festőecset után kiáltanak. Most látom igazán, hogy a föld gömbölyű. A fájdalomtól alig alszom. Unalmamban azt csodálom, hogy a holdfényes tengerről partra igyekvő füstpántlikák alá, miként kúszik egyre feljebb kémény, majd hajó.

Orromban a klórmész illatával, fenséges érzés kerít hatalmába. Nem is igaz, hogy ágyban fekszem, súrolt padlós szobában. Egy éve nem láttam ágyat, a súrolt padlóról nem is beszélve.

Már a combom is lüktet, tüzes szurkálással. Mi lesz velem? Ha így megy, beleőrülök a fájdalomba. Némely nehéz pillanatban már azt sem bánnám, ha levágnák a lábam, csak megszabaduljak ettől a kínzó fájdalomtól. Alig vagyok tizennyolc éves, de a sors már rám mért száz évre is elegendő nyomorúságot.

Végre reggel van. Alig várom a déli vizitet, még a bádogtányéros kását sem kívánom. Lábszáram téglavörös, duplájára dagadt, nem fér a gatyaszárba. Az orvos elmélyülten nézi a lábamat, s foga közt szűri ki, rossz magyarsággal:

Bajtársam, ezt fel kell tárjuk.

Erdélyi román az orvos, itt esett fogságba. Végtelenül jó szándékú, románnal, magyarral, némettel egyaránt. A feltárás nála alighanem vágást jelent. Bánom is én, hogy mit is csinál, csak a lábam ne vágja le! Elég féllábú mankózik már most is a lágerban.

Délután jön értem két román szanitéc. Markos legények, külön kosztot esznek, könnyedén kapnak fel a vaságy tetejéről. „Gólya viszi a fiát" visznek az ambulanciára. A fogolysereg még dolgozik, csak este népesül be az orvosi rendelő. Hosszú fehér asztalra fektetnek. Az orvos kezet mos, úgy látszik, ez itt is kijár a betegnek. Lefog a két szanitéc, szinte szétfeszítik kezemet, lábamat. Az orvos, hegyes kisollót törölget. Mit akar ezzel az ollóval? Injekciót adjon előbb!

De injekció nincs. Rettenetes jajszó bődül ki belőlem, a vastagra püffedt húsba bökött tíz centis vágástól. De a java még hátra van. Tampont dugdos csipesszel a sípcsontom fölé. Ha van nagy vétkem, most levezekelem, ebben a kegyetlen kifeszítettségben.

Lassan térek magamhoz a nagy fájdalomból. A lüktetés megszűnt, véres savó tör ki a felvágott húsból. Már visznek is vissza, lepedős ágyamba. Az álmatlan éjszaka megteszi hatását, hosszú álom szabadít meg a sajgó fájdalomtól. Reggelre már lappad a vörös duzzadás, kezd az élet visszatérni megkínzott lábamba.

Jólesik a reggeli is. Tálcán hozzák a csáját, apró pohárban. Lapos tányérkán gőzölög a kása. Enyém csak a kanál. Pohár, tányér a kórházé, fogoly mesterek csinálják, konzervdobozokból. Ráértemben azon rágódok, honnan van üres konzerves dobozuk, amikor mi soha nem kapunk konzervet? Késre, villára nincs szükségünk, tészta, hús nincs az étrendünkben.

Kétnaponként cserélik a tampont. Enyhül a fájdalom, élvezem a kórház nyugalmát. Szobánkat is magaménak érzem. Hosszan beszélgetünk szobatársaimmal, hányatott sorsunk kilátásairól. A kályha duruzsolása kiveri fejemből a lepedős „kórházi királyság" után rám váró tetves, poloskás, szálkás deszkapriccs nyomorúságát.

Lassan gyógyulok. Nincs sebvarró fonal, ágyban fekve várom a seb hegedését. Nem szabad mászkálnom, csak az emeleti klozettra járok. Guggolós ez is, de a lyuk fölé farúdat ácsoltak, ülőkének. Klórmész illatától szaglik éjjel, nappal. Ha kell, ha nem, napjában többször is ráülök, ki tudja, mikor lesz megint ülőke alattam?

Úgy megszerettem a klórmész „illatát", hogy kiegyeznék egész hadifogságomra a kórházi koszttal, még ha néha itt-ott, meg is vagdosnának. Három hete lebegek vaságyam tetején. Megváltozott a világ, gyógyul a lábam. Gondolataim már kiléptek a fehér szobából, vissza kell zökkenem a mennyből a földre.

Készülök is rá.

Eddig eszembe sem jutott munkahely meg prarább. Most, hogy közeleg a jó világ vége, hétköznapi gondok feszítik az agyam. Hová küldenek dolgozni? Lesz-e tető a fejem felett, vagy az egész telet a szabadban töltöm?

Furcsa lesz a világ klórmész-illat nélkül. Jó lenne egy gyűszűnyit elcsenni belőle. Amikor rám-rám szakad a nagy keserűség, csak elővenném varázsgyűszűmet, s kiszippantanám belőle duruzsoló cserépkályhánk bódító nyugalmát.

— —

GYŰRŰ

Nehéz munkát fogtam ki. Vízvezetéknek ásunk árkot, egy Szevasztopol környéki domboldalon. Az ásás nem jó kifejezés. Olyan kemény a föld, hogy a csákány hegye is szenved tőle. Még dél sincs, de már holtfáradt vagyok. Ütéseim egyre laposabbak. Ha a csákány hegye követ ér, zsibbasztó áramütés fut végig a karomon.

A csákányozás nehéz fizikai munka. A csákány súlyát jó erőben lévő férfiak fizikumához tervezték. Gyártói nem gondoltak arra, hogy éhkoppon tartott páriáknak kell a nehéz szerszámot egész nap emelgetni.

Az emelgetés nem elég. Ha a felemelt csákányt nem csapjuk, csak ejtjük, bármilyen nehéz is, saját súlya alig ejt sebet a talajon.

Esti kenyerünket az előző heti norma teljesítése alapján kapjuk. Mivel közösen számolják el teljesítményünket, bajtársi kötelességem a rám eső munka maradéktalan elvégzése. Délutánonként már alig érzem a vállamat. Becsületből, bajtársaim kenyeréért csapkodom, szinte öntudatlan elszántsággal a szikladarabokat rejtő kőkemény földet. Egy hete járunk ide, de még két hétig is megtart, míg megbirkózunk a még hátralévő százötven méterrel. Innen csak a kórház mentene meg, de nem sikerül olyan nyavalyát összeszednem, ami a halálhoz kevés, de ahhoz elég lenne, hogy egy-két hétig pihenjenek csákányrázta vállaim. Kihalt környék ez, még romház sincs a környéken. Néha-néha vetődik erre egy-egy matróz, aki ezen az istenverte domboldalon átvágva akar néhány kilométert megspórolni, a hadikikötőbe vezető útból. Civileket csak elvétve látunk. Berzenkednek is a dohányosok, néhanapján sem találnak eldobott csikket. Fél méter mélyen járok, öklömnyi darabokat szakít ki a csákány. Sárgásszínű kis karika csillan meg egy elém gurult rögben. Régi katonagomb lehet.

Ilyen szegénységben még egy gomb is érték. Zsebembe süllyesztem a gombrejtő rögöt, s lankadatlan szorgalommal csákányozok tovább. Utoljára az 1850-es években, a törökökkel hadakoztak itt az oroszok, a krími háborúban. Furdal a kíváncsiság, orosz, vagy török katona gombját találta-e meg a csákányom?

Felemelt karommal jelzem a katonának, el akarok menni egy bokor mögé, végezni a dolgomat. Menet közben morzsolgatom zsebemben a rögöcskét, meglepetésemre nem gomb, hanem egy kis karika marad az ujjaim között. Leguggolok, mintha dolgom végezném, közben szemügyre veszem a kis karikát. Vékony, nyitott gyűrűcske, látszik, hogy a csákány a foglalat részt csapta ki belőle. Visszaállok az árokba. Ütemesen csákányozok, de szemem keresi a gyűrűből hiányzó darabot.

Bakancsom orrától néhány centire, kis zöldes rögöcskén akad meg a szemem. Nem nagyobb egy tavaszi borsószemnél. Észrevétlenül zsebembe teszem, hogy a következő bokorjáráskor tüzetesebben megnézzem. Szorgalmasan csákányozok tovább, ne tűnjön fel senkinek, hogy külön ügyem van.

Amint leguggolok a bokorban, elővészem a rögöcskét. Mutató- és hüvelykujjam között addig dörzsölgetem, míg borsónyi zöld kövecske marad az ujjaim között. Beleillik a gyűrűből hiányzó részbe, csak a foglalata hiányzik.

Vaktában csákányozok estig, szemem a gyűrű helyén szétszóródott rögöket vizsgálja. Nem dobok ki földet az árokból, nehogy a foglalat valahová elkeveredjen. Az esti lapátolás sem hozott eredményt. A kis foglalat másnak okoz majd fejtörést, ha egyáltalán rálel valaki.

A lágerban keresek egy félreeső helyet, ahol fadarabbal letisztogathatom a gyűrűről a földet. A bűz miatt kerülik a latrinák környékét, itt lelek egy csendesebb zugot. Tisztogatás után sárga fényű karika csillog a tenyeremen. Biztosan arany, évtizedekig földbe zárva más fém elveszítette volna fénylő ragyogását. Nem tömör az anyaga. A szakemberek fújt aranynak mondják, „1858 G" van beleütve. A cirill írásos „G" jelentése God, magyarul év. Örök rejtély, hogyan került a gyűrű fél méter mélyre. A csákányozásnál nem érzékeltem, hogy ahol a csákány kifordította, lazább lett volna a talaj.

Az arany Szevasztopolban felbecsülhetetlen kincs. Már a fronton is, fogságba estéskor, csaszi, zoloto – óra, arany – volt az első, amit elvettek tőlünk. Jól tudhatja a lakosság, hogy mi már száz motozáson is átestünk, tőlünk már minden értéket elvettek, mégsem mulasztják el megkérdezni tőlünk, van-e eladó aranyunk? A háború elképesztően felértékeli az arany árát. A menekülő lakosság részére az arany az egyik kis helyet foglaló, elrejthető érték, amiért bárhol a világon adnak valamit. Budapest ostromát átélt rokonaim mesélték, hogy az ostrom utáni időkben – amikor már millió pengőkben számoltak – a piaci bevásárláshoz magukkal vittek egy aranyláncot és egy kis csípőfogót. A piacon kialkudták a kofával, hogy hány centi hosszú aranyláncért adja oda a hízott libát. A kialkudott aranylánc darabkát a csípőfogóval levágták, ezzel fizették ki a liba árát.

Az arany és a pénz viszonya csalhatatlanul mutatja a világtörténelem eseményeit. A Magyar Királyság fizetőeszköze 1938-ban a „Pengő" volt. Árfolyama egy gramm arany ára 1938 január 1 – 1938. március 15-ig: 3,45 pengő. 1938. első negyedéve Magyarországon még békeidőnek számított.

1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot. Erre azonnal reagált az arany árfolyama. 1939. szeptember 2-től, 1939. december 31-ig: 6,85 – 8,00 pengő.

A 2. Magyar Hadsereg Don-kanyari katasztrófájának hírére az arany árfolyama 1943.január 23 – 1943. január 26-ig: 23,00 – 25,00 pengő.

1944. március 19-én, amikor a Német Hadsereg megszállta Magyarországot, az arany ára azonnal megugrott: 1944. március 20-án: 60,00 – 65,00 pengő.

1944. április elején – a német megszállásra válaszként – a szövetségesek megkezdték Magyarország tömeges bombázását. Az arany érzi, hogy a totális háború Magyarországot is elérte: ára 1944. augusztus 2-től: 90,00 pengő.

Az arany háborús „karrierjéről” nem tudtam. Katonai bevonulásom előtt – 17 éves diákként – nem foglalkoztam arany árfolyammal. Most azonban érzem, hogy Föld Anyánk – és ha él – aggódó Édesanyám értem mondott imái ajándékaként kapott néhány gramm arany, fogoly életemben hatalmas érték. Hozzásegíthet ahhoz, hogy átvészeljem, a sok hadifogoly bajtársamnak végső utat jelentő szovjet kényszermunka tábort.

Ettől kezdve minden gondolatomat a gyűrű köti le. Fogalmam sincs, hogy mit érhet, csak azt látom, hogy a civilek, úton-útfélen aranyért nyaggatnak minket. Az arany iránti kereslet megindítja az élelmesebb foglyok fantáziáját. Egyre-másra tűnnek fel az aranykezű mesterek, akik a fabatkát sem érő háború előtti réz kopejkából, csillogó fényű arany karikagyűrűt varázsolnak. Még próbát is ütnek bele, három élű reszelő letört végével.

A simára reszelt rézgyűrű kifényesítése az igazi művészet. Technológiájának kitalálása felér egy találmánnyal. Csak egy acéltű kell hozzá, amit az ücsörgő mester, a felhúzott jobb térdénél a nadrágjába tűz, és a posztóból kivillanó acélhoz hangyaszorgalommal dörzsöli a rézgyűrűt.

Sok órás fáradhatatlan csiszolás után, arany csillogású gyűrű lesz az út porából felszedett réz kopejkából.

A háborús infláció miatt a szovjet fémpénzek elveszítették értéküket. Akinek volt, az is eldobálta. Én is találtam egy nikkelnek vélt, de valójában ezüst 50 kopejkást. Lehet, hogy elveszítette valaki, de az is lehet, hogy eldobták. 1946-ban új pénzt vezettek be. 100 rubelből lett 10 rubel, vagyis egy cservonyec. A régi fémpénzeket nem cserélték le, értékük megtízszereződött.

A talált ezüst kopejkásból Bódi Gyuszi – műszerész hadifogoly bajtársam – hajógyári munkahelyén csinált egy kis ezüst gyűrűt. Szív díszíti, amin a felirat: Anyu. A gyűrűt haza tudtam menteni. Édesanyámnak haláláig ez volt a legbecsesebb ékszere. Féltőn őrzöm Édesanyám, Bódi Gyuszi és szevasztopoli hadifogolyéveim emlékére.

A ragyogó rézgyűrűért a mesterek húsz sodrás dohányt kérnek. Munkahelyükön – műszerész- és lakatosműhelyekben dolgoznak – nem tudják eladni, mert az orosz lakatosok is fusizásból pénzelnek. Az esti láger bazárban kelnek el a gyűrűk. Azok a bajtársaink veszik meg, akik civilekkel érintkeznek. Ezek a kucséberek járnak a legjobban. Két kiló kenyeret – negyven sodrás dohányt – is kialkusznak egy-egy szebb gyűrűért.

Valami belső hang azt súgja, mielőbb szabaduljak meg a gyűrűtől, nehogy ellopják, vagy váratlan motozásnak essen áldozatul. De ki tudja ezt a kincset megfizetni? Pénzünk nincs, de ha lenne, sem érnék vele semmit, mert bolt sincs hozzá. A civilek is a munkahelyükön kapják az élelmiszert. Csak olyannak adhatom el, aki hosszú ideig, naponta tud ennivalót adni érte. Annyi kenyeret, vagy dohányt, amennyit a gyűrű ér, sem egyszerre megenni, sem eldugni nem lehet. Csodával felérő szerencsémet nem kótyavetyélhetem el egy-két jóllakásért.

A jobb pozíciókat bitorló román lágerarisztokrácia elképesztően kapzsi. Ők a lágeralapítók, itt estek fogságba 1944 tavaszán. Legtöbbjüknek otthon még puliszkából sem jutott elég, itt akarnak meggazdagodni, a többi fogoly bőrére. Hallottam, hogy egy motozáson átmentett fél tubus beszáradt fogkrémet is megvettek, pedig fogkefe életükben nem volt a szájukban. Regáti, barnás bőrű legénységből álló román ezredek harcoltak a Krimen, otthon is szegénysorban éltek. Regáti a kenyérvágók főnöke is, domnu Munteanu. Hatalmas úr, csak a pék és szakács nem gazsulál neki. A neve előtti „domnu” románul urat jelent.

Mi, magyar hadifoglyok keresztnéven, vezetéknéven, vagy katonai rang szerint szólítjuk egymást. A katonai ranghoz kijár az úr.

Munteanu úr a kenyér korlátlan ura. Markában az egész láger, irodistáktól a suszterokig. A szabók német tiszti köpenyekből varrnak neki öltönyt. A lábán csizmaszárból készült felsőrészes, fűzős félcipő. Úgy járkál közöttünk, mintha mindannyian alattvalói lennénk. Két szememmel láttam, ahogy kilöttyintett egy bögre tejet, mert légy esett bele. A tömeg meg fagyott, kukacos káposztából rottyantott, sótlan levesen tengődik.

Honnan csurran hozzá tej, nem tudom. Majd négy évig, nemhogy tejet, de egy fia tehenet sem láttam.

A kapuőrség melletti épület földszintje a kenyérraktár. Tíz fogoly dolgozik itt éjjel-nappal. Ők vágják fel a kétezer fogoly reggeli és esti kenyerét, 20 – 30 dekás porciókra. Délben nem kapunk kenyeret.

Egy jóakaróm – románul is beszélő, Szamosújvárról elszármazott Lászlóffy István magyar főhadnagy – beszerzett engem a kenyérvágóba. A sors kiszámíthatatlanságából, hazatértünk után néhány évvel, közvetve főnöke lettem hadifogságbéli jóakaróm feleségének. Gyógyszerésznő volt Budán, a Feneketlen tó melletti patikában. Sosem adódott olyan helyzet, hogy rajta keresztül meghálálhattam volna férje szevasztopoli segítségét. Ma sem akarom elhinni, pedig igaz. A rengeteg kenyér látásától egy hónap múlva ráuntam a kenyérre. Először csak a bele nem ízlett, később már a héja sem. Ez is lett a vesztem.

Egy román fogolytól vettem vöröshagymát, egy darab kenyérért. Valaki beárult a Kotov nevű NKVD-s főhadnagynak. Aránylag simán megúsztam a hagyma ügyet. Hosszú lelkifröccs után – bajtársaim meglopása, meg ilyesmi – kilökött Kotov a kenyérvágóból, egy kőfaragó brigádba. Pont az én egy szem hagymám szúrt neki szemet, Munteanu úr fényes félcipőjén átsiklik szúrós tekintete.

Tanulva a hagyma ügyből, óvatos lettem. Szerencsémet nem verem dobra, nehogy besúgjanak, vagy leüssenek a gyűrűért. Tizenkilenc évemet több évtized bölcsességgel öregbítette a farkastörvényű lágervilág könyörtelensége. Legbiztosabbnak látszik, ha egyetemistaként fogságba esett kenyérvágóbeli bajtársamnál, Nyilas Dezsőnél – akit a „Légy jó mindhalálig” c. regény Nyilas Misije után, átkereszteltünk Dezsőről, Misire – puhatolódzom, hogy a főnökével lehetne-e üzletet kötni? Munteanu úr megfelelő vevő lehetne. Már a mi érkezésünkkor is ő volt a kenyérvágók főnöke, és láthatóan fizetőképes marad még sokáig.

Misivel a kenyérvágó terem egyik ablakán keresztül sutyorgunk. A gyűrűt nem tudom neki megmutatni, mert az ablakok körül mindig nagy csapat fogoly lebzsel. Ma-

réknyi köteg hegyes végű vékony fapálcikákat ajánlgatnak, pár deka morzsáért. Ezekkel, a fogpiszkálóknál kicsit nagyobb pálcikákkal tűzik a kenyérvágók a szemre levágott szelet kenyérhez, a súlyhoz hiányzó darabkát. Az éhes pálcikafaragók sosem fogynak el az ablakok körül, ezért Misi este kijön hozzám, megtanácskozni az ügyet.

Jobban sült el a dolog, mint gondoltam. Misivel kötöttem üzletet. Minden bizonnyal arra gondolt, ha netán kikerül a kenyérvágóból, ő is továbbadhatja a gyűrűt, valamelyik volt kenyérvágó társának. Megbeszéltük, hogy minden estére faragok egy köteg pálcikát. Odatolakszom az ablakához, ő meg a pálcikákért járó morzsa mellé, becsempész a sapkámba egy szelet kenyeret.

Misi szorgalmas, csendes fiú. Munteanu úr kedveli. Nála is biztosnak látszik mindennapi kenyerem. Másfél évig jártam Misi ablakához. Ez idő alatt legalább egy mázsa kenyeret kaptam. Itthon nem nagy érték, de nekem akkor az életet jelentette.

1948 elején Misi Balaklavára került, én a Szevasztopolhoz közeli, Sztreleckájaöböl menti 7241/1.sz. lágerba. Misi befejezte az egyetemet. Megbecsült minisztériumi főtisztviselőként ment nyugdíjba. Találkozásunk alkalmával említette, hazatérte előtti motozáskor elvették a gyűrűjét. Megfosztották évekig óvott, hadifogságbeli emlékétől.

A gyűrű életre szóló bölcsességgel is megajándékozott. Ha bármilyen értékemet ellopják, vagy elveszítem, törlesztésnek tudom be a gyűrűért. Arra gondolok, hogy a nekem most nem sorsdöntő veszteség, átsegíthet valakit létfontosságú gondjain.

Hiszek ebben a körforgásban. Hálával gondolok a sorsomat jobbra fordító aranygyűrű százötven éve porladó elveszítőjére.

— —

SPECIALISZT

A szevasztopoli 408. számú hajógyár újjáépítésén mintegy ezer magyar, német és román hadifogoly dolgozik. Valamennyien a szevasztopoli 241/2. számú hadifogolytábor lakói. A láger létszáma általában 2000 hadifogoly. A csekély számú gyengélkedő és a mintegy 50 kórházi ápolton kívül napközben csak a lágert üzemeltető házi brigád tagjai, egészségügyiek és az irodisták tartózkodnak a lágerban. A hajógyárban dolgozó, mintegy 30-35 brigád reggel egy menetben vonul ki a lágerkapun, és este egy menetet alkotva érkezik vissza. Így a létszámért felelős napostiszt egyszerűen tudja ellenőrizni, hogy este visszajött-e a hajógyárból annyi hadifogoly, mint amennyi reggel kivonult.

Sok hátrányt jelent ez közös ki-be vonulás a hajógyárban dolgozóknak, de ez nem érdekli a láger parancsnokságát.

A lágertől egy órányi járás a hajógyár. Kapujában a civil fegyveres őrök is megszámolnak minket. Ezután brigádonként szétszéled a menet. A hajógyár több kilométer hosszú tengerpart mentén fekszik. Félóra is kell, hogy a kaputól távol dolgozó brigádok a munkahelyükre érjenek. Este csak akkor indulhat el a hajógyárból a menet, ha valamennyi brigád felsorakozott a kijárathoz vezető út menti gyülekezőhelyen. Ekkor kezdődik az egyes brigádok létszámának ellenőrzése. A katonák gyakran elvétik a számolást, ezért többször is újrakezdik. A más munkahelyeken dolgozó brigádok már régen megvacsoráztak, mire a hajógyáriak beérkeznek a lágerba. Gyakori, hogy valamelyik brigád nem hagyhatja abba a munkát 17 órakor – a rendes munkaidő végén – mert még nem dolgozták be a nem sokkal a munkaidő vége előtt kapott betont. Addig a többiek menetoszlopban, ötösével sorban állnak. Még lekuporodni és beszélgetni sem szabad. Ha mégis beszélgetünk, és a katona észreveszi, rögtön ránk kiált: „cso rozgováris" mit beszélgetsz.

Előfordul, hogy az egész napi nehéz munka után három órát is ácsorgunk fáradtan, éhesen, amíg a „túlórázó" brigád is megérkezik a gyülekezőhelyre.

A hajógyári fegyveres kapuőrök kifelé menet is megszámolják a hadifogoly sereget. Ez is elég hosszadalmas, gyakran háromszor is megszámolnak minket. Nyolcórás munkaidőnk – amibe az egyórás ebédidő nem számít bele – a valóságban legalább 13-14 óra, mivel a munkahelyekre gyalog járunk, és a legközelebbi munkahely is legalább egy óra járás.

Meg kell innen szabadulnom. Öt év is kell, mire a hajógyár újjáépül, nem akarom a még hátra lévő – senki sem tudja hány évig tartó – hadifogságot itt lerobotolni. Legjobb lenne olyan munkahely, ahová csak néhány fogoly jár. Ezeket nem fegyveres katona kíséri, hanem a munkahelyükről jön értük a civil munkavezető. Reggel aláír-

ja, hogy átvette a foglyokat, este visszakíséri őket, és darabszámra átadja a napostisztnek. Ilyen munkahelyre ácsingózóm, de ilyen helyre csak ritka szakmájú specialistákat visznek, én meg gimnáziumba jártam, így nincs semmilyen szakmám. Bármilyen munkát elvállalnék, csak megszabaduljak a hajógyári tömegtől. Elhatároztam, hogy behazudom magam a specialisták közé. Ha kiderül a turpisság, legfeljebb kapok egypár puskatust, és büntetőbrigádba vágnak. A lágerban nincs nyilvántartva, hogy kinek mi a szakmája. A katonai kíséret nélkül munkába járó specialistákat a civil munkavezetők úgy választják ki maguknak, hogy esténként eljönnek a drótkerítéshez és bekiabálják, hogy milyen szakmájú specialistát keresnek. A vállalkozó szellemű foglyok a kerítéstől 8-10 méterre, ücsörögve várják, hogy megfelelő gazdára leljenek.

Egyik este én is leültem a kerítéshez, várva a jó szerencsét. Bár öt méterre szabad megközelíteni a drótot, inkább távolabbra ülünk, mert ha kevésnek találja a távolságot az őrtoronyban posztoló katona, felszólítás nélkül lő. A 241/4 számú szevasztopoli elosztó lágerban négy bajtársunk életébe került az őrtoronyban posztoló katona hibás szemmértéke.

A mesterkereső civilek a kerítésig jönnek, onnan mustrálgatnak minket. Velem van Bózsing Sanyi is. Kétszer olyan idős, mint én, de úgy kötődik hozzám, mintha tőlem várná sorsa jobbrafordulását. Szelíd természetű, apró nyápic ember, apjától maradt rá a hentesmesterség. Ilyen termettel más hentesmester a mészárszék küszöbéig sem engedte volna. Hátam mögött gubbaszt, szája sarkában fityeg az estére spórolt csikk. Távol áll tőle, hogy valamilyen szakmunkát elvállaljon, hentességre meg reménye sem lehet, pár gebén kívül nincs patásállat az egész környéken. Mi sem kaptunk soha húst, negyvenhárom hónapos hadifogságom alatt.

Több civil is kiabál a drótnál. Esztergályost, meg hasonló mestereket keresnek. Ilyesmire nem merek vállalkozni, mert már a gép beindításánál megbuknék. Nagyapám korú civil érkezik, szimpatikus a képe. Még végig sem kiáltja, hogy vodaprovócsik – vízszerelő – felpattanok és visszakiabálok. Fiatalnak nézhet ilyen komoly mesterséghez, hitetlenkedve kérdezi, doma tozse specialiszt? Mármint, hogy otthon is mester vagyok-e? Szemrebbenés nélkül rávágom, dá, vagyis igen, bár életemben még egy vízcsapot sem bőröztem meg.

Határozott válaszom úgy megnyugtatja, hogy rögtön még egy vodaprovócsikot követel rajtam. Nagyképűen hátra bökök Bózsingra, aki már csak akkor fogja fel hazárd vállalkozásomat, amikor a napostiszt az ő nevét is felírja az Öreg cédulájára. A kerítés menti kaland után vegyes érzésekkel furakodom be, az én ötven centimre is bevackolódott priccs szomszédjaim közé. Szinte alig alszom. Bózsing is forgolódik. Már a napostisztnél látszott a képén, hogy be van rezelve. Fél, hogy elhúzzák a nótáját, ha kiderül, hogy annyit ért a vízszereléshez, mint tyúk az ábécéhez.

Reggel szólok Rakonczai János brigádvezetőnknek, hogy nem a brigáddal vonulunk ki. Rakonczai szakmája kőművesmester, honvéd szakaszvezetőként esett fogságba. Félig-meddig földim. Édesapám Óföldeákpusztán született, Rakonczai meg földeáki, ismeri az egész atyai retyerutyámat.

Reggel nagy urak vagyunk. Ráérnénk komótosan kiiszogatni a csajkából a híg korpalét – a különmunkára menőknek a tömeg kiszámolása után adják ki –, de a fegyveres katona nélküli munkahely iránti kíváncsiság nem hagy nyugton minket. Még a fél láger sem vonult ki, mi már a kapu körül ólálkodunk. Bózsing ugyan nem bánná, ha nem jönne az Öreg, de jó pofát vág a dologhoz, szinte már aggódik, hogy mégis a hajógyárban kötünk ki.

Végre megjön a gazdánk. Hivatalosan átvesz minket, megkérdezi, hogy az ebédünket hozzuk-e, és elindulunk a Kilin buhta – Kilin öböl – felé. Az Öreg rám adja a hátizsákját – két hatalmas blitzfogó nyele lóg ki belőle – rágyújt, és pár szót gügyög magyarul. Majd oroszra fordítja a szót, elmeséli, hogy 1917-18-ban Debrecenben volt hadifogoly. Jó gazdasszonya volt, azóta sem evett olyan jó kenyeret. Szántotta-vetette a hadiözvegy földjét, ha nem lett volna itthon felesége, haza sem jött volna. Sajnálja, hogy olyan szegény, hogy még az ebédünkhöz sem tud pótolni, de meglátjuk, jó gazdánk lesz, nem hajt minket.

Furdalt a kíváncsiság, miféle vízszerelésre kellünk az Öregnek. Lehet, hogy csak pünkösdi királyság az egész vállalkozásunk? Még jó, hogy volt az Öreg is hadifogoly, csak nem vágat minket fogdába, ha felsülünk a vízszereléssel.

Szótlanul ballagunk az Öreg után. Látom, Bózsing is megnyugodott, alig várja, hogy munkához lássunk. Szokatlan a szuronyos katona nélküli sétifikálás, szinte hiányzik a katonák „bisztra, bisztra" – gyorsan, gyorsan – kiabálása. Egy órányi kényelmes gyaloglás után városszéli kertes házakhoz érünk. Zöldellnek a kertek, szinte más világba értünk a romváros után. A domb tetejére épített, szögvasakból hegesztett tornyon, 4-5 méteres lapátokkal felszerelt szélmotor áll. Talpától mintegy 300 méter hosszú, keskeny árok húzódik, húszméternyire a szélső kertsortól.

Felballagunk a torony aljához épített hosszú deszkabódéhoz. Az Öreg komótosan kinyitogatja a lakatokat, a kitáruló ajtón át kóc és mínium szaga csapódik az arcunkba. Nagy kő esik le a szívünkről. A kóc meg a mínium még a mi kezünknek is engedelmeskedik, pláne ha az Öreg megmutatja, hogy mit kezdjünk velük.

Gondolatolvasó lehet az Öreg, mert már mondja is, hogy a kertsor előtt futó árokba kell a muffokkal összekötött csöveket lefektetnünk. Ez viszi el a szélmotor hajtotta szivattyúval kiemelt vizet, az árok végéhez épülő betonkeverőhöz. Hét darab egyemeletes ház építése kezdődik szeptember elsején, addigra el kell készülnünk a csövek összeszerelésével és árokba temetésével. Megkönnyebbülve élvezzük a bódé illatát. Egész testünk bizsereg a szeptemberig tartó, fegyveres őrzés nélküli hónapok mámorító gondolatától. Hogy mi lesz utána? Erre egyikünk sem gondol. Ha komolyabb vízszerelő munkát kellene végezni, legfeljebb azt mondjuk, hogy mi csak az ilyen külső csőszereléshez értünk.

Látja az öreg, hogy tombol bennünk a munkakedv. Kihozat velünk két csövet, muffot, kócot, míniumot. Szembeülök az Öreggel az árokba, térdünk összeér. Combjára fekteti az egyik cső végét, bekeni míniummal, vékonyan kócot teker rá s biztat, csavarjam rá a muffot. Kezembe nyomja az egyik blitzfogót. Ő a másikkal szorítja a csövet, én meg istenesen meghúzom a muffot.

Bózsing ül az Öreg helyére. Nagyon összeszedte magát. Valami koszos ronggyal még le is törli a cső végét, mielőtt míniumot ken rá. Ettől az Öreg úgy megnyugszik, hogy délig elő sem bújik a bódéjából. Nem tudom, a tagló hogyan állt Bózsing kezében, de a blitzfogóval nem tud megbarátkozni. Kétszer is orrba vágta a nyele, a nagy erőlködésben

Dél körül az Öreg fogja a zsákját s elindul az öböl felé. Fellélegzünk. Olyan szép a világ, hogy már szebb nem is lehetne. Ketten vagyunk Bózsinggal, szuronyos katona és munkavezető nélkül, a városszéli réten. Ezt a szabadságot meg kell becsülni. Jár is a kezünk, mint a motolla, még a déli kenyerünket is munka közben faljuk be. Izgatottan várjuk az Öreget, megfelelünk-e neki specialistáknak?

Bózsing fellelkesül. Már azon jár az esze, hogy otthon is felcsap vízszerelőnek. Sohasem szerette az apjától örökölt véres mesterségét. Négy óra tájt megjön a gazdánk, elégedetten szemléli a becsövezett árkot. Szól, hogy temessük be, nehogy éjjel kilopják belőle a csöveket. Öt órát ütnek a hadihajókon, amikor gazdánk bezárja a bódét. Előtte mindent gondosan bepakolunk. A két blitzfogó nagy kincs lehet, mert ezeket nem hagyja az Öreg a három lakattal is lezárt bódéban. A lágerba menet is én viszem a két nagy blitzfogótól súlyos zsákot. Bózsing cementeszsák papírból tekert staniclíba szórt mahorkát pöfékel. Kapott az Öregtől pár szál gyufát, így megszabadul a szpicski-csiholós rágyújtás hosszadalmas műveletétől.

Az Öreget csak reggel és este látjuk. Fogalmunk sincs, merre bóklászik egész nap. Lehet, hogy a bazárban seftel, mert időnként kapunk tőle pár sodrás dohányt, vagy pár szem hagymát. Minket sem ellenőriz senki, úgy élünk a réten, mintha miénk lenne az egész Krím-félsziget. Gatyára vetkőzve dolgozunk, bőrünk egyre barnul. Néha-néha még viccelődünk is, megfeledkezve kiszámíthatatlan sorsunk szeszélyes kacskaringóiról.

Minden nappal lassabban haladunk. Ahogy távolodunk a bódétól, egyre messzebbre kell cipelni a csöveket. Az első napokban erre nem is gondoltunk. Azon törtük a fejünket, hogyan lassítsuk a tempót, nehogy hamarabb készen legyünk, és idő előtt vége legyen ennek a szuronyok nélküli világnak. Egyformán telnek a napok. Az utca lakói egyre kíváncsibban nézik az árkunkat. Egyik délben begyes menyecske lépked felénk a kertjéből. Hol ránk, hol a csőre pislog, majd leengedi kezéből a köténye csücskét, alma, hagyma meg egy „T" elágazó hullik az árokba. Hosszan a szemünkbe néz, majd ringatva csípőjét sétál vissza.

Tyű, de melegem lett! Istenkísértés volt, ez a két kis papucs.

Még be sem csukja a kertkaput, Bózsing sapkájába szedi az árokba hullajtott ajándékokat. Igazából nem is ajándék ez, hanem üzlet a javából. Figyelhette a menyecske, hogy értjük-e a szót, mert amint látta, hogy nem idegenkedünk a kötény tartalmától, hozzánk sietett és kérte, hogy a mi muffunk helyett az ő „T" elágazóját rakjuk be úgy, hogy a dugóval elzárt ága a kertje irányába nézzen. Megnyugtatott minket, hogy csak azután ássák ki a „T" elágazást, és csatlakoztatják hozzá a kertjükbe vezető csövet, ha mi már nem dolgozunk itt. Szevasztopolban nagy a vízhiány. A vízműveket lebombázták, üzlet nincs, ahol szivattyút lehetne venni. Nagy kincs ez a"T" elágazás

a kert gazdájának. Futótűzként terjed, hogy lehet velünk beszélni. Minden napra esik hagyma, alma, dohány.

Néha megszólal a lelkiismeretünk, hátha a gyanútlan gazdánkon verik el a port, ha kiderül a mi turpisságunk. De a hirtelen jött jólét elnyomja bennünk a tisztesség hangját. Az Öregen nincs mit megfogni. Majd csak kimossa magát, ha kitudódna a dolog. Az fel sem merül bennünk, hogy ennél kisebb dolgokért is kaptak már hadifogoly társaink öt- tíz év tyurmát, /börtönt/ vagy Szibériát. Öt évnél kevesebbet nem is adnak. Gyakran hallottuk a lágertisztektől a fenyegetést, „Vam gyeszety let bugyet!" Magyarul: tíz évet kapsz! A mienknél sokkal kisebb gazemberség miatt. Legutóbb egy Kozma nevű budapesti cukrásszal ordibált így a napostiszt, mert fájós lábára hivatkozva nem akart kivonulni munkára. Erőszakkal rángatták ki a kapun, a minden gazságra kapható román VéKá-sok. A német koncentrációs táborokban KÁPÓ-nak nevezték a rabtartókkal lepaktált, hosszú bottal felfegyverzett kisegítő spicli segédőröket. Német és magyar VéKá-s a mi lágerünkban nem volt. Főként regáti ezredekben szolgált, barnás bőrű román hadifoglyokból verbuválódtak ezek az árulók.

Bózsing jó társam. Szótlansága feloldódik, naphosszat meséljük civil életünket. Fő témánk, hogy mi lehet a családunkkal? Már másfél éve hadifoglyok vagyunk, az európai háború egy éve befejeződött, mégsem adhatunk életjelt magunkról. A később fogságba esettektől tudom, hogy a budai Várat szinte porrá verték. A mi lakásunk a Vár oldalában volt, légvonalban háromszáz méterre a Mátyás templomtól. Napi nyomorúságaink eddig félrelökték ezeket a gondolatokat. Most, hogy kicsit jobb dolgunk van, száz és száz kérdés ostromolja az állandó éhség és szomjúság okozta nyugtalanság alól felszabadult agyunkat. A zöldellő rét, és a szuronyok pszichikai nyomása alóli felszabadultság, reményt sugárzó szivárványt varázsol bizonytalan jövőnk fölé.

Augusztus elején kis csapat orosz rendezkedik a domb alján. Építik a betonkeverőt árkunk végéhez. Az utolsó csöveket rakjuk. Lassan haladunk, eltávolodtunk a bódétól, messziről kell a csöveket hordani. A háromcolos, ötméteres csöveket ketten hordjuk a vállunkon. Néhány nappal a határidő előtt végzünk. Örül az Öreg, mondja is, hogy csak a hónap végén ad vissza minket, addig tessék-lássék piszmogjunk a bódé körül, nehogy valaki beárulja őt, hogy dologtalanul tart két hadifoglyot.

Eljött a búcsú napja. Gazdánktól százgrammos csomag dohányt kapunk, s örök emlékként egy-egy, szeme sarkára ült szomorú könnycseppet.

Ezeket – minden bizonnyal – a harminc év távlatából megszépült, debreceni hadiözvegynél töltött hadifogoly évei emléke csalta a szemébe. Szeretettel gondolok emberségére. Remélem, nem hoztunk bajt ősz fejére, az éhségünket csillapító „T" elágazókkal.

Másnap reggel visszaáll a régi rend, újra a brigádunkkal sorakozunk. De mintha valami fejetlenség lenne. Nagy átcsoportosításokat csinál a napostiszt. A mi brigádunkat is félreállítja. Már vagy kétszázan ácsorgunk a hajógyári menetből kiszakítva. Lehet, hogy megúszom a hajógyárat, de ebben a csapatban is legalább nyolc bri-

gád van. Furdal a kíváncsiság, hogy hová megyünk. A hajógyáriak után mi következünk, s párszáz lépés után ráfordulunk a Kilin buhta irányába vezető útra. Ugyanarra, amelyiken még tegnap az Öreggel sétifikáltunk. Szuronyok közt menetelve nem is olyan szép ez az utca. Szinte nem is hasonlít sétálós utcánkra.

A betonkeverőnél álljt parancsolnak a katonák. Meglepetésünkre, nem vár minket senki. Tengünk-lengünk délig, amikor is megérkezik az ebédszállító teherautó. Délután sem történik semmi. Öt órakor sorakozó, indulunk vissza a lágerba. Munka nélkül még csak el lennék ilyen sok emberrel is, de másnap reggel nagy halom deszka, ásó, lapát, csákány fogad minket. Hét csoportra oszlunk, mindegyik csoport felépít egy emeletes házat, jövő év május elsejére. Nyolc hónapunk van, ebből legalább öt hónapban gyakran esik, és viharos szél korbácsolja az öböl vizét.

Jön egy teodolitos bárisnya – kisasszony –, kijelöli a ház négy sarkát. A sarkokra leásunk egy-egy szál deszkát, ezek vonalában áll majd a négy főfal. Minden csoport kap egy rakás deszkát, csákányt, ásót, lapátot. A miénket elhordjuk a házunk alapjait kijelölt helyre. Ebéd után kiosztják a szerszámokat. Én csákányt kapok, Bózsing lapátot. Úgy látszik, testsúlyhoz mérik a szerszámot. Már csákányozom is a kemény, köves talajt. Bózsing a lapátosom, szótlanul hányja az árokból a földet.

Szeptember közepén már betonozunk. Önürítős amerikai GMC billencsek, és szintén önürítős ruszki teherautók hozzák a betont és a követ. A baj csak az, hogy a ruszki billencseknek nem működik az önürítő szerkezete. A követ kézzel, a betont lapáttal kell belehányniunk az autókról a fundamentum árkába. A GMC-s sofőrök mondják, hogy amint vége lett a háborúnak, az amerikaiak beszüntették az alkatrészek szállítását. Náluk is áll néhány GMC, alkatrészhiány miatt.

Félkörben épülnek a házak. A külső falakat ősztől tavaszig ostromolják a tengerről süvítő viharos szelek. Közben az ácsok formás kis irodát varázsolnak a hét házhely közötti szabad tér közepére. Körben-ablakaiból rálátás van mind a hét ház építésére. Raktárak is készülnek deszkából, gerendából, s fedett latrinákat ásnak az épületek mögé. Egy kicsit jobb erőben vagyok az átlag foglyoknál, csákány helyett benzinmotoros döngölőbékát nyomnak a kezembe. Órákig táncoltatom a beton tetején. Csak akkor állok le, ha már elzsibbad a karom. Istenverte szerkezet ez. Legalább úgy ráz fönn, mint ahogy lenn döngöli a betont. Nem vízen-kenyéren tartott foglyoknak tervezték. Estére úgy szétrázza a vállam, hogy még akkor is fáj, ha csak lógatom a karomat. Mondom is Bózsingnak, megint csak kiücsörgök a dróthoz, hátha megszabadulok ettől a rettenetes szerkezettől.

Bózsing betont lapátol, nem nagy lelkesedéssel. Állandóan a szép nyári napokat siratja. A betontól, kőtől megjött a bátorsága a szélhámossághoz, hátha megint kifogunk valami jó specialistaságot.

Múlandó a világ! Nyáron miénk volt a zöldellő domboldal, most meg beszorultunk kő meg beton közé. Este még a vacsoráért sem állok sorba, egyenesen megyek a dróthoz. Bózsing is velem tart. Belekóstolt nyáron a jó világba, fedett helyen szeretné kihúzni tavaszig. Minden esténket a kerítésnél töltjük. Bózsing fújja a füstöt, s közben beszélgetünk. Már egy hete feleslegesen ücsörgünk a drótnál, a döngölőbékától meg

éjjel-nappal fáj a vállam, elhatároztam, hogy nem leszek válogatós. Éppen sztikolcsikot – üvegest – kiáltanak. Felállok, két lépést még teszek a drót felé, és intek az orosznak. Fiatal, jó kiállású, tiszta tekintetű ember. Szemem közé néz, ahogy mustrál. Mondom, hogy ketten lennénk üvegesek, összeszoktunk, nem vinne-e el mindkettőnket.

Mozsna – lehet – válaszolja, de hol a másik? Erre már Bózsing is mellém somfordál, mutatja magát az orosznak. Az egy kicsit csodálkozik, hogy miért nem az öregebb mester tárgyal vele, de közben már meg is indulunk a napostiszt felé, hogy új gazdánk elintézze a papírjainkat. A napostisztnek ismerős az ábrázatunk, mert nem sokat kérdezősködik, csak írja a nevünket. Arra szerencsére nem emlékszik, hogy tavasszal vízvezeték-szerelőnek adott el minket. Reggel hétre jön értünk az orosz. Bózsing nyavalyog, hogy ő már több ablakot is betört, de még egyet sem vágott be. Nyugtatom, várja ki a végét. A vízvezeték-szereléshez sem értett, mégis jól élt belőle a nyáron.

Ez azért más, mondja. Itt most olyan nagy kincs az üveg, hogy biztosan agyoncsapják, ha eltör egy táblát. Nehezen alszik el. Én bezzeg annál jobban alszom. Félálomban azt képzelem, hogy hatalmas üvegtáblákat szeletelek, szabályos méretre. Ettől reggelre olyan magabiztos vagyok, mintha egész életemben üveget vágtam volna. Már csak azon drukkolok, hogy jöjjön értünk az orosz. Rettenetesen utálom a döngölőbékát. Egy kis tenyérbe simuló üvegvágó gyémánt, mégis csak más lenne.

Jön az új gazdánk. Vajon hová visz minket? Gyanús, hogy reggel nem adták ki a déli kenyerünket, állítólag azért, mert olyan helyre megyünk, ahová teherautó szállítja ki az ebédet. Ez egy kicsit lelohaszt, de hát már benne vagyunk, ki kell várnunk a végét. Ráfordulunk a Kilin buhtai útra, még a végén a betonkeverőnél kötünk ki. Ez lehetetlen. Ott még falak sem állnak, nemhogy üvegezni lehessen. Az orosz nem mondja hova megyünk, mi meg megszoktuk, hogy nem kérdezősködhetünk. A betonkeverő közelében épült raktárhoz érünk. Szuronyok közt kísért társaink kíváncsian kérdezik, mi a fenéért sétálunk mi külön, a civillel? Hát ezt mi sem tudjuk. Gazdánk az irodába megy a raktárkulcsért. Valaki már reggel begyújtott a téglából rakott sparherdba. Gyerekfejnyi szürkés kövek gőzölögnek a plattniján. Olyanok, mint az oltatlan mész, de mintha könnyebbek lennének.

Kis deszkaasztalon rendezkedik gazdánk. Magához int minket, a hordókban illatozó firniszre, meg a raktár sarkában halomba rakott kövekre mutogat. Mondja, hogy ezekből kell annyi üveges gittet készítenünk, hogy elég legyen a hét emeletes ház üvegezéséhez. Már mutatja is a szerszámainkat. Egy hosszú, keskeny malterosládát és egy szögekkel átlyuggatott vastag bádoglemezt. Olyasmi, mint a háziasszonyok prézli reszelője, csak sokkal nagyobb, betakarja a fél malterosládát. Ezen kell porrá reszelnünk a plattnin kiszárított hegyikréta tömböket. Neki is fogunk. Lovagló ülésben a malterosládán – szembefordulva egymással – négy kézre fogva dörzsöljük a követ a rücskös bádogon.

Megint mellénk szegődött a szerencse. Ahogy elnézem a rengeteg követ, megtart ez tavaszig is. Társaink már áznak-fáznak, mi meg itt ingre vetkőzve reszelünk, még a tűzrevalót is a helyünkbe hozzák.

Eszembe jut a gimnáziumban tanult ciceroi mondás: „Fortes fortuna ad iuvat" „Bátraké a szerencse", vagy közismertebben „Aki mer, az nyer". Cicero mondása lett életem jelmondata. Sosem hagyott cserben régi bölcsessége. Alig múltam 17 éves amikor fogságba estem, azóta magam kormányozom hányatott sorsomat. Bózsing ugyan nyúlláb, de végül is jól megérzi, hogy bár csak tizennyolc éves vagyok – fele idős sem, mint ő – mégis jól jár, ha mellém szegődik.

Délben a brigádunkkal eszünk. Este mi már rég a lágerban vagyunk, mire a többieket beszámolják a kapun. Minket a gazdánk öt órakor bekísér a lágerba, a társaink csak öt órakor kezdik elrakni a szerszámokat, hat óra is van, mire hosszas létszámellenőrzés után elindulnak a betonkeverőtől.

Így telik az esős, szeles tél. Januárra már alig van reszelnivalónk, pedig igencsak lassítjuk a tempót. Még a végén csak nem tudjuk kihúzni tavaszig. Praktikánkat átlátja a gazdánk, nagy tábla bádogot cipel a raktárba. Már mondja is, igyekezzünk a reszeléssel, mert üveges szeget kell csinálnunk. Meg sem rebben a szemünk a szögcsinálástól. Bózsing egyébként sem érti, mit mond az orosz. Csak hümmög, meg bólogat. Én meg bízom a szerencsémben. Nagy baj nem lehet, majd megmutatja a gazdánk, hogyan kell a bádogból szeget ügyeskedni.

Már hoz is két pléhvágó ollót. Az egyik nagyobb, ezzel levág egy centis csíkot a bádoglemezből, a kicsivel meg cikcakkokra vágja. Olyasmi kis háromszögletű bádogfogak ugrálnak szanaszét, mint amilyenekkel otthon is szegezik az ablakokat. Hát ez nem nagy kunszt, ebben mi is specialisták leszünk.

Másnapra már tíz tábla bádog van a raktárban. Te jó Isten! Ronggyá mennek az ujjaink, mire ezt a rengeteg bádogot fel cikcakkozzuk!

Úgy látszik gazdánk olvas a fejünkben. Térül-fordul, és már kezünkben is van két háromujjas katonakesztyű. Lelkünkre köti, ne vigyük be a lágerba, az ő asztalán tartsuk, akkor nem lopják el. Kezünk már délre zsibbad az ollótól, olyan veszett kemény ez a rusnya bádog. Látja a gazdánk, nem is hajt minket. Így is vágunk négy hét alatt fél hordó szeget.

Már-már mestereknek érezzük magunkat, amikor bevág a ménkű!

Három autó üveget pakolnak le a raktár oldalához. Szerencsére, már javul az idő, legföljebb kilöknek minket a brigádunkba. Ott sem olyan rossz már. A falak állnak, a téli betonozást megúsztuk, most már akármilyen munkát adnak, kibírjuk tavaszig. Észrevette gazdánk, hogy sandán nézzük az üveget. Egyik délben üres cementes zsákkal a hóna alatt érkezik, kezében fűrészlapból köszörült kés. Kezdi szabdalni a zsákot. A négyréteges papírzsák külső és a belső rétegét eldobja, a két tiszta belső rétegből formás füzetet fabrikál. Dróttal összefűzi, és az első oldalára ácsceruzával ráírja: DOM 1. vagyis HÁZ 1. Kezembe nyomja a kést és biztat, csináljak én is hasonló füzetet.

Látom gazdám arcán, hogy elégedett a művemmel. Kezembe nyomja a DOM 1. füzetet, két colstokot és két ceruzát azzal, hogy menjünk Bózsinggal az 1. számú házhoz, és a földszinten kezdjük el megmérni az ablakrámák méretét. A füzetbe jegyezzük fel, hogy melyik ablakba, milyen méretű üveget kell vágni. Nem sikerültek egyformára az ablakkeretek, mindegyikbe külön méret szerint kell vágni az üveget.

Na, hál Istennek, megint megúsztuk a kockázatos üvegvágást! Ez a méricskélés megtart pár hétig, májusra meg át kell adni a házakat. Ki tudja hová kerülünk utána. Még szerencse, hogy nyár jön, az őszi szeles esőkig meg majd csak találunk valami tető alatti munkát. Diktálom Bózsingnak az ablakméreteket. Piszok jól érzi magát, hogy megszabadult a kemény bádogtól. Hentességéhez képest gyönyörűen skicceli fel az ablakok méretét. Lehet, hogy pályát tévesztett, tán még mérnök is lehetett volna. A bátyja körorvos volt Zalában. Másnap – meglepetésünkre – még egy orosz van a barakkban. Nem is igazán orosz, inkább mongolos a képe, meg a tartása. Nekünk ugyan mindegy, hogy milyen náció, fontosabb, hogy kecskelábon álló hatalmas asztalán – léniája mellett – megcsillan a rettegett üvegvágó gyémánt.

Hát ez bizony felér egy felmentő sereggel!

Már forgatja is DOM 1. füzetünket. Szemlátomást tetszik neki Bózsing remekműve. Két finom kis kalapácsot kapunk, ezekkel kell majd beszögeznünk az üveget a keretbe. Bózsing idegenkedik tőle, mintha égetné a tenyerét a kalapács nyele. El is veszem tőle, még a végén melléüt, és oda az üveg. Láthatóan megkönnyebbül. Inkább az én ablakszemeimet is ő cipeli ki a raktárból a házig. Szól a gazdánk, hogy a házak tenger felőli oldalán kezdjük az üvegezést, mert az öbölből süvítő szél megdermeszti a stukatúrozók malterját. Gazdánknak mindegy, hogy hol kezdünk, úgyis az összes ablakot be kell üvegezni. A gittelés későbbre marad, úgy látszik a hideg szél és a gyakori eső miatt az a fontos, hogy az üvegek a keretben legyenek. Egyik reggel nagy a sürgés-forgás. Rajtunk kívül mindenki takarít. Nagy rakásba gyűjtik a szétszórt deszkákat, bálákba kötözik az üres cementes zsákokat. Olyan rend lett délre, mint a templomban. Másnap reggel új pufajkában feszít a főmunkavezető, a mi gazdánk is új sapkát húzott a fejére. Mondja, hogy szemlét várnak Szimferopolból, az építő cég Krím-félszigeti központjából. Ezért ez a nagy hajcihő. Az iroda ajtajára új kilincset szereltek, kéményére meg szikrafogórácsot fabrikáltak. Fene fontos ember lehet, ez a szimferopoli.

Dél körül fekete autó gördül az iroda elé. Három fejes száll ki belőle. A sofőr úgy nyitogatja nekik az autó ajtaját, mintha maga a török szultán jött volna szemlére.

Félórája sem jöttek, már el is robognak. Még egy kis sétára sem méltatták a hét emeletes házat. Valamit mégis találhattak, mert a főmunkavezető hívatja gazdánkat. Meg sem várja, míg gazdánk az irodához ér, kivágódik az ajtón, és gesztikulálva mutogatja gazdánknak a házakat. Soha nem tapasztalt hangon kiabálva magyaráz valamit, majd rövid hallgatás után visszaviharzik az irodába. Gazdánk, utána loholva beszél hozzá, de a főmunkavezető foghegyről elintézi sebtében elhadart szavait.

Mi a házból figyeltük a hangos disputát. Nem értettünk egy szót sem, csak azt érzékeltük, hogy a főmunkavezető igencsak lekapta gazdánkat a húsz körméről.

Dacos arccal jön a gazdánk. Mondja, hogy a főmunkavezető azért hordta le a sárga földig, mert a szimferopoliak feldühödtek azon, hogy még nem kezdődött el az üvegezés. Hiába magyarázta a főmunkavezetőnek, hogy a stukatúrozók miatt a tenger felőli oldalt üvegezzük először, a főmunkavezető egyre ordította, hogy a szimferopoli főnököt nem érdekli sem a szél, sem a stukatúr, egyszer és mindenkorra megparancsolta, hogy mindig azon az oldalon kell kezdeni az üvegezést, amelyik az iroda ablakaiból látszik. Nagy a birodalom. Ha ellenőrizni jönnek a moszkvai fejesek, nincs arra idejük, hogy a házak hátulját is körbebámulják.

Hát, tanultunk megint valamit! Moszkvai szemle ugyan nem jött, de azért május elsejére készen állt a hét emeletes ház. Volt ugyan egy kis szépséghibájuk:

Mindegyikből kifelejtették a lépcsőházat!

De ez már csak akkor derült ki, amikor a csőállványzattal együtt, elbontottuk a pallóból ácsolt emeleti feljáró trepniket.

— —

POGÁCSA

Romos még a kovácsműhely, de a gőzkalapácsok már formázzák a több tonnás hajócsavarokat. Sok hajó vár javításra, köztük több hadihajó is. Nincs idejük várni, amíg a gyár újjáépül. Már Ázsiában is rég befejeződött a japán háború, az elsőbbség mégis a hadihajóké. Lehangoló látvány a romos hajógyár, az öbölben vesztegelő, megsebzett hajókkal.

A kovácsműhely oldalfalait csak a Szentlélek tartja. Tetejét lekapta a légnyomás, ideiglenes tetőt tákoltak föléje, hogy a néhány, helyrepofozott – az 1880-as években Angliában gyártott – gőzkalapács dolgozhasson. A gőzkalapácsok nagy részét a csarnok romjai borítják. Nagyon fontos lehet a kovácsműhely újjáépítése, legalább háromszáz fogoly dolgozik rajta.

Első feladatunk, hogy kiszabadítsuk a romok alól a gőzkalapácsokat. A csarnok padozata is romos. A géproncsok közt kanyargó pallókon talicskázzuk ki a tégla és üveg törmeléket, a csarnok melletti üres terepre. Innen hordják el éjszakánként, Isten tudja, hová. Néhány nap alatt kiszabadítunk egy gőzkalapácsot. Az orosz mesterek, a roncs kalapácsokról leszerelt alkatrészekkel, életet lehelnek a romok alól kiásott masinába.

A műhely főmérnökét lázba hozza ez a hirtelen siker, merész ötletet fundál ki a csarnok újjáépítésére. Vastag kötéllel keresztben kettéválasztja a csarnokot. Utasítja építésvezetőnket, hogy bontsuk le a csarnok kötéllel leválasztott részének alapokig a falait. A géproncsokat az orosz mesterek közben leszerelik. A gépek beton alapzatait hagyjuk a helyükön, mert az új gépeket ezekre szerelik. Ezután építsük fel a fél csarnokot, miközben a csarnok másik felében dolgoznak a gőzkalapácsok.

Építésvezetőnket meghökkenti a kovácsműhely főmérnökének az ötlete, de végül is a főmérnök a gazda, ő felel a csarnokért. Békebeli építész elzavarná a pallért, ha az nem egyszerre húzatná fel a ház falait, hanem először egy félbe vágott házat építene, és csak utána rakatná mellé a ház másik felét. Itt ez fel sem tűnik, fantaszták álmait építjük falakba. Tizenöt méter magas lesz a csarnok, oldalain végig hatalmas ablakok. Fűteni télen sem kell, a tüzes bugák sok ezer kalória hőt lövellnek, a csarnok minden zugába.

Valami kis művészlélek mégis csak szorulhatott a felemás építés kiálmodójába, mert amikor már félig állnak a falak, teherautók hokedli nagyságú rakuska követ hoznak. Ezekből kell a falak tetején körbefutó díszítésként karnist készítenünk. A karniskövek formázásához keményfából készült sablonokat és keresztvágó fűrészeket is hozott az egyik teherautó. Rakuska követ még nem láttunk. Ez a tengeri kő megszólalásig hasonlít a jól kisült törökmézhez. Ha csak egy tenyérnyit látok belőle,

bizisten belekóstolok. De ennyi törökméz ott, ahol még kétszersült sincs elég, teljességgel elképzelhetetlen.

Mivel utálom a maltert, rögtön beállok karnist fűrészelni. A félméteres élű rakuska kőre rátesszük a cikcakkos fa sablont, és keresztvágó fűrésszel levágjuk róla a felesleges részeket. Viszi a fűrész, jobban, mint a keményfa deszkát, csak a kettévágott tengeri kagylók pengetik élesen a fűrész fogait. Fűrészelünk reggeltől estig. Megfontoltan húzzuk, így a kőnek sem fáj, a fűrész sem jajdul.

Nem volna ez rossz hely, csak éppen harapnivaló nem kerül utunkba. Éhes fűrészelés délelőtt, délután. A műhely oroszai sem élnek jobban. Közel még a háború, üresek a kamrák. A gyár ad nekik mindent, sótól a kenyérig. Éhkoppon marad, aki nem dolgozik. Nálunk meg egész nap csak egy téma járja: miket ettünk régen, meg majd miket eszünk, ha szabadok leszünk. Nincs az a szakácskönyv, amelyik olyan aprólékosan leírja a levelesre sülő krumplis pogácsa elkészítését, ahogy azt Sümegi bácsi csurgó nyállal meséli. Sümegi bácsi van vagy huszonöt éves, de hosszan lógó kajla bajsza, meg lassú, megfontolt beszéde, még harminc évet nyom rá. Így mindenki bácsizza. Eleinte szabadkozott, de aztán beletörődött öregségébe.

Valami varázslat lehet. Nem akarok hinni a szememnek!

Alig fejezi be Sümegi a pogácsasütést, máris szaporáz felénk egy fiatal lány, kezében egy vizesvödör, megpúpozva pogácsával. Viszi a kovácsműhely másik felébe, a gőzkalapácsos orosz mestereknek.

Hát ez aztán kész csoda! A mese nyál helyett, igazi fut össze a szánkban. Pogácsát még nem is láttunk, szinte megőrülünk, már csak a szagától.

Bárisnya! – Kisasszony! – kiált Sümegi, s ugrik az útra, teszi vissza az álmélkodó kislány vödrébe, az elgurult pogácsát. Döbbent csend után megtárgyaljuk a pogácsát. Van, aki egyszerűen lemarházza Sümegit. Hogy adhatta vissza, amikor már csak az emlegetésétől is összefutott a nyál a szánkban. Sümegi szabadkozik. Neki eszébe sem jutott a nyál. Csak azt látta, hogy a kislány elveszíti, vissza kell adni neki. Önkéntelenül kiáltott, így szokta meg otthon. Estig tart a pogácsa vita. Kinek bolond, kinek szent lett Sümegi, az egy szem pogácsától.

Nyomot hagyott a pogácsa a vödrös kislányban is. Eddig észre sem vett minket, amikor elment mellettünk. Most lelassít, hálásan néz a legközelebbi fogolyra, s csak ha túl ért rajtunk, szaporázza meg újra a lépteit.

Elkészültünk a karniskő fűrészeléssel, új munkát kell néznem. Segédmunkásnak nem kívánkozom, utálom az örökös trógerolást. Most kezdik vakolni a kovácsműhely irodáinak a falait, jelentkezem én is a kőművesek közé. Igaz, eddig még nem vakoltam, de majd csak sikerül. Fandlival még nem megy, de a kanállal hányt malter már megragad a falon. Pár nap alatt rááll a csuklóm a fandlira is, tíztenyérnyi falat befed egy-egy suhintásom. Úgy nekibuzdulok, hogy már plafont vakoló bajtársaim kezét figyelem. Hogy a csudába ragad fejük fölé a malter? Addig-addig kerülgetem őket, míg bevesznek maguk közé. Nagy simítót kapok – van vagy hattenyérnyi – alul lóg a fogója, mint a gomba szára. Bal kezemben tartom, mellmagasságban. Könnyű

fogású a stukatúrozó kanál, ügyesen simul nyele a kezembe. Harmonikus mozdulattal tolom a simítón szétfolyó malter alá, s hirtelen rántom a fejem fölé.

Eleinte behunyom a szemem, mert a malter vége az orromig fröccsen. Pár nap múlva már nyitott szemmel hányom. Még nézni is gyönyörűség, ahogy beteríti a rücskös szürke betont.

De mi lehet ezzel a nyavalyás malterral? Nem ragad egyformán. Van, hogy egy csöppig fenn ragad, gyakran tenyérnyi is azonnal lepereg. Társam virtigli kőműves. Látom, néha nála sem ragad a malter a plafonra. Egész éjjel nem hagy nyugton a lepergő malter. Reggel aztán kifigyelem. Ha pihennek a gőzkalapácsok, ragad a malter. Ha püfölik a bugát, lepereg. Úgy megszoktuk az állandó kalapácsdöngést, hogy fel sem tűnik, örökké rezgő alapra építjük a hatalmas falakat.

Áll a félig csarnok, fehérre meszelve. Szikrázik a napfény a nagy ablakokon. Megérkeztek az új gőzkalapácsok is, szétszedve is monstrum acél szörnyetegek. A régi gőzkalapácsokat kiszuperálták, csak betonalapjukat hagytuk a helyükön. A betontömböknek meg sem kottyant hatvan év millió pörölyütése. Kitartanak azok még akár száz évig is.

Megy a méricskélés. Valami nem stimmel a gépalapokkal. Nem férnek rájuk a most érkezett gépek. Új betonalapok kellenek. A régieket légkalapáccsal próbáljuk széttörni, de az öreg beton makacsul ellenáll. Apró kis darabkák le-lepattognak, de kétnapi munkánk eredménye meg sem látszik a vén betontömbön. Ha így megy, tovább tart a régi gépalapok kivésése, mint az új félcsarnok felépítése.

Látja ezt a főmérnök is. Elviteti a légkalapácsokat, helyettük két tengerésztiszt szemléli a műhelyt. Hol a betontömböket, hol a falakat centizik, gondterhelt arccal.

Vajon mit sütnek ki?

A betontömbök – néma főszereplők – mit sem sejtve gubbasztanak hatvanéves fészkükben. A két aknász tengerésztiszt napok óta számol. Mérik a távolságot a betontömbök, meg az ablakok között.

Nem könnyű a dolguk. A behemót betontömbök másszanak ki megszokott fészkükből, de a frissen üvegezett ablakok maradjanak épek. Nem csoda, hogy napokig nem jutnak dűlőre. Végre velük jön három tűzszerész matróz, kábelvégre fűzik a betontömböket. A főmérnök ideges. Minden elveszett nap hiányzik az elképzeléséből. Már az alapokon kellene állniuk a gépeknek, de még a régi alapok is a helyükön szunnyadnak. A robbantáson is szeretne már túl lenni. Mi lesz, ha nem sikerül? A főnökei hamar kiállítják a menetlevelét Szibériába.

Nekünk sem mindegy, kiállják-e a karcsú falak az aknászok durrogtatását? Akárhogy is van, kezünk munkájának nyomát viseli a csarnok minden zuga. Végre elérkezik a robbantás napja. Este robbantanak, mire elvonul a gyárból a szájtáti sereg.

Szomorú látványra érkezünk reggel. Egy ablak sem csillog a tűző napsütésben, de a betontömbök békén szunyókálnak. Nem is látjuk többé a robbantókat, újra csak a miénk a betontömbök gondja. A főmérnöknek új gondolata támad. Egy betontömböt körbe csákányozunk, egészen az aljáig. Három acélsín végét csúsztatjuk be a betontömb alá. Másik végüket a gödör szélének támasztjuk.

Reggelre üres a fészek. A betontömb az út mellett hever. Egy T-34-es tank cibálta ki, az éjszaka sötétjében. Sok véres csata után, nappal szégyellte volna ezt a civil mesterséget.

Elszaladt a nyár, áll a két félcsarnok, osztatlan egészben. Senki el nem hinné, hogy mostoha testvérek, csak a betonkoszorú tartja össze őket.

Isten veled pogácsás kislány! Isten veled kovácsműhely! Búcsúzóul ma éjjel rátok is gondolok.

— —

ÓLOMCSIZMA

Gyönyörű nyár van. Hétágra tűz a nap, eső hetek óta egy csepp sem esett. A hajógyárban kőműveskedek, ezer fogolytársammal építgetjük a szétbombázott épületeket. Nehezen viselem el a tömeget, a maltert meg a követ egyenesen utálom. A kő lekoptatja az ujjunk hegyét, a malter lucskos, ráadásul egyikbe sem lehet beleharapni.

Pedig a fogoly mindig éhes. A kiporciózott leves meg kenyér, nemhogy nem csillapítja éhségünket, inkább csak arra jó, hogy még jobban felizgassa örökké korgó gyomrunkat. Nem bánnám, ha nehezebb munkára is vinnének, csak megszabaduljak kőtől, maltertól, de még inkább a tömegtől. Elég éjszakánként elviselni az emeletes fapriccs fejenkénti ötven centijére összepréselt szomszédságot, tetézve a priccs repedéseibe kiirthatatlanul befészkelődött poloskahaddal.

Nem csak éhesek, szomjasak is vagyunk. A maltert készen hozzák, így még a keveréshez használt ciszternavízzel sem tudjuk pótolni a testünkből gyöngyöző izzadságot. Árnyék is alig van. A szükségesnél többször megbújni a latrina hűvösén bajtársiatlanság, közösen kell naponta megdolgoznunk a teljes kenyéradaghoz előírt normáért.

Az élelmesebbjei közé tartozom, viszonylag jobb erőben is vagyok sok fogolytársamnál. Minden este a lágerkapu környékén őgyelgek, hátha elcsípek valamilyen leves-, vagy kenyérpótlással járó különmunkát.

Egyik este is a lágerkapu körül lődörgök, amikor a napostiszt hangos kiabálással keres tíz erős magyart. Pillanatok alatt húszan is körbeálljuk az ordibáló kapitányt, aki közben a többi szájtátit szétkergeti, minket meg sorba állít az egyenkénti mustrához. Ötöt mindjárt kilök a sorból. Legyengült, elvizesedett idősebb foglyok ezek, csak az éhség, meg a sorsukon való változtatás iránti vágy hajtotta őket a kapitány köré.

Maradtunk tizenöten.

Nézem a többieket, van-e legalább öt nálam gyengébbnek látszó, hogy én a tíz erős közt maradjak.

Fogságbaesésünk óta többször kifaggattak minket. Még azt is felírták, kinek hány hold földje van otthon, de amit most kérdezett a kapitány, arra aztán még álmomban sem gondoltam: Aki nem tud úszni, az álljon ki!

Látom, hogy a többieket is fejbekólintotta a kapitány parancsa. Hatan már ki is álltak, ezeket kézintéssel elhessenti a kapu környékéről. Már meg csak kilencen maradtunk, de mire újra számba veszem magunkat, még egy társunk somfordál el a hat után.

Fellélegzem. Így már biztosan benne leszek a tízben. Nem akármilyen munka lehet, ahol még úszni is kell. Azzal persze nem dicsekszem, hogy pár éve, amikor a Gellért Szálló nyitott medencéjében képen csapott a váratlanul megindított géphullám, hirtelenjében azt sem tudtam, hol a fent és hol a lent.

Míg magamban meditálok, meglett a még hiányzó két úszós magyar. Most meg az jut az eszembe, miért csak magyarok kellenek? Eddig inkább több nációt csaptak össze, hogy ne legyen túl nagy egyetértés köztünk, ne törhessük a fejünket valamilyen csalafintaságon. Honnan, honnan nem, de az oroszok már a kezdet kezdetén tudták, hogy a románokkal nem nagyon szíveljük egymást. Hát ez igaz is. Nekem is egy hónap büntetőbrigádba került, amikor egy román beköpte, hogy elcseréltem kenyérért egy kincstári párnacihát.

De az Isten nem ver bottal!

Hazatértünk előtt egy évvel agyoncsapta az áram azt a román csendőr őrmestert, aki büntetőbrigád vezetőként nagyobb pokollá tette a strafnájra ítélt foglyok életét, mint amilyennek az oroszok szánták.

Közben már írja is a kapitány a nevünket meg a brigádunk számát. Kiadja a parancsot, hogy reggel legelsőnek gyülekezzünk a kapunál és a déli kenyerünket is vegyük fel. Ez eddig jól néz ki. Ha reggel kiadják a déli kenyeret is, akkor nem lesz a közelben olyan nagyobb fogolycsapat, akiknek délben teherautón kiviszik az ebédet. Csak ez az úszás nem megy ki a fejemből egész éjjel. Dolgoztam én már tutajon is, bele is estem a decemberi tengerbe, de előtte a kutya se kérdezte tőlem, hogy tudok-e úszni.

Ha nehezen is, de eljön a reggel. Hat órakor kezdődik a kivonulás, de mi tízen már jóval előtte ott téblábolunk a kapu körül. Kint egy fiatal matróz fújja a füstöt, közben ránk-ránk néz, úgy látszik, a létszámunkból sejti, mi leszünk az emberei. Hát ennek se pisztolya, se puskája, csak a büszke tengerésztőr simul a combjához.

Így akar ez ránk vigyázni? Ennyi fogolyhoz legalább egy puska jár, hosszú szuronnyal.

Már kívül is vagyunk a kapun. A matróz aláírta, hogy átvett minket és se szó, se beszéd megindul, mi meg ötös sorokban lépkedünk utána. Úgy megszoktuk már az ötösévelt, hogyha négyen vagyunk is, ötösével akarnánk sorba állni.

Alighogy kiérünk a tenger felé vezető útra, megállít minket, pihenjt int a kezével és széles szárú lötyögős tengerész nadrágja zsebéből kimarkol egy csomó cigarettát. Ez igazából nem is cigaretta, hanem papirosz. Abban különbözik a cigarettától, hogy dupla hosszú a szopókája. így télen – vastag kesztyűben – is végig lehet szívni.

Nekem aztán mindegy, cigaretta-e, vagy papirosz, gyomrom már az érte kapott kenyeret látja a matróz markában. Hát ez jól kezdődik. Ha ez a fiatal matróz ilyen gavallér, társai sem lehetnek rosszabbak. Ráadásul még pisztolyt sem hozott, nem néz minket holmi fasiszta banditáknak.

Már egy órája kutyagolunk. Néma csend van. Olyan szótlan ez a matróz, mintha kuka lenne. Néha-néha hátrapislant, elégedetten füstölgő csapata láttán kis mosoly gördül a szája sarkára. Nem dohányzom, de most én is rágyújtok, nehogy legközelebb kimaradjak a papirosz osztásból. Nem előny itt, ha valaki nem dohányzik. Egyrészt azért, mert akármilyen ócska mahorkát is szív a dohányos ember, valami olyan élvezethez jut, amiből mi nemdohányzók ki vagyunk zárva. A hadifogolyéletben a dohányzást lehet az egyetlen élvezetnek mondani még akkor is, ha szívnivaló hiánya esetén szenvednek a dohányosok. Másrészt meg a civil munkavezetők legtöbbje elnézi, hogy a fogoly a dohányzás, és a dohányzást előkészítő ceremónia alatt nem dolgozik. Nálunk nem kész cigaretta, hanem leginkább a mahorka járja. Ezt, a lecsupasztott dohánylevél kemény csumájából vágják. Itthon – ha netán a dohányba kerül egy darabka belőle – finánclábnak mondják és kidobják. Nem szálas, nem lehet belőle cigarettát sodorni, olyan kis hegyes végű, cementeszsák papírból sodort staniclíba öntik, amilyenbe a falusi szatócsok mérik az öt deka cukrot. Száját visszatömködik, nehogy a tűzcsiholás körülményes művelete alatt a mahorka kiszóródjon. Ezután a staniclit a fülük mellé tűzik, mert a csiholáshoz mind a két kézre szükség van. Gyufához soha nem jutunk, szerencsére az öreg tatároktól ellestük a tűzcsinálás mesterségét.

Öt dolog kell hozzá. Először is egy kis vászonzacskó, amiben a tűzszerszámokat tartjuk. Kell egy kilőtt puskatöltény hüvely, aminek a talpát levágjuk és nagyobbik száján befűzzük a kanócul szolgáló gyapot fonatot. A Krímen sok kolhozban termelnek gyapotot, így ilyen-olyan úton jut belőle nekünk is. Olyan vastagra kell fonni, hogy a cső szűkebb részén kibújó félcentis végének kemény tartása legyen. Már csak az acél és kovakő hiányzik a csiholáshoz. Acélnak megfelel egy ötcentisnyi reszelődarab, kovakövet meg marékszám lehet szedni a tengerparton.

Ennek a tűzszerszámnak szpicski a neve. Olyan fontos kincs a dohányosoknak, mint a kanál, vagy a csajka.

Szikraütéshez bal hüvelyk- és mutatóujjunk között egymáshoz szorítjuk a hüvelyt és a félbepattintott kovakövet, amit addig csiholunk az acéllal, amíg életképes szikra ugrik a kanócra. Ezután már csak teli szájjal fújni kell a szikrától parázsló gyapotot, míg olyan erőre kap, hogy átizzítja a hozzányomott staniclíba zárt mahorkát. Száraz időben nem különösebben nehéz mesterség ez, de ha esik, nemhogy a mahorka, még a kanóc sem fog szikrát.

Hát ennyi a rágyújtás, de ezután jön az igazi élvezet, a mahorka meg a cigarettapapírrá avanzsált cementes zsák darab nyomorúságunkat feledtető elfüstölése. Ez sem megy munka közben. A meleg füsttől megkeményedő staniclit szívás közben két ujjal össze kell szorítani, különben kiszóródik belőle a parázsló mahorka.

Ebből a hallgatólagos munkaszünetből mi nemdohányzók nap mint nap kiesünk, ezért naponta legalább egy órával többet dolgozunk, mint tűzcsiholással bíbelődő társaink. Mégis ők nyavalyognak, ha nem jutnak valami szívnivalóhoz. Valamelyik szerencsétlen nikotinéhségben szenvedő bagós, vattának kinéző üveggyapottal kísérletezett. Viszketett is tőle napokig a nyelve.

Közben, dombok karéjában megbújó kis öbölhöz érünk. Partját laktanyák, raktárak övezik, a vízen meg szelíden ringatóznak a háború végével meghunyászkodott szürkés-fekete tengeri farkasok. Nem is olyan nagyok, mint ahogy elképzeltem. Bá-

tor fickók a tengeralattjárósok, nem kis kurázsi kell ahhoz, hogy ezekben a szűk acélbörtönökben hónapokig kóboroljanak, hol fent, hol lent. Kis motorosbárkához érünk. Tízméternyi hosszú lehet, láthatóan már megette a kenyere javát. Oldalfalaihoz rozoga pad támaszkodik. Öten-öten ülünk egyre, hogy a bárka egyensúlyban legyen. Matrózunk egy rántással indítja a motort, komótosan lavírozunk az öböl szája felé. Körülöttünk ütött-kopott füstokádó gőzösök cakkozzák fodrosra a lágyan ringó vizet. Felettünk sirálycsapatok fürkészik a sütkérező kishalak felvillanó ezüstjét. Látnivaló van bőven, festeni sem lehetne szebb panorámát!

Bárkánk orra egy rozsdaszínű imbolygó óriási vasláda felé tart. Tetején kisebb-nagyobb bódék vannak, oldalait korlát övezi. Közelebb érve látjuk, hogy a fedélzetét egy alacsony, kétméternyi hosszú gépezet uralja, aminek a végein olyasféle tekerőkarok vannak, mint a falusi kerekeskutakon. Már neki is ütődik bárkánk orra a doboz oldalán csüngő létrának. A matróz két ugrással fenn terem, kiköti a bárkát és int, hogy óvatosan jöjjünk fel mi is. Felmászunk a létrán s látjuk, hogy a kétkarú gép oldalából fémcsatlakozós gumicsövek bújnak ki, amik a tenger ritmusára verdesik az oldalsó bádoglemezt. A fedélzet végein vasmacskák drótkötele feszül. A bódék egy részét a korláthoz láncolták, nehogy valami renitens hullám a tengerbe sodorja őket.

Négy klottgatyás fiatal férfi mustrálgat minket, miközben pár szót váltanak matrózunkkal. Nem vitás, ők is tengerészek. Mellükön, karjukon művészies szépségű tetoválások hirdetik, gazdájuk a dicsőséges Csernomorszkij Flot – Fekete-tengeri Flotta – tengerésze. Ha felöltöznek is, azonnal látni, melyik tengeren szolgálnak. A sapkájukon körbefutó szalag elárulja flottájuk nevét. A mieinkén sima fekete szalagon csillog a flotta neve. A szomszédos – Kercsi-szorossal elválasztott – Azovi-tenger matrózainak sapkáján narancsszínű sávos fekete szalagra nyomták az arany betűs Azovszkaja Flot – Azovi-tengeri Flotta – feliratot.

Egyik feketegatyás int, vetkőzzünk le mi is, mert a vasdobozon igencsak meleg van, hiába merül kétharmada a hűs tengervízbe. Kupacba rakjuk gönceinket, csak a gatya marad rajtunk. Lehangoló látvány lehetünk a pattanó izmú, tisztára nyalt matrózok mellett. Mi bizony négy napja, a vasárnapokon rendszeresített heti egyszeri mosdáskor tisztálkodtunk utoljára. Ilyenkor fertőtlenítik felsőruhánkat, és cserélik tisztára az egy hétig éjjel-nappal hordott inget, gatyát. Ha piszkos munkán vagyunk, már egy nap után bűzlik agyonizzadt ingünk. A gatyánk meg még ezen is túltesz. Itt még a cementeszsák papírja is nagy kincs, hogy is jutna papír egészségügyi célra. Ráadásul a foglyok zöme állandóan hasmenéses az össze-vissza ivott mindenféle poshadt víztől. Elképzelhető, hogy milyen lesz a gatya a klozettpapír nélküli éjjelnappal hordástól.

A matrózok nem csúfolódnak, inkább szánakoznak rajtunk. Bár előre tudják a választ, csendesen megkérdezik, éhesek vagyunk-e? Válaszunkat meg sem várva egyikük már elénk is rak három darab kétkilós kockakenyeret és hozzá egy kanna vizet. Mi csak nézzük a kenyeret, mire rájön a matróz, hogy kés is kell hozzá, mert hogy a fogolynak nem lehet vágószerszáma. Titokban persze, nekem is van fogolycsinálta

bicskám, de az a nadrágom korcában rejtőzik, nehogy valami váratlan motozásnak essen áldozatul.

A kockakenyérnek is a kémenyre sült héja az ízesebb. Mivel sok a rossz- és aligfogú társunk, mindig hozzájutok héjasabb porcióhoz. Hamar befaljuk a kenyeret, s jókat iszunk rá a hűs, tiszta vízből.

A doboz tetején katonás rend van, gazdáink nem csak a ruházatukat, a fedélzetet is tisztán tartják. Úgy látszik, a tengerészeket arra nevelik, hogy hajójukat egész nap mossák, sikálják. Az öbölben horgonyzó hadihajókon is állandóan takarítanak és kötélhágcsókon himbálódzva festegetik a rozsdafoltokat.

A nagy tisztaságban szemet szúr ápolatlanságunk, de főként mocskos gatyánk. Mondják is, hogy a bárka oldalán kihajolva mossuk ki ingünket, gatyánkat. Itt a meztelenkedés nem szégyen, így fürdőznek nők-férfiak vegyesen. Nyalka tisztaságuk sok szappanba kerülhet, mert szappant csak arra adnak, hogy két vödörben csutakoljuk le egymásról a pórusainkba is befészkelődött koszréteget. Külön szólnak, vigyázzunk, ne essünk a vízbe, mert ha valaki a tengerbe vész, megbüntetik őket.

Mosdás után felvesszük vizes gatyánkat, megszárad az rajtunk is. Az egyik matróz elmondja, hogy ők búvárok, az a dolguk, hogy megkeressék az öbölben elsüllyedt hajók és vízbe zuhant repülőgépek roncsait. Ezeket majd másik búvárcsapat emeli ki.

A mi dolgunk a kompresszor hajtása. Az ebből kivezető gumicsövön kap levegőt a tenger fenekén botorkáló búvár. Két végén ketten-ketten tekerjük, félóránként váltjuk egymást. Órára nincs szükség, az öbölben horgonyozó hadihajókon félóránként ütik az időt az ügyeletes matrózok. A víz, a város feletti domboldalon lévő lágerunkba is visszhangozza a hajóharangok kongását.

Közben gazdáink készülődnek az ebédhez. Kifigyeltük, hogy az egyik matróz a fedélzet sarkán megbújó kuckóban foglalatoskodik és nemsokára vékony füstöt ereget a kuckó. Ennyi jó után abban reménykedünk, nekünk is füstöl ebédet a kémény! Nemhiába lestük a füstöt. Tele csajka köleskását remekelt a matróz, fénylő olajcseppek gyöngyöznek a tetején. Jó darab kenyeret is ad hozzá, utána meg egy bögre igazi csáját.

Ilyen jó dolga még a királynak sem lehet!

Mindezt betetőzi a papiroszosztás. Úgy látom, akkor sem hagynak ki belőle, ha nem gyújtok rá. El is rakom mind egy szálig a zubbonyzsebembe. Rövid cigarettaszünet és csajkamosogatás után kezdődik a munka. A csajka szóval sok bajunk volt, mert amikor még gagyogni is alig tudtunk oroszul és kevertük a magyart az orosszal, nem tudták, mi a csudát akarunk a sirályokkal, szinte már azt hitték, hogy sirályhúst követelünk. Ugyanis a csajka szó oroszul a sirály madarat jelenti. Logikusnak is látszott a követelésünk. Húst sosem adtak, sirály meg ezrével lepte el a hajók fedélzetét, örökös munkát adva a matrózoknak, fedélzetre pottyantott névjegyük eltüntetésével.

Legszívesebben a matrózok is inkább tepsiben látták volna a folyton felettük kavargó sirály felleget.

Egyik matróz nagy halom kötött kezes-lábast hoz elő. Olyasmik ezek, mint a kisbabákra húzott rugdalódzó. A búvár inget vesz a klottgatyához és bajtársai segítségével egymásra vesz belőlük hármat. Istenesen izzad, patakokban ömlik a víz az arcáról. De a java még hátra van. Ketten vonszolunk egy dögnehéz gumiruhát, ennek is csak a nyaka és a két ujja nyitott. A matrózok biztatására öten is belekapaszkodunk a nyakkivágásba, mégis csak nagy nehezen tudjuk annyira kitágítani, hogy a macskanadrágoktól kigömbölyödött búvárt bele lehessen gyömöszölni. Izzadságtól csöpögő fejére húzunk egy olyan kötött sapkát, aminek a lebernyege a válláig ér, és csak a szeme előtt van kukucskáló lyuk.

Ami most jön, lehetne akár szentté avatás is. Az egyik matróz – mint egy glóriát – fényes rézkarikát emel a búvár feje fölé. De ez csak pünkösdi királyság! A karikát – lassú mozdulattal, nehogy a búvár orrát megüsse vele – a búvár vállára helyezi és beigazgatja a gumiruha nyakpereme alá. Másik társa a búvár fejére teszi a már működő kompresszorból kilógó gumicsőhöz csatolt sisakot, amit gyors mozdulatokkal hozzácsavaroznak az alátétkarikává degradálódott glóriához. Mire elkészülnek és ráadják a kesztyűit, olyan kókadtnak látszik a búvár, mintha már végigbóklászta volna az öböl fenekét. Szinte tüzel csillogó sisakja. Türelmetlenül várja a tengervíz enyhetadó hűvösét.

Erre várnia kell, mert még hiányos a kosztüme. Társai segítségével elcsoszog a létráig, ahol beledugják lábait fenékjáró ólomcsizmáiba. Derekára kötik a vékonyabb jelzőzsinórt, egy vastagot meg azért, hogyha baj érné, társai ki tudják menekíteni.

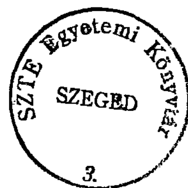
Nyakig huppan a vízbe, az üvegen át látjuk a megkönnyebbülését. Most már a víz cipeli iszonyatos terhét. De nincs ideje örülni, mert közben három társa nyakába rakja a veszett nehéz ólommellényét. Ez segíti le az alsó régiókba.

Közben társai elmondják nekünk, hogy a búvár lent nem csinál jegyzetet. A jelzőkötéllel tudatja társaival a pontos helyszínt, s azután itt fenn készítik el a roncsok helyzetét mutató térképet. Naponta csak kis területtel végeznek. Esténként – amikor mi már elmentünk – a másnapi munkaterület felett vetnek horgonyt.

Másfél óra múlva húzzák fel a búvárt. Láthatóan fáradt, amint megszabadul a nehéz sisaktól, fenékig issza a hűsvizes kannát. Közben másik matróz készül a búvárkodásra. Macskanadrágból van bőven, csak a gumiruhát, sisakot, ólomcsizmát és vállsúlyokat használják közösen.

Most figyelek fel arra, hogy ezek a matrózok termetre olyan egyformák, mintha ötösikrek lennének. Logikusan gondolkodik a flotta. Nem a búvárruhát szabja a búvárhoz, hanem a búvárruhához válogatja a búvárokat. Ilyen kincstári bölcsességet ritkán lát az ember.

Gyorsan telnek a köleskásás napok. Gazdáink ugyanolyan jószívvel vannak hozzánk, mint az első napon. Valamiféle munkamegosztás során mindig az első napi hallgatag matróz kísér minket, de már a dísztőr is lekerült a derékszíjáról. Látják, megbecsüljük a jóltartást, úgy tekintjük őket, mintha nem rabtartóink, hanem bajtársaink lennének.

Régen érzett szabadságérzés járja át a szívünket. Ritkán adódik, hogy szuronyos őr nélkül járhatunk. Matrózaink nem foglyot, hanem ugyanolyan, hazáját szolgáló katonát látnak bennünk, mint amilyen derék katonák ők is, csak a forgandó hadiszerencse most őket segítette.

Minden bizonnyal hihetetlennek tűnik, de a hadifoglyot is emberszámba vevő matrózainktól ajándékként kapott nyugalmas napokat tekintem életem első tengeri nyaralásának. Hatvan év múltán is hálás szívvel gondolok emberségükre. Bánt, hogy még a keresztnevük sem ragadt meg a fejemben.

— —

BETON

A hajógyár egyik csücskében építünk szerelőcsarnokot. Hátsó vége szinte a vízbe lóg, úgy elkeskenyedik a part ezen a szakaszon. A csarnok kb. hatvan méter hosszú, húsz méter széles, oldalfalai tizenöt méter magasak. Mi már majdnem készre jöttünk, az épületet mások építették fel. Ránk, a kissé domború lapos födém salakos hőszigetelése és a salakot borító vékony betonhéj felkenése vár.

A hajógyár több kilométer hosszú part gazdája. Öböl öblöt ér, ezt a partszakaszt az Isten is hajógyárnak, hadikikötőnek teremtette. A sok öböl adta előny ellensúlyozza a keskeny partot. A környező dombok szinte rácsúsznak a vízre, jól ki kell használni a part minden kis darabját. A gyár vakolt téglakerítése kanyarogva igazodik a lapos partot övező dombok aljához. A kerítés egyik szakasza terméskőből rakott támfallá magasodik. Mögötte katonás rendben állnak a cári időkből itt maradt Tengerész Akadémia, monarchia-sárga kaszárnyái.

Iskolahajójuk szép vonalú háromárbocos fregatt, olasz mesterek remeke. Orrtőkéjét Szent Péter apostol fából faragott színes mellszobra ékesíti. Hadizsákmányként került Szevasztopolba. A tengerészkadétok – több hetes turnusokban – ezzel a fregattal járják a tengert, így kapnak ízelítőt a tengeri vitorlások matrózainak nehéz szolgálatából. Kihajózás előtt ötvenen is serénykednek az árbocokról csüngő kötélhágcsókon, a nehéz vitorlavásznak felvonásán.

Ez a fregatt nem fogható hadra. A fiatal tisztjelöltek tengerészéletre nevelését szolgálják a romantikus tengeri csavargások.

A partot széles sávban kockakő borítja. Szegélyként, acél szádpalló fal veri vissza a hullámok megújuló rohamait. A partnál is húsz méternyi a víz, hogy a mélyebb merülésű hajók is parthoz simulhassanak. A harcok alatt sok szádpalló megsérült, folyamatosan cserélik, javítják a huszonöt méternél is hosszabb acélsíneket. Bármerre járunk a hajógyárban, hallani a szádpalló verő óriás kalapács földet rengető, tompa puffanásait. Motoros csörlő húzza harmincméternyi magasba a több tonnás acélpörölyt, onnan ejti rá a szádpalló végére húzott acélpapucsra.

A szádpallók beverése külön mesterség. Húszan is forgolódnak a sínen gördülő, több száz tonnás ejtőpörölyös döngölőtorony körül. Egy torony dolgozik, több évig is eltart, míg kijavítják a környező öblök bombatépte partjait. A mi csarnokunknál épen maradt a part, távolról halljuk a pöröly csattanását.

A csarnok szomszédságában hosszú, földszintes raktár dől a gyár kerítésének. Kezelője cári időkből itt maradt régimódi orosz, bal alsó karját töviskoszorús Krisztus fej díszíti. Bár megráncosodott a Krisztus fej arca, látni, hogy művész kéz alkotása ez a hitvallás. Ritka látvány a pogány világban.

Szevasztopol a Fekete-tengeri Flotta bázisa. A férfinépség zöme kapcsolatba kerül a Flottával, ezért legtöbbjük büszkén viseli testén a művészi tetoválású flottajelvényt: Vasmacskának támaszkodó mentőöv előtt két, keresztbetett szuronyos puska, felettük ötágúcsillagos lobogó. A mentőövön vagy a flotta, vagy annak a hadihajónak a neve szerepel, ahol a matróz a tetováláskor szolgál. Nálunk a Fekete-tengeri, tőlünk észak-keletre, túl a Kercsi-szoroson, Azovi-tengeri Flotta a mentőöv felirata.

Nagy becsülete van a flottajelvénynek. Felfigyelt erre a hadifogoly népség, sorozatban készülnek a flottajelvénnyel díszített alumíniumlemez dohányos szelencék. A „dóznit" műhelyekben dolgozó lakatos, bádogos bajtársaink készítik, ügyes kezű bajtársaink gravírozzák rá késheggyel a flottajelvényt. Legszebben Mold József zászlós gravíroz. Üzleti veszteség a dózni csencselőknek, hogy elvitték tőlünk Mold zászlóst is tiszti táborba.

A matrózok testét a világ minden táját felidéző tetoválások díszítik. Kedvelt kép a hullámok hátán ringatódzó sellő és a pálmafának támaszkodó, háncsszoknyás, felül pucér néger szépség. Akadnak obszcén rajzok is. Ezekben gazdáik nem gyönyörködhetnek, mert leginkább a hátukat díszítik. Gyakori háti motívum a szőrét borzoló, zsákmányt szimatoló fekete kandúr, amint a lyukból kikandikáló egérpecsenyére vár.

Csarnokunk a hajógyár utolsó épülete, a vízig húzódó kerítés szögletében. Katonáinkra pszichikai hatása lehet a kerítés alját nyaldosó tenger közelségének. Napjában többször is számba veszik lent dolgozó bajtársainkat. Attól félnek tán, hogy a kerítés alját paskoló hullám – amit szülőanyja, a nekünk szabadságot jelentő Törökországból indít kalandos útjára – szökésre csábítja valamelyik bajtársunkat. Nincs miért félniük. A török partokig kétszáz mérföldet kellene úsznia a szökevénynek. Eddig csak két németnek sikerült a szökés. A repülőtér talajának egyengetése közben kifigyelték, hogy melyik gép van feltankolva, és egy óvatlan pillanatban elstartoltak egy kétfedelű PO-2-vel. A katonák nem gondolták, hogy pilóták is lehetnek a hadifoglyok közt.

Csarnokunk fehér mészkő falai vakítóan verik vissza a nap sugarait. Bár többször is dolgoztam már a hajógyárban, ebbe a végébe még nem vetődtem el. Orosz munkavezetőnknek is új az épület. Ő is csak most látja, hogy építő elődeink az állványzatot is elvitték, csak a fal mellett álló toronydarura hegesztett vashágcsókon lehet felmászni az épület tetejére. Újraállványozás szóba sem jön. A munkahely megszemlélésére a praráb kíséretében húszan, jobb erőben lévők másszuk meg a négyemeletnyi vashágcsót. A csarnok fala fenn nyolcvan centi széles, ide lépünk át a daru hágcsójáról. Elődeink a daru rakományának fogadására, pallónyi hosszú, két méter széles platót ácsoltak a daru melletti fal tetejére. Jó munkát végeztek, nehéz talicskáink meg sem kottyannak az ácskapcsokkal összetákolt padozatnak. A tető gerincétől tízméteres betongerendák lejtenek enyhén az oldalfalakra. A méternyi széles gerendaközöket kell megtöltenünk salakkal, majd befedni tíz centi vastag beton héjjal. Elődeink a betongerendák közé behelyezték a méter hosszú beton födémlapokat, de a hézagokat nem tömték be betonnal. Először ezt kell elvégeznünk, különben a salak a réseken át a csarnokba hullik. Már most is iszonyatos súly terheli a csarnok közepén

végigfutó oszlopsort, pedig még sok teherautónyi salakot és betont terítünk szét a hatalmas tetőn.

Megelégelte a prarább a magaslati levegőt, mi is indulunk utána. Még semmit sem dolgoztunk, de már a ránk váró munka látványától is kifáradtunk. A felmászás, meg lemászás is külön mutatvány. Biztos, hogy kisebb-nagyobb ügyeink elintézésére nem fogunk le-föl rohangálni a vashágcsókon. Hullatékunkat a salakra pottyantjuk, rajtunk meg a sirályokon kívül úgy sem szaglászik itt senki.

Másnap reggel már vár a darukezelőnk, jól megtermett ukrán menyecske. Hozzák a betont, hogy salakozás előtt elvégezhessük a hézagok tömködését. Két talicskát hoz fel egy menetben a daru. Elődeink lusták lehettek a fal tetején körbefutó, ácskapcsokkal összecsatolt pallók felszedésére, így bejáratott útjuk van a talicskáknak.

Egy kicsit fáztunk ettől a kötéltáncos talicskázástól, de rájöttünk, hogy a keskeny falon való talicskázáskor nem az útra néző négy emelet korlát nélküli mélységét, hanem a betongerendák közé lerakott födémlapok biztonságát kell bámulni.

Talicskázás közben fejünket mindig befelé fordítjuk, csak akkor zökkenünk ki a merev tartásból, ha az ácskapoccsal összefogott pallóvégek szétcsúsznak, és a zökkenéstől a talicska kereke megtorpan.

Ilyenkor talicskának feszülő testünk meginog, mintha azon gondolkodna, kifelé, vagy befelé bukjon. A betonrések betömködése után, megszámlálhatatlan teherautó rakomány salakot talicskázunk a betongerendák közé. Olyan otthonosan járunk a fal tetején, mint a kéményseprők, szemünk sem rebben, ha megdöccen a talicska kerék. Sziszifuszi munka ez. A gerendaközökbe borított salakot kézi hengerrel kell keményre simítani, hogy a tíz centi vastag betonhéj egyenletesen terüljön el rajta. Csak végezzünk őszig, mert ha ránk tör a viharos idő, a szabadon nyargaló szél felkapja a salakot a gerendaközökből, és szaharai homokfelhőként száguld vele ismeretlen, honnan jött, hová megy úti célja felé.

Úgy megszoktuk a tetőt, hogy már délben sem mászunk le. Bajtársaink küldik fel tele csajkáinkat, üres talicskában. Ügyes a darukezelőnk, kilöttyenés nélkül érkezik a leves.

Munkavezetőnk érzi, hogy egyre szűkebb az idő, az esőzés beálltáig. Fellélegzik, amikor kész a salakozás, szinte örül az első héjbetonnak.

Aki nem próbálta, nem hinné, hogy a betongerendák közt tessék-lássék lehengerelt salakra, milyen nehéz egyenletesen szétkenni a betont, miközben haminc centi széles betongerendán guggolunk. Ritka nap, amikor senki sem billen bele a friss betonhéjba.

Unalmas is ez a mesterség a forró tetőn. A nap kiszí belőlünk minden csepp nedvet, bajtársaink nem győzik felküldeni az ivóvíznek csúfolt, poshadt ciszterna vizet.

A tetőről látjuk az égbolt és a tenger összeborulását. A hadihajók ki-be járnak az aknazárral védett fő-öböl, bója füzérrel kijelölt kapuján.

A szomszéd öbölben hidroplánok gyakorlatoznak. Fáradhatatlanul róják az iskolaköröket. Sportrepülőként tudom, milyen nehéz a száguldó hidroplánt ráültetni a soha

nem csituló hullámok hátára. A hidroplán szárnya magasan a csónak felett van, hogy vizet hasító száguldása közben ne érje a motort alulról vízsugár.

A másik öbölben tengeralattjárók pihennek. Olyanok, mintha nyurga bálnák heverésznének a napon, szürkés testük szinte beleolvad a hullámok zöldjébe. Nagy mulatság fentről nézni a hadihajók lőgyakorlatát. A nyílt tengeren, alig látható messzeségben megy a vontatóhajó, mögötte ötszáz méter hosszú kötélen követi a céluszály, amire pallókból, gerendákból hajó sziluettet ácsoltak Mi csak a nagy durrogást halljuk, a találatokat csak távcsővel lehetne megfigyelni.

Annál jobban látjuk a légvédelmi ágyúk találatait. Időnként egy hidroplán célzsákot vontat, hosszú kötélen. Pontos sorrendben, egymást túlugatva csattognak a hajók légelhárító ágyúi, géppuskái. Egy kör után jöhet is vissza a hidroplán. Úgy eltűnik a célzsák az ágyúk tüzében, mintha valami égi sárkány leharapta volna. Iszonyatos mennyiségű lövedék lyuggatja a levegőt, csak a Vorosilov csatahajó part felőli oldalán kettőszáz kisebb ágyút, légvédelmi ikergéppuskát számoltam össze.

Megsúlyosodnak a talicskáink. A könnyű salak után, nehéz betonnal balanszírozunk az egyszál pallón. Nem egyformán híg a beton. Ha kicsit is sűrűbb, az Istennek sem hagyja kenni magát, sündisznóként hempereg a salak tetején. Az ilyen betongombóccal nem töltjük az időt, bekaparjuk a salakba, örök pihenőre. Sorról sorra haladunk. Másnapra megköt az elsimogatott beton. Néha már-már gyönyörködünk benne. Szinte sajnáljuk, hogy utánunk már csak a suhanó szél és a csapongó sirályok csodálhatják fénylő simaságát.

Hajt a beton minket. Akármennyit hoznak, aznap el kell kenni. A maradék reggelre megkötne. Egyre sűrűbben jön „túlórázó" beton, szinte visszaélnek kényszerhelyzetünkkel. Miattunk esténként másfél órát is ácsorog ezer bajtársunk. A gyülekezőhelyen még csak le sem ülhetnek, ötösével sorban állva várják, míg mi is megérkezünk. Valamit tennünk kell. Ha véletlen, ha szándékos ez a beton dömping, meg kell torolnunk. Dühödt kiszolgáltatottságunkban, a szabotázsért járó tíz-húsz év Szibéria meg sem fordul a fejünkben.

Reggelre kész a haditerv. Több túlóra nem lesz. Még ha lebukunk is, túljárunk a betonküldő eszén! A munkavezető lusta felmászni a tetőre. Eddig csak egyszer volt fenn, amikor ide jöttünk. Vagy a hűsben üldögél, vagy a darukezelő menyecske körül téblábol. A talicskák gyorsabb tetőre szállítása sem okoz gondot, győzik a rakodók is, meg a daru is.

Reggel felkészülünk a túlórázó beton temetésére. Néhány szál pallóból trambulint ácsolunk a csarnok vízre futó végére. Innen zúdítjuk a tengerbe a túlórázó betont! Vízen jön a cement román kikötőkből. Ha nem lenne ilyen dög nehéz, most visszahullámozhatna szülőhazájába.

A darukezelő felől nem látszik a trambulin. Munkavezetőnk gyanútlan agyában meg sem fordul, hogy mi fellázadhatunk, megelégedéssel nézi talicska rakodó bajtársaink eszeveszett munkatempóját. Fenn sem beszélgetünk. Őrült sebességgel tolunk minden második talicskát a trambulinra, s csendes kárörömmel zárjuk magunkba az úsztatott beton dicstelen titkát.

Hazatértem után láttam „A győztes ország egy napja” c. szovjet filmet. A szevasztopoli felvételeken felismertem épülőfélben lévő hajógyári csarnokunkat is. Arra nem emlékszem, hogy fel volt-e állványozva. Ha nem, akkor tudtomon kívül moziszínész is voltam Szevasztopolban, 1947 nyarán.

— —

TÁPPÉNZCSALÓ

Békeidőben hadifogolytáborunk kétezer magyar, német, román lakójának a felét azonnal kórházba utalnák, elvizesedés, alultápláltság, nagymérvű aranyér, sérv és egyéb, laikusok által is ránézésre megállapítható betegségek miatt.

A tábor kórházában ötven beteg fér el. Százat „disztrófiás”-nak minősítenek, és elviszik mezőgazdasági munkára azzal, hogy a kolhozban majd „feljavulnak” és munkaképesen jönnek vissza.

A többi „kórházra érett” marad a brigádjában. A lágert nem érdekli, hogy a munkahelyen mit csinálunk, csak az a fontos, hogy a munkahely 100%-os teljesítés után fizessen. Nekünk is érdekünk a teljesítés, mert különben kevesebb kenyeret kapunk.

Kórházi ápolás helyett munkára kényszerített bajtársaink az évek során elfogynak. Egy részük előbb-utóbb disztrófiásként tűnik el, más részük csendben átvándorol a szemközti domboldalba. Utánpótlásukra folyamatosan érkeznek új arcok. Nemrég japán hadifoglyok érkeztek, a tőlünk 90 kilométerre lévő Szimferopolba.

Én 1948-ban, a szimferopoli vasútállomáson láttam dolgozó japán hadifoglyokat.

Juhász Géza – többször is disztrófiásnak minősített, de Isten kegyelméből ma is élő – hadifogoly cimborám, többször is megjárta a Krím-félszigeti Uzombás és Krepki disztrófiás táborait. Tőle tudom, hogy a kolhozban csak akkor volt a hitvány kincstári ellátáson felül ennivalójuk, amikor valamilyen termény beérett. Nem voltak válogatósak. Egyforma étvággyal ették a földből kihúzott nyers marharépát, vagy a kalászból tenyerük közt kipergetett gabonaszemeket.

Tőle tudom azt is, hogy „feljavító táborokba” küldött disztrófiás bajtársaink zöme jeltelen sírokban nyugszik, szerte a Birodalomban.

Mintegy ötszáz bajtársunk itthon betegállományban lenne különféle, ránézésre alig érzékelhető betegségekkel, vagy rokkantsági nyugdíjba helyeznék őket. Én huszonegy évesen hoztam haza a mai napig tartó változó vérnyomást, izületi bántalmakat és a húsz éven át, évenként lázrohammal jelentkező maláriát. Pszichikai nyomot is hagyott bennem a négy hadifogoly év. Feleségem belenyugvóan azt mondja, hogy fordítva jöttem a világra. Mások a bajszuk alatt mosolyognak, amikor pont ellenkezőleg ítélem meg ugyanazt a dolgot, mint az általam átélteket még csak elképzelni sem tudó, „épeszű” embertársaim.

Hadifogságban mindenki magányos. Individium, aki óriási ember-tengerben hányódik. Bár majdnem összepréseli a tömeg, bajában mégis olyan egyedülállónak érzi magát, mint a kaszált réten árválkodó fűszál. Mindenkinek más gondolatok kavarognak a fejében. A családon kívül, a paraszt a földjéért, a kereskedő a boltjáért ag-

gódik. Az értelmiségiek – emlékezve az 1919-es proletár uralomra – sejtik, a Szovjetunió rabláncára vetett Magyarországon sok jó nem vár rájuk.

Vége a háborúnak. A nemzetközi jog szerint, haza kellett volna szállítani minket, de eddig még életjelt sem adhattunk magunkról, sorsunkért aggódó szeretteinknek. Lassan kivetkőzünk korábbi énünkből. Családi kötelékben élő ember ügyel arra, hogy cselekedetei illeszkedjenek otthoni körülményeihez. A banktisztviselő – otthoni környezetben – nem ülhet le a járdaszegélyre sörösüveggel a kezében, amit a rakodómunkás feltűnés nélkül megtehet.

Itt senki sem kötődik senkihez, mindenki gyökértelen. Bármit tesz, cselekedetének konzekvenciája csak őt terheli. Nem kell arra gondolnia, hogy megszólják a családját, ha nem zsebkendőbe fújja az orrát. Ezek a gátlások megszűnnek. Mindenki, otthoni társadalmi helyzetétől független, „meztelen" jelleme szerint él. Lehet, hogy az itthon széntróger baka igyekszik a lehetőségekhez képest rendben tartani a ruháját, ha van rá módja, megmosakszik. Ugyanakkor, az itthon gigerli bankfiú hadapród őrmester – mivel nincs a családjával, munkahelyével, baráti körével szemben társadalmi kötelezettsége – akkor sem mosakszik, ha módja lenne rá. Sok bajtársunknak eszébe sem jut, hogy egyszer visszakerülhetünk régi társadalmi helyzetünkbe, és kínossá válhat némely találkozás.

Velem is megtörtént. Hazatértünk után mintegy tizenöt évvel, minisztériumi tisztviselőként a Csavarárugyárba kellett mennem hivatalos ügyben. Az egyik íróasztalnál ülő, jól öltözött úrban felismertem azt a volt hadifogoly bajtársamat, aki Szevasztopolban egyik éjjel ellopta a reggelre kuporgatott darabka kenyeremet.

Mindketten úgy tettünk, mintha sosem láttuk volna egymást. Ez a szelet kenyér közénk állt. Megfosztott minket egy közös, keserves múltat idéző beszélgetéstől.

Négy év lelki magányban öntörvényűvé váltam. A mindentől és senkitől függés olyan védekező ösztönt fejlesztett ki bennem, ami arra kényszerít, hogy lerázzam magamról a véleményemtől eltérő – gyakran jogos – észrevételeket is. Leginkább az háborítja fel közvetlen környezetemet, hogy az anyagi veszteségek – pl. becsapnak, meglopnak – vagy vitathatatlan injúria ér, egyáltalán nem érdekelnek. Lehet, hogy ez a „flegma" életszemlélet óvta meg úgy az idegrendszeremet, hogy 73 évesen szenior országos bajnokságot nyerhettem, a különösen nagy pszichikai és fizikai koncentrálást igénylő nagyöblű pisztolylövésben. Megóvott idegrendszerem adott kurázsit ahhoz is, hogy 68 évesen, a négyezer méteres ugrásból háromezer métert csukott ejtőernyővel zuhanjak.

De ezek az előnyök eltörpülnek a hátrányok mellett. Hiányzik az a négy év, amikor szerencsésebb sorsú diáktársaim tenyere télen is izzadt, hamvas arcú leánykák keze érintésétől. Műveltségemben is érzem a hiányzó négy évet. Bár élettapasztalatban, emberismeretben húszéves koromra százéves lettem, mégis igaz a mondás, „Amit nem tanult meg Jancsi, nem tudja János".

Ötszázan lehetünk a lágerban, akik valamennyire is elfogadható egészségi állapotban vagyunk. Közülünk sokan dolgoznak a láger „házi brigádjában". Pékek, szakácsok, irodisták, egészségügyiek, mosodások, borbélyok stb.

Több koszthoz, jobb ruhához, jobb alvóhelyhez jutnak a beszervezett besúgók és propagandisták is. Az ilyeneket ma III/III-asoknak nevezik. Hadifogságbeli „megbízhatóságukat" hazahozták. Nem sokkal hazatértünk után, egyik besúgónk már állambiztonsági százados volt. Egy másikkal 1951-ben találkoztam. Hatalmas vörös csillag jelezte katonazubbonya bal karján, hogy politikai főtiszt, őrnagyi rangban. Zupás szakaszvezetőként esett fogságba. Fogolytáborbeli besúgó szolgálatát honorálta a Rákosi-rendszer ilyen gyors előléptetéssel. Két – egyébként tanár foglalkozású – hadifogolytársunkat, több hónapos agitátorképző iskolába vitték Moszkvába. Hazatértük után egyetemi katedrát kaptak.

Néhány százan vagyunk, akik a saját lábunkon akarunk boldogulni. A rendes napi munka után, minden olyan fizikai különmunkát elvállalunk, amiért darabka kenyeret, vagy levest lehet kapni. Lisztet cipelünk a pékségbe, csalánt kaszálunk a másnapi levesbe stb.

Közülünk kerülnek ki azok is, akik jobb fizikai kondíciójuk miatt jutnak olyan munkahelyekre, ahová az átlagos kondíciójú, leromlott fizikumú hadifogoly nem alkalmas. Ezeket a napostiszt verbuválja össze esténként, a napközben érkezett új munkaerő igényeknek megfelelően. Így kerültem én is kilencedmagammal öt roncskereső matróz-búvár mellé öltöztetőnek, meg kompresszortekerőnek. Később „specialistaként" adtam el magam, a szegesdrót-kerítés túloldaláról bekiabáló, különféle szakmájú szakembereket kereső vállalati megbízottaknak. Sohasem volt gátlásom üvegesnek, vagy vízvezetékszerelőnek hazudni magam.

Korán megtanított az élet, a bölcs magyar mondás első felének igazára:

Szemesé a világ! Másik felére – vaké az Isten áldása – mint később kiderül, joggal nem esküszöm.

A kórház felszereltsége siralmas. Az egyik Krím-félszigeten hadifogságba esett román ezred ambulanciájának maradéka. Még vérnyomásmérő sincs. Úgy láttam, egy irrigátor, egy négykerekű betegszállító hordágy, néhány foghúzásra alkalmas fogó, ollók és csipeszek a kórház felszerelése. A lázmérés homlokra tett tenyérrel történik.

Kétféle „gyógyszer" van, klórmész és valamilyen lila színű tinktúra. Egy hétig – levesosztásnál – keserű ízű tablettát dobtak a csajkánkba. Gyanítom, kinin lehetett, de addigra már nagyon sokan maláriások lettünk. Az ősztől tavaszig tartó, süvítő szelekkel érkező esős, viharos időszakban leghőbb vágyam, hogy kórházba kerüljek, de hajógyári balesetemen kívül, egyszer sem sikerült olyan nyavalyát összeszednem, amiről messziről látszik, hogy a kórházban a helyem. Hatvan év múltán csillapodott kórházi ágy iránti vágyam, de a klórmész „illata" ma is a szevasztopoli hadifogoly kórház szinte elérhetetlen álomképét varázsolja emlékezetembe.

Újra itt az október. Magyar katonaruhánk helyett ruszki pufajkát kapunk. Minden csepp esőt magába szív. Ősztől tavaszig priznicben járunk. Váltás ruhánk, hálóruhánk nincs, hetenként a fertőtlenítőben cserélik le az egy hétig hordott inget, gatyát. Két évig szalmazsákunk sem volt. Ötven centi közös, szálkás deszkapriccs jutott egy emberre. Két év után adtak egy ötven centi széles szalmazsákot, hozzávaló fejpárná-

val. Félévenként hoztak gyaluforgácsot, azzal töltöttük meg a zsákot és párnát. Ősztől tavaszig csak a bakancsot vesszük le éjszakára, mert átfázott vesénk ötször is elhajt minket a latrinára. Van, akinek a veséje nem bírja ki a száz lépést a latrináig. Ezek a szerencsétlen bajtársaink titokban a csajkájukba vizelnek. Nem szólja meg őket senki, csak éppen levest, kását nem cserélünk velük.

Pedig ez jó játék. Időnként hárman összeállunk, hogy egy nap egyszer mindhárman teletömjük a hasunkat. Sorsot húzunk, hogy ki falja be a három reggelit. A két vesztes teli csajkája is a győztesé. Délben a két reggeli vesztes húz sorsot. A déli vesztesé a három vacsora. Az esti háromleveses akár le se feküdjön. Több időt sétál el vizelés miatt, mint amennyit a priccsen tölt.

Időnként ellenállhatatlan vágy fog el, hogy teleegyem magam kenyérrel. Ilyenkor keresek két megbízható partnert, s három napon át egyikünk eszi meg a másik kettő kenyéradagját is, utána két napig koplal.

A kétnapos koplalástól hosszú időre elmegy a kedvem a jóllakósditól. Egészségesen estem fogságba. Jócskán lefogytam, de kisportolt testem nem hagy cserben. Orvos, gyógyszer, étel-ital nélkül küzdötte le szervezetem – rögtön a hadifogság elején – a temesvári haláltáborból magunkkal hurcolt hastífuszt.

Most más bajom van. Nem látok éjjel. Szürkületkor rám szakad a tompa sötétség, csak pirkadattal kezdek újra látni. Az orvostól csak tanácsot kapok. Szerezzek halfejeket, foszfor van bennük, visszahozzák eltűnt éjjeli látásom. Tetézi a bajomat, hogy éjjel járok a kikötőbe cementet rakodni. A farkasvakság nem számít betegségnek, nincs semmi külső jele. Hová jutna a láger, ha az éjszakai hajórakodó hadifoglyok, farkasvakság miatt nem dolgoznának. Addig-addig járok a román, de a magyart is törő hadifogoly orvos nyakára, amíg elintézi, hogy áthelyezzenek nappali brigádba. Ajtó-ablak gyártó asztalosüzemben hordom a deszkát az udvarról a gépekhez. Elviselhető hely, kis pihenőkre meg lehet bújni a deszkarakások között. Sok orosz munkás dolgozik velünk. Szegényesen élnek, délben kenyeret majszolnak, kis sózott halakkal. Ezt a kisujjnyi halacskát pikkelyestől, belestől fahordóban lesózzák. Amikor beérik, fejénél leharapva kenyér mellé eszik. Nekem pont ezek a leharapott kis halfejek kellenek. Ezekben van az orvosságom! Oroszaim megszánnak. Egymás után kapom tőlük a padló helyett cementeszsák papírba köpött, leharapott halfejeket. Annyira szeretnék este is látni, hogy ebéd után kikeresgélem a gyaluforgácsból a félreköpött halfejeket. Kivonulás, bevonulás közben is az út porát nézem, hátha rálelek egy kiköpött halfejre.

Igaza volt az orvosnak. Pár hónap halfej-evés után, visszajött az éjjeli látásom.

Telnek, múlnak a hónapok. Oroszaink is olyan szegények, hogy a halfejeken kívül semmi ennivalóhoz nem jutok általuk. Még a végén teljesen lesoványodok. Ezt nem várom meg. El kell csípnem valami jobb munkahelyet, ahol valami harapnivalóhoz lehet jutni. Átmenetnek jó lenne a kórházba feküdni. Bádogtányérban adják az ételt, és lepedő is van a szalmazsákon. Ezt valahogy meg kell kártyáznom! A németek szappant nyelnek. Ez biztos vérhas, de a szappannyelők egy része a kórházon is túl jut. A szembeni domboldalba. Hát ez nem jó. Valami veszélytelenebb kórházi beutaló után kell néznem. Véres széklet is elég lenne pár nap kórházhoz. Diagnosztizálása egyszerű. A kórház verandáján üres konzervdobozok sorakoznak. Ezekbe kell „mintát" produkálni és bemutatni az orvosnak. Akié hígan lötyög és véres, már fel is van véve. Esz a fene egy jó kis véres hasmenésért, de nem akaródzik. Valamit ki kell eszelnem. Napok óta minden este a kórház körül lebzselek, irigykedve nézem a konzervdobozos libasort, amint elnyeli őket a kórház kapuja. Van egy kis mahorkám. Mi lenne, ha vennék egy doboz hasmenést, valamelyik szerencsés véres-löttyöstől? Ha egyszer tudott, tud még egyszer is mintát csinálni. Már benn is állok a sorban egy üres dobozzal. Az előttem álló román alig áll a lábán, dobozában vágykeltően keveredik a kávészín a pirossal. Kiszemelt donorom kicsit meglepődik ajánlatomon. Tán még Amerikában sincs ilyen, hogy a hasmenésért még fizessenek is! Hát még itt, ahol egy körömig égett csikk is kincset ér!

Jó üzletet kötöttem. Alapos csutakolás után vaságyban fekszem, tiszta ing meg gatya is jár hozzá. Úgy érzem, mióta a bába megfürösztött, nem volt ilyen tiszta a bőröm. A kórház és ambulancia egyemeletes, cári világból itt maradt, sokszobás villa. Még az emeleten is van guggolós klozett. A lyuk fölé egy rudat ácsoltak ülőkének, mert az elgyöngült betegeknek még annyi erejük sincs, hogy a guggolásból felálljanak. A hadifogoly elosztólágerré degradált szevasztopoli cári nyaralóban is guggolós klozettokat láttam, de azoknál öt centi magas, cipőtalpformájú öntöttvasra kell állni, hogy a cári méltóságok szoknyájának, hálóingének széle, vagy a nadrág szára ne piszkolódjon be.

Évtizedekkel később, a Rilai Kolostorban és a kragujeváci ZASZTAVA autógyárban találkoztam guggolós klozettal.

Feszesre hízott bőrű szanitécek látják el a szolgálatot, az itt rekedt román tábori kórház állományából. Főnökük egy biliárdgolyó fejű orosz felcser őrmester. Ő kisebb műtéteket is végez. Egyszer nekem is felvágott egy furunkulust a fülem mögött. Sajnos, csak szikéje volt. Érzéstelenítőként együtt érzőn nyögdécselt velem. Gyógyszer nincs, ezért természetes módszerrel gyógyítanak. A dobozos népség három napig csak üres csáját kap, negyedik nap kapunk hozzá egy szeletke kétszersültet. A tüdőgyulladásos-féléknek napjában köpölyözik a hátát. Ilyent én eddig nem láttam. Decis forma üvegpoharat tart a szanitéc égő gyertya fölé, majd hirtelen mozdulattal ráborítja a poharat a hason fekvő paciens hátára.

Arra nem emlékszem, hogy a poharak mennyi ideig voltak a beteg hátán, de amikor leszedték a poharakat, vörös puklik maradtak a helyén.

Nyolc ágy van a szobában. Minden reggel mintát „rakunk" az ágyunk alatt illatozó konzervdobozokba. Az első három nap az én emberem adja a mintát. Becsületes fickó, nem pumpol újabb mahorkáért. Negyedik nap mondja, baj van, már saját magának sem tud valamire való mintát produkálni. Sebaj, ad a szemben szomszéd egy sodrásért. Közben majd éhen halok. Egészséges gyomrom lázadozik az üres csája meg a falatnyi kétszersült ellen. Valamit tennem kell, még a végén a kórházban halok éhen. Az egyik munkára kiírt bajtársamnak adok pár sodrás mahorkát, cseréljen érte egy szelet kenyeret, és sötétedés után valahogy juttassa be hozzám.

Az ágyak előtt sorakozunk a vizithez, kezünkben illatoznak a mintás dobozok. Az orvos beléjük pillant, és már küldi is dolgozni a keményedő minták gazdáit. Egy hete húzom már a dohányon vett hasmenéssel. Kezd már gyanús lenni az orvosnak a dolog.

De, jó az Isten! Elvitték az orvost három napra, transzportot vizsgálni.

A következő vizitre olyan mintát vettem egy friss hasmenésestől, hogy még a csája sem hígabb. Nézi az orvos, csóválja a fejét, s közben rosszallóan mormolja a nevemet. Biztosan tudja, mitől döglik a légy. Még a végén fogdába huppanok a lepedős ágyból! De az is lehet, hogy megszán. Tudja, hogy diák voltam, lateiner, mint ő is. Utolsó mentsvárként megint csak a Mindenhatót kérem. Meg is jelenik, két szanitéc képében. Kezükben jókora zománcos irrigátor. Se szó, se beszéd, már nyomják is belém a megváltó gumicsövet.

Hát ilyent még nem csináltam, de ha a fogdára gondolok, rögtön megdicsőül a két szanitéc. Az irrigátor kihúz a csávából. Gáláns ajándéka a román orvosnak!

Dr. Oprits! Hálából az irrigátorért, síromig megőrzöm a neved!

Jól végezte dolgát a két szanitéc. Dől a víz belőlem, még a végén belebetegszem a lepedős ágyba. Jó hét múltán kezdek keményedni. Ideje is, mert egyre gyengébb leszek. Mi az a lötty csája, meg falatnyi kétszersült, húszéves gyomromnak?

Ha fizetnének, sem maradok! Ma éjjel már én is a pufajkámban alszom!

— —

CSÁSZÁR

Alig várjuk, hogy végre lefeküdjünk. Hajnaltól estig talpon vagyunk, bármilyen kemény is a priccs, hamar álomba ringat minket. Időnként azért oda az éjszakánk. Ha a napostiszt az esti bevonulásnál elvéti a számolást, hangos kolompolással verik ki szemünkből az álmot és ácsorogtatnak minket a lágerudvaron ötös sorokban, míg csak nem egyezik a létszám. Néha az éjfélt is elütik, mire vége a számolásnak.

Egyik este már félálomban vagyok, amikor létszámellenőrzésre kolompolják össze a lágert. Egy román brigádvezető jelentette a napostisztnek, eltűnt az a bajtársuk, aki a kenyérvágóba ment a brigád esti kenyeréért. Ilyen eddig nem történt, hogy a lágerban vesszen el valaki. Fél éjszakánk rárnent az eredménytelen létszámellenőrzésre. A „szökevény" brigádja járt legrosszabbul. Nem csak a fél éjszakájuk, de az alig várt esti kenyerük is odaveszett. A létszámellenőrzős éjszakák után nem nagyon hajtjuk magunkat. Fele munkát sem végzünk, mint más napokon. Különböző teóriák keletkeztek a kenyeres román eltűnéséről. A leghihetőbbnek az tűnt, hogy megszökött, s hogy útközben legyen ennivalója, kivárta, amíg ő lett a soros az esti kenyérvételezésre.

De hogyan jutott ki a lágerből?

Négy napig élt ez a szökés teória. Ötödik nap bevonuláskor újságolják, megvan a kenyeres román. Véletlenül találtak megmerevedett testére az egyik épület padlásán. A harminc darab húszdekás kenyérből húszat megevett. Az orvos szerint, ettől a hirtelen jóllakástól szorult el a szíve.

Egyik éjjel eszeveszetten kongatják a lépcsőházban lógó síndarabot. Kétemeletes épületünkből perceken belül mindenki a ház előtt toporog. Domboldalon áll a ház, bejárata a domb tetejére néz. Nem tudjuk mire vélni a dolgot. Miért csak a mi épületünket kolompolták ki? A többi ház csendes, csak a latrinára járók mozgása látszik.

Végre valaki elordítja magát: Ég a tető!

Meglódul erre a kapu körül toporgó tömeg. Igyekszik mindenki felfelé a domboldalon, minél távolabb kerülni a háztól. A latrina magasságából rálátunk a háztetőre. Látjuk, hogy a cserepek vékony füstcsíkokat eregetnek. A latrinára igyekvők vették észre a füstölgő tetőt. Ők kongatták meg a lépcsőházban lógó síndarabot, és szaladtak a portán bóbiskoló napostiszthez, jelenteni a tüzet.

Míg mi találgatjuk a füst okát, a napostiszt parancsára néhány katona felrohan a padlásra, lapáttal, csákánnyal felszerelkezve. A látványtól földbe gyökeredzik a lábuk. Császár nevű bajtársunk – mintha süket lenne – békésen üldögél a tűz mellett, kezében söprűnyélre húzott, félig sült tyúkkal, szájában a hosszú bajuszánál is lejjebb lógó cseréppipával. Ezt a katonák mesélték. Mi csak azt láttuk, egy katona bajuszánál fogva ráncigálja ki a kapun Császárt, aki hóna alá szorítja a nyársra húzott félig sült tyúkot. Közben előkerül a tyúk pórul járt gazdája is, az egyik lágertiszt felesége. Menteni a menthetőt, igyekszik Császár hóna alól kirángatni egyetlen tyúkját, még ha félig sülten is.

Igen álmos vagyok. Ahogy szabaddá válik a ház bejárata, visszamászok földszinti szobánk felső priccsére. Mire ide is leérne a tűz, addigra kialszom magam. Ingem, gatyám, nadrágom éjjel is rajtam van, a többi holmimat meg akkor is ráérek kimenteni.

Másnap reggeli osztásnál mindent megtudunk. Császár – a nagybajuszos – tegnap gyengélkedő volt, nem kellett a brigádjával kivonulnia. Kezébe nyomtak egy seprűt, hogy a lágert körülölelő drótkerítés mellett söprögesse össze a szemetet. A kerítés egyik oldala a külső lágerudvarral határos. Itt söprögetett Császár, amikor az egyik lágertiszt feleségének féltve őrzött egyetlen kendermagosa a drót alatt betotyogott Császár területére. Császárnak elvehette az eszét, hogy már évek óta nem evett húst. Kihasználta amíg a toronyban posztoló őr máshova bámult, és seprűjével lecsapta a gyanútlan tyúkot.

Ekkor lett aztán igazán gondja. A kitekert nyakú tyúkot a köpenye alatt a derekára kötötte, de ezzel még nem oldott meg semmit. Hol kopassza meg? Hová dugja a tyúktollat? Szeme van itt mindennek. Amit az őr nem lát meg, meglátja száz fogolyszem. Latolgatta, hová bújhatna el zsákmányával, de a lágerban sehol sincs búvóhely. Még a latrinák is negyven személyesek, mindig guggol rajtuk néhány hasmenéses.

A búvóhely keresését a földön kezdte és módszeresen haladt egyre feljebb, míg ráakadt a padlásajtóra. A padláson hagyta a döglött tyúkot, elballagott a konyhára az ebédjéért, komótosan megebédelt s utána hozzálátott tűzrevalót gyűjteni az éjszakai tyúksütéshez. Este – az első latrinajárás után – nem feküdt vissza a priccsére, hanem csendben felosont a padlásra. Tüzet csiholt és a söprű nyelére húzta a nagyjából megkopasztott tyúkot.

Császár megúszta a tábortüzet egy alapos veréssel és egy hónap büntetőszakasszal. A lágertiszt felesége visszakapta a félig sült tyúkot. Egyedül a tyúk meg mi lettünk az igazi vesztesek. A kendermagosnak teste-lelke, nekünk meg a fél éjszakánk ment rá Császár tyúkhús ehetnékjére. Császár okult a tyúk ügyből. Levágatta ráncigálásra ingerlő, hosszú kajla bajszát.

Tíz év múlva találkoztam vele Budapesten. Széntróger volt, legendás bajusza kipödörve csüngött szeneskosár alá görnyedt nyakára. Nem álltam meg szó nélkül a nyársra húzott tyúkot. Elmosolyodva mondja, máig sajnálja, hogy ha félig nyersen is, de nem falt a tyúkból.

– –

„TÜZÉRSÉG”

Ha ezt a történetet nem az élet írja, hanem fantáziám szüleménye, bátran felcsaphatnék kabaréírónak.

Nehéz éjszakám volt. Olyan erős hasmenés kínozott, hogy alig aludtam. Az éjszakai latrinára járáshoz le kell másznom az emeletes priccsről, ezért a mellettem szorongó szomszédjaim sem tudtak aludni. Meg sem vártam az ébresztőt, mentem a gyengélkedő szobára, hogy az ügyeletes szanitéc írjon ki betegnek. A román szanitéc a tenyerét a homlokomra teszi, majd ad egy konzervdobozt, hogy abban vigyek neki hasmenés mintát. Sajnos a doboz tartalma nem elég véres, a homlokom sem égeti a szanitéc tenyerét. Hiába látszik rajtam, hogy alig állok a lábamon, mégsem vesz be a gyengélkedőre.

Mindig éhes vagyok, de most még a levesért sem megyek el a konyhaablakhoz. Annyi erő sincs bennem, hogy eladjam a levest két sodrás dohányért. Nemhogy munkába nem tudok menni, még a portán szolgálatos napostiszthez is olyan nyomorultul vánszorgok, hogy – miután felírt vasárnapi munkára – elengedett az ilyenkor kötelező udvarsöprögetésről.

Letelepedek a latrina mellé. Éppen csak annyira, hogy ne közvetlen érjen az orrfacsaró bűz, de azért le ne késsek, ha becsikar a hasam. Délre már van annyi erőm, hogy felvegyem a konyhán a levest meg a kását, és elcseréljem négy sodrás dohányért. Ahogy egy kicsit megnyugszik a hasam, már a mai munkanap helyett ledolgozandó vasárnapi munka jár a fejemben. Alig várom a vasárnapokat, hogy egy kicsit kipihenjem az egész heti robotot, most meg a hascsikarásom miatt ettől a kis nyugalomtól is elesek. Ha vasárnap megy a brigádom fertőtlenítőbe, nem csak a heti egyszeri mosdástól esek el, hanem még egy hétig hordhatom a már most is koszos, büdös inget, gatyát. Néha olyan hullafáradt vagyok, hogy még ezt a heti egyszeri mosdást meg gatyacserét is szívesen kihagynám. Gyakran, alighogy csak elvackolódok a priccsen, máris kikiabálnak minket az éjszakai fertőtlenítésre. Ugyanúgy kiszámolnak minket a kapun, mint munkába menéskor, ezért még megbújni sem lehet a priccs alatt.

A hét közbeni udvar söprögetőkből szép kis kompánia gyűlt össze vasárnap reggel a kapu körül. A napostisztnek pontos listája van a gyülekezőkről, sorjában szólítgatja a kikötőbe és vagonrakodáshoz indulókat. Engem nem a kapunál sorakozók közé állít, hanem a kerítés mellett ácsorogó csapatba. Lehet, hogy valami lágeron belüli munkát kapok?

Mire kivonulnak a kapunál sorakozók, csoportunkat mustrálgatva megjelenik a román „főtüzér”. Jelentkezik a napostisztnél és elindul felénk. Ebből rögtön tudom, ott vezekelem le a „bűnömet”, ahol akarva, nem akarva elkövettem. A tüzérségről ágyú meg lőporos hordó jut az ember eszébe. Hordó ez is, két jókora ágyúkerékkel. Hat elébe fogott fogoly vonszolja nap mint nap, városszéli utcákon át egy lankás domboldalra. Öt fogat a teljes tüzér üteg. Napi két forduló a penzum, közben dupla ebéddel.

Fontos egészségügyi szolgálat ez, kétezer fogoly ürülékétől szabadítják meg a láger latrináit.

A „tüzérséget” önként jelentkezőkből toborozták. Csak románokból áll. Évek során jól összeszoktak a fogatok, csak a nekik is járó vasárnapi pihenőnapokon ilyen szedett-vedett az üteg legénysége. A főtüzér bizalmi ember, katona kíséret nélkül jár a tüzérség.

Most is csak az öles termetű főtüzér van velünk. Éppen azt magyarázza, hogyan kell a hosszú nyélre pántolt vödörből úgy beönteni a fekáliát a hordó tetején vágott kerek lyukon, hogy ne csurogjon le a hordó oldalán.

A kétezer – zömében szinte mindig hasmenéses – hadifogoly rettenetes mennyiségű fekáliát termel. A harminc-negyven személyes latrinák két végén négyzetméteres padló fedelek zárják le a pöcegödröket. Ezeket a fedeleket emelik le, hogy hosszúnyelű vödörrel a hordókba merjék a pöcegödör tartalmát. Állandóan bűzlik a latrina, de amikor a pöcegödör fedelét leveszik, akinek éppen nincs halaszthatatlan ügye, futólépésben igyekszik minél messzebb kerülni a latrina környékéről.

A napostiszt megszámol minket. Éppen harmincan vagyunk, öt fogat legénysége. A főtüzér hamarjában össze is állítja a hatos csapatokat. Én két magyarral, két románnal meg egy némettel kerülök egy fogatba. Már indulunk is a láger eldugott sarkában bűzlő hatalmas hordókért. Két románunk rögvest a két első istrángot akasztja a nyakába. Járhattak már itt, tudják, hogy jobb minél messzebbre kerülni a hordóból áradó orrfacsaró bűztől. Nekem a jobb oldali tengelyvégre akasztott istráng jut, meglehetősen illatos hely. Minden latrinához jut egy fogat. Felváltva emelgetjük a vödröt, belefáradunk, mire megtelik a hordó. Befogjuk magunkat és elindulunk a kapu felé.

Az út lejt, már az első métereken ízelítőt kapok a fékezés tudományából. Lejtőhöz érve a két tengelyvéges hátra marad, nekifeszülő testünkkel tartjuk vissza a nekilódult ágyút. A város dimbes-dombos. Hol el akar szabadulni, hol meg az Istennek sem akar a dombtetőre érni súlyos rakományunk. Ütik a kilencet az öbölben horgonyzó hadihajókon. Félórányira sincs már a szagos domboldal, amikor rekedtes nótaszó üti meg a fülünket. Már látjuk is, hogy egy revolverével hadonászó, láthatóan kapatos tengerész állja el az utat. Széttárt karral óbégat, szinte átöleli az egész világot. Már szemben is áll a főtüzérrel. Forgópisztolya vékony szíjon a lábszáránál csüng, ő meg oldalzsákjából marékszám rakja a cigarettát főtüzérünk sapkájába. Ez már valami! Ennyi cigarettából csak jut nekünk is egy-két szál. Kifogjuk magunkat, jólesik megszabadulni az istráng szorításából. Már együtt kornyikál a főtüzér a hónaljáig érő matrózzal. Össze-összeölelkeznek, de inkább csak a matróz csimpaszkodik dalos társára. Élvezzük a helyzetet, erre a pihenőre nem számítottunk. Közben rádöbben a matróz, hogy mi is ott vagyunk. Jó két marék cigarettát szór elénk a porba. Telik-múlik az idő. A főtüzér már nyugtalan, de a matróz egyre csak újabb nótába kezd. Üti a

tizenegyet, már útban kéne lenni hazafelé az üres ágyúkkal. Az öbölben horgonyzó hadihajók harangjainak újabb kongása rádöbbenti a főtüzért az egyórás késésre. Igyekszik félretaszigálni az útból a matrózt, de az szinte rátapad.

A bivalyerős főtüzér fél kézzel is lerázná magáról a részeg matrózt, de nem teheti. Több év Szibériát is kaphat, ha kezet emel szovjet emberre.

Mi csak bámulunk. Ilyen színházban még nem volt részünk!

Szinte már el is felejtjük a teli hordókat, amikor óriási dörrenéssel elsül a matróz szíjon fityegő revolvere. Úgy látszik, a felhúzott kakas nekiütődött valamelyikük lábának.

Pillanatnyi dermedt csend, de a matróz fittyet hány a füstölgő fegyverre. Félretolja a dörrenéstől meghunyászkodott főtüzért s kezével mutatja, fogjuk be magunkat az istrángokba. A menet élére áll, s hátra fordulva inti, vele együtt énekelve masírozzunk utána.

Megkönnyebbül a főtüzér. Ha nótaszóval is, de haladunk a fekáliás domboldal felé. Öröme nem tart sokáig. Ahogy az utca végére érünk, megfordítja a menetet a matróz, s énekelve masírozunk visszafelé a teli hordókkal.

Dallamosak ezek a ruszki dalok – most éppen a „Katyusját" fújjuk – de idevalóbb lenne a régi magyar nóta:

Szagos lesz az utca, merre, merre, merre járunk, ...sírnak is utánunk a leányok!

Elütötték a hajókon a delet, biztosan keresnek már minket. A főtüzér bizalmi ember, a láger parancsnoka megbízik benne. Arany élete van. Olyan hírnevet vívott ki magának, hogy szabad bejárása van pékségbe, konyhára. Különb koszton él, mint a lágertisztek. Hírnevét egy vödör vízzel vívta ki. Ha „megembereli" magát, tíz lépésre is elvisz egy vödör vizet ágaskodó férfiasságán. Ez legénységi hadifogolytábor. Nem a szellemi, hanem a fizikai teljesítmény a mérce. Az orosz lágertisztek sem akadémikusok, így az ő szemükben is híresség a főtüzér.

Szevasztopol a Fekete-tengeri Flotta bázisa. Nincs rendőrség, tengerész őrjáratok járják a várost. Ez a romos utca kiesik az őrjáratukból, részeg matrózunk most az utca ura. Dől rólunk az izzadság. Nem engedte meg a matróz, hogy ágyút ürítsünk, reggel óta „csőre töltve" masírozunk fel-alá a romos, poros utcán.

Az utca derekán járunk, amikor négy, napfényben villanó szurony vágja el az óbégató matrózt „díszkíséretétől".

Megtorpanunk.

A négy katonát rázza a röhögés. Biztosan végigbámulták már egy-két fordulónkat a romok közt megbújva. Ilyen látvány ezer évben, ha megesik Szevasztopolban.

A matróz még csak hátra sem néz, gajdolva, hadonászva tántorog a kikötő felé.

A főtüzér visszazökken felelős posztjába. Nagy gesztikulálással pocskondiázza a matrózt. Tüzeli a keresésünkre küldött katonákat, húzzák el a nótáját úgy, hogy sose felejtse el ezt a szagos díszmenetet.

A katonákat nem érdekli a főtüzér háborgása, ügyet sem vetnek a matrózra. Tudják, amelyik városban a flotta az úr, ott egy matrózgallér többet ér négy gyalogos fejénél.

— —

HOLDFÉNYES TENGER

Este nagy felbolydulásra érkezünk a lágerba. Máskor egyenesen vacsorázni megyünk, most az épületekbe terelnek minket azzal a paranccsal, tegyük rendbe a szalmazsákunkat, utána sorakozzunk a kapunál. Ezt a parancsot percek alatt végrehajtjuk. Nincs egyebünk, mint ami rajtunk van, meg amit a motozások és egymás elől dugdosunk a szalmazsákban. Az enyémben is lapul egy lábszártekercsből magam gyártotta zokni. A lábszártekercset a garnizonban emeltem el a ruhaszárító kötél alól. A párját nem találtam. Mint lábszártekercset, több ok miatt sem használhattam. Hogy néztem volna ki felemásan, egyik lábamon lábszártekerccsel, másrészt fogdába is juthattam volna, ha a meglopott katona meglátja rajtam. Arról nem beszélve, hogy állandóan lekésnék miatta a reggeliről. Idő kell a feltekeréséhez, másképp nem állja ki lecsúszás nélkül az egész napos jövés-menést.

Nagy gondot vettem magamra a könnyelműen elcsórt lábszártekerccsel. Majdnem úgy jártam vele, mint egy romház udvarán fellelt aknavetőről leszerelt vízmértékkel. Semmi okos gondolatom nem született a vízmérték hasznosításáról, ezért több hetes rejtegetés után belepottyantottam a latrinába.

Lábszártekercsem azért jobb sorsra jutott. Nem posztó, mint a magyar bakáké volt a háború előtt, hanem laposra hengerelt, rugalmas pamut tömlő. Az Isten is zokninak teremtette. Bele erőltetett öklömmel addig tágítottam a pamut „csövet", míg – ha passzentosan is de – fölment a lábamra. A lábujjaimnál spárgával – csak úgy – összekötöttem. Nem méretre készült a bakancsom, van helye elöl bőven a csomónak. Pár hét alatt úgy bejártam, hogy olyan sarka lett, mint az igazi gyári fuszeklinak. Hidegebb napokon azért visszatérek a papírzsákból tépett kapcához, mert ez a szoros „zokni" nem sok meleget tart.

Már ki is számoltak minket a kapun, még a vacsorát is elspórolták. Szárnyra kelt a hír, biztosan hazamegyünk, mert a román és német brigádok munkából jövet egyenesen vacsorázni mentek, csak a magyarokat hajtották ki a lágerból. Évek óta várom a hazatérés pillanatát, de most, hogy felcsillant a reménye, hitetlenség száll meg. A nagy izgalomtól az éhséget sem érzem, egykedvűen lépkedek az előttem menő lába nyomába. Ahogy távolodunk a lágertól, úgy fogy a remény. Először a kikötőbe vezető utat hagyjuk magunk mögött, azután elhaladunk a vasútra vezető út mellett is. Háromórás gyaloglás után elénk tárul a holdfényben villódzó végtelen víztükör. Előtte – szorosan a parthoz simulva – földszintes barakkok sorakoznak, magasba törő őrtornyokkal.

Semmi kétség, ez lesz az új lágerunk.

Közben jön a hír, a menet hátsó része másik irányba kanyarodott, de már csak azután, hogy a vasútra vezető utat is elhagytuk. Az új láger sincs órányi járásnál messzebb a várostól. A katonák szótlanul kísérnek minket, csak akkor kiabálták „tyurma, tyurma" – börtön, börtön – amikor egy magas kőfallal körülzárt épület mellett gyalogoltunk. A börtönhöz képest szinte barátságos látvány a tengert bámuló barakk sor.

A holdfényben látjuk, kisebb csoport toporog a láger udvarán. Észrevehették a feléjük kanyargó menetet. Amint betódulunk a kapun, ismerősöket keresve elvegyülök a forgatagban. Csak tiszteket látok, néhányat azok közül is, akik 1945 őszéig velünk voltak abban a lágerban – 7241/2. – ahonnan most jöttünk. Mondják, hogy ennek a lágernak a száma 7241/1. és itt van unokatestvérem, Gaál Laci zászlós is. Nemsokára boldogan ölelgetjük egymást Lacival. Harminc-negyven magyar tiszt jött ide néhány napja. Egy részüket én is ismerem a 241/2. lágerból. Érkezésükkor üres volt a láger. Bár fáradt vagyok, hosszan beszélgetünk. Lacitól megtudom, hogy a láger magyar parancsnoka a makói Báló János hivatásos százados, aki otthon – Makón – jó barátja volt apám öccsének, Lajosnak. Laci szerint számíthatok arra, hogy valamilyen láger-házimunkás beosztást kapok Báló „Kapitány" úrtól, ne kelljen naponta órákat gyalogolnom a munkahelyre. Ezzel a jó hírrel vackolódok be éjszakára egyik barakkba. A végleges barakk- és munkahely-beosztást holnap kapjuk meg.

Fáradt és álmos vagyok, mégis alig várom a reggelt. Furdal a kíváncsiság, kik kanyarodtak el a menetből, ismeretlen helyre?

Reggel brigádonként sorakozunk. A tisztek külön csoportban állnak. Látom, hogy az 1945-ben megismert tisztek közül sokan nincsenek itt. Több ismeretlen tiszt között örömmel látom Tilly János főhadnagyot, akivel ugyan korkülönbségünk miatt nem egy időben jártunk a budai Ferenc József gimnáziumba, de mint országos hírű vívó-bajnokot – iskolánk egyik büszkeségét – ismerem. Báló János jóvoltából a láger mosodájába kaptam beosztást. Főnökünk Técsy Laci zászlós, Gégényben, vagy Cigándon volt tanító. Nyolcan dolgozunk a mosodában, ötszáz emberre mosunk heti egyszeri gatya és ing váltást. Üstökben melegítjük a vizet és „rumpli"-n dörzsöljük tisztára a WC papír használat nélkül, egy hétig éjjel-nappal hordott gatyákat, és „keményre" koszosodott ingeket. Ötven ing, vagy ötven gatya egy ember napi normája. Külön mosunk a szakácsoknak, pékeknek.

Mosógépes világunkban a „rumpli" magyarázatra szorul. Kb. 70x50 centi méretű, 5-6 centi vastag keményfa lap, amin keresztben – egymással párhuzamosan – hullámos bordázat van. A rumpli alját a teknőbe támasztjuk, felső végét a gyomrunknak feszítjük. Az előző este beáztatott, beszappanozott ruhát erőteljesen dörzsöljük a bordákon, míg a kosz nagyja ki nem jön belőle.

Mint legfiatalabbal, velem küldik a konyhába a szakácsok fehérneműit. Egy magas főhadnagy – Taróczy Erik – a konyhafőnök, akivel rögtön kiderítetjük, tíz év eltolódással, de vele is iskolatárs vagyok, a budai Toldy Ferenc gimnáziumból. Tilly Jancsi a helyettese. Mondanom se kell, ha moslékból is, de minden nap degeszre eszem magam Erik és Jancsi jóvoltából.

Megkönnyebbült az életünk, amióta eljöttünk a több nációs – magyar, német, román – lágerből. Kb. ötszázan vagyunk az ottani kétezerrel szemben. Most látjuk, hogy az itteni szovjet parancsnokság kisebb szigort alkalmaz, mint a 7241/2. számú lágerban a szovjet parancsnokság és magyarok közé ékelődött román lágerarisztokrácia. Magyar részről Németh József sárbogárdi csendőr őrmester volt a lágerparancsnok, de nem sok vizet zavart a román vezetők mellett. A románok 1944 tavaszán estek hadifogságba a Krím-félszigeten. Ők voltak a lágeralapítók, minden jobb beosztást megkaparintottak maguknak. A németek zöme is itt esett fogságba, de őket a románok kiszorították a lágerarisztokráciából. Ennek a vonzata lehetett az is, hogy az étkező barakkban a hadifogoly zenekar csak magyar és román zenét játszott. A németeknek „nem járt" saját muzsika a vacsorájuk mellé.

A 7241/1. számú lágerban az orosz parancsnokság békén hagy minket, Kapitány úrra bízzák az ügyeket. Ha az N.K.V.D. tisztek nem buzgólkodnának, nem is éreznénk, hogy van orosz lágerparancsnokság. Néhány magyar tiszt segíti Kapitány úr munkáját. Ők elsősorban munkaügyi irodaként működnek. Közülük csak Vlasits főhadnagy, Fuszek Jóska és Szabó Bandi nevére emlékszem, pedig irodájuk a mi barakkunk lágerkapu felőli végében volt. Ez a lakó barakk volt legközelebb a kapuhoz. Közte és a kapu között volt a konyha.

Egyre gyarapszom, már van egy váltás ingem és gatyám. Naiv fejjel azt hittem, annyi ing meg gatya közt nem venni észre, ha egy inget és egy gatyát „elcsórok". Amikor ide jöttünk, minden holmim elfért a négy zubbonyzsebben, most meg már katonaládára fáj a fogam. Úgy látszik, a jólét kapzsiságot szül. Addig kerülgetem asztalosunkat, míg ad egyet, a katonáknak „fusiban" – saját zsebre – készített katonaládákból. A katonaládát itt „csemodán"-nak mondják. Nem sokáig örülhettem szaporodó „vagyonomnak", mert a következő mosodai rovancs előtt az inget és gatyát vissza kellett tennem a kupacba. Egyébként is ez volt a világ legfeleslegesebb „lopása", hiszen akár naponta is válogathattam magamra inget-gatyát, a rengeteg mosnivaló közül. Valami megfoghatatlan kapzsiság, vagy hazai megszokás késztetett rá, hogy ládámban tudjak egy váltás fehérneműt.

A szakácsok még nálam is „jóllakottabbak", már tréfálkozni is van kedvük. Egyik tisztaruha „liferálás" alkalmával a konyha ablakán át bámulom az őrtorony mögött tavaszi zöldben pompázó domboldalt. Merengésemből combomnak csapódó kemény vízsugár ránt vissza a konyhába. Tilly Jancsi – látva, hogy lélekben a szabadságot idéző mezőn bóklászok – nadrágzsebembe dugta a kondérokhoz vezető gumicső végét, s amikor elsomfordált mellőlem, Erik hirtelen mozdulattal kinyitotta a csapot.

Nem hadifogoly téma, de jellemző az 1960-es évek Magyarországára. Az akkori Nyugat-Németországban – nyaralás közben – találkoztam Taróczy Erikkel és feleségével. Ők egy olyan, 1950-es évekbeli VOLKSWAGEN „bogárral" utaztak, amelyiknek osztott hátsó szélvédője volt. Erik a nyaralást felhasználta apróbb VW alkatrészek beszerzésére. Büszkén mutatott nekem egy autó roncstelepen „szerzett" egybe üveges hátsó VW szélvédőt, amit majd itthon beszerel az osztott üveges helyére. Ezzel legalább tíz évvel „megfiatalodik" öreg autójuk. Ilyen „örömmel" is járt akkor-

tájt, a háromévenként egyszer engedélyezett harminc napos, hetven dollár költőpénzes „nyugati" nyaralás.

Erikkel az 1950-es évek elején is találkoztam. Mint volt ludovikás katonatiszt a Rákosi-rendszerben csak fizikai munkát kapott. Találkozásunkkor éppen teherautó-sofőr volt. Az 1990-es évek elején találkoztam vele utoljára. Emlékezésem írásakor beszéltem leányával, dr. Taróczy Erika orvossal. Tőle tudom, Erik 1998-ban halt meg.

A rengeteg levestől, kásától kezd kisimulni a bőröm. Ahogy erősödök, ismét hatalmába kerít a hiúság. Az orvos kapitánynő – tekintettel a mindennapos mosakodásra – engedélyezi, hogy a mosodások növesszék a hajukat. Negyedik éves hadifogságom alatt másodszor ácsingózom tükörre, hogy nézegethessem növekvő hajamat. Hiúságomban közrejátszik az is, hogy napjában többször is jönnek melegvízért a lágertisztek feleségei. Ha három teknő távolságból is, ne kopasz fejemet lássák a mosóteknő mögött. Végül megkértem az egyik gyakran vízért járó menyecskét, vegyen nekem a bazárban zsebtükröt. Jó szívvel meg is vette, alig tudtam rátukmálni a tükör árát, négy rubelt. Napjában többször is ellenőrzöm a tükörben hajam növekedését. Mosodás bajtársaim eleinte kiröhögtek, később megszokták ezt a bolondériámat. A láger „plakátfestője" Horváth Bandi, gyakran jár be mosakodni. Ő pingálja a „DOLGOZZ MA JOBBAN, MINT TEGNAP, ÉS HOLNAP JOBBAN, MINT MA" és az ehhez hasonló, munkára serkentő feliratokat. Feltűnt neki a tükröm. Egyik nap – nem kis iróniával – meglep saját karikatúrámmal. A telibe talált rajzon alig kibujt hajszálaimat húzogatom, hogy gyorsabban nőjenek. Ajándékát azzal kommentálja, szegezzem a képet a teknő szélére, ne kelljen állandóan elővenni a tükrömet, ha bámulni akarom tüskés fejemet.

Ahogy nő a hajam, újabb gondom támad. Nincs fésűm. A láger lakatosműhelyében találtam egy darabka alumínium lemezt, ebből fűrészeltem fésűt. Tükröm nagy kincs, tokot akarok fabrikálni neki. Mellettünk van az asztalosműhely. Bajtársunk a lágertiszteknek „fusizik" különféle bútorokat, a romok között összeguberált bútorroncsokból. Éppen egy mahagónifából készült sérült asztallal bajlódik. Mivel koszos, enyves munkaruháját is mi mossuk, ad a mahagóni asztalból egy darabkát. Repülő modellező korombó1 értek a fához, pár nap alatt formás kis tükörtokot faragtam az asztal darabkából. Ezt a becses darabot ma is őrzöm. A tükör elveszett belőle, néha-néha mégis belenézek. A tükör helyén barnálló enyvmaradékban, tüskéshajú húszéves önmagamat látom.

A mosodai munka nehéz, de nem kell reggel-este öt-hat kilométereket gyalogolnom. Délután ötkor befejezzük a mosást, utána tengünk-lengünk hét óráig, mert csak azután kezdődik a vacsoraosztás, ha a brigádok beérkeztek a munkahelyekről. Idén is meleg a tavasz, jólesne megmártózni a drótkerítés mellett hullámzó tengerben. Kapitány úr segítségét kérjük, járja ki az orosz lágerparancsnoknál, hogy a „hozobszluga" – házibrigád – éppen ráérő tagjai, öt órától vacsoraosztásig kimehessenek fürödni. Pár nap múlva a fürödni vágyók ötösével sorakozhatnak a kapunál. Mielőtt kienged minket, hangosan kérdezi a napostiszt: „Nye ubizsájte?" Nem szöktök meg? Hangosan rávágjuk: „Nyet!" Nem!

Ezt is megértük. Van becsületszavunk, méghozzá főbenjáró ügyben.

Húsz méterre sincs a víz, kifelé menet a kaputól bal kézre. Pucérra vetkőzünk és becsobbanunk a bársonyos hullámok közé. Az öbölben alig jár hajó, a parti sziklák közt áttetszően tiszta az örökké morajló zöldeskék tengervíz.

Vasárnap délelőttönként Banett úr – hatvan év körüli, magyar-zsidó származású N.K.V.D. főhadnagy – politikai előadást tart magyarul az étteremben. Nem kötelező meghallgatni, de szinte mindenki itt van, mert egyébként nincs semmi hírforrásunk. A Moszkvában megjelenő magyar nyelvű, „IGAZ SZÓ" című hadifogoly újságot csak egyszer láttam. A Parlamentnél háború után épített – később lebontott – Kossuth-híd volt a címlapján. A háttérben látszott a budai Batthyány tér és a Szent Anna templom. A kép szíven ütött. Ebben a templomban kötöttek házasságot szüleim, 1926-ban.

Egyik előadáson Banett úr olyant mondott, ami mai napig szó szerint megragadt a fejemben: „A világ két táborra szakadt. Az imperialista Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei, a Szovjetunió és a vele szövetséges népidemokratikus országok ellen fegyverkeznek." Eddig azt hittem, hogy a háború alatt szövetséges Amerikai Egyesült Államok és Szovjetunió között szent a béke.

Banett úr örökké keserű arcáról lerí, megbánta már ezerszer is, hogy a magyar tanácsköztársaság bukása után nem Nyugatra, hanem moszkvai elvtársaihoz emigrált. Ezt soha, még csak nem is sejtette velünk, de minden bizonnyal sok nyugtalan éjszakán várta a „Ljubjanka Kommandó"-t, hogy sok magyar elvtársa után őt is a kivégző osztag elé vigyék.

Megtört, csalódott ember benyomását keltette. Mint afféle „muszáj katona" kullogott főnöke – a kaukázusi származású, szintén N.K.V.D. főhadnagy – Babanov után. Banett úrnak a többi orosz tiszthez való viszonyából is úgy éreztem, vagy magyarsága, vagy zsidósága miatt nem rangjának megfelelően kezelik. Lehet, ezért is tartózkodott gyakran – láthatóan konkrét cél nélkül – a hadifogoly tisztek társaságában. Persze az is lehet, hogy ez előre kitervelt technika volt, hozzátartozott Banett úr „munkaköréhez". Talán ilyen úton próbált beférkőzni a magyar tisztek bizalmába, hogy esetleges szovjetellenes hangulatot keltő, vagy szökést fontolgató szándékukat kifürkéssze. Akkoriban a Szovjetunió igazságszolgáltatása a hófehér lepedőről is bebizonyította, hogy koromfekete. Aki mégis fehérnek látta, azt kikiáltották a nép ellenségének. Ha golyót nem is kapott, olyan kegyetlen körülmények között dolgoztatták szibériai, vagy távol-keleti munkatáborokban, ahol a raboknak csak kis hányada érte meg büntetése végét. Magyarországról is többen jutottak erre a sorsra. Megrázó volt olvasni Karig Sára magyar írónő emlékezését, akit azért ítéltek tíz év szibériai munkatáborra, mert kifecsegte az 1947-es magyar „kékcédulás" választás titkait. Később – 1980 körül – meghallgattam a budai Hegyvidéki Jókai Klubban Vas Zoltán előadását, melyben hiteles szemtanúként igazolta az 1947. évi „kékcédulás" választási csalás megtörténtét. Vas Zoltán már korábban kegyvesztett lett a magyar kommunisták szemében, ezért elvtársai fokozatosan „kicsúsztatták" a politikai élet perifériájára.

Időnként a lágerban végzendő rendkívüli munkákra elvisznek tőlünk is egy-egy embert. Most engem rendeltek ki a mosodával szembeni élelmiszerraktárba. A láger előző lakói négy betonkádban raktak el ősszel sózott zöld almát, sózott zöld paradicsomot, sózott uborkát és sózott fejeskáposztát. A paradicsomot és zöld almát megették, a káposzta és uborka nekünk maradt. Az orosz raktáros levette a káposztáskád fedelét, de rögtön vissza is rakta. Iszonyatos bűzt árasztó pondró „paplan" lebegett a káposztalé tetején. Ennek a „lehalászásához" kért segítséget a napostiszttől. Négyen vagyunk, de csak Puskás Pongrác zászlós nevére emlékszem. Olyan büdös és undorító a látvány, hogy Pongrác befogja az orrát és az ajtóba áll friss levegőt szívni. Banett úr is idejött nézelődni. Munkára biztatja Pongrácot, aki rá sem hederít, sőt a kezében lévő lapátot tüntetően az ajtónak támasztja. Banett úr nem erőlteti a dolgot, de látni az arcán, a parancs-megtagadást nem ússza meg Pongrác szárazon. Nem tudom, volt-e már akkor Pongrácnak „rossz pontja" a személyi kartotékján, de amikor hazamenetelkor kiolvastak minket a lágerkapun, Pongrácot a kisebbik csoportba állították. Mint itthon megtudtam, még három évig nem engedték haza. Lehet, hogy ez volt Banett úr bosszúja, a pondróhalászat megtagadásáért?

Két nap múlva kezdődött a káposztaleves, felváltva uborkalevessel. Bár vödörszám szedtem le pondrót a káposztáról, eszembe sem jut, hogy ne egyek a káposztalevesből. A kanálba került főtt pondrókra van bevált technikánk. Ahogy az egybefőtt hal pikkelyeit is, úgy köpködjük szét a szánkba került pondrókat.

Unokatestvérem Gaál Laci megbetegedett. Nem tudom mi baja, de még a kenyerét is nekem adja. Esténként bejárok hozzá a betegszobába. Lepedős vaságyon fekszik, igen gyenge állapotban. Orosz kapitánynő a láger orvosa. Ljuba keresztnevű fiatal katonanő, és Fáth Jakab – „Jaksi" – magyar repülő őrmester a betegszoba személyzete. Laci meggyógyult, egy időben jöttünk haza. Testi-szellemi frissességben nyolcvannegyedik évét tapossa.

Tudat alatt állandóan az otthon és haza gondolata lappang a fejemben. Ez hajthat arra, hogy a közvetlen ismerősök fogytával távolabbi, közvetett ismerősök után kutakodjak. Így leltem rá a tisztek között Flink Feri zászlósra, aki anyai nagybátyámmal – Haraszthy Palival – járt a budai Ferenc József gimnáziumba. Hamar kiderítettük, én meg a Flinkről Faluhelyire magyarosított nevű unokaöccsével, Pistával voltam gimnáziumi osztálytárs. Feriéknek hentesüzletük volt a budai Márvány utcában. Jellemző hazatértem utáni pénztelenségünkre, hogy időnként Feriék üzletében, hitelbe vásároltam egy-egy kiló zsírt. Gimnáziumi osztálytársam volt Bauer Heinz Herbert. Heinz 1945 őszén a 241/2. lágerban már alig lézengett. Szerencséjére egy hazainduló, betegeket szállító szerelvénnyel épségben hazaért. Ma is él. Egészségére háziorvosa – volt közös gimnáziumi osztálytársunk – dr. Honárkay Robi vigyáz. Három évvel felettem járt Bakos Jancsi. Ő 1946-ban Jaltáról került hozzánk. Brigádvezetőm is volt egy ideig. Ő is 1948-ban jött haza. Fehér Béla a Toldy gimnáziumban volt iskolatársam. Kövér volt, ezért a suliban „Röfi"-nek becéztük. Szevasztopolban csont-bőrre fogyott, nem állt rá a szám, hogy „Röfi"-nek szólítsam.

Egyik vasárnap kultúrelőadás volt Banett úr politikai beszéde helyett. A láger orosz személyzete is beült az étterembe. Kezdésnek Reich Jancsi – a két világháború közötti „GAZDAG CIRKUSZ" tulajdonosának a fia – bohócnak kifestve, maga fabrikálta egykerekű biciklin kerekezett föl-le, a színpadnak kinevezett dobogónak támasztott pallón. Tisztek is „felléptek". Elsőnek Kapitány úr énekelte el a DÉLVIDÉK visszacsatolása után divatos nótát:

Szabadkai udvaron, elhervadt a liliom,
Elhervadt a szabadkai udvaron.
Ne sírj kislány meglátod,
Lesz még néked virágod!
Haza mék, meglocsolom, kinyílik a liliom,
Kinyílik a szabadkai udvaron.

A „*Haza mék*"-et kicsit elnyújtva énekli, s tekintetéből ború fátyla suhan a hazatérést évek óta váró, megkeseredett arcokra. Észreveszi arcunk színe váltását. Felvidításunkra szemét az első sorban ülő Ljubára veti, s öblös hangon „belevág" a „Kukorica János" közepébe:

Be-bejárok, a fa-„***ljuba***" édes Iluskámhoz......

Banett úr azonnal felismeri Kapitány úr derűt fakasztó csalafintaságát, s tekintetével – a nem értők ártatlan bájával feszengő – Ljubát fixirozza. Ljuba meglepett arcán öröm bujkál. Álmában sem gondolta, hogy nevét a magyarok nótázzák.

Kis hatásszünet után Banett úr „leleplezi" Kapitány úr huncutságát, amit az orosz sor vastapssal jutalmaz. Hosszú hadifogságom alatt ez lehetett az a kegyes pillanat, amikor a jelenlévők – megfeledkezve hovatartozásukról – egy kalapba szavaztak volna.

Kapitány úr – jövendő sorsa ismeretében – hosszabbra is nyújthatta volna a nótabeli „*Haza mék*"-et. Nem jött velünk haza. Állítólagos kémelhárító múltja miatt megjárta még Sztálingrádot, Voronyezst és Tiszalököt. Csak az 1956-os forradalom okán felakasztott Nagy Imre miniszterelnök 1953-as „országlása" alatt ért haza családjához, Makóra.

Bármilyen furcsa is, majd hatvan év után nosztalgiám van a SZTRELECKÁJA öböl sziklás partja után. Jó lenne varázsszőnyegen oda hussanni, viszontlátni tengerben lubickoló fiatal önmagunkat.

Május végén – az éjszaka sötétjében – teherautó rakomány szegesdrót tekercset raktak a kapu mellé. Te Jó Isten! Mi, a közeli hazatérés reményében élünk, őrzőink meg nemhogy lebontanának egyet a háromból, még egy sor szegesdrótot húznak köréje?

Látom bajtársaim arcán, őket is mellbe vágta a láger kapu mellé „csempészett" szegesdrót kupac. Úgy látszik, fontos személyek vagyunk. Bármilyen nagy is a Szovjetunióban az anyaghiány, szegesdrótból mindig jut nekünk bőven.

HAZAFELÉ

A házibrigádból néhányan a Sztreleckája öbölben úszkálunk. Száz méterre lehetünk a lágerkaputól. Fél órája sincs, hogy a vízben vagyunk, amikor egy katona „damoj", „damoj" – „haza", „haza" – kiabálással kihív minket a vízből.

Hát ez meg mi? Máskor addig füródhettünk, amíg a városba járó brigádok beérkeznek a munkából. A kapunál a napostiszt éppen csak megszámol minket és arcán velünk érző örömmel mondja: „damoj igyiti" – „hazamentek!"

Észbontó pillanat!

Három és félév hadifogság után hazamehetünk. Reszketünk az örömtől. Alig várjuk a városban dolgozó brigádok beérkezését, hogy együtt örüljünk e várva-várt szent percnek. Vacsora után menetkészen sorakozunk, arccal a lágerkapu felé. A kapu elé állított kecskelábú asztalra helyezett fadobozból egyenként emelik ki lágerról lágerra velünk vándoroló személyi kartotékunkat. Erre még azt is felvezették, hány hold földünk van otthon. Az orosz „ábécé" szerint sorba rakott kartotékok mindent tudnak rólunk, talán még olyasmit is, amiről mi nem is tudunk, vagy sosem esett meg velünk. Kezdődik a név szerinti kiolvasás. A napostiszt – orosz szokás szerint – saját keresztnevünk után, apánk keresztnevét is mondja. Engem pl. így szólít: Korchmáros István, István.

A kapun kiolvasottakat két csoportba sorakoztatják. Az egyre növekvő nagy csoport mellett kisebb csoport is kezd kialakulni, majd nemsokára Lakatost, az idős cigányt állítják külön a többiektől. Furcsa ez a három csoport. Ha hazamegyünk, miért nem marad egyben a menet? A névsorolvasás is felesleges, de ezt már megszoktuk. Mániájuk a kartotékos névsorolvasás. Mintha azt hinnék, a nyargalászó felhőkbe kapaszkodva nyomtalanul kirepülhetünk a háromsoros szegesdrót kerítés fölött. Repülőgéppel elszökött két német pilótán kívül, csak Vizeli Vince bajtársunk szevasztopoli szökéséről tudok. Már azt hittük megmenekült, amikor a vasárnapi létszámellenőrző sorakozónál Jevdokimov alezredes bejelentette: nézzük meg, így jár aki megszökik.

Két katona véres rongycsomót lökött a felsorakozott hadifoglyok elé, Vizeli Vincét. Túlélte-e Vince ezt a rettenetet, nem tudom. Mi nem láttuk őt többé.

Várakozás közben valamelyik bajtársunk felfedezi, hogy a másik csoportban csupa németes nevű – Schőner, Schneider stb. – és csendőr, rendőr van. Az oroszok a magyar csendőröket, rendőröket a fasizmus kiszolgálóinak tekintették. Lehet, hogy ők nem jönnek most haza? Mezőőr, temetőőr, pénzügyőr is áldozatul eshetett, foglalkozása „őr" végződésének. Ha a kartotékok adatait vizsgáló 1919-es emigráns, vagy tolmács gyengén beszél magyarul, csak azt figyeli, kinek a foglalkozása végződik „őr"-re. Így lehetett a temetőőr és mezőőr, hosszabb hadifogságot érdemlő fasiszta. De mi bűne lehet Lakatosnak, amiért külön állították?

Engem a nagyobb csoportba olvastak. Hadifogoly nem szólíthatja meg a katonákat, csak válaszolhat a kérdésükre. A katonák viselkedése láthatóan barátságosabb, ezért meg merem szólítani az egyiket. Mondja meg, Lakatost miért állították külön? Azt válaszolja, most csak magyarok mennek haza. Lakatos cigány, várnia kell, amíg Cigányországba megy hadifogolyszerelvény. Lehet, hogy hadifogságunk alatt kikiáltották Cigányországot, de Lakatosnak elfelejtettek szólni, hogy saját országa van. Azt is elárulja a katona, hogy a másik csoportot Balaklavára viszik, onnan mennek majd haza. Valóban sokan jöttek haza Balaklaváról 1948. augusztus huszadikán. Csak 1951-ben tudtam meg, hogy Balaklaváról bajtársaink egy részét Sztálingrádba, majd onnan Voronyezsbe szállították. 1951-évi hazaszállításuk sem azt jelentette, hogy a családjukhoz mehetnek. A Tiszalökön épülő erőmű építésén, és más állami beruházásokon dolgoztak. Legtöbbjük csak 1953-ban – Nagy Imre miniszterelnöksége idején – szabadult. A németes nevűeket 1951-ben egyenesen Nyugat-Németországba vitték, függetlenül attól, hogy a családjukat kitelepítették-e Magyarországról.

Balaklaváról Sztálingrádba, onnan Voronyezsbe hurcolt bajtársaink kálváriájának hiteles történetét az átélő szemtanú, Markó Elek (1922. Budapest. Okl. ált. mérnök) hadifogoly bajtársamtól tudom, akivel kb. három évig együtt voltam a 7241/2. és 7241/1. számú lágerekben. Mérnöki szaktudását kihasználta az orosz építésvezetés. A szevasztopoli 408. számú „MORSZKAJA ZAVOD" – „TENGERI HAJÓGYÁR" – építkezésén általában ezer magyar, német és román hadifogoly dolgozott. Hadifogoly részről Markó Elek volt az építésvezető. Különösebb előnyt nem élvezett felelősségteljes munkájáért. Ő is harmincnegyed magával aludt egy szobában, emeletes priccsen. Mivel sokat kellett a nagykiterjedésű hajógyárban járkálnia egyik munkahelyről a másikra, az 1946 telére kiosztott egybe fatalpas, vékony vászon felsőrészes facipő helyett, új olasz katonabakancsot kapott. Elek 2004-ben felhatalmazott az alábbiak leírására:

„Markó Elek – katonaként – 1945. április elején esett hadifogságba Győrben. Civilben Budapesten okleveles mérnök volt. Győrből Heténybe – ma Szlovákia – gyalogoltak, onnan tehervagonokban utaztak a romániai Tekucsig. Itt rövid ideig lágerban voltak, majd továbbutaztak Konstancába. Kéthetes várakozás után a TRANSYLVÁNIA román személyhajó vitte őket Szevasztopolba. Itt találkoztam vele 1945 nyarán, a 241/2. sz. lágerben. Kb. 1948 márciusáig voltunk itt együtt. Innen egy időben kerültünk át a szintén szevasztopoli 7241/1. sz. lágerba, ahonnan én 1948 júniusában a hazatérő csoporttal a 7241/4.sz. elosztó lágerbe kerültem. Markó Eleket már korábban a 7241/8. sz. lágerba, Balaklavára vitték. Onnan 1948 nyarán a 7299/15. és 7299/16. számú Szimferopol körzeti lágerekbe került, ahonnan Sztálingrádba szállították. Itt súlyos tüdőgyulladást kapott. Életét egy német hadifogoly orvostól suttyomban kapott marék aszpirin mentette meg. Sztálingrádban a 7108/M és 7108/E számú lágerekben volt. Mivel a lágereknek csak a számát volt szabad a levelekre írni, Markó Elek úgy játszotta ki a cenzúrát, hogy a 7108/M számú lágerból

Markó Elek 1948. dec. 30. Венгрия 48

СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА и КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА СССР

Бесплатно
Franc de port

Почтовая карточка военнопленного
Carte postale du prisonnier de guerre

Кому (Destinataire) Markó Elek

Куда (Adresse) Magyarország Budapest V. Kossuth Lajos tér 1.
(страна, город, улица, № дома, округ, село, деревня)

Отправитель (Expéditeur)
Фамилия и имя военнопленного
Nom du prisonnier de guerre
Markó Elek
Марко Элек
С.С.С.Р.

Почтовый адрес военнопленного
Adresse du prisonnier de guerre

Markó Elek „Rejtjelezett” tábori lapja Sztálingrádból. (1948. 11. 28.)

Kossuth, Petőfi, Táncsics szellemében,
előre a népi demokrácia útján. 1848–1948.

LEVELEZŐLAP
hazatérő hadifoglyok részére.

Cím (Név)
Lakhely (város, falu) Budapest VI.
Utca   Házszám
Megye Pest

Feladó neve

Focsani — Máramarossziget
(A nem kívánt szöveget törölni kell!)

ÉLJEN RÁKOSI MÁTYÁS, A HADIFOGLYOK HAZASEGÍTŐJE
Kiadja a Magyar Kommunista Párt Közp. Hadifogoly Irodája, Bpest, VI., Ó-u. 12. II. 4.
Utánnyomás tilos!

TIED AZ ORSZÁG
MAGADNAK ÉPÍTED!!

Máramarossziget, 1948 VII. 22.

Éljen békénk biztosítéka, a Szovjetunió és Magyarország örök szövetsége.

Hazatértemet jelző, Máramarosszigetről írt lapom. (1948. 07. 22.)

1948. 11. 28-án írt levelében azt írta: **„Itt is akadnak *paulus* városában pesti fiúk..."** Ebből szülei megtudták, hogy Sztálingrádban van, mert akkor köztudott volt, hogy PAULUS német vezértábornagy, a 6. német hadsereg parancsnoka foglalta el, majd adta fel Sztálingrádot.

1949. május 29-én a voronyezsi 7082/2. számú lágerből írt levelet. Utolsó levelét is ebből a lágerből írta, 1950. szeptember hatodikán. 1950. december 10-én ért haza Budapestre. Azonnal rendőri felügyelet alá helyezték, és a székesfehérvári honvédségi tiszti lakások építkezésére küldték, kötött munkahelyre. Innen – szerencsés körülmények között – 1951 márciusában a budapesti „UVATERV" (Út-, Vasút Tervező) kikérte. Rendőri felügyeletét Budapestre tették át, így ez időtől családja körében élhetett. Mai napig sem tudja, miért tartották hadifogságban hatvannyolc hónapig és hazatérte után miért helyezték rendőri felügyelet alá. Mérnök foglalkozása magyarázat lehet arra, hogy a Szovjetunióban tartották, de pusztán ez a tény nem ad magyarázatot a rendőri felügyeletre".

Markó Elek levelezésében szereplő – mintegy hetvenöt levelet őrzött meg – valamennyi lágerszám szerepel a mellékletként csatolt szovjet láger térképen

A trianoni határok visszaállítása sok bajtársunknak keserítette meg az életét. Felvidék, Kárpátalja, Erdély és Délvidék Magyarországhoz visszacsatolásakor nagyszámú katona és köztisztviselő család költözött az anyaországból ezekre a területekre, hogy visszaállítsák a magyar polgári és katonai közigazgatást. A szovjet csapatok bevonulása elől ezeknek a családoknak a zöme visszamenekült az anyaországba. Azok a bajtársaink, akik nem tudták, hogy családjuk visszatelepült, a hadifogoly személyi kartoték kiállításakor a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, délvidéki címüket diktálták be, ezért ide kell hazatérniük. Ennek következtében sok család – pl. a magyar–szovjet határ évtizedekig tartó átjárhatatlansága miatt – évtizedekre szétszakadt.

1947-ben az orosz lágerparancsnokság bejelentette, ezek a bajtársaink a fogságba eséskor bediktált lakhelyük szerinti államnak lettek az állampolgárai. A román hadifoglyok közül a szovjet állampolgárrá lett besszarábokat már 1946-ban kiemelték és kíséret nélkül, megfelelő igazolásokkal, hideg élelemmel a vasútállomásra indították. Mint már korábban leírtam, félúton a vasút felé N.K.V.D. katonák megállították őket és közölték velük, mielőtt hazamennek, munkaszolgálatot kell teljesíteniük. A mi besszarábjaink az inkermani kőfejtőben dolgoztak. Brigádunkból a Kovács nevű beregszászi borbélyt – mint szovjet állampolgárt – 1947-ben engedték ki a lágerből. Nincs információm, hogy egyenesen hazajutott-e?

Ránk sötétedett. Abba az elosztó lágerbe megyünk, ahová 1945. május végén érkeztem. Akkor 241/4. volt, most 7241/4. a száma. Azt mondják, valaha cári cári nyaraló volt. Légvonalban tíz-tizenöt kilométer lehet, de az öblöket kerülgetve – az Inkerman melletti tengerpartot is érintő úton – megvan huszonöt is.

A hazatérés okozta szívdobogtató öröm mellé társul a váratlanul ránk szakadó gond. Mit találunk otthon? Hogyan tudunk beilleszkedni a civil világba? Többen, a hazatérés feletti hirtelen öröm után elkomorulnak. A hazai levelek szomorú híreket is hoztak. Ezek a rossz hírek csak most, a hazatérés küszöbén kerülnek kézzelfogható közelségbe. Most érzem majd igazán Apám hiányát. A házasembereket kétség gyötri, hű maradt-e az asszony, vagy csak kíméletből írta hűséget sugárzó leveleit?

Millió gondolat árnyékolja be évek óta várt hazatérésünk örömteli perceit. Az én fejem is gondoktól feszül. Apám hősi halált halt, testvéreimért és beteges anyámért felelős családfő lettem. Nincs szakmám és a háború miatt az érettségiig sem jutottam el. Hogyan tudok gondoskodni négytagú családomról? Gondolataimat szándékosan más irányba terelem. Otthon lányok is vannak, több is juthat nekem, mint melegvíz meregetés a mosodában, orosz katonatiszt feleségek vödrébe. Ébredező férfiasságom átsegít a várakozás nehéz napjain, kiszorítja fejemből a hazatérés örömét megrontó aggályos gondolatokat.

Reggel érkezünk a „négyesbe". Egyenesen a konyhaablakokhoz sorakozunk. Elfáradtam, karjaim kinyúltak a „csemodán" cipelésétől. Reggeli után újra sorba állunk. Egy kék váll-lapos N.K.V.D. hadnagy kiadja a parancsot, mindenki terítse le maga elé a zubbonyát és minden holmiját rakja rá.

Hát ez jól kezdődik. Mi legyen a bicskámmal? Biztos helyen van a nadrág korcában, de ha alaposan megmotoznak és megtalálják, fuccs lehet a hazamenetelnek. Látom, mások is izzadnak a rejtegetett bicska miatt. Ezt a pár napot kibírom nélküle. Bajtársaim bicskái is a kiterített zubbonyon végzik. Bekeretezett karikatúrám és a hadifogoly felszerelésbe sehogy sem illő katonaládám is áldozatul esik. Ha tudom, nem cipelem egész éjszaka, és hagyom, hogy kékre-zöldre verje a térdemet.

Három napja unatkozunk, türelmetlenkedünk. Nincs vagon. Negyedik nap munkára sorakoztatnak minket. Hát, ez már sok az idegeinknek. Mi a csuda lesz? Pont előttünk fogy el a vagon ebben a fene nagy birodalomban? Ha tetszik, ha nem, megyünk dolgozni. Leballagunk a lépcsőkön a vízhez, ahol már parthoz simulva vár ránk egy ősdi teherhajó. Félórás pöfögés után a hajógyárban kötünk ki, ahol én még az utcaköveket is egyenként ismerem. Három éven át, minden évben dolgoztam itt néhány hónapot. A szétbombázott zsilipkapus dokkhoz megyünk. Amikor tavaly láttam, még csak szivattyúzták belőle a vizet. Két éve zárták el a tenger felőli végét acél szádpallókból, kőből és földből épített gáttal. Már teljesen száraz az alja. Olyan, mint aszályos évben a föld, millió repedés mintázza a szürkés betonteknőt. A roncsokat kitakarították belőle, csak a hosszában végigfutó sínek és a hatalmas kerekek várnak szétszerelésre. Erre a szerkezetre úszott rá a javítandó hajó, a nyitott zsilipkapun át. Ezután bezárult a zsilip. A vízen lebegő szivattyúk felnyomták a vizet a dokk két oldalfalán tengerre lejtő csatornákba. Kíváncsi lettem volna, mi mindent rejtett a vízzel teli dokk, de mire a vizet kiszivattyúzták belőle, más munkahelyre kerültem.

Hazautazás helyett hosszúnyelű nagykalapáccsal törjük a dokk betonját. Úgy látszik, a beton megedződik a vízben, úgy pattan róla vissza a kalapács feje, mint a gumilabda. Félóra munka után karunk, vállunk elzsibbad. Ehhez képest kismiska napi ötven koszos gatya tisztára dörzsölése. Szinte belerokkanunk a betontörésbe, még sincs látszatja. A zsilipes dokkot „U" keresztmetszetű úszó dokk helyettesíti. Lesüllyed, amikor beleúszik a hajó, majd felemelkedik annyira, hogy a hajón a szükséges munkákat elvégezhessék. Az úszó dokk mindkét peremén daruk vannak. A leg-

nagyobb könnyedén teszi partra a hadihajók templomtorony magas acéltornyát is. Az ebédet teherautó hozza, létrán mászunk ki a betonteknőből. Este motoros bárkával megyünk vissza a lágerba. Egész napi betontörés után fárasztó a sok lépcső. Míg felérünk, az egykori palota falára pingált, színes Hitler karikatúrákat bámulom.

A kapunál jó hír vár minket: Megyünk a vasútra!

Vacsora után fürdő. Tiszta inget, gatyát kapunk és kezdődik a név szerinti „kiolvasás", a szinte „hozzánk ragadt" személyi kartotékokról. Ezek a kartotékok, ha nem is mindenkit, de néhányunkat hazakísérték. Csak ennek tudhatom be, hogy néhány bajtársunk – akikről tudtuk, vagy sejtettük, hogy együttműködtek az N.K.V.D.-val – hazatértünk után egy-két évvel katonatiszti, vagy Á.V.H. tiszti egyenruhában járt.

Most bezzeg nem jön értünk hajó. Az Inkerman mellett kacskaringózó tengerparti úton gyalogolunk a szevasztopoli vasútállomás felé.

A motozásnak hála, könnyedén gyalogolok. Belegondolni is rossz, ha cipelnem kellene a katonaládát. Könnyű a felszerelésem. Egy törülközésre szolgáló rongydarab a bal alsó zubbonyzsebben. Kanál, a hazulról kapott levelezőlapok és egy ceruzavég a bal felső zubbonyzsebben. A magam fabrikálta tükörtartó meg alumínium fésű a jobb felső zubbonyzsebben. Drótfüles „katyilokom" a derékszíjat helyettesítő villanydrótra fűzve. Van nyolc rubelom, ennyi egy kiló kenyér ára.

Legnagyobb kincsem a bal kisujjamon hordott, ezüst kopejkásból készült gyűrű. Bódi Gyuszi készítette, igazi mestermunka. Szív alakú fejébe – kérésemre – „Anyu"-t gravírozott. A motozásokat, fertőtlenítéseket számban, a nyelvem alatt vészelte át. Anyámnak viszem ajándékba. Élete végéig hordta, tizenhat éve újra én őrzöm. Ez a legféltettebb kincsem. Könnyedén lépkedek. A vagon hírére elszállt a nagykalapácszsibbadtság minden porcikámból.

A vagonsor látványától megkönnyebbülünk. Várakozás nélkül beszámolnak negyven-negyven embert egy-egy vagonba. Alul húszan, felül húszan kényelmesen elférünk a deszkapriccseken. Két vizesvödör és az egyik ajtó mellé vágott lyuk teszi komfortossá vagonunkat. Az ablakokon nincs szegesdrót, az ajtók nyitva vannak. Utazhatunk nyitott ajtókkal is, derékmagasságban vízszintes vasrúd korlát véd minket a kiesés ellen. Pirkad, mire meglódul a szerelvény. Szimferopolig csak Bahcsiszaraj állomás nevét tudom kibetűzni. Vonatunk bámuló hadifoglyok között gurul át a szimferopoli pályaudvaron. A vagonrakodó ferdeszeműek messzire kerültek napkeleti hazájuktól. Japán hadifoglyokkal eddig nem találkoztam. Hírét sem hallottam, hogy a közelünkben vannak. Múlt évben jött a raktárunkba keki színű, combtól lefelé műszőr-félével bélelt japán katonaköpeny, most legalább megláttam a köpenyek gazdáit is.

Szimferopolig nyolcvan kilométert jöttünk, még száz kilométert vonatozunk a Krím-félszigeten. Dzsankoj állomás után megrendül hazatérés iránti hitünk. A vasúti elágazásnál nem balra, nyugatnak – Románia és Magyarország irányába – hanem északnak, Zaporozsje, Dnyepropetrovszk, Moszkva felé haladunk. A Romániának tartó vasútvonal a Perekop-i földnyelven hagyja el a Krím-félszigetet, mi széles fahídon. Jobbról-balról az Azovi-tenger, széles sómezők fehérlenek a partján. Tudom,

hogy létezik tengeri só, de sólepároló tengerpartot még nem láttam. Lassan haladunk, minduntalan mellékvágányra löknek minket. Folyik az aratás, gabonás szerelvényeké az elsőbbség. Talán miattuk megyünk kerülő úton? Melitopolban megállunk. Látjuk, több vagonból is futnak bajtársaink vizet venni a mozdonyok „itatására" szolgáló, égbemeredő kútra. Mint legfiatalabbat, engem küldenek a két vödörrel vízért. Hat üres sínpáron kell keresztülmenni, és jócskán előre is, míg elérem a kútnál sorban álló vödrösöket.

Kis híján „fekete város" lett nekem Melitopol. Még jó páran állnak előttem, amikor egy orosz vasutas elrikkantja magát: „Vagon igyot!", megy a vagon! Riadtan fordulok vonatunk felé. Látom – ha lassan is – de már húz kifelé. Szerencsére nem állt be vonat a szabad sínpárokra, így sikerül felkapaszkodnom az egyik vagonra. Nem az enyém, de ki bánja. Megnézhetik, mikor megyek még egyszer vízért! Szinte belerokkantam a tudatba, hogy nélkülem megy haza a vonat. Végeláthatatlan kukoricaföldek, gabonatarlók között futunk, Zaporozsje állomásán lépésben megyünk át. Alig várom, hogy valamelyik állomáson a saját vagonomba mehessek. Késő este állunk meg Dnyepropetrovszkban. Elkezdik osztani az elmaradt ebéddel megtoldott vacsorát. Végre a helyemre mehetek. Bajtársaim azt hitték, vödröstül, mindenestül Melitopolban ragadtam. Az átélt izgalomtól puha pendelynek érzem a kemény deszkapriccset. Csak reggel ébredek, amikor kicsattogunk Dnyepropetrovszkból.

A budapesti ÁRPÁD-HÍDON – akarva, nem akarva – eszembe jut Dnyepropetrovszk. Az ÁRPÁD-HÍD építését már a háború előtt elhatározták, és el is kezdték gyártani a híd-elemeket. Ezeket a tervezett híd mellett, a budai Duna-parton tárolták. A háború miatt elmaradt a híd építése. A lerakott híd-elemeket – jóvátételben, vagy csak egyszerűen hadizsákmányként – a Szovjetunióba szállították és felhasználták a dnyepropetrovszki Dnyeper híd újjáépítésénél. Dnyepropetrovszkból először délnyugatnak, majd északnyugatnak fordulva – nagy kerülővel – Krivoj-Rogon át érünk Kirovográd-ba. A kisebb állomásokon alig lassítunk, nehéz kibetűzni az állomásneveket. Éjszaka is megyünk. Második napja nem kapunk enni, de most senki sem reklamál. Tarnopolban mellékvágányra állunk. Egyszerre adják ki kétnapi kenyerünket, hozzá sűrű kását.

Eszembe jut, van nyolc rubelom. Ideje elkölteni, mert még a végén addig dédelgetem, amíg kirohanunk a birodalomból. Kihasználom az étkeztetés miatti ácsorgást és sietek az állomás kantinjába. Egy kilós „buhánkát" – kockakenyeret – kérek, és cserébe odaadom a nyolc rubelt. Ránéz a pénzre a kantinos, se szó, se beszéd, kiveszi kezemből a kenyeret és csak felét adja vissza. Méltatlankodásomra mondja, nyolc rubelért csak fél buhánka jár. Hiába erősködök, hogy Szevasztopolban nyolc rubel az ára, türelmesen elmagyarázza, hogy Szevasztopol „Hős Város", azért kerül felébe a kenyér. Ennyivel okosabban, de fél kiló kenyérrel szegényebben megyek vissza a vagonba. Ebéd után meglódulunk. Személyvonat gyorsasággal robogunk a végeláthatatlan ukrajnai síkságon. Elringat a vonat, sötétedéskor ébredek fel. A nagy rohanásban elveszítettem a tájékozódást, csak megálláskor látom, Kolomija állomásán va-

gyunk. A reggelit elspórolják. Ebédosztásnál szólnak, mindenki maradjon a vagonban, mert délután orvosi vizit lesz.

Ahogy közeledünk a Kárpátokhoz, a többiek arcán is látom a türelmetlenséget. Ebéd után egy orvos kapitány járja végig a vagonsort. Egyenként kell elé állnunk. Nem vizsgál semmit, csak a bal csuklónknál fogva meglóbálja a karunkat, majd hirtelen hátra csavarja és jobb kezével a bal felsőkarunk belső részét tapogatja, nincs-e kivágva vagy kiégetve az „SS"-nél rendszeresített vércsoport jelző tetoválás. Ezt már százszor is nézték, mégis kiemeli közülünk Dongó vezetéknevű újvidéki bajtársunkat. Hiába mondja Dongó, nem tetoválás, hanem furunkulus helye van a karján. Dongónak ez a vizit – minden bizonnyal – további hadifogságot jelent. Utolsónak állok a kapitány elé. Karlóbálás után megnyomkodja a mosodában felszedett kilókból újra feszülő izmaimat és hangosan mondja: Téged kiszegezünk a mozdonyra, reklámnak.

Sötétben kígyózunk fel a Kárpátok külső lejtőin. Lefelé jövet elcsendesedünk. Miénk most, vagy másé, mégis szent föld ez nekünk! Pirkadatkor megállunk. Kis folyócska kanyarog a vasút mellett. Kiabálnak, hogy reggeli osztás lesz, leszállhatunk mosakodni a folyóban.

Hideg a víz, de mit számít! Arra folyik, amerre a mozdonyunk orra áll! Most már biztosan belül vagyunk a Kárpátok koszorúján. Mosdás, reggelizés után indulunk. Apró fazsindelyes gerendaházak és a közepén átszúrt karóval hegyoldalhoz szegezett szénaboglyák tarkítják a legelők zöldjét. Karó nélkül világgá fújná a szél a hegyoldalnak támaszkodó szénaboglyákat. Sűrűsödnek a viskók, nagyobb település lehet a közelben. Lassan kanyargunk lefelé, szinte futni lehetne a vonat mellett. Türelmetlenek vagyunk, gyorsvonati sebességgel rohannánk a magyar határ felé.

Lassítunk. Méltóságos csendben gurulunk be egy nagyobb állomásra. Csalódottan látjuk a román feliratokat. Kinyitogatják a vagonajtókat és leparancsolnak minket a sínek mellé. Meg sem nézik, üresek e vagonok, tolat a szerelvény visszafelé.

Lelke lehet a vonatunknak. Csalódott ácsorgásunk láttán, hosszú, szaggatott füttyszóval búcsúzik. Az épülethez közel állók hangosan mondják az állomás magyar nevét: Máramarossziget.

Fáktól zöldellő, éppen csak bekerített láger vár minket. Már a kapunál kiosztják a piros-fehér-zöld szegélyes levelezőlapot, írjuk meg azonnal szeretteinknek érkezésünk örömhírét. Közben megtudjuk, azért hagyott itt a vonatunk, mert a széles nyomtávú sínek itt végződnek. Innen a Magyarországon is szabványos, keskenyebb nyomtávú síneken gördülünk tovább. Egyenesen a fürdő-fertőtlenítőbe megyünk. Tiszta ing, gatya, utána nagy adag húsos köleskása. Három napig pihenünk, közben borbélyok járják a barakkokat. Néhány szakács, borbély a mi szerelvényünkből is itt marad, kiszolgálni a következő transzportot. Harmadnap bevagonírozunk hazai nyomtávú vagonokba, s meg sem állunk a csapi Tisza-hídig. Az utolsó szovjet létszámellenőrzés után felgördülünk a hídra. Közepénél – akarva, nem akarva – könnycsepp bujkál a szemünk sarkában.

Magyar földön vagyunk!

A híd másik végénél szürke egyenruhások állnak, puskával a vállukon. Tányérsapkájuk elején háromágú „Mercédesz" csillag. Hangosan kiabálják: „Fogjátok be a pofátokat, egy szerelvényt már visszafordítottak!" Jó szándékú, mégis csalódást okozó fogadtatás. Ebből megértjük, beszélnünk sem szabad pokoljárásunkról.

Alig megyünk egy-két kilométert, a nyílt pályán megállunk. A sínek mellett ponyvás teherautók várakoznak. Kíváncsian találgatjuk, mi a váratlan megállás oka. Végül látjuk, a teherautókból több egyenruhás megy az utolsó vagonhoz, ahonnan piros lampaszos magyar tábornokok és néhány tiszt száll át a teherautókba. Közben egy Kain nevű hadifoglyot keresnek. Debrecenig meg sem állunk. Kíváncsian bámuló civilek sorfala között vonulunk a Péterfia laktanyába. Este megkapjuk az „obsit"-ot. Másnap reggel – az évek óta megszokott ötös sorokban – kimasírozunk az állomásra.

A vonaton – az eddig egy ütemre lépők – magunkba forduló egyedekké válunk. A felszabadultság érzése csak a vonat indulásakor járja át zsigereimet. A közelgő viszontlátás örömétől percnyire zsugorodnak elrabolt éveim szörnyű emlékei.

— —

SZABAD VAGYOK!

1944. szeptember 25-én vonultam be. Napra 46 hónap múlva – ebből 43 hónap szovjet hadifogság – 1948. július 25-én szereltem le, a debreceni Péterfia laktanyában.

43 havi elmaradt zsold fejében, négy darab Kossuth ötforintost kaptam. Mellé a MÁV 334321 számú, 1948. július 25-i keltű, 45x58mm méretű menetjegyét.

Az utóbbi 43 hónapban gyalogosan, tehervagonban, tengerjáróhajó fenékkamrájában közlekedtem, szokatlan a személyvonat fapados kényelme.

Oly régóta várom a viszontlátás pillanatát, hogy a többórás vonatozás közben agyamban nyüzsgő gondolatokból semmi sem maradt a fejemben.

Édes is, keserű is ez a találkozás.

Édesapám hősi halált halt. Anyám – érkezésemig – kórházi ágyán halogatja hasműtétjét. Fél, nehogy a balsors megfossza találkozásunktól.

Isten segítségével, meggyógyult. 82 éves koráig élte, a mindenkori magyar kormányok hadiözvegyek sorsa iránti közönyét.

— —

SZEVASZTOPOLI TÁRGYI EMLÉKEIM

Hadifogságomhoz kötődő személyes tárgyaim közül a ruházatomból még egy katonagombot sem őriztem meg. Olyan sok katonai holmiban járkáló civil volt az országban, hogy a hadifoglyok ruházata nem tűnt ki a civil lakosság egy részének szedett-vedett katonai ruházata közül. Csak évtizedek múltán éreztem kötődést az addigra teljesen eltűnt hadifogoly ruházatomhoz. A hadifogságban kanalamon, az otthonról kapott leveleken, fésűmön, zsebtükrömön és romok között lelt ezüst kopejkásból Anyámnak ajándékul készített gyűrűn kívül semmi vagyonom nem volt. A fésű elkallódott itthon, a többit féltőn őrzöm. A gyűrű, tükörtok, fésű és levelek történetét az egyes epizódokban már megírtam, csak kanalam másfél éves „hűtlenségéről" nem esett eddig szó.

1946 végén, esti különmunka után egy vödör kását kaptunk a szakácsoktól. Sötét volt, körbe kuporogtuk a földre tett vödröt és mindenki igyekezett minél többször belemeríteni kanalát a kásába. Tízen lehettünk. A nagy igyekezetben fülig kásásak lettünk.

Jóllakottságtól elégedetten másztam fel a priccsre, csak reggel vettem észre, hogy nincs meg a kanalam. Sajnáltam, mert rozsdamentes kanál volt, német hadifogolytól vettem kenyérért. Nyelének egyik éle – késpótlónak – élesre volt köszörülve. Legtöbb bajtársamnak repülőgép roncsból szerzett alumínium lemezből kalapált kanala volt, de akadt, aki sárgásbarnára lakkozott, festett mintás orosz fakanállal evett. Mivel nem került elő a kanalam, vettem helyette egy alumíniumból kalapáltat négy sodrás dohányért.

Másfél év múlva – már a 7241/1. számú lágerban – szembejön velem S., akivel együtt kásáztam kanalam eltűnésekor. A zubbonya felső zsebéből kikandikáló, késnek köszörült kanálnyélben felismertem közös kásázásunkkor elveszett kanalamat. S. először szabadkozott, de amikor megmutattam neki a kanál nyelébe alig láthatóan belekarcolt nevemet, magyarázat nélkül visszaadta a kanalamat. Kezébe nyomtam feleslegessé vált alumínium kanalamat, ezzel az ügy el volt intézve. Harminc év után véletlenül találkoztunk Budapesten, de a békésen elintézett kanál ügyről nem esett szó.

Kanalamnak itthon is sikere volt. 1952-ben született, Anyám háztartásban élő Laci unokaöcsém kiskorában ezzel a kanállal szeretett enni.

Ezek a „kincseim" túlélnek engem. Ha írásos emlékezéseim megőrzik az utókornak történetüket, évszázadokig is emlékeztetnek a második világháború magyar hadifoglyainak oroszországi sorsára. Mindig lesznek magyarok, akiket érdekel őseik sorsa. Ha nem így lenne, megszűnnének a múzeumok, levéltárak. Én is érdeklődés-

sel nézem a hadimúzeumban az 1848-as szabadságharc relikviáit és Kufstein várbörtönébe zárt őseink börtönéveik alatt faragott emléktárgyait.

LEVELEK, A REMÉNY HÍRNÖKEI

Már egy éve is elmúlt, hogy vége a háborúnak, de még életjelt sem adhattunk magunkról. Budapest eleste után fogságba esett bajtársaimtól tudom, hogy a budai Vár – ahol mi és anyai Nagyanyám is lakunk – több hetes ostrom után került az oroszok kezére. Elbeszélésük szerint, szinte nem is maradt ép ház a Várban.

Amikor az első, életjelt adó válaszlapos levelezőlapot írhattuk – 1946 nyarán – úgy gondoltam, ha hozzátartozóim át is élték az ostromot, elköltöztek a rommá lőtt Várból. Biztosabbnak láttam, ha apai nagyszüleim címére – Makóra – írok, bár tudtam, hogy 1944 nyarán – még mielőtt az oroszok elfoglalták Makót – Dunántúlra menekültek.

Szorongó várakozás után, 1946 végén megérkezett Makóról nagyszüleim válaszlapja. Írják, hogy Anyám és testvéreim élnek, de Apám meghalt.

Nem álom tehát, hanem szomorú valóság, az Apám születésnapján jött „Mennyei üzenet".

Nagyszüleim azt is írják, hogy a hadifogságból ne Budapestre, hanem egyenesen hozzájuk, Makóra menjek. A Makóra hívó sorok újabb gondba sodortak. Arra gondoltam, hogy egész családom meghalt az ostrom alatt, de ezt a lesújtó hírt nem írásban, hanem majd személyesen mondják meg nekem. Csak hazatértem után tudtam meg, azért hívtak Makóra, mert több, a szovjet hadsereg ellen önként fegyvert fogó fiatalt letartóztattak, és a bíróság háborús bűnösökként elítélte őket. Így járt Szabovits Tibor toldysta iskolatársam is, aki Hunyadi páncélgránátosnak jelentkezett. Ki is lőtt páncélököllel egy orosz tankot, ezért hazatérte után félév börtönt kapott. A bíróság előtt nem tudta letagadni a tank kilövését, mert a tanúk egybehangzóan vallották, hogy látták a a köpenye bal ujjára varrt, kb. három centi hosszú, textilből készült tank sziluettet. Minden felvarrt tank egy igazi tank kilövését jelentette. Egy-egy tank kilövéséért öt-öt hold földet is ígértek a Hunyadi páncélgránátosoknak.

Kb. egy évvel hazatértem után, Budapesten találkoztam Meichl Mátyás, nálam néhány évvel idősebb volt hadifogoly bajtársammal. Kérdeztem tőle, miért kopasz? Elmondta, hogy most szabadult a börtönből. Már nem emlékszem miért, de valamilyen háborús ügye miatt csukták le. Később minden bizonnyal tisztázhatta magát, mert minisztériumi főtisztviselő, majd – még a Kádár korszakban – a Kisvárdai Vasöntöde igazgatója lett.

Marcangoló kételyemben azt írtam Makóra, anyám írását szeretném látni, hogy életben maradásáról megbizonyosodjak. 1947 elején érkezett válaszlap, amit Panni nagynéném és anyám közösen írtak. Anyám gyöngybetűiből – több mint két év hadifogság után – végre megbizonyosodtam arról, hogy a Várban lakó Haraszthy nagyanyám, ő és két testvérem túlélték a Vár ostromát.

Megzavarta a lelkivilágomat egy későbbi lap, amin anyám azt írta, ne Makóra, hanem Budapestre jöjjek haza. Erre is csak hazatértem után kaptam kerek választ, bár – mint egyik levelemben céloztam is rá – gondoltam arra, hogy valamilyen örökösödési ügy miatt hidegülhetett el a viszony, apai nagyszüleim és anyám között.

Jól gondoltam. nagyszüleim a földbirtokot – gondolva az államosításra – 1945-ben „szétíratták" a gyerekeik között, de mivel apám meghalt, őt kihagyták.

Anyám jogosan sérelmezte, hogy testvéreimet és engem az örökség egy részéből kizártak. Nem volt ennek jelentősége egészen az 1990-es évekig, amikor is nagyszüleim államosított vagyona után két testvérem és én, lényegesen kevesebb kárpótlási jegyet kaptunk, mint apám öt testvérétől származó kilenc unokatestvérünk

Az államosítás után szerencsés véletlen segített nagyszüleim anyagi helyzetén. Az 1910-es években több telket vásároltak a budai Farkasréten. Egy telket – játszótérnek – az Érdi úti iskolának ajándékoztak. A hinták mellett emléktábla őrzi adományozó nagyszüleim nevét. Ezekről a telkekről nem tudott a Csanád megyei államosító hatóság, így 1948-tól apránként eladogathatták. Akkoriban száz forint volt egy négyszögöl ára. 1940-ben egy „féltelek", vagyis százötven négyszögöl került tízezer pengőbe.

Anyám havi ötvennégy forint hadiözvegyi segélyt kapott hármukra. Akkoriban a havi „minimálbér" kb. háromszáz forint volt. Tetézte a bajt, hogy anyai Haraszthy nagyanyám Várban lévő, Fortuna u. 18. alatti lakása is megsemmisült, ezért anyámékhoz költözött, a Hunyadi János út 4.-be, egy Nyugatra menekült honvéd ezredes elhagyott lakásába.

A kor megismeréséhez elmondom, hogy 1911-ben született Korchmáros Lajos mezőgazdasági akadémiát végzett nagybátyám – aki 1947-ig, mint tart főhadnagy volt orosz hadifogságban – hazatérte után a makói hagyma export területén dolgozott. Egyik Svájcba indított vagonban befülledt a hagyma, ezért nagybátyámat, mint osztályidegen szabotőrt letartóztatták.

A sors szerencsétlen egybeesése folytán, éppen akkor került – szintén, mint osztályidegen szabotőr – az 1915-ben született dr. Korchmáros Pál állatorvos nagybátyám is előzetes letartóztatásba, mert a munkaterületén csirkevész tört ki.

Panni nagynéném a makói származású, 1910-ben született, akkor éppen miniszter Erdei Ferenctől próbált segítséget kérni. A családi háttérkülönbség ellenére, Lajos nagybátyám és Erdei Ferenc – mint gimnáziumi osztálytársak – jó barátok voltak. Erdei „Ferkó" diák korában sűrű vendég volt nagyszüleim házában, így az 1906-ban született Panni nagynénémet is jól ismerte. A régi ismeretség alapján Panni néném felutazott Budapestre, hogy Erdei segítségét kérje két öccse ügyében. Csak a miniszteri titkárságig jutott, mert Erdei „F[illegible] titkárával üzente, makóiakat nem fogad.

Hát, ilyen világba jöttem haza, a hosszú hadifogság után.

Saját tapasztalatomból ítélve, a szovjet szervek lelkiismeretesen kezelték a magyar hadifoglyok levelezését. Alig veszett el levelem. Közrejátszhatott ebben az is, hogy több mint három évig egy városban, Szevasztopolban voltam. A levélcenzúrázás jó szándékú volt. Az utolsó fél évig huszonöt szót írhattunk egy levelezőlapra, ha mégis többre sikeredett, a cenzorok általában a névelőket, vagy a jelentéktelennek tűnő szókat törölték ki.

Hadifogolytársaink nevét az utolsó időkig nem írhattuk meg, és azt sem, hogy földrajzilag hol vagyunk. Ennek olyan gyakorlati oka lehetett, mint a mi lágerunkban is előfordult alábbi tragikus eset:

Egy felvidéki bajtársunk felesége szlovák nyelven írt férjének. A levelet láttam, a megszólításra ma is emlékszem:

„Moj mili Muzs!" magyarul: Kedves Férjem!

A magyar hadifoglyok levelezését nyilvánvalóan magyarok cenzúrázták, ezért nem érthették a szlovákul írt levélnek az a részét sem, amiben a feleség írja, hogy a Szovjetunióban hadifogoly XY nevű szomszédjuk feleségét egy orosz katona megerőszakolta, aminek következtében fia született.

Sajnos, a levelet kapó bajtársunk nem fogta fel, milyen családi tragédiát hordoz a levél. Átrohant a velünk egy lágerban, de másik brigádban lévő XY nevű, falujabeli szomszédjához, megmutatni neki a rá és feleségére utaló hírt hozó levelezőlapot.

1947. 05. 09-én írt levelezőlapomon látni, hogy az addigi lágerszámunk elé hetes szám került. Nem sokkal előtte – az egész lágerra kiterjedő, vasárnap délelőtti létszámellenőrzés alkalmával – Jevdokimov alezredes lágerparancsnok bejelentette, hogy a Honvédelmi Minisztérium átadott minket a Belügyminisztérium parancsnoksága alá.

Mi semmi változást nem érzékeltünk a láger életében. Az addig is piros váll-lapos Jevdokimov alezredes maradt a láger parancsnoka, és a kék váll-lapos Kotov főhadnagy maradt az N.K.V.D. tiszt. Az N.K.V.D. a G.P.U. utódja, és a K.G.B. elődje volt. Ennek a testületnek volt magyar megfelelője a „KÉK ÁVÓ", az Andrássy út 60.-ban székelő, rettegett ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG. A zöld váll-lapos Határőrséget „ZÖLD ÁVÓ"-nak hívták.

Őrzőink sem változtak. Ezután is a piros váll-lapjukon „317K" jelzést viselő, hosszúszuronyos puskás katonák kísértek minket, és látták el az őrtornyokban a szolgálatot.

Az „UTÓSZÓ" melléklete igazolja, hogy az addigi lágerszám elé írt 7-es, a hadifogolylágerek betagolását jelentette a BELÜGYMINISZTÉRIUM alá rendelt „GULAG" – Glavnij Upravlénije Lagerej, magyarul Lágerek Főparancsnoksága – szervezetébe.

Ezt a feltételezésemet – hazatértem után – több bajtársam levelezésén ellenőriztem.

1948. 02. 08-án írtam az utolsó lapot a 7241/2. lágerből, és 1948. 03. 29-én írtam az első lapot a 7241/1. lágerből. E két időpont közötti egyik nap gyalogoltunk át a Szevasztopol melletti „SZTRELECKÁJA" öböl partjára, a 7241/1. számú lágerba. Itt is „317K" jelzésű, piros váll-lapos katonák őriztek minket. Piros váll-lapos tiszt volt a láger parancsnoka – nevére, rangjára nem emlékszem – és a kék váll-lapos Babanov nevű hadnagy volt az N.K.V.D. tiszt. Volt egy Banett vezetéknevű főhadnagy beosztottja. Ő is N.K.V.D. egyenruhában járt, de nem rendfokozatán, hanem Banett úrnak kellett szólítanunk. 1919-ben emigrált magyar zsidó, nyelvtudása miatt oszthatták be Babanov hadnagy mellé.

Banett úr mindig keserű arcáról lerítt, megbánta, hogy a Szovjetunióba emigrált. Végig kellett néznie, hogyan tűnnek el emigráns elvtársai, esetleg rokonai, a

LJUBJANKA börtön süllyesztőjében. Sok álmatlan éjszakán izgulhatott, mikor kopogtat ajtaján a „LJUBJANKA KOMMANDÓ".

Nekem is volt három ügyem az N.K.V.D.-vel, de mindig megúsztam verés nélkül, és a negyvenhárom hónapból csak egyszer, egy hónapig voltam „STRAFNAJ"-ban, magyarul „BÜNTETŐ SZAKASZ"-ban.

A 7241/1. lágerban a hadifogoly borbélyok tiszte volt a delikvensek éjszakai elővezetése az N.K.V.D. tiszthez. Babanov egyszer citált éjszakai kihallgatásra. Azzal vádolt, hogy szappant loptam a mosodában, ami nem volt igaz. Végül is tettlegesség nélkül megúsztam a kihallgatást, és más következményt sem éreztem. Banett úr nem vett részt a kihallgatáson, mert tudtam annyira oroszul, hogy Babanov kérdéseire válaszoljak.

Lehet, hogy valamelyik mosodás bajtársamat beszervezték besúgónak. Talán ezért került a viszonylag jó munkahelynek számító láger mosodába. Mivel nem akadt semmi besúgni valója, gondolta feljelent engem szappan lopásért. Én meg vagy „kimosom" magam, vagy kapok egy kiadós verést, esetleg kidobnak a mosodából. Ő meg ezzel egy időre „letudja" besúgó kötelességét. Választása azért is eshetett rám, mert bármennyire is egyforma moslékot ettünk és „vegyes nemzetiségű" – magyar, német, román, japán, orosz – katonaruhákban jártunk, valahogy mindig „kilógtam" a sorból. Ezt akkor is éreztem, amikor a 7241/2-ben, Kotov N.K.V.D. főhadnagy „segítője" Müller úr – volt magyar zsidó munkaszolgálatos – jött értem, hogy átadjon a „STRAFNAJ"-nak, megkezdeni egyhónapos büntetésemet.

Müller úr – intelligens ember lévén – felismerte otthoni társadalmi helyzetemet. Bár a „hóhér segédje" volt, úgy beszélt velem, mint úr az úrral. Szó szerint úgy vigasztalt: a „ STRAFNAJ" nem elviselhetetlen rossz, inkább csak presztízs kérdés.

A presztízs szót külön is megjegyeztem, a többi meg – neki legyen mondva.

Az egy hónapot azért kaptam, mert egy „VéKás" – „Vojnaplenni Konvoir" – magyarul „hadifogoly őr" feljelentett, hogy a munkahelyemen eladtam egy fejpárna cihát. A „VéKás" olyan hadifogoly „segédrendőr"-féle, mint a német koncentrációs lágerekben a „KÁPO". A 7241/2-ben csak román nemzetiségű "VéKá"-sok voltak. A 7241/1-ben nem voltak románok, így „VéKá"-sok sem.

A vizsgálat során brigádvezetőm – Tolnai nevű zupás őrmester – plebejusi kárörömmel hazudta, hogy hiányzik a brigádnál egy fejpárna ciha. A cihát előző este csereberéltem a láger zsibongójában, egy akkor Jaltából hozzánk került magyartól. Az eladott ciha, a Jalta melletti Livádia-i, vagy Oreanda-i lágerből hiányozhat.

Felmerülhet az éhezést nem ismerő, százféle kenyérből és péksüteményből is korlátlanul válogatható késői olvasóban, mi a csudának vettem este párnacihát, ha másnap túladtam rajta?

A válasz egyszerű. Azért a húszdekányi kenyérért, amennyit kerestem rajta. Persze, az ilyen üzleteknél eszembe sem jutott az érte kapható „STRAFNAJ". A kenyér képzete erősebb volt, mint az érte kapható büntetés veszélye.

A legénységi láger „összedarálta" az otthon istállóban alvó béres legényt, a tiszti rang nélküli egyetemi tanárral, de az eltérő otthoni körülmények, érdeklődési kör és intelligencia különbség okozta lappangó feszültséget nem oldotta fel. A mi

lágerunkban két olyan legénységi állományú bajtársunk volt, akik később a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA tagjai lettek: Dr. Imre Samu hadapród őrmester, később a Nyelvtudományi Intézet igazgatója, és Mátyás Antal egyetemi hallgató, évtizedek múlva nemzetközi hírű közgazdász professzor. Sokan voltunk diákok, diplomások. A mi otthoni életkörülményünk általában kulturáltabb volt, mint paraszti, vagy munkás sorban élő bajtársainké.

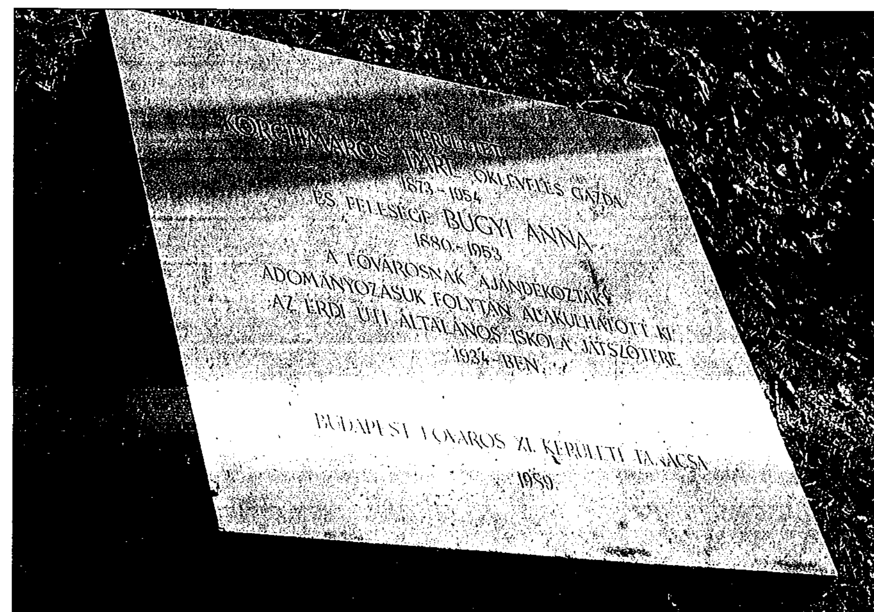
Bár kevés ismeretem volt az egyenlőséget hirdető szovjet életformáról, mégis meglepett, hogy a magyar tisztek külön szálláson, szalmazsákos vaságyakban aludtak. Nem agyonvizezett kenyeret ettek, és külön tiszti szakács főzött nekik. Hogy az orosz tiszteknek volt-e külön tiszti konyhájuk, nem tudom.

A magyar tisztek napi négy deka cukrot is kaptak. A legénységieknek is járt volna cukor, de azt mondták, beleteszik a reggeli és esti egy deci csájába. A különféle füvekből kotyvasztott, csájának csúfolt lében még napi egy deka cukor sem lehetett. Sokszor semmi. De hogy is lehetett volna, amikor a sokkal fontosabb só is gyakran hetekig hiányzott.

A megkönnyebbülést és szomorúságot, kételyt és bizonyosságot okozó levelek ürügyén elkalandoztam a lágerek számozásáig, belső elhárítási rendszeréig, ugyanabban a lágerban élő értelmiségi és nem értelmiségi hadifoglyok egymásközti viszonyáig. Ezek után visszatérek a levelekre.

Levelezésem alapján megállapítható, hogy a „nagy elnyomó rendszeren" belül, a hadifoglyok és a haza közötti levelezést lebonyolító „kis fogaskerekek" Szevasztopolban, a 7241/1. és 7241/2. számu lágerokban emberségesen működtek.

— —

Nagyszüleim emléktáblája az általuk ajándékozott játszótéren.

SZEVASZTOPOL - SZEBASZTOPOL

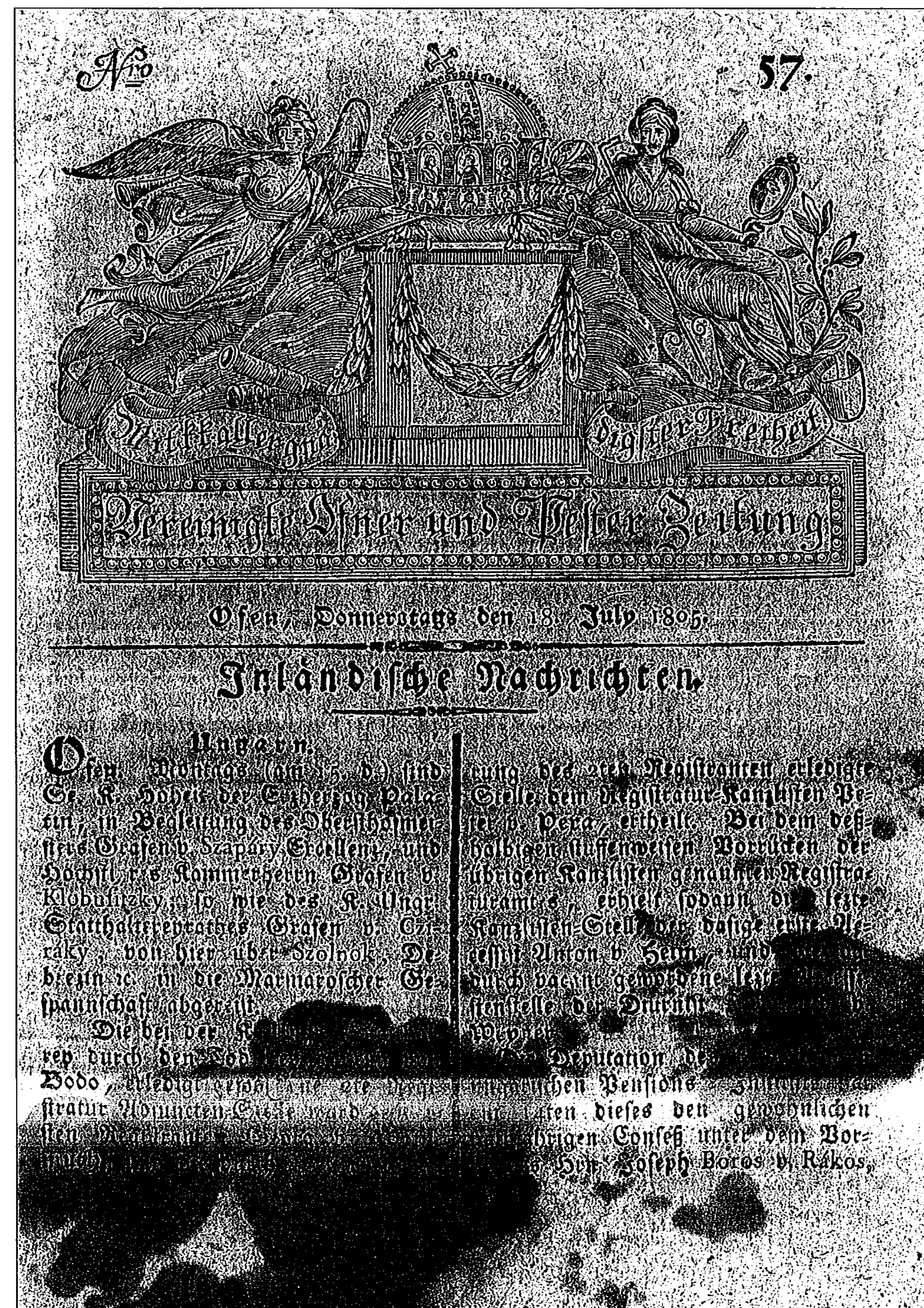
A város nevét SZEBASZTOPOL-nak hittem. Úgy emlékeztem, hogy a két világháború között játszott film címe „SZEBASZTOPOL PÁNCÉLOS" volt. Mivel Szevasztopolban a legkisebb gondom is nagyobb volt annál, hogy Szevasztopolban, vagy Szebasztopolban senyvedek, hatvan évre félretettem ezt a gondot. Most – emlékeim írásakor – újból felmerül bennem, miért mondtam Szevasztopol helyett Szebasztopolt? Lehet, ez is olyan „Vazs"-megyei megszokás volt, mint a kanális helyett mondott kanáris?

Az 1926-ban kiadott magyar földrajzi atlaszban Szevasztopol szerepel. De miért írtak Szebasztopolt a film címében? Erősítette bennem a Szebasztopol változatot az is, hogy a budai Ferencz József gimnáziumbeli osztálytársam, Pőzel Ricsi édesanyja Szebasztopolban született. Legalábbis Ricsi így, „b"-vel mondta. Ricsi arcában volt egy kis tatár beütés. Ezt már csak utólag fedeztem fel, amikor a sztálini nemzetiségi politika során Krím-félszigetről kitelepített tatárok közül, néhányan visszaszöktek Szevasztopolba. A tatárok helyére szibériaikat és besszarábokat telepítettek. 1945-ben kiéheztették Besszarábiát, majd bőséges ellátás ígéretével a nyomorgó Krím-félszigetre telepítették őket építő munkára. A csont-bőr besszaráb kisgyermekek sóvárogva nézték déli korpalénket s kérték, hagyjunk a csajkánk alján nekik is pár kanállal.

Ennyi kétely után, a véletlen adott egyféle lehetséges választ a betűcserére. Érdekelnek a régmúlt eseményei, ezért van néhány régi könyvem, újságom. Amikor éppen ki akarok vonulni a mai világból, válogatás nélkül leemelek egyet, és belefeledkezem. Ilyenkor megszűnik körülöttem a lőporos hordó tetején táncoló huszonegyedik század. A sors kegyéből nemrég, a gót betűkkel német nyelven, de Budán nyomtatott „VEREINIGTE OFNER und PESTER ZEITUNG" 1805. második félévi bekötött példányát emeltem le a könyvespolcról. 711. oldalán – mintegy mennyei ajándékként – rám mosolygott a gótbetűs Szebasztopol szó. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a magyar középosztály zöme beszélt németül is, így ülhetett fülembe a város nevének „B" betűs változata. Hozzájárulhatott a betűcseréhez az is, hogy a latin „B" olvasata a cirillírásban „V", a gótbetűs írásban pedig könnyen összetéveszthető e két betű nagybetűs írásjele.

Bemutatom az újság 1805. július 18-i címlapját és 711. oldalát, hátha érdekelhetnek valakit a Szebasztopol változat eredetét boncolgató laikus gondolataim.

— —

No 57.

Vereinigte Ofner und Pester Zeitung

Ofen, Donnerstags den 18. July 1805.

Inländische Nachrichten.

Ungarn.

(711)

unter welchen ersteren sich selbst der Prinz von Wallis befand. Allein der Antrag ward mit 111 Stimmen gegen 58 verworfen. Derselbe Antrag wurde auch im Unterhause (von Hrn. Grey) gemacht, und auch dort heftig bestritten, aber ebenfalls (mit 261 Stimmen gegen 110) verworfen. — Endlich ward gestern Nachts im Unterhause über obige königl. Bothschaft entschieden. Pitt trug darauf an, daß Sr. Maj. $3\frac{1}{2}$ Mill. Pf. St. bewilligt werden sollten, um Sie in Stand zu setzen, solche Verbindungen (Engagements) einzugehen, wie der Drang der Umstände sie erfordert. Fox widersezte sich diesem Ansinnen aus allen Kräften; indessen wurde der Antrag zulezt unbedingt genehmigt.

Adm. Collingwood hat nun Lord Nelsons Stelle im mittelländischen Meere übernommen. Von diesem weiß man, daß er der combinirten feindlichen Flotte nachsezt. Wo aber diese hingeseegelt sey, weiß man noch immer nicht gewiß; denn die oben angeführte Nachricht von der Eroberung Jamaika's wird von Mehreren bezweifelt. — Auf St. Domingo hat der französ. Gen. Ferrand einen vollkommenen Sieg über die Neger erfochten. 1300 derselben blieben auf dem Plaze, und alle ihre Munition rc. ward eine Beute der Sieger. — An den k.k. österr. Gesandten zu Paris, Grafen v. Cobenzel, ist von hier nach Frankfurt a. M. ein Kurier abgeschickt worden.

Rußland.

Petersburg den 11. Juny.

Am 7. d. ging von hier der erste Transport der Geschenke ab, welche die russische Gesandtschaft dem Kaiser nach China überbringt. Sie bestehen aus 11 Spiegeln von ausserordentlicher Größe und Schönheit, und aus einigen Stücken kostbarer Pelzwerke, besonders Zobel und blauer Fuchs. Der ganze Werth dieser Geschenke wird auf 100,000 Rubel geschäzt. — Die heutige Hofzeitung macht einen kaiserl. Ukas bekannt, wodurch den russischen Schiffen welche aus Portugall für russische Rechnung Salz einführen, eben die Vortheile zugestanden werden, die bisher den portugiesischen Schiffen eingeräumt waren; nämlich nur halbe Entrichtung der gewöhnlichen Zollabgaben. — Der k. preuß. General von Zastrow, und sein Sohn (preuß. Lieutenant) erhielten vor ihrer Abreise von unserem Monarchen prächtige Dosen zum Geschenk. Die des ersteren ist mit dem Bildniß, des lezteren seine aber mit der Namenschiffer Kaiser Alexanders geziert.

Schreiben aus Konstantinopel den 16. Juny.

Nach eingenommenen mehreren Truppen, seegelte der Kapitänpascha gestern zu seiner Bestimmung nach Aegypten ab. — Jussuf Pascha, der vor Hourschid Pascha Gouverneur in Aegypten war, aber wegen eines verrätherischen Anschlages den die Beys auf sein Leben machten, jenen Posten verließ und sich flüchtete, ist von der Pforte kürzlich zum Gouverneur von Salonich ernannt worden. — Aus dem schwarzen Meer kam hier die Nachricht ein, daß bei Sebastopol abermals eine beträchtliche Anzahl russischer Truppen, nach Jonien be-

HÁROMSZOR SZÜLETTEM ÚJJÁ

A hadifogság nem népünnepély, minden pillanata életveszély,
Akadt benne három olyan vég-pillanatom, amiknek emléke hatvan éve nyom.
A végelgyengülés nem tűnt föl senkinek, csendben mentek el az, aznapra rendeltek,
Háromszor akadtam fenn a Halál torkán, kétszer öntudatlan, egyszer öntudatnál.

Matatom a falat az ajtó irányában, agyam már tompul a húgyszagú homályban,
Fejem cserbenhagyott, semmit sem látok – ujjbegyeim érzik a klozett kijáratot.
Ekkor elborul a külső világ képe, belezuhanok a mély sötétségbe…
VILÁGOSODIK! Suttogom, vagy csak gondolom – túlvilágról jött feleszmélésben.

Bajtársaim rám vetett tekintetén látom, magukban engem is elparentáltak,
Arcuk közömbös, megszokták a halált, együtt jártuk meg Temesvár poklát.
Tífusz verte szét a temesvári lágert, Szegedre hurcoltuk a halál csíráit,
A Halál gyorsabb volt, mint a vonatunk – frissen fent kaszával előttünk lovagolt.

Közben mocorognak agyam kerekei, felvillannak tudatom utolsó percei,
Vizelni indultam a folyosó végére, a börtön klozett tágas előterébe.
Orromban van a klozett húgyszaga, de nem emlékezem, hogyan tértem vissza,
Vak tapogatódzás az utolsó emlékem, a későbbiekről társaim beszéltek.

Bajtársaim látják, a Kaszás itt hagyott – halk, érthetetlen szavakat mormolok,
Pofozgatni kezdik hóttsárga képemet, leffedt szájsarkamba vizet csepegtetnek.
Én még a túlvilág mezsgyéjén bolyongok, mit sem tudok arról, mi köröttem forog,
Később – mikor szállni kezd belém a lélek – elmondják, hogy is volt a klozett történet.

Rongycsomót láttak a korlátra hányva, szemben a klozett nyitott ajtajával,
Két láb, két kar csüngött élete fogyottan, kókadt fej lógott – két kar közé dugottan.
Gyengék voltak ők is, mint a nyári harmat, hárman-négyen fogták csüngő tagjaimat,
Látták, a Kaszás csak félmunkát végzett, gyengéden vonszolták az élni reméltet.

A padló biztonsága álomba bódított, míg nagy ordibálás fejbe nem kólintott,
Ruszin tolmácsok terelték a népet, karókkal – mint szokták otthon a kecskéket.
Beszorultam én is egy apró zárkába, tizennégyen fértünk – fej-láb elosztásban,
Padlós cella ez is, de nagyon hideg, február végén csípősek a telek.

Mellkasomat nyomta két lábszagú bakancs, szemben a képemmel egy elcsigázott arc,
Tizenhét múltam, éppen hat hónappal – tarsolyom már teli, könyvtárnyi kalanddal.
Testem harmada útközben elveszett, már az agyamban is érzem a réseket,
Tudom, van egy leány– és fiútestvérem, de nevük elveszett – hiába keresem.

Hideg és sötétség ül a cellára, nem hallik más, csak a szomszéd szuszogása,
Később a szuszogás hörgéssé torzul, nem látom, de érzem – a nyála is csordul.
Egyre erősödik szomszédom hörgése, míg egy nagy sóhajjal – égbe száll a lelke,
Mire megpirkad, megmerevedett – üveges szemmel néz velem farkasszemet.

Félálomban hallok itt-ott nyöszörgést, de csak akkor látom az isteni döntést,
Mikor két szanitéc, vállnál-lábnál fogva, kivisz az ajtón két hősi-halottat.
Ilyen mennybe szállás föl sem merül bennem, optimista voltam világéletemben,
Lelkem messze jár a Csillag Börtöntől, csak testem senyved – egyre cefetebbül.

Reggel két fogoly jön fekete fazékkal, méretre is olyan, mint a cella sarkában van,
Levesfélét mérnek néhány csajkába, nem kérek belőle – nincs erőm mozgásra.
Este úgy éreztem, vizelni kellene, négykézlábra álltam a sötét hidegben,
Eddig emlékszem a nagy vállalkozásra, a többi elveszett a hosszú kómában.

Fájdalomra ébredek – mintha égne a szám, nem látok semmit, de hallok biztatást:
Rágjad! Rágjad! Ismétlik eszelősen, ki mondja, mit rágjak? Nincs gondolat bennem.
A sok biztatásra megrándul az állam, erre még erősebb tűz lángol a számban,
Két hunyorgó szempár, borostás pofákban – arcomra hajolva biztat a rágásra.

Felsejlik valami a földi világból, leginkább csak az, hogy a nyelvem lángol,
Kezük nőtt a biztató borostás arcoknak, csont-bőr testembe lyukakat nyomkodnak.
Ez már sok! Végre a testem is megmoccan, mintha fény csapna a borostás arcokra,
Érzem, látom egyikük tűzoltó szándékát, kulacsából oltja szájam égő lángját.

Kulacs és pofozás megtette hatását, kezdi visszanyerni szemem a látását,
Égő számból hagymabűz csap az orromba, de már fényesebb a borostások arca.
Sajog minden csontom a hosszú fekvéstől, hús nincs már rajtam a nagy böjtöléstől,
Szájpadlásom, nyelvem – égő rongy a számban, szétmarta a láz a hosszú kómában.

Bajtársaim látják – nem bírok meghalni, hagymával akarnak életre kelteni,
Paraszti praktika a hagymaetetés, mind a két borostás falusi legény.
Megtanulták otthon kisfiú korukban, a vöröshagyma – jó házi patika,
Ez a tudományuk nálam is bevált, haláltól mentett meg a szájmaró hagyma-láng.

Mikor szemem első pillogását látják, a hagyma tüzét kenyérbéllel oltják,
Hány napig küszködtem a Halál torkában? Egybefolyt nap és éj – örök éjszakába.
Egyetlen mérce maradt a fejemben, eszmélésemkor csak hatunknak volt lelke,
Nyolc bajtárs szenvedett át a másvilágba, ma már mondhatjuk – hősi-halálba!

Bajtársaim mondják, a tífusz láttára – eltűnt a Csillagból a szovjet őrgárda,
Ruszin botosoké lett a főhatalom – felcser, gyógyszer nélküli hulla-birodalom.
Szeged népe előtt titkolták a járványt, Isten-kézbe adták a lágernép sorsát,
Éheztem, de száz sebtől égett torkom és szám – nyelések után, fájt minden porcikám.

Közben, jött az első négykézlábra állás, a sarokban álló „kiblihez" mászás,
Megmentőim közben halkan elmesélik, csak „kibliket" hagyott a börtön kiürítés.
Nyugatra mentették a teljes rab-konyhát, ezért a búzalét „kibliből" osztják,
Undorkeltő győzelme az élni akarásnak, fekáliás „kibliben" főtt korpalét zabáltam.

Szeged, a sok száz halottról hallgat, lehet – a Tiszába hordták a holtakat,
A hősök sírjait kutató Bizottság, eddig elkerülte Szegedet, Temesvárt.
Szó sem esik e két hősi-halott „gyárról", a lakosság nem tud, csak Voronyezs pokláról,
Pedig – nem csak srapnelon utazik a Kaszás, ugyanolyan hősi a tífusz- és éhhalál.

Kétszer siklottam ki a Kaszás karmából, bosszanthatja makacs élni akarásom,
Nagyon kell vigyáznom, ne álljak útjába – egy suhintással küld a pokoltornácra.
Kisebb balesettel megúsztam a nyarat, ilyentájt a Kaszás más égtájon arat,
Nem feledtem a tél keserves napjait, kétszer meggondolom napjaim lépteit.

December! Szevasztopolban is háborog a tenger, fenyőtutajt bontunk az egyik öbölben,
Mókusként ugrálunk szálfáról szálfára, tutajunk ráfekszik a hullám hátára.
A rönköt levágjuk motoros-fűrésszel, pajszerral görgetjük a haragos vízbe,
Ott, már várják a csónakos csáklyások, kiterelgetik a hatalmas csúszdához.

Tutajunk átringott a Fekete-tengeren, nyálkásak a rönkök, mint a halpikkely,
A nagy hullámzásban megcsúszott a lábam, mire észbe kaptam, a tengerben áztam.
Katonaköpenyem iszonyú nehéz lett, kezem-lábam kapált, hogy el ne merüljek,
Egy jeges hullám jól pofán vágott – hirtelen nem láttam se tutajt, se partot.

Bajtársaim ez alatt összecsomóztak derékszíj-pótló villanydrótokat,
Kétségbeesetten orrom elé dobták, belecsimpaszkodtam, így dobált a hullám.
Közben mellém siklott a csáklyás csónak, mint egy rakoncátlan rönköt – belehúztak,
Fedél híján, bombatölcsér mélyén melegedtem, tűz körül forogva száradt a köpenyem.

Néhány óra alatt kiszikkad a göncöm, belülről meg fűt a nagy életösztön,
Amíg a jeges vízben rúgkapáltam, eszembe sem jutott – itt lelem halálom.
Most, hogy szárítkozom a bombatölcsérben, furcsa gondolatok járnak a fejemben,
Ácskapocs láncolja rönkhöz a fűrészt, nekünk miért nem jut életmentő kötél?

Háromszor tört belém a Halál kaszája, remélem – nem ír új feketelistára,
Majd három évig még köztünk settenkedett, egy-egy bajtársunkat halálba segített.
A háborúk Kaszása most is köztünk lebeg, hol itt – hol ott vág sűrű rendeket,
Közösen kellene bolond-házba zárni, vérbűzös kaszáját darabokra törni.

Bekerítésben estem hadifogságba, öt napig bírtuk orosz túlnyomásban,
Harmadik nap reggel tőlem egy méterre, Máthé-Kiss dőlt hóba, koponyalövéssel.
Néhány óra múlva Gellért rogyott hóba, mellkasát géppuska tépte cafatokra,
Fegyverrel kezünkben a Kaszás nem vízió; *Fegyver, Halál, Háború – évezredes Trió!*

— —

UTÓSZÓ

A magyar hadifoglyok és civil deportáltak kényszermunkásokként dolgoztatásáról mai napig nincs hiteles tájékoztatás. A Szovjetunió és jogutódjai hét lakat alatt őrzik ezeket az adatokat. Kezembe került egy 1947 és 1949 között – kiadó, kiadási hely és év megjelölése nélkül – kiadott füzet, ami felsorolja a szovjet csapatok által elfoglalt országokban felállított hadifogolygyűjtő lágerek helyét. Térképen mutatja be a Szovjetunió területén lévő hadifogolylágerek, internáló lágerek és hadifogoly-kórházak körzeteit és a körzethez tartozó lágerek, internáló táborok, kórházak számozását és darabszámát. (Kb. 1700 darab.) Minden lágernak külön postafiókszáma volt, ezt tüntettük fel a levelezésünkön. Levelezésünkben nem szerepelhetett a láger helyének megnevezése. **Leveleim postafiókszáma megegyezik a lágerek felsorolásában szerepelő számokkal.**

Aki ezt a térképet és a lágerszámok felsorolást meg tudta szerezni, az ismerhette a Szovjetunió hadifoglyokkal kapcsolatos titkos szerződéseit is. Így, azt a – feltételezhető – szerződést is, miszerint a Szovjetunió a magyar hadifoglyokat és kényszermunkára elhurcolt civileket kényszermunkásokként dolgoztathatja és gazdasági és politikai szempontjainak megfelelő időben szállíthatja haza. Ez lehet a forrása a H. B. névjelű volt német hadifogoly **„48. TÉNYLEÍRÁS”** c. vallomásában szerepelő alábbi mondatnak:

„A MAGYAR HADIFOGLYOKAT A MAGYAR KORMÁNY JÓVÁTÉTEL FEJÉBEN ELADTA A SZOVJET KORMÁNYNAK.”

A lágertérkép „ellopása” nem lehetett 1947 előtt, mert csak 1947 nyarától kellett levelezésünkben a láger postafiókszáma elé írni a 7-es számot. Én akkor a szevasztopoli 241/2. sz. lágerban voltam, ekkor változott a láger száma 7241/2-re. Egyidejűleg bejelentették, hogy a hadügyminisztérium átadott minket a belügyminisztérium hatáskörébe. Több bajtársam levelezésében is ellenőriztem a 7-es szám bevezetésének idejét.

A volt német hadifogoly nyilatkozatának olvasásakor felvillant bennem az alábbi kép. A szevasztopoli kikötőben brassói cementet tolok **„VENGERSZKÁJA REPARÁCIJA”**, magyarul: **„MAGYAR JÓVÁTÉTEL”** feliratú vaslemez talicskában. Lehet, hogy a talicska mellé engem is eladtak, csak nem festették a hátamra, hogy a magyar kormány tudtomon kívüli beleegyezésével, a magyar háborús jóvátétel fejében talicskázok cementet Szevasztopolban, **három évvel a háború befejezése után.**

Bajtársaim kétharmadának egészségi és erőnléti állapota olyan rossz volt, hogy 2005-ben a magyar egészségügy kórházba, vagy szanatóriumba utalná őket. Sok bajtársunknak már a munkahelyre gyalogolás is megerőltető volt. Vitaminhiány miatt a skorbuttól fogaink egy része kihullott, kilazult. Sokan voltunk „farkasvakok”. Az „aranyér” és elvizesedés szinte általános volt. Munkavégzés alól csak a vánszorogni is alig tudók mentesültek. Őket „feljavító” lágerekbe vitték. Legtöbbjük örökre ottmaradt. A munkamegtagadókat bíróság elé állították, sorsukról nem tudok. Az elhunytak és betegek helyett folyamatosan hoztak más lágerokból hadifoglyokat. A hadikikötő és hajógyár kiemelt építkezés lehetett, ezért a láger létszámát folyamatosan feltöltötték. Így kerülhettek **japán** hadifoglyok is a Krím-félszigetre. Az egyének tűrőképessége, optimizmusa, élni akarása befolyásolták az életben maradás esélyét. A túlélni akarók azon törték a fejüket, milyen külön munkával, üzleteléssel szerezhetnek egy darabka kenyeret. Húst, tésztát, zsiradékot, gyümölcsöt soha nem kaptunk. A hideg éghajlaton nagyobb volt az emberveszteség. Markó Elek bajtársam elmondása szerint, sztálingrádi barakkjuk mennyezetén – fűtőanyag hiány miatt – éjszakánként jégcsapok képződtek, kilehelt párájukból.

MELLÉKLET:

46. SZ. TÉNYLEÍRÁS

W. T. volt német hadifogoly írja:

„Karaganda (Kazikisztán) környéki 7099. sz. táborokban becslésem szerint még ma is 130–150 magyar tartózkodik".

47. SZ. TÉNYLEÍRÁS

R. J. volt német hadifogoly közli:

„Fél évvel ezelőtt tértem vissza a szovjet hadifogságból. Transportommal az utolsó voronyezsi hadifoglyok (németek) tértek haza. Az elszállításunkat megelőző napokban nagy meglepetésünkre, a Szovjetunió minden részéből magyar hadifogoly-szállítmányok érkeztek leváltásunkra Voronyezsbe. Elindulásunkkor a 7082. sz. táborban már több, mint 3000 magyar hadifogoly volt".

48. SZ. TÉNYLEÍRÁS

H. B. volt német hadifogoly írja:

„A voronyezsi 7082/1. sz. táborban eltávozásomkor 1700 magyar legénység-állományú hadifogoly maradt vissza. A szomszédos 7082/2. sz. táborban, valamint a 7082/3. sz. táborban azonban a legénységieken kívül, tisztek is voltak. A magyar hadifoglyokat a magyar kormány jóvátétel fejében eladta a szovjet kormánynak".

49. SZ. TÉNYLEÍRÁS

G. V. német hadifogoly közli:

„A fegyverletételtől szabadulásomig sok szovjet fogolytábort megjártam, de magyar hadifoglyokkal mindenütt találkoztam. A Szovjet 1945. óta számtalanszor megígérte számukra a közeli hazatérést. Mi németek szilárdan meg voltunk győződve arról, hogy magyar bajtársaink jóval mielőttünk, németek előtt, hazatérhetnek, különösen azután, hogy a nagyhatalmak 1947. elején a békét Magyarországgal megkötötték. Ma már nyilvánvaló, hogy a Szovjet részéről ezek csak üres ígéretek voltak. A legszomorúbb az egészben az, hogy arról kellett meggyőződnünk: maga a jelenlegi magyar kormányzat az, amely nem akarja a még szovjet hadifogságban levő hadifoglyokat viszontlátni"

De nemcsak tömegesen, hanem elszórva, kisebb csoportokban, sőt teljesen elhagyatva, egyesével szétszórva is sínylődnek ma még magyar hadifoglyok és polgári deportáltak a végtelen kiterjedésű Szovjetunióban. Ezek a szerencsétlenek teljesen magukra hagyatva, a szabadulás minden reménye nélkül, tengetik rabszolgaéletüket a kényszermunkatáborok szeges drótkerítése mögött.

50. SZ. TÉNYLEÍRÁS

H. S. volt német deportált közli:

„Az 1104/2. sz. kemerovoi (Szibéria) civil kényszermunka-táborban 1949. októberében egy negyven éves magyar nőt, Dorogi Erzsébetet, még mindig fogva tartottak. 1948. decemberéig legalább együtt lehetett egy sztalinszki hadifogolytáborban súlyosan beteg férjével, ekkor azonban elszakították őket egymástól".

51. SZ. TÉNYLEÍRÁS

B. T. német hadifogoly közli:

„A 7027/2. sz. Krasznogorszki (Oroszország) hadifogoly-táborban távozásomkor még 17 magyar sínylődött. 1949. novemberében hazatérésünkkor, leváltásunkra egy polgári deportált szállítmány érkezik, mely kárpátaljai elhurcolt magyar, rutén és német polgári személyekből állt".

52. SZ. TÉNYLEÍRÁS

M. G. német hadifogoly írja:

„A 7437. sz. cserepoveci táborból 1949. októberében jöttem el. Ekkor még egy 35 éves magyar hadifogoly volt a táborban, aki sem németül, sem oroszul nem tudott. Nem tudom, hogy a szerencsétlen hogyan

A SZOVJET
gyűjtő-, átmeneti-, hadifogoly- és internálótáborok valamint hadifogolykórházak jegyzéke

Jelmagyarázat:

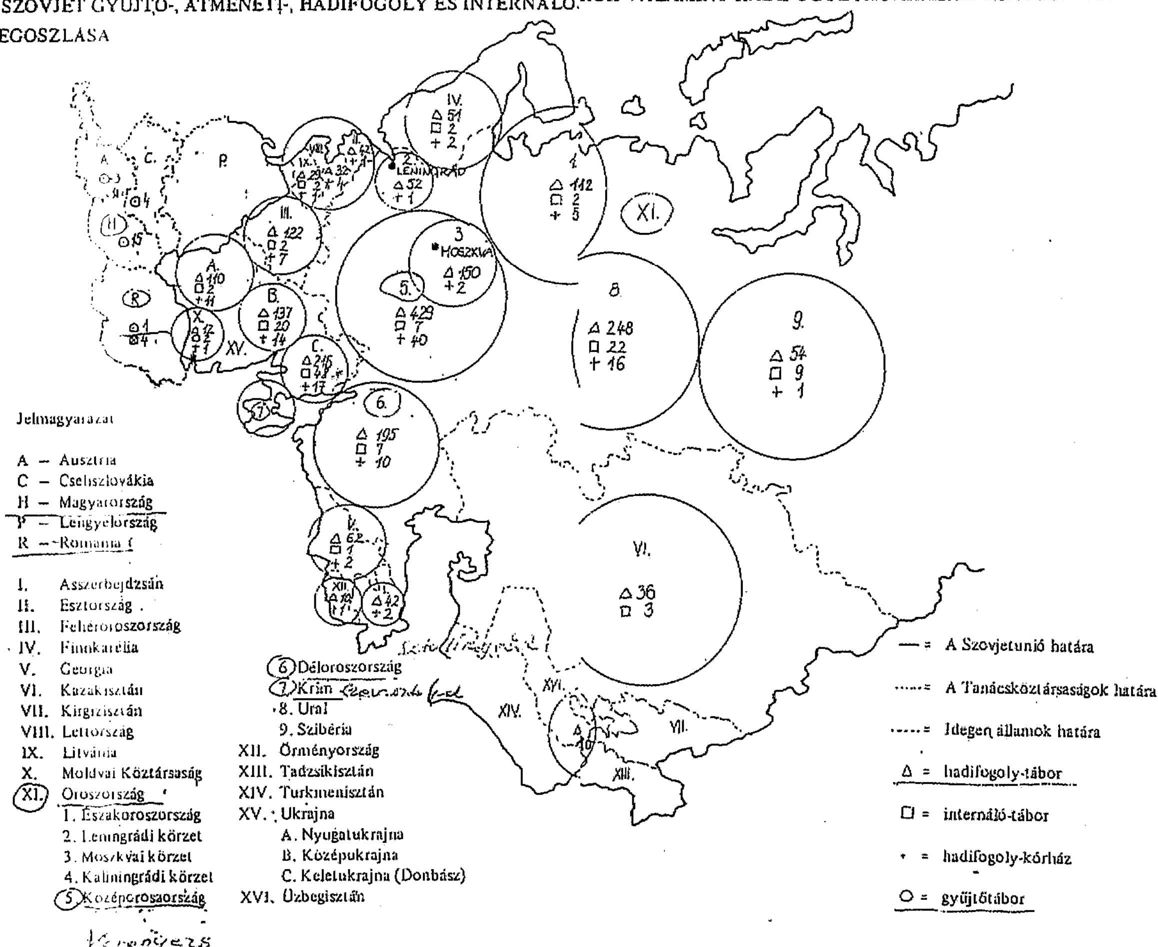
Δ hadifogoly-tábor
\+ hadifogoly-kórház
▢ internáló-tábor

Jegyzet:
A központi hadifogoly és internálótáborok száma alá van húzva.

IME A SZÁMOK:

A Szovjetunióba került magyar hadifoglyok száma	325 000
Szovjet területre hurcolt magyar polgári személyek száma	+ 295 000
Összesen szovjet fogságba került magyarok száma	620 000
Ezekből a Szovjet hazaszállított 1945–48-ban hadifoglyot és polgári személyt.	251 000
Bizonytalan a sorsa (csehszlovák, román, jugoszláv illetőségű) személyek	150 000
Összesen	401 000 fő.
Hiányzik tehát hadifogoly és polgári személy.	219 000
Ez a könyv visszaköveteli a Szovjetuniótól a	219 000
hadifogolyból és elhurcoltból még életben levő kb. magyar embert.	100 000
Ez a könyv vádat emel kb.	119 000

hadifogoly és deportált férfi, nő és gyermek meggyilkolása miatt, követeli a nemzetközi vizsgálatot és a bűnösök felelősségre vonását.

A) Gyűjtőtáborok

1. AUSZTRIA
   - Baden bei Wien
   - Bad Fischau
   - Wiener-Neustadt

2. CSEHSZLOVÁKIA
   - Bratislava
   - Illava
   - Strakonitze
   - Zhlabinsk

3. MAGYARORSZÁG
   - Baja
   - Cegléd
   - Debrecen
   - Esztergom
   - Gödöllő
   - Gyula
   - Jászberény
   - Kecskemét
   - Mezőtúr
   - Sopron-Kőhida
   - Szeged
   - Szerencs
   - Tetélenpuszta
   - Vác
   - Zalaegerszeg

4. ROMÁNIA
   - Temesvár (Timisoara)

B) Átmeneti-táborok

1. ROMÁNIA
   - a) Brassó (Nrasov)
   - b) Máramarossziget (Sighet)
   - c) Focsani – Tecuc
   - d) Ramnicul-Sarat

2. LENGYELORSZÁG
   - a) Sambor

I. Asszerbejdzsán

Baku	Δ 7238/3		7223/15
	7238/4		7223/17
	7238/5		7223/18
	7283/7		7223/19
	7238/8		7223/21
	7238/9		7223/27
	7238/10		7223/41
	7238/K		7223/45
			7223/49
Kirovobad	+ 1552 Δ 7223		7223/81
	7223/1		7223/83
	7223/2		
	7223/3	Mingielaur	+ 5030 Δ 7444
	7223/4		7444/1
	7232/5		7444/2
	723/6		7444/3
	7223/7		7444/5
	7223/8		
	7223/9	Salyani	Δ 7328/6
	7223/11		
	7223/12	Sungayt	Δ 7328
	7223/13		7328/1
	7223/14		7328/16

II. Esztország

Alme	Δ 7135		7289/6
	7135/1	Kotla-Jaerve	Δ 7289
Asheri	Δ 7289/4		7289/1
Erida	Δ 7135/7		7289/7
	7289/3	Kukruse	Δ 7135/2
Joevi	Δ 7135/4		7289/2
Kingisep	Δ 7393/3		Δ 7286/9
	7393/5	Lavashar	Δ 7393/8
		Mardu	
Kivioell	+ 8011 Δ 279	Narva	Δ 7135/5
	279/2		7235/8
	279/3		7393

279/4
7289/5
Rakvrere △ 7393/2
Tallin △ 7286
7286/1
7286/2
7286/3
7286/4
7286/6
7286/8
7286/10
7286/A

7393/10
Orel △ 7393/7
Tamiku △ 7135/3
Tapa △ 7393/4
7393/9
Tartu △ 7287/1
7393/1
Turba △ 7286/4
Valk △ 7287
7287/1c
7287/5
Vivikont △ 7135/6

III. Fehéroroszország

Baranovich △ 7410
7410/8
7410/9
7410/13
7410/19
7410/20
□ 1962
Bereshavka △ 7410/4
Bobruysk △ 7056
7056/1
7056/2
7056/5
7056/6
Borisov +1673 △ 183
183/1
183/5
183/7
183/10
7168/10

Dobruch △ 7189/11
Gomel △ 7156
7156/3
7156/6
7189
7189/0
7189/1
7189/2
7189/3
7189/4
7189/5
7189/7
7189/10
7189/12
7189/13
7189/22
Ivantzevichi △ 7410/3
Kamvenka △ 7056/3
Kobrin △ 7410/6
Krichev △ 7311/4
Lesi +2813

7168/21
7168/22
7168/23
7168/29
Brest +5849 △ 7284
7284/1
7284/2
7284/4
7284/13
7410/7
7168/7
7168/8
7168/9
7168/11
7168/12
7168/14
7168/15
7168/16
7168/18
7168/19
7168/20
7168/25
7168/27
7168/30
7168/B
7168/C
7168/E
7168/J
7168/K
7168/L
7168/P
7168/T
□ 7168/13
Mogilev △ 7311
7311/1
7311/2
7311/3
7311/7

Lesnava △ 7410/1
7410/A
Minsk +2035 △ 7168
7168/1
7168/1b
7168/2
7168/3
7168/4
7168/5
7168/6
Polotzk △ 243
243/1
7271/4
7271/5
7271/6
Ryechitza +3903 △ 7189/6
7189/8
7189/F
7189/G
7189/L
Stolptze △ 7410/2
Ugachevo △ 7410/5
Vityebsk △ 7271
7271/1
7271/2
7271/3
7271/8
7271/11
7271/L
Volkovisk +3470 △ 7281
7281/1
7281/2
7281/3
7281/4
7281/5
7281/6

7311/8
Novo Belitza △ 7189/9
Orsha +4660 △ 7271/9
Osintov △ 7271/7
7271/13

7281/7
7281/8
7281/11
7281/12
Zhlobin △ 7056/4
7189/14

IV. Georgina

Akamara △ 7146/5
7518/4
Batumi △ 7146/1
Borshum +2061
Inguri △ 7146/2
Kristiana △ 7441/1
7441/3
Kutays △ 333
333/1
7146/7
7146/9
Pelinkovo △ 7146/3b
9002
9002/1
Porchum □ 1250
Rustava △ 7181
7181/1
7181/2
7181/3
7181/4
7181/5
7181/6
7181/7
7181/9
7181/10
8181/11

333/2
7518/5
Kvezhan △ 7146/6
7518/3
Misheri △ 7146/3
Molotovka △ 7441
7441/2
Ochemchiri △ 7146
7461/3
7461/4
7461/8
7461/10
7461/11
7461/16
7461/36
Tbilisi +1563 △ 7181/7
7236
7236/1
7236/2
7236/3
7236/4
7236/5
7236/6
7236/7
7236/8
7236/9

7181/12
7181/13
7181/15
Suhum △ 7461
7461/1
7461/2

7236/11
7236/13
Tkvibuli △ 7518
7518/1
7518/2
7518/3

Finn –
IV. Karélia

Kandalaksha □ 1106
□ 1906
Kem +8755
Leninstroy △ 7120/3
Letnaya △ 7212/2
Malenka △ 7212/7
Metvichagora △ 7120/18
Novosteklanoye △ 7447/7
Ostrov △ 7212/13
Petrovski-Yama △ 7212/6
Petroshavodzk +5879 △ 7120
7120/1
7120/4
7120/5
7120/7
7120/9
7120/10
7120/12
7447/10
7447/23
Shestroy-Svir △ 7213
7213/1
7213/2
7213/3
7213/4
7213/5
7213/11

7120/13
7120/14
7120/A
7120/B
7120/D
7120/G
7120/P
7447/3
Pitkaranda △ 7166
7166/1
7166/2
7166/3
7166/16
Pudosh △ 7447
7447/5
7447/6
7447/9
Salomine △ 7120/2
Segesha △ 7212
7212/3
7212/4
7212/5
7212/9
7212/21
7212/A
Steklanoye △ 7447/N

VI. Kazakisztán

Akmolinsk △ 7330
7099/6

7330/1
7330/4
Aktyubinsk △ 7222
7222/1
7222/2
□ 194
Alma-Ata △ 7040
7041/1
Cheskastan △ 39
39/1
39/2
Domoskoye △ 7222/3
Karaganda △ 7099
7099/2
7099/3
7099/4
7099/5

7099/7
7099/8
7099/9
7099/12
7099/15
7099/16
7099/17
7099/20
7099/22
7099/23
□ 7099/1
Kimperzhavsk □ 1090
Kusmerun △ 7330/2
Leninogorsk △ 7347
7347/12
7347/A
7347/B
7347/C
Petropavlovsk △ 7330/5
Ust-Kamyennogorsk △ 7045

VIII. Lettország

Boloshi △ 7951
Dvinsk + 5859 △ 7292
7282/3
7292/4
7295/5
Irlava △ 7957
7349/2
7349/3
7349/5
7349/6
Mitava △ 266
266/2
2266/3
266/5
7932
Ogre △ 7291

Kaugari △ 7938
Kegums △ 277/3
7939
Kukas △ 7292/2
Liepaya △ 7349
7349/1
7931
7935
7943
7944
7944/13
7945
7946
7948

7949
Olayne △ 7941
Punnali △ 7934
Rampa △ 7940
Riga + 2040 △ 277
+ 3338 277/2
+ 4379 277/4
277/5
277/6
277/7
277/8
277/9
277/11
277/12
277/13
277/16
277/29
319
317/5
317/8
317/13
317/A
317/D
△ 350
350/1
350/3
7923

7950
7952
7952/14
7953
7955
7956
7958
7959
7960
7961
7964
7964/13
7964/14
7964/22
7964/28
7964/30
Rositen △ 7292/6
7292/7
Shalashpiltz △ 277/1
277/14
7942
Sloka △ 7947
7954
Tukum △ 26
Vindaca △ 7937

IX. Litvánia

Heydekrug □ 7057
□ 7057/6
△ 7057/2
7057/4
7057/5
7057/A
7057/A1
7057/H
7184
7184/4
Kaunas + 1245 △ 390

7296/5
7296/6
Klaypeda △ 7057/1
7057/3
7057/7
Kuas △ 7195/5
Siauliai △ 7294
7294/3
7294/4
7057/5
Vilnius △ 7195

7296
7296/1
7296/2
7296/4

7195/1
7195/2
7195/3
7195/4
7195/7

X. Moldvai Köztársaság

Benderi O (gyűjtő-tábor)
Bjeltzi + 3376 O (gyűjtő-tábor)
△ 7198/9
Kisinev △ 7198
7198/1
Tiraspol △ 7198/11

7198/2
7198/3
7198/4
7198/5
7198/7
7198/8
7190/10

XI. Oroszország

1. ÉSZAKOROSZORSZÁG

Arhandyelsk △ 7211
7211/1
7211/2
7211/3
7211/9
7399/4
Bauxitogorsk + 8114 △ 7157
7157/1
7270/1
7270/2
7270/3
7270/9
7270/13
7270/14
7270/15
7270/16
Chagoda △ 7158/3
7158/4
7158/14
7158/15

7157/5
7157/7
7575
7575/2
7575/3
7575/4
Bogoroskiy △ 7158/7
Borovichi △ 7270
Ribinsk △ 7259
7259/1
7259/2
7259/3
7250/4
7259/5
7259/4
7276/12
7276/13
7276/13
Sarukino 7276/B
Sestropetzk △ 7270/4

Cherepovetz + 3739 △ 7158
+ 5091 7158/5
7158/10
7158/11
7159/13
7437
7437/1
7437/2
Grazhovetz △ 7150
Kotlas □ 1098
Marina △ 7158/1
Molotov △ 7211/8
Monchegorsk △ 7448
7448/1
7448/2
7448/7
7448/11
Murmansk □ 513
△ 7363
7363/1
7363/2
7363/6
Novgorod △ 7270/5
7270/10
7270/12
Ozholi △ 7276/8
Parohina △ 7270/6
7270/7
Pereslavl △ 7276/7
Pinyuk + 2074
Pistovo △ 7270/11
7750
7751
Vosega + 3732
Yaroslavl △ 7276
7276/1
7276/2

△ 7710
7710/4
Slantzi △ 322
322/1
322/2
322/3
322/20
7705
7710
Sokol 7720
△ 7193/1
7193/6
Suda 7193/9
Tokum △ 7158/8
Torgus 7158/9
Ustucha △ 7270/8
Verniy-Volsk △ 7557/8
Volhovstroy △ 7158/2
△ 7157/6
Vologda △ 7157/2
7157/4
△ 7158/6
7193
7193/2
7193/4
7193/5
7193/7
Volosovo △ 300
7715
7731
7748
7276/3
7276/4
7276/5
7276/6
7276/9
7276/10
7276/E

2. LENINGRÁDI KÖRZET

Antropchina		Δ 219
		219/7
		254
		254/3
		254/5
		254/8
		7701
Forel		Δ 7725
Ishora		Δ 219/6
Kikerino		Δ 219/8
Kolpino		Δ 7703
		7721
Krasnoye-Seló		Δ 7708
		7388/6
Leningrad	+ 8261	Δ 436
		7702
		7707
		7709
		7711
		7712
		7713
		7716
		7717
		7722
		7723
		7724

	7726
	7727
	7728
	7729
	7730
	7732
	7733
	7734
	7735
	7736
	7737
	7738
	7739
	7740
	7741
	7742
	7743
	7744
	7744/1
	7745
	7746
	7747
	Δ 7747/3
	7749
	7752
	7753

3. MOSZKVAI KÖRZET

Albino	Δ 7867	7435
Alexandrovska	Δ MO. 40	7435/1
		7435/2
Chuhlinka	Δ 7002	7435/4
		7435/5
Galitzinovo	Δ 7833	7435/6
		7435/8
Golozhinovo	Δ MO. 44	7435/9
	7866	74/35/10

Guchina		Δ 7804	
Iksha		Δ 7829	
Kaliningrad		Δ 7821	
		7824	
		7824/1	
Kiserovka		Δ 7838	
Kolomna		Δ MO. 28	
		7841	
		7855	7
		7453/4	
Komunarka		Δ 7836	
		7836/9	
Kotkovo		Δ MO. 67	
		7825	
Kraskovo		Δ 7889	
Litkarino		Δ 7853	
Mordvetz		Δ 7806	
Moskva	+ 3773	Δ MO. 27/2	
	+ 5850	MO. 62	
		MO. 69	
		MO. 73	
		MO. 77	
		MO. 83	
		MO. 92	
		MO. 92/2	
		7054	
		7822	
		7823	
		7826	
		7828	
		7830	
		7839	
		7840	

	7435/11
	7435/12
	7435/13
	7435/14
	7435/15
	7435/16
	7435/17
	7435/18
	7435/19
	7435/20
	7435/51
	7453
	7453/1
	7453/2
	7453/5
	7453/7
	7453/P
	7466/3
	7466/6
	7466/8
	7466/9
	7466/13
	7466/16
	7466/17
	7466/19
	7466/20
	7466/25
	7805
	7808
	7811
	7816
	7818
	7819
	7820
Shanikovo	Δ 7832
Shiramuchki	Δ 7801
Sashanovo	Δ MO. 39
	MO. 65
Saranksh	Δ 58/9
	7063
Sash	Δ 7878

	7848
	7849
	7856
	7859
	7860
	7860/8
	7868
	7868/1
	7868/2
	7870
	7873
	7874
	7875
	7879
	7881
	7882
	7883
	7883/5
	7892
	7895
	7896/c
Novogorsk	Δ 7835
Novojerusalem	Δ 7834
	7435/3
Oblanichevo	Δ 7846
Pirovo	Δ 7837
Radovitze	Δ 7817
	58/7
	58/12
	58/13

Satura	Δ MO. 61
	MO. 64
	7864
	7864/7
Seminovskoye	Δ 7844
Simki	Δ 7851
	7453/3
	7466/5
	7466/7
Svernigorod	Δ 7847
Tarusia	Δ 7886
Tuchkovo	Δ 7845
	7865/6
Tupetzov	Δ 7869
Uslovaya	Δ 7863
	7863/1
	7863/4
	7863/15
Voronovo	Δ 7888
Voskresensk	Δ 7854/6
	7858
Yavash	Δ 58
	58/1
	58/3
	58/4
	58/5
	58/6
	58/14
	58/15
	58/16

4. KALININGRÁDI KÖRZET

Ilava	Δ 7533		7444/65
	7533/1	Vistruch	1894 □ 7445
	□ 7533/2		Δ 7445/3
			7445/6
Kaliningrad	□ 7533/3		7445/7
	7533/4		7445/8

	7533/A	7445/10
	7533/C	7445/11
	7533/D	7445/11e
	7445/D	7445/12
Tilsha	Δ 7445/1	7445/15
	7445/2	7445/19
	7445/11b	7445/20
	7445/28	7445/24
	7445/44	7445/A

5. KÖZÉPOROSZORSZÁG

Ahum		Δ 7399/3			7338/6
					7338/7
Alatir		Δ 7463			7338/20
Alexandrovka		Δ 7399/G	Balahina		Δ 7117/23
			Bebrydanskoye		Δ 7388/2
Aaluta		Δ 329	Beshitza		Δ 7252/1
Alyexin		Δ 7043			7252/4
Anopino		Δ 7190/12			7252/5
		7190/20			7252/6
					7252/7
Aryol		Δ 7262			7252/8
		7262/2			7252/9
					7252/10
		7263			7252/11
		7263/1			7252/12
		7263/2	Bobrik		Δ 7388/1
		7406			7388/7
			Bolohovo		Δ 7323/2
		7406/1			7323/10
		7406/9	Bolota		Δ 165/4
Arsk	+ 3655		Burenyina		Δ 7117/16
Atkarsk	+ 5131	Δ 7338	Butosh		Δ 7326/2
		7338/5	Buzuluk	+ 1069	
Bryansk		□ 5799			7117/9
		Δ 7252			7117/10
					7117/11
		7252/14			7117/12
		7252/15			7117/13
		7252/16			7117/14

7326
7326/1
7326/3
7326/7
7326/8
7326/12
7326/15
7326/16
7326/18
7326/A
Byelgorod △ 7145/4
Cementny △ 7252/3
Chepekovo + 5365
Chora △ 171
Dzherdzhinsk △ 7469/1
7469/2
7469/3
7469/5
7528
Dyatkovo △ 7326/4
Elishanka △ 7338/1
7338/2
Engels △ 7368/8
7368/14
Fokino △ 7252/13
7406/15
7406/16
Galich + 9401
Glazhov + 3779
Gorkiy △ 158
165/3
165/5
165/8
165/10
7014
7117
7117/1
7117/7
7117/15
7117/17
7117/18
7117/19
7117/25
7117/32
Gusk △ 7190/5
Idishkovo △ 7218/1
Insha ☐ 1092
2091
Ivanovo △ 7324
7324/1
7324/2
7324/2a
7324/3
7324/4
7324/5
7324/6
7324/8
7324/9
7324/10
7324/12
7324/13
7324/14
7324/16
7185/16
165/6
Ivanovskoye △ 7145/10
Kaluga △ 7107
7107/1
7107/4
7107/5
7107/7
7406/18
Kalinin + 8246 △ 7384
7384/1
7384/2
7384/A
7384/B

7395
7395/1
7395/2
7395/4
7395/5
7395/6
7395/7
7395/D
7395/11
7395/K
7395/T
Karachev △ 7326/6
7326/28
Kazan ☐ 1100
1101
1102
1115
△ 7119/3
7119/5
7119/12
Katekino △ 7216/12
Keiny △ 327
Kikerino △ 7395/3
7395/15
7395/16
Kirov △ 7307
7307/1
7307/1a
7307/2
7307/2a
7307/3
7307/4
7307/5
7307/6
7307/7
7307/8
7307/9
7307/10
Klin △ 7326/10
7326/11
7850
7365/6
△ 7406/13
Komakova △ 7216/10
Koroshova △ 7216/2
Kosharova △ 4041/1
Kovsinovo 7384/6
△ 7395/0
Kozatino △ 7323/18
Krasnovardeysk △ 7388/6
Krasnoye-Selo
Krasnogorsk ☐ 7027
△ 7027/1
7027/2
Krasnomaysk △ 7216/3
7216/8
7406/4
Krishin △ 7399/12
Kristalniy-Guska △ 7190/2
7190/4
Kruykovo △ 7466/4
Kulibakiy △ 7320
7320/1
7320/2
7320/3
7320/7
Kuriovo △ 7190/6
7145/1
Kursk △ 7145
7145/3
7145/5
7145/7
7145/11
7145/15
7145/23
Kusnetzk + 2738 △ 7399/6
+ 2917 7399/13

7307/13
7307/18
7307/19
7307/31
7307/A
Kirshanov △ 7338/11
7234/3
7244/4
7234/5
7234/6
7234/7
7234/8
7234/9
7234/11
7234/12
7234/13
7234/14
7234/15
7234/A
7234/B
7234/C
7234/D
7234/E
7234/O
Lesnvo + 3398
Linda + 2861
Luberchi ☐ 7859
7869
Lublino △ 7467
7467/1
7467/2
7467/3
7467/6
7467/7
7467/9
7467/10
7467/13
7467/19
7467/20
7468/7
Ludinovo △ 7107/2
7107/3
Malsevan △ 7395/12.
Kuybisev + 3285 ☐ 7234/10
7234/19
△ 7234
7234/1
7234/2
Morshansk + 8022 △ 7063
7064
7064/1
7064/4
7064/5
7064/15
7458
Mozhaysk △ 7044
7465
7465/1
7464/5
7465/6
7842
Mozhga + 3888
Mtzensk △ 7406/20
7406/23
Narafominsk △ 465/3
7843
Nikolayevka △ 7399/8
7399/S
Nizhniy-Lanov + 2741
Noginsk + 2658 △ 9999
△ 7384/4
Novistroy 7384/7
Novosibkov △ 327/2
Novosilkov △ 7326/9
Opitinov △ 7406/17
Oranki △ 7074
7117/5
Oren △ 7117/4
Orichi + 1952

Marxstadt △ 7368/15
Mahalino △ 7399/1
7399/17
7399/A
Mihaylovka △ 7185
7185/2
7185/3
7185/7
Mohovaya △ 7384/5
7384/E
7399/14
7399/22
7399/27
7399/38
7399/46
7399/B
7399/C
7399/E
7399/H
7399/U
Plashatka △ 7117/3
Plavsk △ 7406/19
7406/21
Podelsk △ 7406/7
7861
7880
Polyane + 1631
Pravdina △ 7117/2
Pskov △ 7343
7343/3
7343/B
Pyervelnki △ 7399/10
7399/D
Pyezhek △ 7216/4
7216/9
Rantzevo △ 7041/2
Rishkovo △ 7145/2
Rodniki △ 7185/1
Roslavl + 8731 △ 7218/2
Ostrashkovo + 8246 △ 7041
7041/4
7041/5
7041/6
7041/7
7216/7
Palonki + 3169
Pensha + 2916 △ 7399
7399/9
7238/4
7238/5
7238/6
7238/7
7238/8
7238/9
7238/10
7238/11
7238/12
7238/13
7238/14
7238/15
7238/16
7238/18
7238/19
7238/20
7238/21
7238/3
7368
7368/2
7368/5
7368/6
F368/7
7368/10
7368/11
7368/12
7368/13
7368/17
Selenodolsk + 3656
Selicha △ 7399/2

• 3177
Ryazhan • 5963 Δ 178
178/5
7454
7454/3
7454/4
7454/5
7454/7
7454/11
7454/14
7454/15
Ryetkino Δ 7384/3
Saratov • 3631 Δ 7238
• 5138 Δ 7238/1
7238/2
7238/3
Smolensk Δ 7218
7218/3
7218/4
7218/16
7218/C
Stahanovo Δ 7467/8
7852
7854
7857
7858
Stalinogorsk Δ 7464
7388
7388/3
7388/4
7388/5
7388/8
7388/9
7388/10
7388/11
7388/12
7388/13
7388/15

Serpuhov • 2664 Δ 7406/2
7406/5
7406/8
7406/14
7803
Shokinov Δ 7323/7
7323/8
7323/12
7323/15
7323/17
Silihova • 3604
Silikov. Δ 7252/2
Simanova Δ 7406/11
Sisran Δ 7399/7
7399/11
7399/1
Skopin • 4791
7476
7476/19
Tula • 5358 Δ 7323
7323/1
7323/3
7323/4
7323/5
7323/6
7323/11
7323/13
7323/14
7323/16
7323/19
7323/20
7323/24
7323/31
7323/L
7406/3
7406/12
Uglitch Δ 7221
7276/11
7452

7388/17
□ 7388/33
Stalinskaya Δ 7466/10
Starioskol Δ 7145/8
Staroskaya Δ 7406/10
Starosa Δ 7107/6
Suzhdal Δ 160
Talitzin • 2041
Talizhe Δ 165/9
Tambov Δ 188
Terugina Δ 7145/6
Tetkino Δ 7145/9
Toxihinev Δ 7343/7
Tushiniv Δ 76/16
90
80/1
7466
7466/1
7466/18
7285/7
7285/8
7285/74
Vetluchsaya • 5379
Vishniy-Volochuk • 3052 Δ 7216
7216/1
7216/5
Vladimir Δ 165/1
7190
7100/1
7190/3
7190/7

7452/1
Ulyanovsk Δ 7215
7215/1
7215/2
7215/3
7215/4
7215/5
Uslovaya Δ 7388/4
7388/24
7406/6
Ushman Δ 95
Usta • 2851
Ustupha Δ 7158/2
Velikiye-Luki Δ 7285
7285/1
7285/2
7285/3
7285/4
7285/5
7285/6
7137/2
7137/3
7137/4
7137/5
Δ 7137/6
7137/7
7137/8
Voronyezh Δ 7082
7082/1
7082/2
7082/3
7082/4
7082/5
7082/8

7190/9
7190/9
7190/10
7190/11
7190/13
7190/16
7190/17
7190/21
7190/22
7119/1
Volokalamsk Δ 90/6
Volsk • 5134 Δ 7137
• 8691 Δ 7137/1

7082/9
7082/10
7082/11
Voykova Δ 7048
Vyashniki Δ 165
Zhua • 3840 Δ 7324/1
Zhilyonodolsk Δ 7119
7119/2
7119/4
7119/6
7119/7
9119/9

6. DÉLOROSZORSZÁG

Alyuta Δ 7182/2
Apseronka Δ 7421/5
Armavir Δ 89
7148/3
7148/5
7148/5b
7148/11
7148/12
7148/13
7148/15
7148/17
7148/B
7148/C
7148/D
7148/F
BuBuharcyka Δ 7182/4
Bukovo Δ 7182/5
Byalorechinskaya • 5453
Frolov Δ 50
163
163/1

Astrahan • 5761 Δ 305
7204
7204/1
7204/2
7204/3
7204/5
7204/6
7204/7
7204/9
Azhovka Δ 7182/7
Bataysk Δ 7251/2
Beketovka • 2102 Δ 7108/2
7108/3
7108/9
Beslan Δ 7424/V
Krasnomaysk Δ 7108/1
7108/7
Krapotkiv Δ 7148/9
7148/J
7148/T
Krimskaya Δ 7148/5
7148/L
Kusterok • 5459

163/2
163/3
7108/8
7108/18
Georgiyevsk Δ 7124
7147
7147/1
7147/5
7147/8
7147/9
7147/13
Grozhniy □ 1702
Δ 7237
7424/4
7424/4a
7424/B
7424/D
Hugovo Δ 7182/1
Izhvarino Δ 7182/10
Kamensk Δ 7182/9
Kamishin • 5772 Δ 7363/7
• 5773
Kotelnikovo Δ 7108/6
Krasnodar Δ 7148
7148/1
7148/1a
7148/8
7148/16
7148/19
7148/23
7148/25
7148/A
7148/M
7148/H
7148/N
7148/P
7148/S

Lebedian Δ 35
35/2
Mahach-Kala Δ 7379
7379/2
7379/3
Maykop Δ 7224/10
Mineralniy-Vodi Δ 7424/5
Nalchik Δ 7424
7424/2
7424/3
7424/8
7424/9
7424/11
7424/A
7424/C
7424/E
7424/7
7424/H
7424/M
7424/P
7424/R
Nevinka Δ 7147/3
Novikovka Δ 7255/14
7356/6
Novocherkask • 5351 Δ 7251/11
7251/16
7251/21
7421/3
7421/4
7421/6
Novorosiysk Δ 7148/2
7148/7
7148/14
7148/22
7148/24
"
Novoshahti Δ 7430

Krasnaya Polyana Δ 4148/U, 7430/3, 7430/4, 7430/5, 7430/6, 7430/8, 7430/2, 7183/14, 7182/18, 7182/A, 7182/R, 7430/1
Ordzhonikidzhe Δ 7228
Pachkovskaya • 5443
Pyatigorsk Δ 7147/2, 7424/12, 7424/K
Rostov □ 1002, 1602, 1604, 1605, 1607, 361/8, 7108/3, Δ7182/18, 7251, 7251/1, 7251/3, 7251/4, 7251/5, 7251/6, 7251/6a, 7251/7, 7251/9, 7251/10, 7251/11, 7251/12, 7251/13, 7251/18, 7421, 7421/1, 7421/2, 7421/2a

Stalingrad • 5771 Δ 108/6, 108/9, 361, 361/1, 361/2, 361/3, 361/9, 7108, 7108/1, 7108/4, 7108/5, 7108/10, 7108/11, 7108/12, 7108/13, 7108/14, 7108/15, 7108/16, 7108/17, 7108/19, 7362, 7362/1, 7362/2, 7362/3, 7362/4, 7362/5, 7362/6, 7362/8, 7362/9, 7362/10

Shahti 7552, □ 1603, Δ 7182, 7182/3, 7182/6, 7182/8, 7182/11, 7182/12, 7356/8, 7356/10
Taupse Δ 7148/6, 7148/10, 7148/18, 7148/E
Taganrog 7362/14, 7362/17, Δ 356/1, 7356, 7356/1, 7356/2, 7345/4, 7356/5, 7148/K
Uryupinsk • 5770 Δ 132
Visokiy Δ 7147/4
Zhmeyka Δ 7424/G

7. KRIM

Feodoshia Δ 7299/4
Gudag Δ 7299/5
Kamish-Berun Δ 7299/3, 7299/14
Kerch Δ 7299/6, 7299/8
Nikita Δ 7299/18
Oryandi Δ 7241/9
Sevastopol • 3318 Δ 7241, 7241/1, 7241/2, 7241/3, 7241/4, 7241/5, 7241/6, 7241/7, 7241/8, 7241/10, 7241/11, 7241/12, 7241/13, 7241/14, 7241/15
7241/16, 7241/17, 7242/20, 7299/13
Sinferopol Δ 7299, 7299/1, 7299/2, 7299/2d, 7299/7, 7299/9, 7299/10, 7299/11, 8299/12, 7299/15, 7299/16, 7299/19, 7299/20, 7299/21, 7299/23, 7299/24, 7299/25, 7299/26, 7417/7

8. URAL

Adamovsk Δ 7523/2, 7523/3, 7200/10, 7523/1, 7523/9
Akbulak • 3926
Alapayevsk Δ 7200, 7220/1, 7200/2, 7200/3, 7200/4, 7200/5, 7200/6, 7200/7, 7200/8, 7200/9, 7084/2, 7084/3, 7084/4, 7084/5, 7084/6, 7084/9
Asha Δ 130, 130/2, 130/3, 319/3, 7771, 7773
Asbest Δ 7084, 7084/1, 7606, 7607, 7609, 7611, 7611/14, 7612, 7616, 7617, 7623, 7626, 7627, 7628, 7629, 7632, 7662/9, 7662/13, 7667, 7671, 7676, 7680
Borovsk Δ 7207/13
Botania □ 1083.
Bugurustan Δ 7369/4
Byelagush □ 1084
Byeloretchsk □ 7777, 7777/1, 7777/2, 7777/3
Chelyabinsk □ 1099, 7602, Δ 68, 68/1, 68/2, 68/3, 68/4, 68/5, 68/6, 68/7, 102
Chernikovka Δ 7474, 7774/1

102/1, 102/3, 102/4, 102/7, 102/8, 102/10, 102/11, 102/12, 102/14, 102/15, 102/19, 102/23, 7601, 7603, 7604, 7605
7778, 319/4, 319/5, 319/6
Chkalov • 5365 Δ 7369, 7369/1, 7369/2, 7369/3
Dyetyarka Δ 7369/5, 7313/2
Grigoryevskaya • 5939 Δ 7523
Igoshina 7523/8
Irbit Δ 7523/4
Istok Δ 7314/4, 7318/5, 7504/9
Izhevsk • 5122 Δ 7075/1, 7075/2, 7371, 7371/1, 7371/2, 7371/3
Lovinka Δ 7531/6, 7531/10
Magnitogorsk • 5088 □ 102/24, • 5925 Δ 7613, 7618, 7624
Karabash Δ 102/18, 102/27
Karpinsk Δ 7504, 7504/1, 7504/2, 7504/3, 7504/8, 7504/10
Magnitka Δ 7621
Mias Δ 7619, 7622
Molotov □ 1093, Δ 7207/3, 7207/5, 7207/6, 7207/8, 7207/9, 7207/10, 7207/12, 7207/16, 7207/17, 7207/18
Kistrin Δ 102/25, 102/26
Kirovgrad Δ 7531/11
Kizhel Δ 346, 7207/14, 7207/15, 7207/16, 7207/L

Koma Δ 7207/1
Kopeysk □ 1073
1080
1081
Δ 7608
Krasnokamsk □ 1093/1
1752
Δ 7207
7207/1
Krasno-Uralsk Δ 7376/1
7376/2
7376/4
73/76/5
Kusvar Δ 7376/7
Lalya Δ 7318
7318/1
7318/2
7318/4
7245/2
7245/3
7245/5
7245/7
7314/16
Novogorkiy Δ 7610
Novotroysk Δ 7260/2
7260/3
Ohtobria Δ 7772/2
Orsk 3922 Δ 7260
7260/1
7260/2
7260/8
7260/20
□ 1903[1]

7207/19
7207/20
7207/A
Monetka Δ 7311/4
Nikel 7531/4
Nizhniy-Tugali • 2929 Δ 7153
7153/1
7153/2
7153/3
7153/4
7153/5
7153/6
7153/7
7153/8
7153/10
7153/11
7153/12
7153/18
7153/29
7245
7245/1
7314/7
7314/9
7314/11
7314/12
7523/7
7531/2
7531/3
7531/7
7531/8
7531/9
7531/12
Tura Δ 7376
7376/3
7376/9
Turinsk Δ 450

Plast • 1652
Proletarskaya Δ 7207/4
Pisna Δ 7531/5
Pyerve-Uralsk Δ 7313/3
Rabova Δ 7075
Rakityanka • 5889
5913
Revda Δ 7313/6
Rudnik Δ 7245/6
Sarkamsk Δ 7207/1
Seversk Δ 7313/5
7314/13
Sverdlovsk □ 1103
1105
1801
7531
Δ 7313/7
7313/9
7313/14
7314
7314/1
7314/2
7314/3
7314/5
7314/6

458
7504/5
7504/6
7504/7
Uas Δ 7314/8
7531/1
Uta • 5918 Δ 319
• 5920 319/1
337
7772
7772/1
7773
7775
7776
9001
9001/1
9001/3
Utalex • 1651
Urzhumka Δ 102/28
7620
Volshanka Δ 7504/4
Vorosnyitza • 3171
Vrhna-Solda Δ 7245/4

9. SZIBÉRIA

Abagur Δ 7525/6
Anyerka Δ 7556/4
7256/7
7256/8
7256/G
□ 1104/4
Gizelovka Δ 7525/M
Ikovka □ 6437
Kemerovo □ 7503

Osiniki Δ 7525/C
Rubyovka Δ 7511
7511/7
Sambor Δ 459
Sosra Δ 231
Stalinsk Δ 7525
7525/1

7503/1
7503/2
1104
1104/2
Δ 308
7503/3
7503/5
7503/6
7503/7
7503/9
7503/10
7503/A
7503/H
7503/R
Kurgan □ 1085
Novosibirsk • 2494 Δ 7199
7199/1
7199/2
7199/3
7199/4
7199/5
7199/6
7199/9

7525/2
7525/3
7525/4
7525/5
7525/7
7525/9
7525/11
7525/12
7525/13
7525/15
7525/20
7525/A
7525/K
Stariy Δ 7525/10
Tyumen Δ 7093
7093/1
7093/2
7093/3
Yurga □ 7526
Δ 7526/2
7526/3
7526/6
7526/A
7526/B

XII. Örményország

Amali Δ 7115/2
Ararat Δ 7115/7
Artik Δ 7115/4
Kirovokan
Leninakau • 1774

Sevan Δ 7115/3
7115/6
Yerevan Δ 7115
7115/1
7115/8
7115/9

XV. Ukrajna

A. NYUGATUKRAJA

Berdichev • 2993 Δ 7110/6
7110/7
7110/9
7110/B
Borispoly Δ 7414/3
7414/3b
Busk □ 7275/4
Chernovitz Δ 7232/9
Gaysin • 3641
Ignapoly Δ 7110/4
Kashatin Δ 7523/A
7253/D
7253/E
Kershon Δ 7126/3
Konotop Δ 7134/6
7134/7
7134/16
Korosteny • 2329 Δ 7110
7110/2
7110/3
7110/8
7110/12
7110/E
7110/G
Korovina Δ 7232/6
Kovel • 2688
Lvov • 1241 Δ 7275/1
7275/2
7275/3
7275/5
7275/6
7275/8
7275/9
7275/10
7275/11

Nikolayev • 4564, Δ 7126
7126/1
7126/2
7126/4
7126/5
7126/6
7126/7
7126/8
Nikolayevka Δ 7134/1
Novograd-Volinskiy • 5953
Odessa • 3986 Δ 7159
7159/1
7159/2
7159/3
7159/4
7159/5
7159/6
7159/7
7159/8
7159/9
7159/9a
7159/10
7159/11
7159/12
7159/13
7159/14
7159/15
7159/17
7159/18
7159/A
Polonoye Δ 7306/2
Rovno Δ 7306/5
Sambor • 2149
Sepetovka Δ 7306

7275/12
7275/A
7275/K
7275/M
7275/M1
□ 7275
Mogilno Δ 7110/1
Morschin Δ 7232/7
7275/D
Striy • 5898 Δ 7232
• 5998 7232/1
7232/2
7232/4
7232/A
Sudyilke Δ 7306/4
Sumi Δ 7134
7134/3
7134/4
7134/8

7306/1
7306/7
7306/8
7306/10
7306/10
Slavuta Δ 7306/3
Stanislav Δ 304
304/1
7232/10
7134/9 7134/9
Δ 7275/7
Vinitza Δ 7253
7253/1
7253/2
7253/5
7253/9
7253/G
Zdolbunovo Δ 7306/6
Zhitomir Δ 111

B. KÖZÉPUKRAJNA

Barinkovo • 5993
Byelaya • 2686
Chuguyen Δ 7415/1
9004
Dergachi Δ 7401/7
Dniepro-dzerdzhinsk • 5807 □ 1415
Δ 7315
7315/1
7315/8
Dniepro-petrovsk • 5905 □ 1426
1435
7315/9b
Δ 7315/2
7315/3
7315/4

1556
Δ 7149
7149/1
7149/2
7149/3
7149/4
7149/5
7149/8
7149/9
7149/10
7149/11
7149/12
7149/13
7149/14
7149/15
7401
7401/1

7315/7
7315/10
7315/11
7315/15
7315/32
7417
Darnitza Δ 7062/13
7414/2
7414/2b
7414/2d
7414/10
Izhyum Δ 7415/4
Karlovka Δ 7401/K
Kaytaki Δ 7417/10
Kharkov • 1233 □ 1553
1555
Δ 7017
7062
7062/1
7062/2
7062/3
7062/4
7062/5
7062/6
7062/7
7062/8
7062/9
7062/10
7062/11
7062/12
7062/13
7062/14
7062/15
7062/16
7062/17
7062/18
7062/19
7062/20
7062/22
7062/23

7401/2
7401/5
7401/6
7401/10
7401/11
7401/12
7401/13
7401/16
7415
7415/2
7415/5
7415/6
7415/10
Khershon Δ 7226/3
Kiev • 4035 Δ 1712
1413
1431
Kupyansk • 5366
5984
Marganetz Δ 7315/6
7315/9
Moshniy Δ 7414/G
Novo-Moskovsk Δ 7417/5
Pokatilovka Δ 7401/4
7417/1
Poltava • 2071 □ 7136
Δ 7136/1
7136/3
7136/6
Rashvilka Δ 7414/1
7414/1r
7414/4
7414/4b
7414/R
Rebyonka Δ 7136/5
Rogan Δ 9004/1
Rudnik Δ 7315/5
Silnov Δ 7414/7
Skorodova Δ 7136/2

7062/24
7062/25
7062/26
7062/27
706228
Δ 7414
7414/6
7414/6r
7414/9
7414/15
7414
7414/38
7414/46
7414/B
7414/S
Kobelyaki • 3780
Krasnograd Δ 7401/3
7417/3
Krivoy-Rog □ 1314
1403
1405
1407
1411

7136/4
Slavyansk Δ 7415/3
Sovyevka • 5374
Stutena Δ 7414/5
7414/5b
7414/5s
Tzerkov • 2886
Visokiy • 5667 Δ 7417/9
Zhaporoshye • 8149 □ 1087
1501
1502
Δ 7100
7100/1
7100/2
7100/3
7100/4
7100/5
7100/6
7100/7
7100/8
7417/6

C. KELETUKRAJNA (DONBAS)

Alshevsk Δ 7144/16
7144/17
7144/29
Antrazit Δ 7256/1
Bryanka Δ 7144/2
7144/2a
7144/7
7144/7a
7144/26
7144/O
Bures Δ 7280/10a

7242/5
7242/7
7242/9
7242/10
7242/11
7242/11a
7242/12
7242/13
7242/14
7242/15
7242/16
7242/17
7242/18

Chasovaya-Yozhno □ 1004
Δ 7217/7
7217/11
Chistyakovo • 6029 Δ 7177/A
7177/9
7177/10
7177/11
7177/13
7208/6
7280/11
7455
Debaltzevö □ 1017
Dimitrova □ 1028
Donsk Δ 7280/4
Druzhkovo • 3006 Δ 7217/8
7417/8
Dzherdzhinsk • 6028
Engelsh □ 1209
Gorlovka • 1242 Δ 7472
• 6027 7472/2
7472/3
7472/4
7472/7
7472/13
7472/22
7242/1
7242/2
7242/3
7242/4
Krasniy-Liuch • 5925 Δ 7256/3
7256
7256/6
7256/8
7256/9
7256/12
7256/15

7242/19
7242/21
7242/23
7242/27
7242/A
7242/Y
Gorsk Δ 7144/8
7144/14
Irmino Δ 7144/12
7144/12a
Kapitalno-Budyanovka □ 1045
Karakas • 6013 Δ 7256/2
7256/11
7256/14
Karakupski-Stroy Δ 7280/20
Katik Δ 7280/10
Kolobovka • 6009 Δ 7144/3
7144/5
7144/5a
Kadyevka □ 1205
1224
2021
Δ 7144/20
7144/21
7144/25
Konstantinovka Δ 7217/5
• 7215/H
7471/2
7471/4
7471/5
7471/7
7471/8
7471/9
7471/10

7256/16
7256/19
7256/20
7256/21

Kramatorskaya Δ 7217
7217/1
7217/2
7217/3
7217/4
7217/6
7217/9
7217/18
7217/A,
7217/B
7217/C
7217/D
7217/K
7217/M
7217/N
7217/O
7217/P

Lidyevka Δ 7280
Lisichansk □ 1216
7125
7125/2
7125/3
7125/7
7125/8

Makeyevka • 3099 □ 1000
1001
1011
1012.
1022,
1056
Δ 7471

7471/11
7471/12
7471/13
7471/14
7471/15
7471/17
7280/15a

Mariyupol Δ 7280/16
7218/19
7280/26
7280/30

Nushketova □ 1055
Novy-Donbas □ 1026
Novy-Kazhan Δ 286
Novo-Kolobovka Δ 7144/4
/N
Pakumuno • 5929 Δ 7144/59
Pavlovka • 1512
Petrovka □ 1023
Petrovenka □ 7256/13
Δ 7256/10
Popesnaya Δ 7125/6
Proletarsk Δ 7125/4
Rodovka □ 1029
Rova • 6031 Δ 7280/18
Rubesnaya Δ 7125/5
7125/9
Sergo Δ 7144/9
7154/11
7144/11a
Sologorovka Δ 7144/6
7144/6a
7144/15

7471/1
7280/45

Sverlovka 7470
7470/1
7470/2
7470/3
7470/4
7470/5
7470/6
7470/7

Stalino • 2829 □ 1021
8987 1024
1025
1026
1035
1040
1046
1047
1051
1059
1063
1064
1065
1071
1072
1074
1222
1325
Δ 18
256/2
280
7177
7177/1
7177/2

Sukres 7280/15
7242
7242/6
7242/13
7473
7473/1
7473/2
7473/3
7473/4
7280
7280/1
7280/2
7280/3
7280/4a
7280/5
7280/6
7280/7
7280/11a
7280/13
7280/14
7280/17
7280/21
7280/22
7280/23
7280/24
7280/25
7280/27
7280/28
7280/31
7280/32
7280/33
7280/34

Vorosilovgrad • 1243 □ 1201
1202
1204
1210
1211
1223
1241

7177/3
7177/5
7177/6
7177/7
7177/8
7177/12
7144/18
7144/18a
7144/18f
7144/22
7144/23
7144/A
7144/F
7144/P
7444
7444/1
7444/2
7444/3
7444/4
7444/5
7444/6
7444/7
7444/15

1243
2201
Δ 7144
7144/10
7144/13

Voroshilovsk Δ 7144/24
Vyerhniy Δ 7125/1
7125/L
Zhelani Δ 7280/12
Zhukurika • 6047
Yama Δ 7217/10
Yenakievõ □ 1014
Δ 7472/1
7472/5
7472/6
7472/8
7472/18
7472/O

XVI. Üzbégisztán

Cham Δ 26
7387/3

Kashan Δ 7386/15

Kizhil-Kiya Δ 7387

Pahta-Aral Δ 29

Tashkent Δ 7386
7386/8
7386/9
7386/1

SZÍNES KÉPMELLÉKLET

A BIRODALOM MARKÁBAN
1944-1948

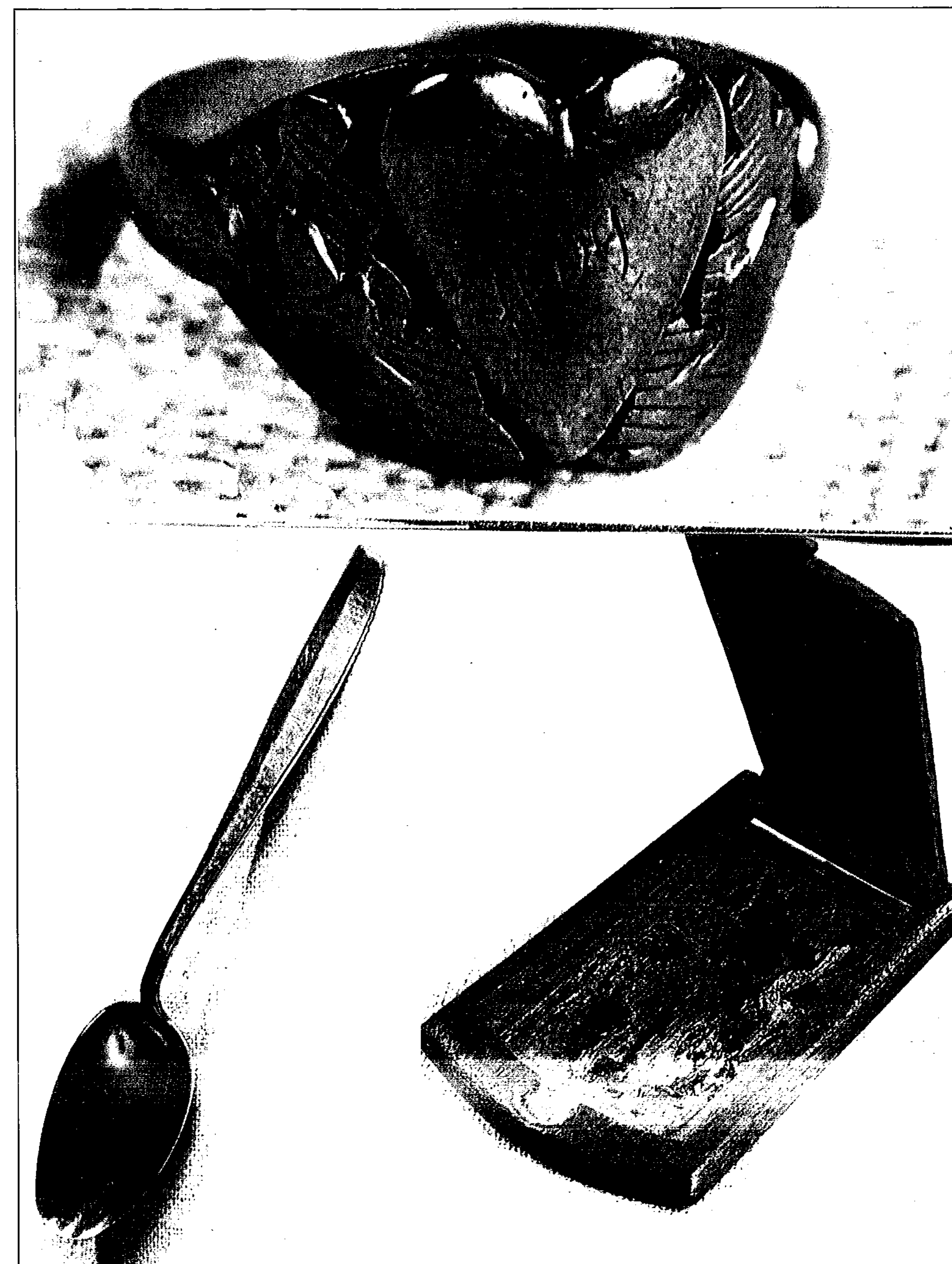
HADIFOGOLY ÉLETÜNK MINDENNAPJAI SZEVASZTOPOLBAN

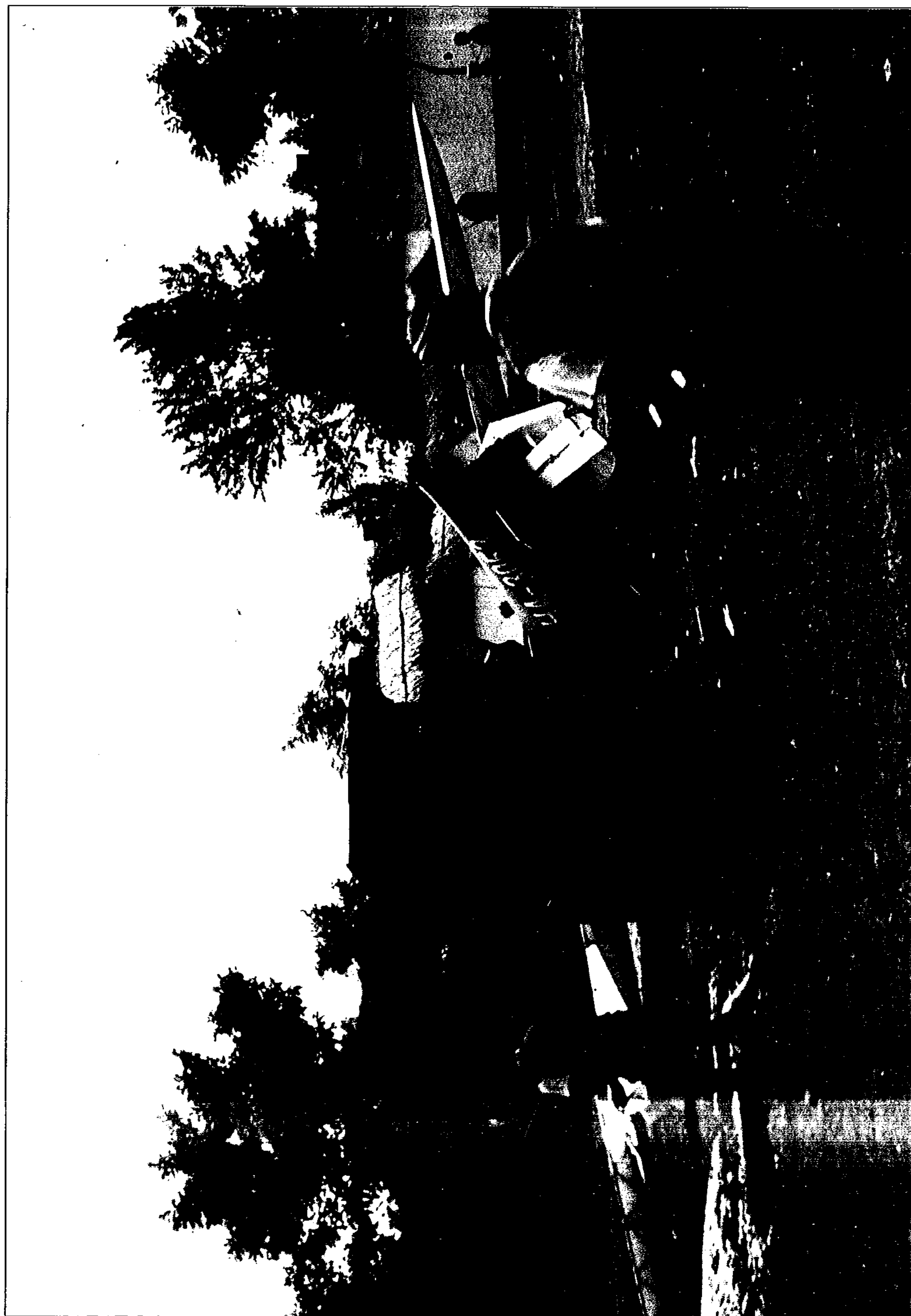
BUDAPEST, 2005. KORCHMÁROS ISTVÁN

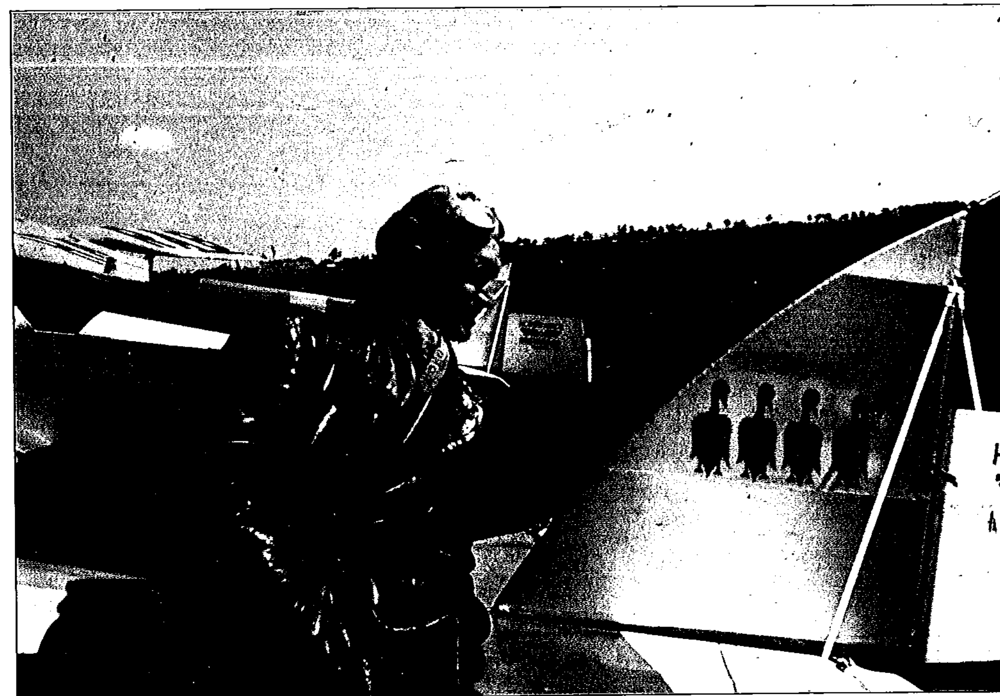
1946-os – tizenkilenc éves – arcom tükrözi a hadifogság első másfél évének pszihikai és fizikai gyötrelmeit. Még életjelt sem adhattunk magunkról. Civil képem 1943-ban, tizenhat éves koromban készült.

A SZERZŐ /SAPKÁBAN/ ÉS G. KUN LÁSZLÓ (SZENTPÉTERSZEG, 1925.) SZEVASZTOPOLBAN, 1946 NYARÁN

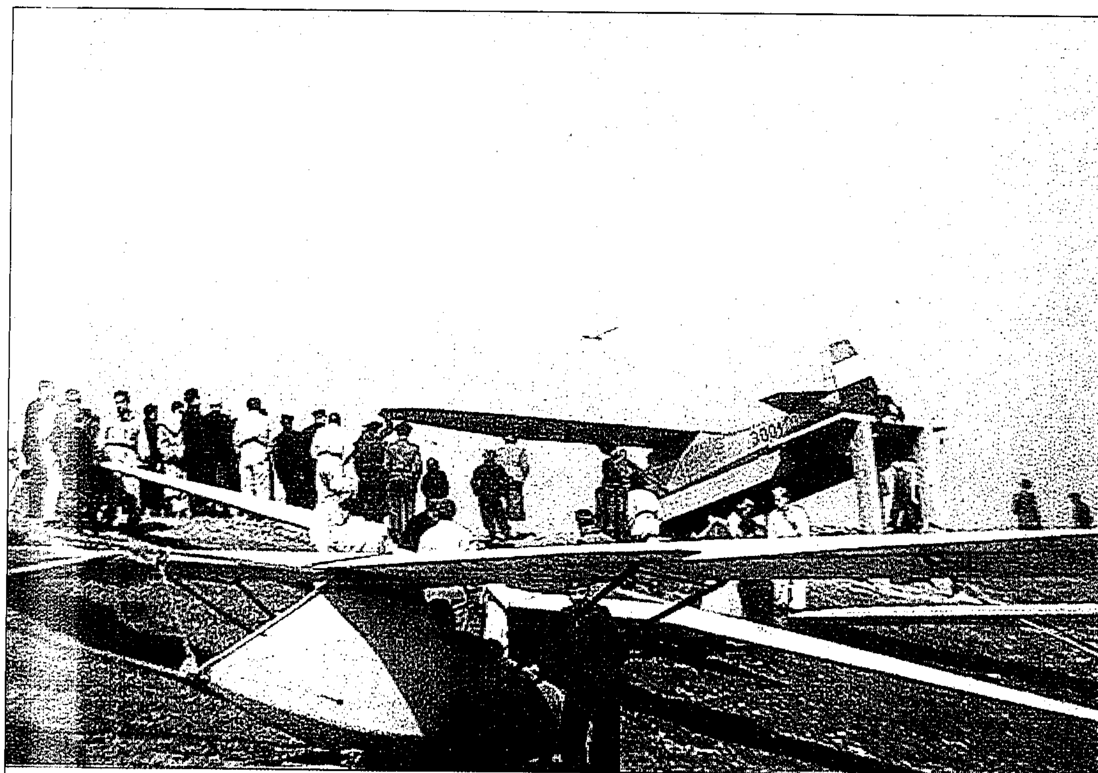

Kefei Feri a „Libás" gerlével. Hajdúszoboszlón, 1943 nyarán.

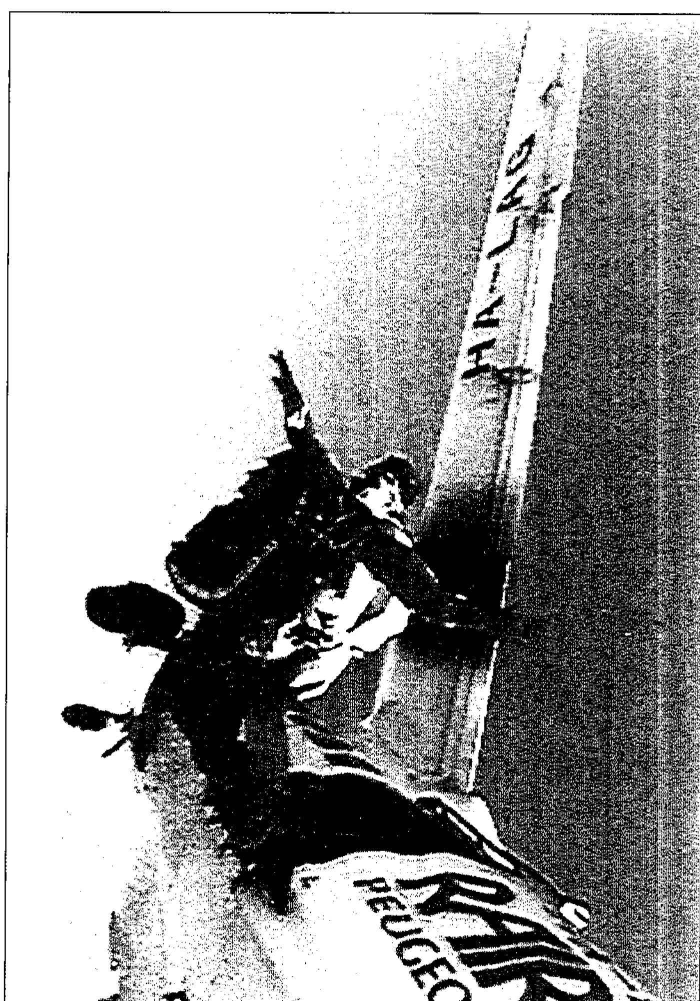
Légitámadás alatt álcázott „Kranich" és „Pilis" vitorlázógépek
a Farkas-hegy-i vitorlázó-repülőtéren.

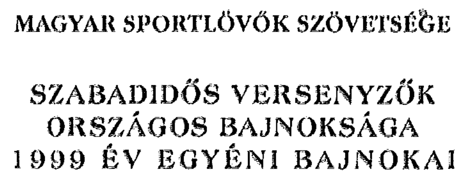
224 Startra sorakoznak a gépek a Szekrényesen, a katapulton az öreg Gr. BABY II [1941]

A HA-3001 lajstromjelű „Grunau Babyt"-t a Szekrényes hegy Budakeszi felé néző – északnyugati – lejtőjére „lövik ki" gumikötéllel lejtővitorlázásra, az erre a célra épített beton katapultról. A „V" alakú gumikötél egy-egy szárát öt-hat ember húzta. Ezzel a géppel gázoltam el tizenegy libát 1943 nyarán Hajdúszoboszlón.
Pár nappal később egy parasztház kéményét döntötte le ez a gép.

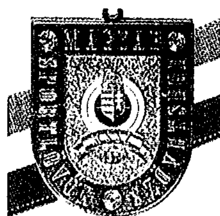

Hatvannyolc éves koromban, Gödöllő, 1995 április 14. Ugrás 4000 méterről Rácz Edével. Zuhanás csukott ernyővel 3000 méter, 41 sec. ernyőnyitás 1000 méteren. Piros overallban Korchmáros István. 2000-ben Ede halálba zuhant.

MAGYAR SPORTLÖVŐK SZÖVETSÉGE

SZABADIDŐS VERSENYZŐK ORSZÁGOS BAJNOKSÁGA 1999 ÉV EGYÉNI BAJNOKAI

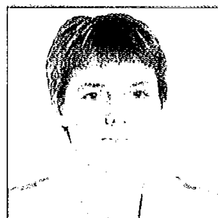
Herrné Kiss Éva
Pécs Városi LK Ny légpuska 20

Nagy Kálmánné
Kaposvári SLK Légpisztoly, 20

Gubián Anett
Csurgó Városi LE Sportpisztoly, 20

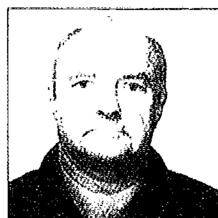
Fekete Erika
Főv. Pénzügyőr LK Kgy.pisztoly, 20

Rattai Katalin
Békéscsaba Városi LK Kispuska, 30 fekvő

Lakatos Zoltán
Pécs Városi LK Ny légpuska 20

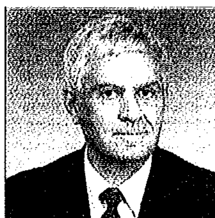
Seres Rudolf
Újpesti TE Légpisztoly, 20

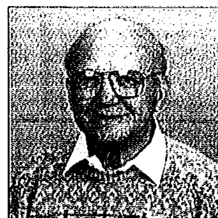
Rattai Katalin
Békéscsaba Városi LK Kispuska, 3 x 10

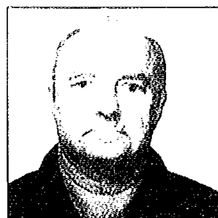
Harkány László
Kaposvári SLK Sportpisztoly, 20

Bodó József
Bp. Honvéd SE Sportpisztoly, 20 60 é.f.

Gallát István
Ikarus LSE Sportpisztoly, 20 70 é.f.

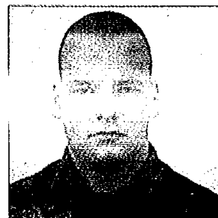
Seres Rudolf
Újpesti TE Kgy. pisztoly, 20

Bodó József
Bp. Honvéd SE Kgy. pisztoly, 20 60 é.f.

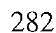
Korchmáros István
Budapesti PLE Kgy. pisztoly 20 70 é.f.

Vígh Csaba
Molaj SE Kispuska, 30 fekvő

Lakatos Zoltán
Pécs Városi LK Kispuska, 3 x 10

TARTALOM

ELŐSZÓ, DR. BONHARDT ATTILA, TÁBORNOK, HADT. LEV. IG. 5

KORCHMÁROS I.: KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS A HADT. LEV.-NAK 7

HABENT SUA FATA LIBELLI = A KÖNYVEKNEK MEG VAN A MAGUK SORSA 9

HŐSI HALÁLT HALT ÉDESAPÁM ÉS BAJTÁRSAIM EMLÉKÉRE (ELŐSZÓ: 2003.) 10

APÁM „BAKARUHÁBAN" (Hátlapon: Keresztény származás igazolása) 12

MENNYEI ÜZENET 14

MINT CSEPPBEN A TENGER 15

NEM CSAK ŐRIZTEK, VÉDTEK IS 17

KORCHMÁROS I.: LEVÉL HADT. LEV.-NAK, 2003. 04. 25. 19

HADTÖRT. LEVÉLTÁR: NEMZETŐRSÉGRE VONATK. LEV. 2003. 05. 12. 20

KORCHMÁROS I.: LEVÉL HADT. LEV.-NAK, 2003. 05. 23. 21

HADTÖRT. LEVÉLTÁR: ÍRÁSRA ÖSZTÖNZŐ LEVÉL. 2003. 06. 23. 26

KORCHMÁROS I.: LEVÉL HADT. LEV.-NAK, 2003. 11. 09. 28

HADTÖRT. LEVÉLTÁR: ÍRÁSRA ÖSZTÖNZŐ LEVÉL. 2003. 12. 08. 29

KORCHMÁROS ISTVÁN: LEVÉL HADT. LEV.-NAK, 2004. 01. 08. 31

HADTÖRT. LEVÉLTÁR: ÍRÁSRA ÖSZTÖNZŐ LEVÉL. 2004. 02. 03. 32

KORCHMÁROS ISTVÁN: LEVÉL HADT. LEV.-NAK. 2004. 07. 07. 33

HADTÖRT. LEVÉLTÁR: KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS. 2004. 08. 09. 37

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ LEVELE. 1984. 11. 20. 38

ELŐSZÓ. (1983.) 39

HÚS 41

SZOMJÚSÁGAIM 43

FÉNYKÉPEZKEDÜNK 45
KIK IS AZ ÉN FÖLDIJEIM? 48
A HADIESEMÉNYEKET HŰEN TÜKRÖZI AZ ARANY ÁRA 50
A MAGYAR MILITARIZMUS ÉS NEMZETI ÖNTUDAT ERŐSÖDÉSÉT, TRIANON BÜNTETŐ JELLEGŰ IGAZSÁGTALANSÁGA GERJESZTETTE 53
A FEGYVERT VÁLASZTOM 68
NEMZETŐRSÉG 80
KÉT TŰZ KÖZÖTT 94
A HADIFOGSÁG ELSŐ NAPJAI 101
FITYINGET SEM ÉR AZ ÉLETÜNK 105
BÚCSÚ A HAZÁTÓL 110
TEMESVÁR-HALÁLTÁBOR 112
SZEGED, CSILLAGBÖRTÖN, REPÜLŐTÉR 119
IRÁNY, A FEKETE-TENGER 128
KONSTANCA, BEHAJÓZÁS. TENGEREN AZ ISMERETLENBE 131
SZEVASZTOPOL 134
LÉTRÁS 139
TRAFÓHÁZ 144
TÉGLA 148
BICSKA 154
KRUMPLI 159
GÉHÁS 164
TUTAJ 169
KLÓRMÉSZ 172
GYŰRŰ 176
SPECIALISZT 181
POGÁCSA 191
ÓLOMCSIZMA 195
BETON 202
TÁPPÉNZCSALÓ 207
CSÁSZÁR 214
TÜZÉRSÉG 216
HOLDFÉNYES TENGER 219
HAZAFELÉ 226
SZABAD VAGYOK 236
SZEVASZTOPOLI TÁRGYI EMLÉKEIM 237
LEVELEK, A REMÉNY HÍRNÖKEI 239
SZEVASZTOPOL – SZEBASZTOPOL 244
HÁROMSZOR SZÜLETTEM ÚJJÁ 247
UTÓSZÓ + KB. 1700 DARAB LÁGER, SZÁM SZERINTI FELSOROLÁSA 250
SZÍNES KÉPMELLÉKLET 275

